

Jakość życia osób starszych w Polsce

Quality of life of elderly people in Poland

Jakość życia osób starszych w Polsce

Quality of life of elderly people in Poland

Opracowanie merytoryczne

Content-related works

Główny Urząd Statystyczny, Departament Badań Społecznych
Statistics Poland, Social Surveys Department

Pod kierunkiem

Supervised by

Anna Bieńkuńska

Zespół autorski

Editorial team

Główny Urząd Statystyczny

Statistics Poland

Anna Bieńkuńska, Paweł Ciecieląg, Arkadiusz Góralczyk, Mikołaj Haponiuk

Urząd Statystyczny w Łodzi

Statistical Office in Łódź

Izabela Jachowicz, Elżbieta Kolasa, Tomasz Piasecki

Współpraca

Cooperation

Główny Urząd Statystyczny, Departament Badań Społecznych

Statistic Poland, Social Surveys Department

Piotr Łysoń

Urząd Statystyczny w Łodzi

Statistical Office in Łódź

Dawid Formella

Skład i opracowanie graficzne

Typesetting and graphics

Beata Brzezińska, Beata Lipińska

ISBN 978-83-66466-22-7

Publikacja dostępna na stronie

Publication available on website

stat.gov.pl

Przy publikowaniu danych GUS prosimy o podanie źródła

When publishing Statistics Poland data — please indicate the source

Zakład Wydawnictw
Statystycznych

00-925 WARSZAWA, AL. NIEPODLEGŁOŚCI 208.

Informacje w sprawach sprzedaży publikacji — tel. (22) 608 32 10, 608 38 10

Zam. 320/2020

Przedmowa

W rozważaniach dotyczących polityki społecznej często używany jest termin „starzejące się społeczeństwo”. Pojęcie to jest związane z obserwowanym od lat w krajach rozwiniętych ekonomicznie, w tym także w Polsce, zwiększającym się udziałem osób starszych w populacji. Stawia to przed polityką społeczną określone wyzwania. Wypracowanie satysfakcjonujących rozwiązań, poczynawszy od polityki zdrowotnej, poprzez politykę rynku pracy i ubezpieczeń społecznych, a skończywszy na odpowiednim ukierunkowywaniu nie tylko opieki społecznej, ale i polityk w zakresie kultury, edukacji i rekreacji, stanowi dziś niemałe wyzwanie.

Bardzo ważnym narzędziem w prowadzonej polityce społecznej są rzetelne i wieloaspektowe dane statystyczne. Główny Urząd Statystyczny prowadzi badania statystyczne, których wyniki dostarczają zarówno politykom społecznym, jak również środowisku naukowemu i szerokokorozumianej opinii publicznej informacje dotyczące różnych aspektów sytuacji społeczno-ekonomicznej w Polsce. Dotyczy to w coraz większym stopniu także informacji na temat sytuacji osób starszych.

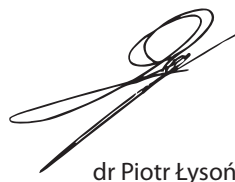
Uwarunkowania jakości życia są złożone i wzajemnie się przenikają. Wśród czynników warunkujących jakość życia należy wymienić z jednej strony kondycję psychofizyczną, z drugiej zaś strony materialne warunki życia, relacje społeczne, ilość wolnego czasu oraz możliwość spędzania go zgodnie z preferencjami. Niebagatelną rolę odgrywają też dynamiczne procesy cyfryzacyjne wpływające coraz silniej na współczesne funkcjonowanie. Nie można pominąć także bardzo ważnych sfer wartości oraz duchowości, które dla znaczącej części społeczeństwa związane są z życiem religijnym.

Wzmiankowane powyżej obszary znalazły swoje odzwierciedlenie w analizach na kartach poszczególnych siedmiu rozdziałów prezentowanej Państwu publikacji „Jakość życia osób starszych w Polsce”. Oprócz zaprezentowania oraz omówienia danych statystycznych dotyczących różnych aspektów szerokokorozumianej jakości życia, w Rozdziale 6 „Dobrobyt subiektywny” podjęto próbę oceny czynników determinujących subiektywną jakość życia osób starszych w Polsce. Publikacja zawiera także syntetyczną analizę dotyczącą porównania jakości życia osób starszych w Polsce i w Unii Europejskiej. Poświęcony jest temu Rozdział 7 niniejszego opracowania.

Należy podkreślić, że zaprezentowane w niniejszej publikacji dane i diagnozy odnoszą się do okresu sprzed pandemii COVID-19. Mogą więc stanowić punkt wyjścia do późniejszych porównań i szacowań skali zmian i skutków przez nią wywołanych, a także ważny punkt odniesienia dla późniejszych badań, które będą odzwierciedlać znacząco odmienny „świat po koronawirusie”.

W tym miejscu składamy serdeczne podziękowania Respondentom za czas i uwagę, które poświęcili uczestnicząc w Badaniu spójności społecznej w 2018 r. i innych badaniach ankietowych, pracownikom służb statystyki publicznej, w szczególności Ankieterom, bez których pracy i zaangażowania nie byłoby danych do dalszej analizy oraz badaczom życia osób starszych – wyniki ich pracy były źródłem inspiracji w poszukiwaniu właściwego sposobu ujęcia tematu. Pozostaje wyrazić nadzieję, że niniejsza publikacja okaże się cennym źródłem wiedzy na temat jakości życia osób starszych w Polsce.

Dyrektor
Departamentu Badań Społecznych

dr Piotr Łysoń

Prezes
Głównego Urzędu Statystycznego

dr Dominik Rozkrut

Preface

The term “aging society” is often used in considerations of social policy. This concept is related to the increasing share of elderly people in the population that has been observed for years in economically developed countries, including Poland. This poses certain challenges to social policy. Developing satisfactory solutions, starting from health policy, through labour market and social security policies, and ending with the appropriate targeting of not only social care, but also policies in the field of culture, education and recreation, is a challenge today.

Reliable and multifaceted statistical data are a very important tool in the social policy. Statistics Poland conducts statistical surveys, the results of which provide both social policy makers as well as the scientific community and the broadly understood public opinion with information on various aspects of the socio-economic situation in Poland. This also increasingly applies to information on the situation of older people.

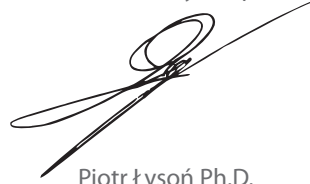
The determinants of the quality of life are complex and they interpenetrate. The factors determining the quality of life include, on the one hand, psychophysical condition, and on the other hand, material living conditions, social relationships, amount of leisure time and the possibility of spending it according to preferences. Dynamic digital transformation, which have an increasingly strong impact on modern life, also plays a significant role. Finally, one cannot ignore the very important spheres of values and spirituality, which are related to religious life for a significant part of society.

The above-mentioned areas are reflected in the analyses in the seven chapters of the publication „Quality of life of elderly people in Poland”. In addition to presenting and discussing statistical data on various aspects of the broadly understood quality of life, Chapter 6 “Subjective well-being” attempts to assess the factors determining the subjective quality of life of older people in Poland. The publication also includes a synthetic analysis of the quality of life of older people in Poland and in the European Union. Chapter 7 of this study is devoted to this.

It should be emphasized that the data and diagnoses presented in this publication refer to the period before the COVID-19 pandemic. Therefore, they can be a starting point for later comparisons and estimates of the scale of changes and the effects it causes, as well as an important point of reference for later studies that will reflect a significantly different “world after coronavirus”.

At this point, we would like to thank the respondents for the time and attention they devoted by participating in the Social Cohesion Survey in 2018 and other surveys, employees of official statistics services, in particular interviewers, without whose work and commitment there would be no data for further analysis, and researchers of life of older people – the results of their work were a source of inspiration in the search for the right way to approach the topic. It remains to express hope that this publication will prove to be a valuable source of knowledge about the quality of life of elderly people in Poland.

Director
of the Social Surveys Department

Piotr Łysoń Ph.D.

President
Statistics Poland

Dominik Rozkrut Ph.D.

Spis treści

Contents

Przedmowa	3
Preface	
Spis treści	5
Contents	
Spis tablic	8
List of tables	
Spis wykresów	11
List of charts	
Objaśnienia znaków umownych	16
Symbols	
Rozdział 1. Sytuacja materialna	17
Chapter 1. Material situation	17
1.1. Różnicowanie sytuacji materialnej	17
1.1. Inequalities in material situation	
1.2. Współwystępowanie różnych form ubóstwa	25
1.2. Coexistence of various poverty forms	
1.3. Zmiany zasięgu ubóstwa między 2015 a 2018 r.	26
1.3. Changes in the extent of poverty between 2015 and 2018	
1.4. Zadowolenie z sytuacji materialnej	28
1.4. Satisfaction with material situation	
Podsumowanie	30
Summary	
Aneks tabelaryczny	32
Tabular annex	
Rozdział 2. Formy spędzania wolnego czasu	36
Chapter 2. Forms of spent of leisure time	36
2.1. Korzystanie z mediów elektronicznych	36
2.1. Use of electronic media	
2.2. Aktywne formy spędzania wolnego czasu	39
2.2. Active leisure	
2.3. Uczęszczanie do kina, teatru i na koncerty oraz do muzeów i na wystawy sztuki	41
2.3. Going to the cinema, theaters, museums and art exhibitions	
2.4. Wyjazdy w celach prywatnych	44
2.4. Personal trips	
2.5. Czytelnictwo	46
2.5. Reading	
2.6. Wybrane aktywności towarzyskie	48
2.6. Selected social activities	
2.7. Posiadanie zwierząt	51
2.7. Having pets	
2.8. Dysponowanie czasem wolnym i stopień zadowolenia z jego zagospodarowania	52
2.8. Having leisure time and the degree of satisfaction with its use	
Podsumowanie	54
Summary	

Rozdział 3. Korzystanie z Internetu	56
Chapter 3. Internet use	
3.1. Skala korzystania z sieci	56
3.1. Internet users	
3.2. Przyczyny niekorzystania z Internetu	59
3.2. Barriers to Internet use	
3.3. Cele wykorzystania Internetu	61
3.3. Purposes of Internet use	
Podsumowanie	66
Summary	
Rozdział 4. Relacje społeczne	68
Chapter 4. Social relations	
4.1. Kontakty interpersonalne osób starszych	69
4.1. Interpersonal contacts of older people	
4.2. Oczekiwana pomoc	77
4.2. Expected support	
4.3. Aktywność społeczna	84
4.3. Social activity	
4.4. Wybrane przejawy samotności i osamotnienia osób starszych	88
4.4. Selected symptoms of isolation and loneliness of the older people	
4.5. Zaufanie	93
4.5. Trust	
4.6. Zadowolenie z relacji z innymi ludźmi	95
4.6. Satisfaction of relationships with people	
Podsumowanie	97
Summary	
Aneks tabelaryczny	99
Tabular annex	
Rozdział 5. Wartości i życie religijne	105
Chapter 5. Values and religious life	
5.1. Znaczenie wartości w życiu	105
5.1. The importance of values in life	
5.2. Najważniejsze wartości w życiu	107
5.2. The most important values in life	
5.3. Przejawy życia religijnego	111
5.3. Expressions of religious life	
5.4. Zaangażowanie religijne	123
5.4. Religious commitment	
Podsumowanie	127
Summary	
Rozdział 6. Dobrobyt subiektywny	128
Chapter 6. Subjective well-being	
6.1. Zadowolenie z życia	128
6.1. Life satisfaction	
6.2. Poczucie sensu w życiu	130
6.2. Sense of meaning of life	
6.3. Stan emocjonalny	132
6.3. Emotional well-being	

6.4. Złożony wskaźnik dobrej subiektywnej jakości życia.	136
6.4. Aggregated indicator of good subjective quality of life	
6.5. Droga życiowa a dobrobyt subiektywny	139
6.5. Trajectory of life vs. subjective well-being	
6.6. Wybrane determinanty zadowolenia z życia u osób starszych	141
6.6. Selected determinants of overall life satisfaction in older people	
Podsumowanie	147
Summary	
Rozdział 7. Porównanie jakości życia osób starszych w Polsce i w Unii Europejskiej	149
Chapter 7. Comparison of quality of life of older people in Poland and in the European Union	
7.1. Podstawowe dane o osobach starszych	150
7.1. Basic data on older people	
7.2. Warunki materialne	151
7.2. Material conditions	
7.3. Aktywność w różnych sferach życia	153
7.3. Activity in various spheres of life	
7.4. Dobrobyt subiektywny	160
7.4. Subjective well-being	
Podsumowanie	162
Summary	
Aneks tabelaryczny	163
Tabular annex	
Aneks – Wybrane wskaźniki jakości życia osób starszych w Polsce w 2015 i 2018 r.	181
Annex – Selected indicators of the quality of life of older people in Poland in 2015 and 2018	

Spis tablic

List of tables

Tablica 1.1. Współwystępowanie różnych form ubóstwa (% osób)	26
Table 1.1. Coexistence of various poverty forms (% of people)	
Tablica 1.2. Symptomy ubóstwa warunków życia w 2018 r. dotyczące warunków mieszkaniowych.....	32
Table 1.2. Symptoms of living conditions poverty in 2018 regarding housing conditions	
Tablica 1.3. Symptomy ubóstwa warunków życia w 2018 r. dotyczące wyposażenia gospodarstw domowych.....	33
Table 1.3. Symptoms of living conditions poverty in 2018 regarding household equipment	
Tablica 1.4. Symptomy ubóstwa warunków życia w 2018 r. dotyczące zaspokojenia potrzeb w zakresie żywienia i zdrowia	34
Table 1.4. Symptoms of living conditions poverty in 2018 regarding meeting the needs in terms of food and health	
Tablica 1.5. Symptomy ubóstwa warunków życia w 2018 r. dotyczące zaspokojenia potrzeb w zakresie spędzania czasu wolnego i relacji z ludźmi.	34
Table 1.5. Symptoms of living conditions poverty in 2018 regarding meeting the needs in terms of spending leisure time and relationships with people	
Tablica 1.6. Symptomy ubóstwa braku równowagi budżetowej w 2018 r.	35
Table 1.6. Symptoms of poverty in terms of the lack of the budget balance in 2018	
Tablica 2.1. Zadowolenie osób starszych z ilości i sposobu spędzania wolnego czasu według wybranych cech demograficzno-społecznych w 2018 r. (% osób)	54
Table 2.1. Satisfaction of older people with amount and use of leisure time (leisure activities) by selected demographic and social features in 2018 (% of people)	
Tablica 3.1. Korzystanie z Internetu w sprawach prywatnych w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)	61
Table 3.1. Using the Internet in personal matters in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Tablica 4.1. Spotkania z dorosłymi dziećmi w 2018 r. (% osób)	70
Table 4.1. Getting together with adult children in 2018 (% of people)	
Tablica 4.2. Spotkania z rodzeństwem w 2018 r. (% osób).....	71
Table 4.2. Getting together with siblings in 2018 (% of people)	
Tablica 4.3. Spotkania z wnukami, prawnukami w 2018 r. (% osób).....	72
Table 4.3. Getting together with grandchildren, great-grandchildren in 2018 (% of people)	
Tablica 4.4. Relacje z sąsiadami według wybranych cech demograficzno-społecznych w 2018 r. (% osób)	75
Table 4.4. Relationships with neighbours by selected demographic and social features in 2018 (% of people)	
Tablica 4.5. Osoby wskazane jako pierwsze do pomocy w domu w razie choroby według wieku i płci w 2018 r. (% osób)	77
Table 4.5. People indicated as first to help at home in case of illness by age and sex in 2018 (% of people)	
Tablica 4.6. Osoby wskazane jako pierwsze do pomocy w domu w razie choroby według wielkości gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)	79
Table 4.6. People indicated as first to help at home in case of illness by size of household in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Tablica 4.7. Osoby wskazane jako pierwsze do wsparcia (rozmowy wspierającej) w razie smutku, przygnębienia według wieku i płci w 2018 r. (% osób).....	80
Table 4.7. People indicated as the first to support (a supporting conversation) in case of sadness, depression by age and sex in 2018 (% of people)	
Tablica 4.8. Osoby wskazane jako pierwsze do wsparcia (rozmowy wspierającej) w razie smutku, przygnębienia według wielkości gospodarstwa (% osób w wieku 65 lat i więcej).....	82
Chart 4.8. People indicated as the first to support (a supporting conversation) in case of sadness, depression by size of households in 2018 (% of people aged 65 and over)	

Tablica 4.9. Oczekiwana pomoc w razie trudności finansowych według wieku i płci w 2018 r. (% osób) ...	83
Table 4.9. Expected assistance in case of financial difficulties by age and sex in 2018 (% of people)	
Tablica 4.10. Oczekiwana pomoc w razie trudności finansowych według wielkości gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)	84
Table 4.10. Expected assistance in case of financial difficulties by size of household in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Tablica 4.11. Zadowolenie z sytuacji rodzinnej i z relacji z ludźmi według wybranych cech demograficzno-społecznych w 2018 r. (% osób)	96
Table 4.11. Satisfaction with family situation and with relationships with people by selected demographic and social features in 2018 (% of people)	
Tablica 4.12. Kontakty na odległość (np. telefoniczne, przez Internet, listownie) z dorosłymi dziećmi w 2018 r. (% osób)	99
Table 4.12. Contacts (e.g. by phone, Internet, letter) with adult children in 2018 (% of people)	
Tablica 4.13. Kontakty na odległość (np. telefoniczne, przez Internet, listownie) z rodzeństwem w 2018 r. (% osób)	99
Table 4.13. Contacts (e.g. by phone, Internet, letter) with siblings in 2018 (% of people)	
Tablica 4.14. Kontakty na odległość (np. telefoniczne, przez Internet, listownie) z wnukami, prawnukami w 2018 r. (% osób)	100
Table 4.14. Contacts (e.g. by phone, Internet, letter) with grandchildren, great-grandchildren in 2018 (% of people)	
Tablica 4.15. Spotkania ze znajomymi w celach towarzyskich (poza rodziną i sąsiadami) w 2018 r. według wybranych cech demograficzno-społecznych (% osób)	101
Table 4.15. People getting together with friends (except family and neighbours) for socializing by selected demographic and social features in 2018 (% of people)	
Tablica 4.16. Kontakty na odległość (np. telefoniczne, przez Internet, listownie) ze znajomymi (poza rodziną i sąsiadami) w celach towarzyskich według wybranych cech demograficzno-społecznych w 2018 r. (% osób)	102
Table 4.16. Contacts (e.g. by phone, Internet, letter) with friends (except family and neighbours) for socializing by selected demographic and social features in 2018 (% of people)	
Tablica 4.17. Zaufanie do wybranych grup ludzi i instytucji według wybranych cech demograficzno-społecznych w 2018 (% osób)	103
Table 4.17. Trust in selected groups of people and institutions by selected demographic and social features in 2018 (% of people)	
Tablica 5.1. Najczęściej wskazywane wartości jako trzy najważniejsze w życiu według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)	110
Table 5.1. The values most frequently indicated as one the three most important in life by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Tablica 5.2. Przynależność do wyznania religijnego w 2018 r. (% osób)	112
Table 5.2. Religious affiliation in 2018 (% of people)	
Tablica 6.1. Symptomy stanu emocjonalnego (samopoczucia) w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)	133
Table 6.1. Symptoms of emotional well-being in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Tablica 6.2. Syntetyczna ocena istotności wpływu czynników stanowiących potencjalne determinanty dobrobytu subiektywnego na odczuwanie zadowolenia z życia ogólnie rzecz biorąc przez osoby w wieku 65 lat i więcej w 2018 r. (na podstawie Badania spójności społecznej)	141
Table 6.2. Assessment of the significance of the synthetic effects corresponding with the explanatory factors in a model explaining the overall life satisfaction of the people aged 65 and over in 2018 (based on the Social Cohesion Survey)	
Tablica 6.3. Oszacowania parametrów modelu (efekty szczegółowe) wraz z oceną istotności statystycznej dla wybranych czynników uwzględnionych w modelu.	145
Table 6.3. Estimates of the model parameters and assessment of the significance of detailed effects corresponding with the levels of selected factors included in the model	
Tablica 7.1. Podstawowe wskaźniki demograficzne (1 stycznia 2019) (% osób)	163
Table 7.1. Basic demographic indicators (January 1, 2019) (% of people)	
Tablica 7.2. Struktura ludności według grup wieku i płci (1 stycznia 2019)	163
Table 7.2. Population structure by age groups and sex (January 1, 2019)	

Tablica 7.3. Udział osób starszych w populacji w latach 1960–2100	164
Table 7.3. Proportion of older people in the population in the years 1960–2100	
Tablica 7.4. Samoocena stanu zdrowia w 2018 r. (% osób)	164
Table 7.4. Self-perceived health status in 2018 (% of people)	
Tablica 7.5. Trwanie życia (2018)	165
Table 7.5. Life expectancy (2018)	
Tablica 7.6. Zatrudnienie w 2019 r.	166
Table 7.6. Employment in 2019	
Tablica 7.7. Dochody w 2018 r.	167
Table 7.7. Income in 2018	
Tablica 7.8. Zagrożenie ubóstwem w 2018 r.	169
Table 7.8. Poverty risk in 2018	
Tablica 7.9. Deprywacja w 2018r. (% osób)	170
Table 7.9. Deprivation in 2018 (% of people)	
Tabl. 7.10. Warunki mieszkaniowe w 2018 r. (% osób)	171
Table 7.10. Housing in 2018 (% of people)	
Tablica 7.11. Rozkład osób starszych według typu gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)	173
Table 7.11. Distribution of older people by type of household in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Tablica 7.12. Osoby, na które można liczyć według wieku (w latach) w 2015 r. (% osób)	173
Table 7.12. People you can rely on by age (in years) in 2015 (% of people)	
Tablica 7.13. Wolontariat, pomoc innym i aktywność obywatelska według wieku (% osób)	174
Table 7.13. Helping others, voluntary and citizenship activity by age (% of people)	
Tablica 7.14. Uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych i sportowych w 2015 r. (% osób)	176
Table 7.14. Participation in cultural or sport activities in 2015 (% of people)	
Tablica 7.15. Aktywne spędzanie wolnego czasu według wieku (% osób)	177
Table 7.15. Active leisure time spending by age (% of people)	
Tablica 7.16. Dobrobyt subiektywny według wieku w 2018 r.	179
Table 7.16. Subjective well-being by age in 2018	
Aneks – Wybrane wskaźniki jakości życia osób starszych w Polsce w 2015 i 2018 r.	181
Annex – Selected indicators of the quality of life of older people in Poland in 2015 and 2018	
Tablica 1. Wskaźniki sytuacji materialnej (% osób)	181
Table 1. Indicators of material situation (% of people)	
Tablica 2. Samoocena stanu zdrowia (% osób)	182
Table 2. Self-reported health status (% of people)	
Tablica 3. Poczucie więzi lokalnych (% osób)	183
Table 3. Attachment to local communities (% of people)	
Tablica 4. Poczucie bezpieczeństwa fizycznego w miejscu zamieszkania (% osób)	183
Table 4. Physical safety in the locality (% of people)	
Tablica 5. Wybrane formy spędzania czasu wolnego (% osób)	184
Table 5. Selected forms of spent of leisure time (% of people)	
Tablica 6. Relacje społeczne (% osób)	187
Table 6. Social interactions (% of people)	
Tablica 7. Postrzeganie dyskryminacji wobec osób starszych (% osób)	188
Table 7. Perception of discrimination against the older people (% of people)	
Tablica 8. Zaufanie do ludzi (% osób)	188
Table 8. Interpersonal trust (% of people)	
Tablica 9. Praca społeczna w organizacjach społecznych (% osób)	189
Table 9. Volunteer work in social organisations (% of people)	
Tablica 10. Życie religijne (% osób)	190
Table 10. Religious life (% of people)	
Tablica 11. Znaczenie wartości w życiu (% osób)	191
Table 11. The importance of values in life (% of people)	
Tablica 12. Zadowolenie z różnych aspektów życia (osoby zadowolone lub bardzo zadowolone) (% osób)	193
Table 12. Satisfaction with different aspects of life (people satisfied or very satisfied) (% of people)	
Tablica 13. Wskaźniki dobrobytu subiektywnego (% osób)	194
Table 13. Indicators of subjective well-being (% of people)	

Spis wykresów

List of charts

Wykres 1.1. Wskaźniki sytuacji dochodowej osób starszych według wielkości gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej).....	19
Chart 1.1. Indicators of income situation of older people by household size in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Wykres 1.2. Wskaźniki sytuacji dochodowej osób starszych według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej).....	19
Chart 1.2. Indicators of income situation of older people by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Wykres 1.3. Wskaźniki sytuacji dochodowej według wieku w 2018 r. (% osób).....	20
Chart 1.3. Indicators of income situation by age of people in 2018 (% of people)	
Wykres 1.4. Wskaźniki warunków życia osób starszych według wielkości gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej).....	21
Chart 1.4. Indicators of living conditions of older people by household size in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Wykres 1.5. Wskaźniki warunków życia osób starszych według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej).....	22
Chart 1.5. Indicators of living conditions of older people by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Wykres 1.6. Wskaźniki warunków życia według wieku osób w 2018 r. (% osób).....	22
Chart 1.6. Indicators of living conditions by age of people in 2018 (% of people)	
Wykres 1.7. Wskaźniki sytuacji budżetowej osób starszych według wielkości gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej).....	24
Chart 1.7. Indicators of budget standing of older people by household size in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Wykres 1.8. Wskaźniki sytuacji budżetowej osób starszych według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej).....	24
Chart 1.8. Indicators of budget standing of older people by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Wykres 1.9. Wskaźniki sytuacji budżetowej według wieku osób w 2018 r. (% osób).....	25
Chart 1.9. Indicators of budget standing by age of people in 2018 (% of people)	
Wykres 1.10. Udział osób starszych w populacji osób ubogich (%).....	27
Chart 1.10. Share of people aged 65 and over in the poor population (%)	
Wykres 1.11. Zadowolenie osób starszych z własnej sytuacji materialnej według wielkości gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej).....	29
Chart 1.11. Satisfaction of older people with their own material situation by household size in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Wykres 1.12. Zadowolenie osób starszych z własnej sytuacji materialnej według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej).....	29
Chart 1.12. Satisfaction of older people with their own material situation by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Wykres 2.1. Oglądanie telewizji i słuchanie radia według wieku w 2018 r. (% osób).....	38
Chart 2.1. Watching TV and listening to the radio by age in 2018 (% of people)	
Wykres 2.2. Oglądanie filmów przez Internet, na DVD/Blu-ray oraz słuchanie nagrań muzycznych według wieku w 2018 r. (% osób).....	39
Chart 2.2. Watching films on Internet, DVD/Blu-ray and listening to music by age in 2018 (% of people)	

Wykres 2.3. Uprawianie sportu, spacery i odpoczynek na świeżym powietrzu według wieku w 2018 r. (% osób)	41
Chart 2.3. Practicing sports, walking and relaxing in the open air by age in 2018 (% of people)	
Wykres 2.4. Chodzenie do kina według wieku w 2018 r. (% osób)	42
Chart 2.4. Going to the cinema by age in 2018 (% of people)	
Wykres 2.5. Chodzenie do teatru i na koncerty oraz do muzeów i na wystawy sztuki według wieku w 2018 r. (% osób)	43
Chart 2.5. Going to theater, concerts, museums and art exhibitions by age in 2018 (% of people)	
Wykres 2.6. Wyjazdy prywatne poza miejsce zamieszkania według wieku w 2018 r. (% osób)	44
Chart 2.6. Personal trips by age in 2018 (% of people)	
Wykres 2.7. Powody wyjazdów w celach prywatnych według wieku w 2018 r. (% osób)	45
Chart 2.7. Reasons for personal trips by age in 2018 (% of people)	
Wykres 2.8. Liczba przeczytanych książek według wieku w 2018 r. (% osób)	46
Chart 2.8. Number of books read by age in 2018 (% of people)	
Wykres 2.9. Czytelnicтво prasy papierowej oraz prasy internetowej i portali informacyjnych według wieku w 2018 r. (% osób)	48
Chart 2.9. Reading the paper press, the Internet press and information portals by age in 2018 (% of people)	
Wykres 2.10. Spotkania ze znajomymi, rodziną, przyjaciółmi według wieku w 2018 r. (% osób)	49
Chart 2.10. Getting together with colleagues, family and friends by age in 2018 (% of people)	
Wykres 2.11. Posiadanie zwierząt domowych według wieku w 2018 r. (% osób)	51
Chart 2.11. Having pets by age in 2018 (% of people)	
Wykres 2.12. Czas wolny do dyspozycji według wieku w 2018 r. (% osób)	53
Chart 2.12. Free time/leisure time available by age in 2018 (% of people)	
Wykres 3.1. Korzystanie z Internetu według płci w 2018 r. (% osób)	57
Chart 3.1. Using the Internet by sex in 2018 (% of people)	
Wykres 3.2. Korzystanie z Internetu według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)	58
Chart 3.2. Using the Internet by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Wykres 3.3. Korzystanie z Internetu według wielkości gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)	58
Chart 3.3. Using the Internet by household size in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Wykres 3.4. Korzystanie z Internetu według wieku w 2018 r. (% osób)	59
Chart 3.4. Using the Internet by age in 2018 (% of people)	
Wykres 3.5. Przyczyny niekorzystania z Internetu według wieku w 2018 r. (% osób)	60
Chart 3.5. Reasons for not using the Internet by age in 2018 (% of people)	
Wykres 3.6. Zakres aktywności internetowej według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)	65
Chart 3.6. The scope of online activity by class of place of residence in 2018 (% people aged 65 and over)	
Wykres 3.7. Zakres aktywności internetowej według wieku w 2018 r. (% osób)	66
Chart 3.7. The scope of online activity by age in 2018 (% of people)	
Wykres 4.1. Spotkania ze znajomymi w celach towarzyskich w 2018 r. (% osób)	73
Chart 4.1. People getting together with friends for socializing in 2018 (% of people)	
Wykres 4.2. Kontakty ze znajomymi w celach towarzyskich w 2018 r. (% osób)	74
Chart 4.2. Contacts of older people with friends for socializing in 2018 (% of people)	
Wykres 4.3. Praca społeczna w organizacjach społecznych w 2018 r. (% osób)	85
Chart 4.3. Volunteer work in social organisations in 2018 (% of people)	
Wykres 4.4. Udział w imprezach organizowanych przez wybrane organizacje społeczne w 2018 r. (% osób)	87
Chart 4.4. Participation in events organised by selected social organisations in 2018 (% of people)	

Wykres 4.5. Izolacja społeczna według wieku w 2018 r. (% osób)	89
Chart 4.5. Social isolation by age in 2018 (% of people)	
Wykres 4.6. Izolacja społeczna według płci w 2018 r. (% osób)	89
Chart 4.6 Social isolation by sex in 2018 (% of people)	
Wykres 4.7. Izolacja społeczna według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)	90
Chart 4.7. Social isolation by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Wykres 4.8. Izolacja społeczna według wielkości gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)	90
Chart 4.8. Social isolation by household size in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Wykres 4.9. Brak przyjaciół według wieku w 2018 r. (% osób)	91
Chart 4.9. Lack of friends by age in 2018 (% of people)	
Wykres 4.10. Brak przyjaciół według płci w 2018 r. (% osób)	91
Chart 4.10. Lack of friends by sex in 2018 (% of people)	
Wykres 4.11. Brak przyjaciół według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)	92
Chart 4.11. Lack of friends by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Wykres 4.12. Brak przyjaciół według wielkości gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)	92
Chart 4.12. Lack of friends by household size in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Wykres 4.13. Zaufanie do wybranych grup ludzi i instytucji w 2018 r. (% osób)	94
Chart 4.13. Trust in selected groups of people and institutions in 2018 (% of people)	
Wykres 5.1. Znaczenie wartości w życiu (% osób w wieku 65 lat i więcej)	106
Chart 5.1. The importance of values in life (% of people aged 65 and over)	
Wykres 5.2. Wartości najczęściej wskazywane jako trzy najważniejsze w życiu według płci (% osób w wieku 65 lat i więcej)	109
Chart 5.2. The values most frequently indicated as one the tree most important in life by sex (% of people aged 65 and over)	
Wykres 5.3. Stosunek do wiary religijnej według płci w 2018 r. (% osób)	114
Chart 5.3. Attitude towards religious faith by sex in 2018 (% of people)	
Wykres 5.4. Stosunek do wiary religijnej według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)	115
Chart 5.4. Attitude towards religious faith by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Wykres 5.5. Stosunek do wiary religijnej według wieku w 2018 r. (% osób)	116
Chart 5.5. Attitude towards religious faith by age in 2018 (% of people)	
Wykres 5.6. Uczestnictwo w mszach św. i innych spotkaniach religijnych według płci w 2018 r. (% osób)	117
Chart 5.6. Attendance at Holy Masses and other religious meetings by sex in 2018 (% of people)	
Wykres 5.7. Uczestnictwo w mszach św. i innych spotkaniach religijnych według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)	118
Chart 5.7. Attendance at Holy Masses and other religious meetings by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Wykres 5.8. Częstotliwość modlitwy według płci w 2018 r. (% osób)	119
Chart 5.8. Frequency of prayer by sex in 2018 (% of people)	
Wykres 5.9. Częstotliwość modlitwy według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)	120
Chart 5.9. Frequency of prayer by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Wykres 5.10. Częstotliwość modlitwy według wieku w 2018 r. (% osób)	121
Chart 5.10. Frequency of prayer by age in 2018 (% of people)	
Wykres 5.11. Poczucie związku z parafią, własną wspólnotą religijną według płci w 2018 r. (% osób) ..	122
Chart 5.11. Attachment to the parish, own religious community by sex in 2018 (% of people)	

Wykres 5.12. Poczucie związku z parafią, własną wspólnotą religijną według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)	123
Chart 5.12. Attachment to the parish, own religious community by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Wykres 5.13. Poziom zaangażowania religijnego według płci w 2018 r. (% osób)	124
Chart 5.13. Level of religious commitment by sex in 2018 (% of persons)	
Wykres 5.14. Poziom zaangażowania religijnego według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)	125
Chart 5.14. Level of religious commitment by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Wykres 5.15. Poziom zaangażowania religijnego według wieku w 2018 r. (% osób)	126
Chart 5.15. Level of religious commitment by age in 2018 (% of people)	
Wykres 6.1. Zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc według płci w 2018 r. (% osób)	129
Chart 6.1. Overall life satisfaction by sex in 2018 (% of people)	
Wykres 6.2. Zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc według wielkości gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)	129
Chart 6.2. Overall life satisfaction by household size in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Wykres 6.3. Zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)	130
Chart 6.3. Overall life satisfaction by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Wykres 6.4. Zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc według wieku w 2018 r. (% osób)	130
Chart 6.4. Overall life satisfaction by age in 2018 (% of people)	
Wykres 6.5. Poczucie sensu w życiu według płci w 2018 r. (% osób)	131
Chart 6.5. Sense of meaning of life by sex in 2018 (% of people)	
Wykres 6.6. Poczucie sensu w życiu według wielkości gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)	131
Chart 6.6. Sense of meaning of life by household size in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Wykres 6.7. Poczucie sensu w życiu według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)	132
Chart 6.7. Sense of meaning of life by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Wykres 6.8. Poczucie sensu w życiu według wieku w 2018 r. (% osób)	132
Chart 6.8. Sense of meaning of life by age in 2018 (% of people)	
Wykres 6.9. Złożony wskaźnik dobrego samopoczucia według płci w 2018 r. (% osób)	134
Chart 6.9. Aggregated indicator of good emotional well-being by sex in 2018 (% of people)	
Wykres 6.10. Złożony wskaźnik dobrego samopoczucia według wielkości gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)	135
Chart 6.10. Aggregated indicator of good emotional well-being by household size in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Wykres 6.11. Złożony wskaźnik dobrego samopoczucia według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)	135
Chart 6.11. Aggregated indicator of good emotional well-being by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Wykres 6.12. Złożony wskaźnik dobrego samopoczucia według wieku w 2018 r. (% osób)	136
Chart 6.12. Aggregated indicator of good emotional well-being by age in 2018 (% of people)	
Wykres 6.13. Złożony wskaźnik dobrej subiektywnej jakości życia według płci w 2018 r. (% osób)	137
Chart 6.13. Aggregated indicator of good subjective quality of life by sex in 2018 (% of people)	
Wykres 6.14. Złożony wskaźnik dobrej subiektywnej jakości życia według wielkości gospodarstwa domowego 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)	137
Chart 6.14. Aggregated indicator of good subjective quality of life by household size in 2018 (% of people aged 65 and over)	

Wykres 6.15. Złożony wskaźnik dobrej subiektywnej jakości życia według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)	138
Chart 6.15. Aggregated indicator of good subjective quality of life by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)	
Wykres 6.16. Złożony wskaźnik dobrej subiektywnej jakości życia według wieku w 2018 r. (% osób) ..	138
Chart 6.16. Aggregated indicator of good subjective quality of life by age in 2018 (% of people)	
Wykres 6.17. Typ trajektorii życia a dobrobyt subiektywny osób starszych (% osób w wieku 65 lat i więcej)	140
Chart 6.17. The type of life trajectory vs. subjective well-being of older people (% of people aged 65 and over)	
Wykres 7.1. Spotkania osób starszych z rodziną i krewnymi w 2015 r. (% osób)	154
Chart 7.1. Older people getting together with their family and relatives in 2015 (% of people)	
Wykres 7.2. Spotkania osób starszych z przyjaciółmi i znajomymi w 2015 r. (% osób)	154
Chart 7.2. Older people getting together with friends in 2015 (% of people)	
Wykres 7.3. Kontakty osób starszych z rodziną i krewnymi w 2015 r. (% osób)	155
Chart 7.3. Contacts between older people and their family and relatives in 2015 (% of people)	
Wykres 7.4. Kontakty osób starszych z przyjaciółmi i znajomymi w 2015 r. (% osób)	155
Chart 7.4. Contacts between older people and their friends in 2015 (% of people)	
Wykres 7.5. Korzystanie z Internetu w 2019 r. (% osób w wieku 65–74 lat)	159
Chart 7.5. Internet use in 2019 (% of people aged 65–74)	
Wykres 7.6. Częstotliwość korzystania z Internetu w 2019 r. (% osób w wieku 65–74 lat)	159
Chart 7.6. Frequency of Internet use in 2019 (% of people aged 65–74)	
Wykres 7.7. Komunikacja za pośrednictwem Internetu w 2019 r. (% osób w wieku 65–74 lat)	160
Chart 7.7. Internet communication activities in 2019 (% of people aged 65–74)	

Objaśnienia znaków umownych

Symbols

Symbol Symbol	Opis Description
Kreska (-)	zjawisko nie wystąpiło magnitude zero
Znak x	wypełnienie pozycji jest niemożliwe lub niecelowe not applicable
Zero (0,0)	zjawisko istniało w wielkości mniejszej od 0,05 not zero but less than 0.05 of a unit
Gwiazdka (*)	umieszczony w tabeli lub na wykresie przy tych wartościach liczbowych, gdy zjawisko istniało w wielkości oznaczającej, że precyzja może budzić zastrzeżenia. Znak jest stosowany, jeżeli liczba przypadków wchodzących do uogólnienia jest mniejsza niż 50. placed in a table or graph near these numerical values when the phenomenon occurred in a quantity which may raise concerns of precision. The sign is used if the number of cases in the sample is less than 50.

Rozdział 1

Chapter 1

Sytuacja materialna

Material situation

Ocena sytuacji materialnej jest nieodłącznym elementem analiz szeroko ujmowanej jakości życia. To bowiem sytuacja finansowa, posiadane zasoby materialne poszczególnych osób czy ich gospodarstw domowych należą do najważniejszych czynników warunkujących możliwości realizacji wielu celów, zaspokojenia różnych potrzeb życiowych, co nie pozostaje bez wpływu także na dobrobyt subiektywny.

W niniejszym rozdziale opartym głównie na wynikach zrealizowanego w 2018 r. ankietowego Badania spójności społecznej skupiono się na przedstawieniu zróżnicowania wybranych aspektów sytuacji materialnej osób starszych w Polsce. Najwięcej miejsca poświęcono przy tym zjawisku ubóstwa. Podobnie jak w przypadku pozostałych rozdziałów opracowania, za osoby starsze (określane ze względów redakcyjnych także terminem „seniorzy”) przyjęto osoby w wieku 65 lat i więcej¹.

Wzięto pod uwagę trzy uzupełniające się aspekty sytuacji materialnej: dochody, warunki życia (związane z poziomem zaspokojenia określonych potrzeb, warunkami mieszkaniowymi oraz stanem wyposażenia gospodarstw domowych w przedmioty codziennego użytku), a także ocenę możliwości radzenia sobie ze zbilansowaniem budżetu domowego. Dla zilustrowania, jaka część osób znajduje się w relatywnie najgorszej sytuacji materialnej posłużono się trzema wskaźnikami ubóstwa: wskaźnikiem relatywnego ubóstwa dochodowego, wskaźnikiem ubóstwa warunków życia oraz wskaźnikiem ubóstwa braku równowagi budżetowej. Oceny zasięgu dobrej sytuacji materialnej dokonano w oparciu o symetryczne wskaźniki, to jest wskaźnik relatywnie wysokich dochodów, wskaźnik dobrych warunków życia oraz wskaźnik dobrej sytuacji budżetowej.

Stosowane aktualnie podejście do pomiaru jakości życia społeczeństwa uwzględnia subiektywne odczuwanie zaspokojenia indywidualnych potrzeb. Stąd też w końcowej części rozdziału zaprezentowano informacje dotyczące zadowolenia osób starszych z własnej sytuacji finansowej oraz z innych elementów materialnych warunków życia.

1.1. Zróżnicowanie sytuacji materialnej

1.1. Inequalities in material situation

Informacje opisujące sytuację materialną zostały pozyskane w Badaniu spójności społecznej na poziomie gospodarstwa domowego. Określając sytuację poszczególnych osób przyjęto, iż odpowiada ona sytuacji gospodarstwa domowego, do którego należy dana osoba.

Z Badania spójności społecznej wynika, że w pierwszej połowie 2018 r. ponad jedna czwarta osób (ok. 28%) w wieku co najmniej 65 lat tworzyła gospodarstwa jednoosobowe. Pozostałe osoby wchodziły w skład gospodarstw domowych wieloosobowych, z czego połowa – to gospodarstwa dwuosobowe. Około 80% osób starszych żyło w gospodarstwach domowych, których głową (określoną według kryterium ekonomicznego)² była osoba w wieku 65 plus. Około trzy czwarte seniorów tworzyło lub było członkami

1 W publikacji dla tej grupy osób stosuje się także określenia: osoby powyżej 64 roku życia lub osoby 65 plus. Wśród osób starszych w wieku 65 lat i więcej wyodrębnia się grupę „seniorów młodszych” (w wieku 65–74 lata) oraz „seniorów starszych” (osoby powyżej 74 roku życia, czyli w wieku 75 lat i więcej).

2 Głowa gospodarstwa domowego (określana również jako osoba odniesienia) – to osoba, która ukończyła 16 lat i osiąga najwyższy dochód spośród wszystkich członków gospodarstwa domowego. Przy ustalaniu osoby odniesienia wzięto pod uwagę dochody o charakterze stałym i powtarzalnym.

gospodarstw domowych, dla których głównym źródłem utrzymania były świadczenia emerytalne (ok. 68%) lub rentowe (ok. 6%). Jedna piąta osób starszych żyła w gospodarstwach domowych utrzymujących się z pracy najemnej, około co dwudziesta – w gospodarstwach, których głównym źródłem dochodów były dochody z gospodarstwa rolnego, a co pięćdziesiąta – w gospodarstwach domowych utrzymujących się z pracy na rachunek własny poza rolnictwem.

Sytuacja dochodowa

Income situation

Za ubogie pod względem dochodowym uznano osoby żyjące w gospodarstwach domowych, w których miesięczny dochód pieniężny netto (w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie) był niższy od wartości uznanej za próg (granice) ubóstwa. Próg ubóstwa przyjęto na poziomie 60% mediany dochodu ekwiwalentnego³ (czyli porównywalnego między gospodarstwami o różnym składzie demograficznym) dla całego kraju. Zastosowano więc tzw. relatywną granicę ubóstwa.

Ze zrealizowanego w 2018 r. Badania spójności społecznej wynika, że przy przyjętych kryteriach relatywnym ubóstwem dochodowym dotkniętych było 13,5% osób starszych (w wieku co najmniej 65 lat). Zdecydowanie częściej problem ten dotyczył osób starszych samotnie gospodarujących. W gospodarstwach jednoosobowych wskaźnik ubóstwa wynosił bowiem ponad 21% podczas, gdy wśród seniorów żyjących w gospodarstwach wieloosobowych (czyli co najmniej dwuosobowych) – 10,5%. Częściej ubóstwem dochodowym dotknięci byli mieszkańcy wsi (22%) niż mieszkańcy miast (9%), szczególnie tych największych, liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców (ok. 4%). Nie zaobserwowano natomiast wyraźnych różnic w zasięgu relatywnego ubóstwa dochodowego między grupą seniorów w wieku 65–74 lata (13%) a grupą seniorów powyżej 74 roku życia (14%).

Podejście relatywne zastosowano również w przypadku obliczania wskaźnika wysokich dochodów (określanego także mianem wskaźnika dobrej sytuacji dochodowej). Przy czym progi ubóstwa dochodowego oraz wysokich dochodów zostały ustalone symetrycznie.

Wskaźnik relatywnie wysokich dochodów definiowany jest jako odsetek osób w gospodarstwach domowych, w których miesięczny ekwiwalentny dochód pieniężny netto (w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie) był wyższy niż 5/3 (ok. 167%) mediany dochodu ekwiwalentnego⁴ ogółu gospodarstw domowych w kraju. Wartość przyjętego progu wysokich dochodów jest ok. 2,8 razy wyższa od wartości zastosowanej granicy ubóstwa.

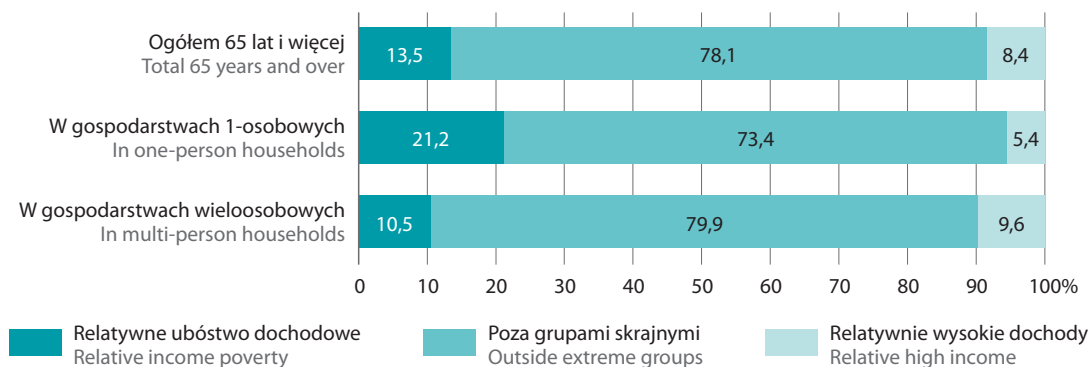
Z przeprowadzonej analizy wynika, że w 2018 r. ok. 8% osób w wieku co najmniej 65 lat żyło w gospodarstwach o relatywnie wysokich dochodach. Zdecydowanie częściej relatywnie wysokimi dochodami charakteryzowały się osoby starsze z gospodarstw wieloosobowych (ok. 10%) niż osoby samotnie gospodarujące (ok. 5%). Zaobserwowano znaczące zróżnicowanie odsetka osób starszych o relatywnie wysokich dochodach ze względu na miejsce zamieszkania. Najczęściej w bardzo dobrej sytuacji dochodowej byli mieszkańcy największych miast (22%). W grupie pozostałych miast (tj. poniżej 500 tys. mieszkańców) wskaźnik wysokich dochodów wyniósł niecałe 8% a na wsi nieco ponad 4%. Tak jak to miało miejsce w przypadku wskaźnika ubóstwa – nie odnotowano także wyraźnych różnic w poziomie wskaźnika relatywnie wysokich dochodów między osobami w wieku 65–74 lata (ok. 9%) a osobami w wieku co najmniej 75 lat (ok. 8%).

³ Uwzględniono tzw. zmodyfikowaną skalę ekwiwalentności OECD, która przyjmuje następujące wartości jednostek ekwiwalentnych przypisanych poszczególnym osobom w gospodarstwie: pierwsza osoba dorosła – 1; każdy następny członek gospodarstwa domowego w wieku co najmniej 14 lat – 0,5; każde dziecko w wieku poniżej 14 lat – 0,3. W 2018 r. granica ubóstwa dochodowego dla gospodarstwa jednoosobowego wyniosła 1280 zł, a dla gospodarstwa domowego złożonego z 2 osób dorosłych 1920 zł (dochód miesięczny).

⁴ W obliczeniach tak jak w przypadku ubóstwa wzięto pod uwagę tzw. dochody ekwiwalentne według zmodyfikowanej skali OECD. W 2018 r. granica wysokich dochodów dla gospodarstwa jednoosobowego wyniosła 3556 zł, a dla gospodarstwa złożonego z 2 osób dorosłych 5334 zł (dochód miesięczny).

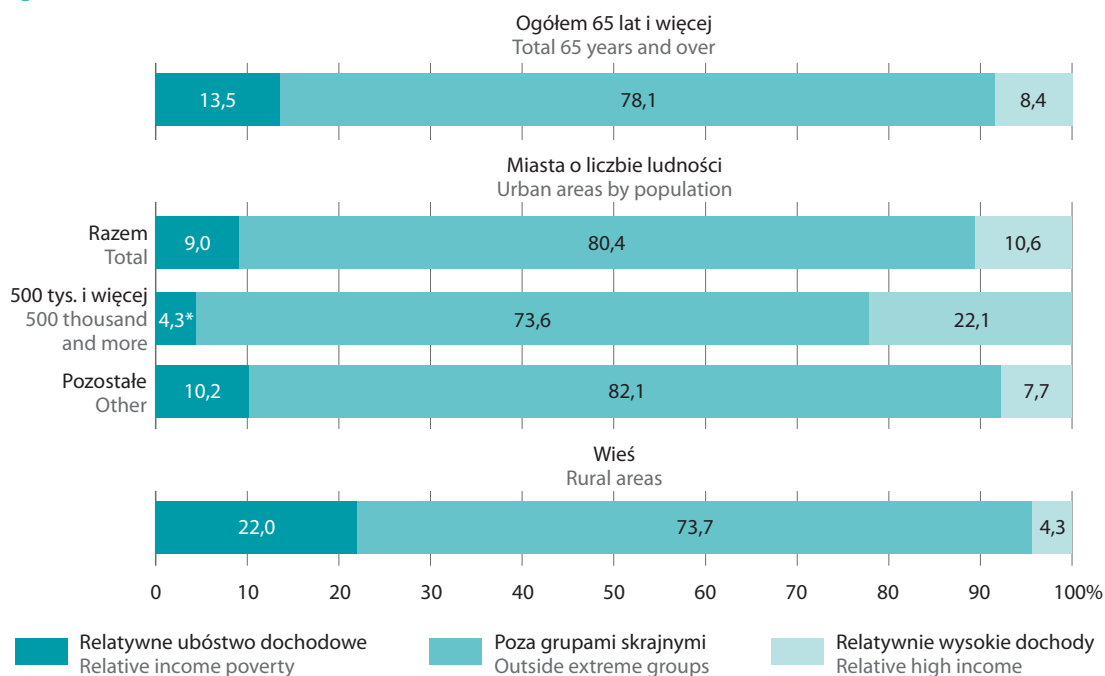
Wykres 1.1. Wskaźniki sytuacji dochodowej osób starszych według wielkości gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 1.1. Indicators of income situation of older people by household size in 2018 (% of people aged 65 and over)

Wykres 1.2. Wskaźniki sytuacji dochodowej osób starszych według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

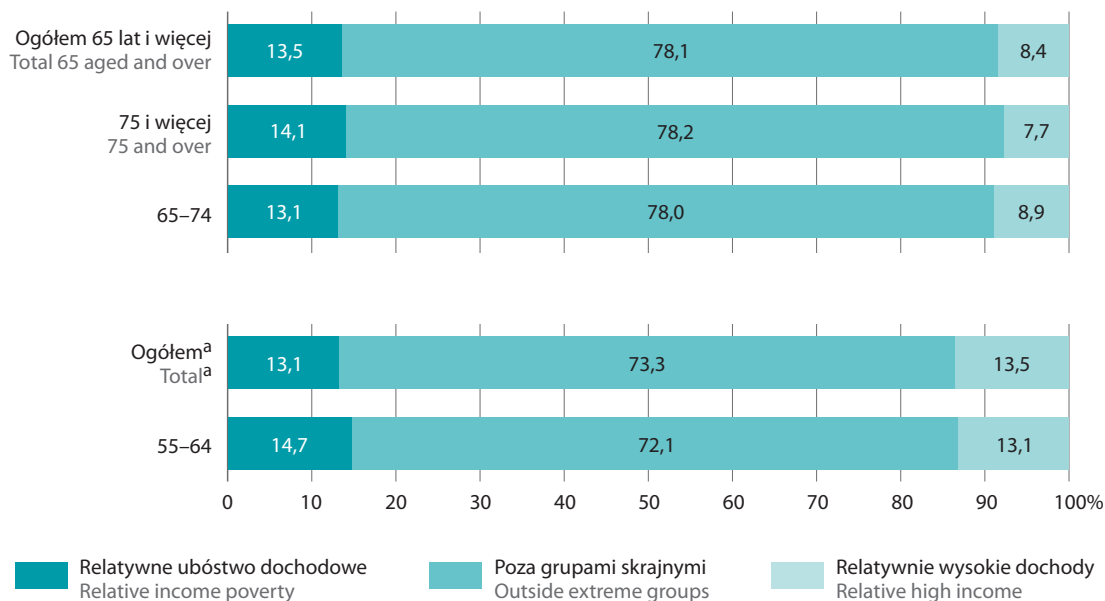
Chart 1.2. Indicators of income situation of older people by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Wykres 1.3. Wskaźniki sytuacji dochodowej według wieku w 2018 r. (% osób)
 Chart 1.3. Indicators of income situation by age of people in 2018 (% of people)

^a Dotyczy populacji ogółem.
 a It concerns the population as a whole.

Warunki życia

Living conditions

Obliczając wskaźnik ubóstwa warunków życia, za ubogie uznano wszystkie osoby wchodzące w skład gospodarstw domowych, w których zaobserwowano co najmniej 10 przejawów złych warunków życia z listy 30 symptomów dotyczących: jakości mieszkania, poziomu wyposażenia w dobra trwałego użytku, braku możliwości zaspokojenia ze względów finansowych różnego typu potrzeb materialnych i niematerialnych (zob. Aneks tabelaryczny do rozdziału, Tablice 1.2.–1.5.).

Zgodnie z przyjętymi kryteriami, w 2018 r. ubóstwa warunków życia doświadczała prawie co 20 osoba w wieku 65 lat i więcej (niecałe 5%). Znacznie częściej zjawisko to dotyczyło osób starszych tworzących gospodarstwa jednoosobowe (ok. 8% osób ubogich wobec ok. 3% osób w gospodarstwach wieloosobowych). Nieco niższym poziomem ubóstwa charakteryzowali się mieszkańcy miast niż wsi (ponad 4% w miastach a 5,5% na wsi). W najmniejszym stopniu ubóstwem warunków życia dotknięci byli mieszkańcy największych miast (co najmniej 500-tysięcznych). Nie zaobserwowano wyraźnych różnic zasięgu tej formy ubóstwa między grupą osób w wieku 65–74 lata a grupą osób najstarszych – powyżej 74 roku życia.

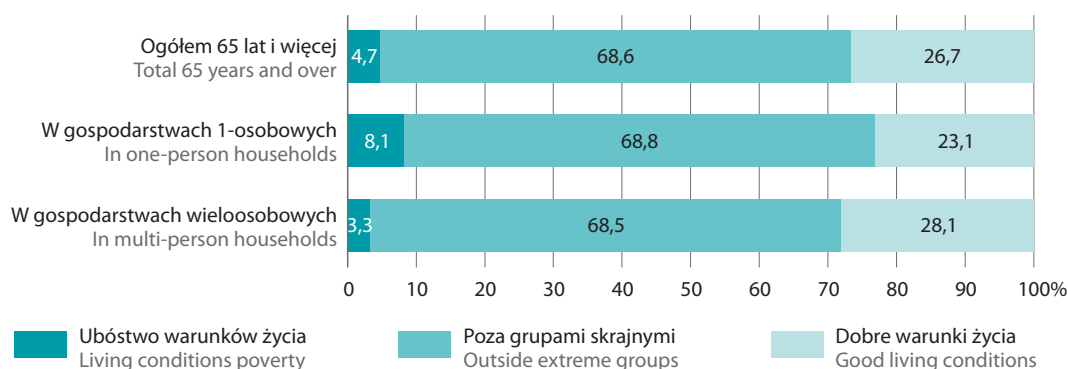
Z definicji wskaźnik ubóstwa warunków życia wskazuje na te gospodarstwa domowe, w których ma miejsce kumulacja różnych symptomów świadczących o niskim standardzie życia. W związku z tym odsetek osób doświadczających pojedynczych oznak złych warunków życia może znacząco różnić się od wartości stopy ubóstwa warunków życia. Świadczą o tym dane dotyczące braku zaspokojenia różnych potrzeb przedstawione w Tablicach 1.2.–1.5. umieszczonych w Aneksie tabelarycznym do tego rozdziału. Wynika z nich, że osobom starszym brakowało często środków nie tylko na zaspokojenie potrzeb związanych ze spędzaniem czasu wolnego, wypoczynkiem poza domem, ale także na wydatki związane ze zdrowiem. Dla przykładu – około jedna trzecia osób starszych (w wieku 65 lat i więcej) żyła w gospodarstwach domowych, w których pieniędzy nie starczało na tygodniowy wyjazd wakacyjny, a około jedna czwarta seniorów – w gospodarstwach, w których ze względów finansowych rezygnowano z wyjścia poza dom na imprezy kulturalne, do kina, teatru czy na spotkanie w restauracji. Brak pieniędzy na wizyty u lekarzy specjalistów lub dentysty dotyczył prawie jednej piątej osób starszych, a problemy z zakupem potrzebnych leków miało bez mała 9%.

W przypadku części osób starszych za dotkliwy należy uznać niski standard mieszkania. Około 8% osób starszych żyło w mieszkaniach bez łazienki, ustępu lub bieżącej wody. Zdarzały się także osoby, których nie stać było na zaspokojenie elementarnych potrzeb czyli zakup odpowiedniej żywności. Co dwudziesta piąta osoba w wieku co najmniej 65 lat żyła w gospodarstwach, w których nie można było zjeść co drugi dzień pełnowartościowego posiłku z mięsem, rybą lub ich wegetariańskim odpowiednikiem lub w których rezygnowano ze względów finansowych z jedzenia świeżych owoców i warzyw.

Wskaźnik dobrych warunków życia zdefiniowany został jako odsetek osób w gospodarstwach domowych, w których nie stwierdzono występowania żadnego z 30 branych pod uwagę (przy obliczaniu wskaźnika ubóstwa) symptomów złych warunków życia. W takich gospodarstwach domowych w 2018 r. żyło w Polsce ok. 27% osób w wieku co najmniej 65 lat. Dobrymi warunkami życia częściej charakteryzowały się osoby starsze z gospodarstw wieloosobowych niż seniorzy tworzący gospodarstwa jednoosobowe (ok. 28% osób wobec ok. 23%). Największe miasta charakteryzujące się niższym niż pozostałe miejscowości wskaźnikiem ubóstwa warunków życia odznaczały się jednocześnie najwyższym odsetkiem seniorów o relatywnie dobrych warunkach życia (30% osób). W pozostałych miastach wskaźnik dobrych warunków życia osiągnął wartość ok. 27%, natomiast na wsi – ponad 25%. Tak jak to miało miejsce w przypadku ubóstwa, również i tutaj nie odnotowano wyraźnych różnic w poziomie wskaźnika dobrych warunków życia między grupą „młodszych” i „starszych” seniorów. Wśród osób w wieku 65–74 lata w dobrych warunkach żyło ponad 27% osób a w grupie wieku 75 lat i więcej – ok. 26% osób.

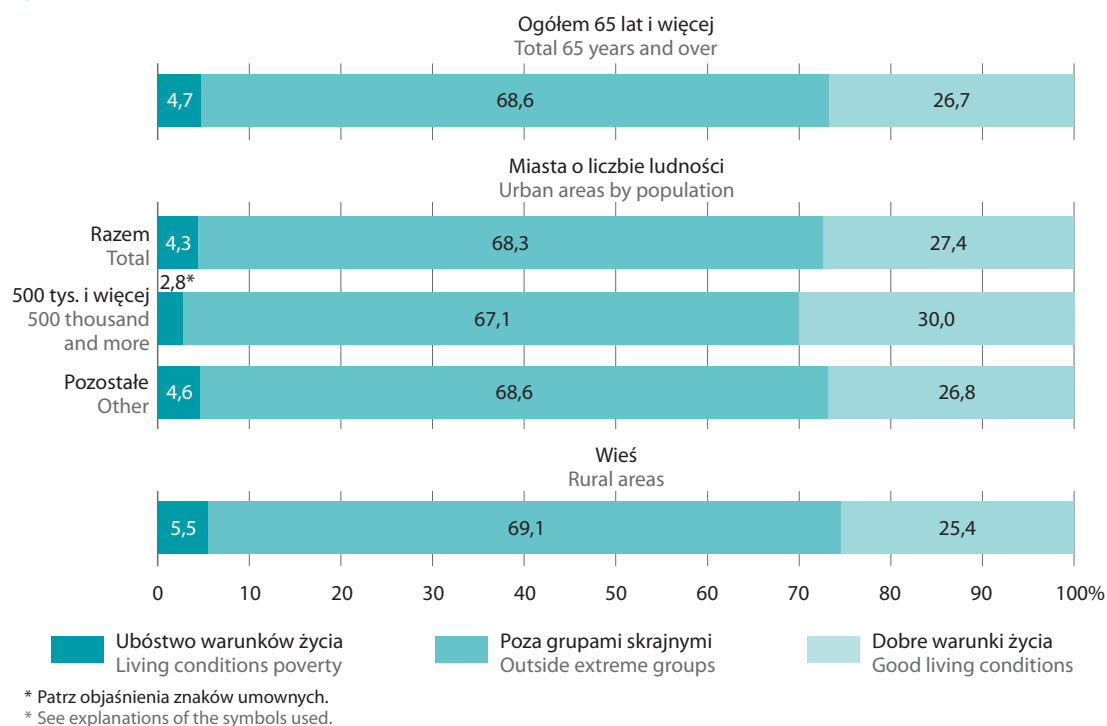
Wykres 1.4. Wskaźniki warunków życia osób starszych według wielkości gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 1.4. Indicators of living conditions of older people by household size in 2018 (% of people aged 65 and over)

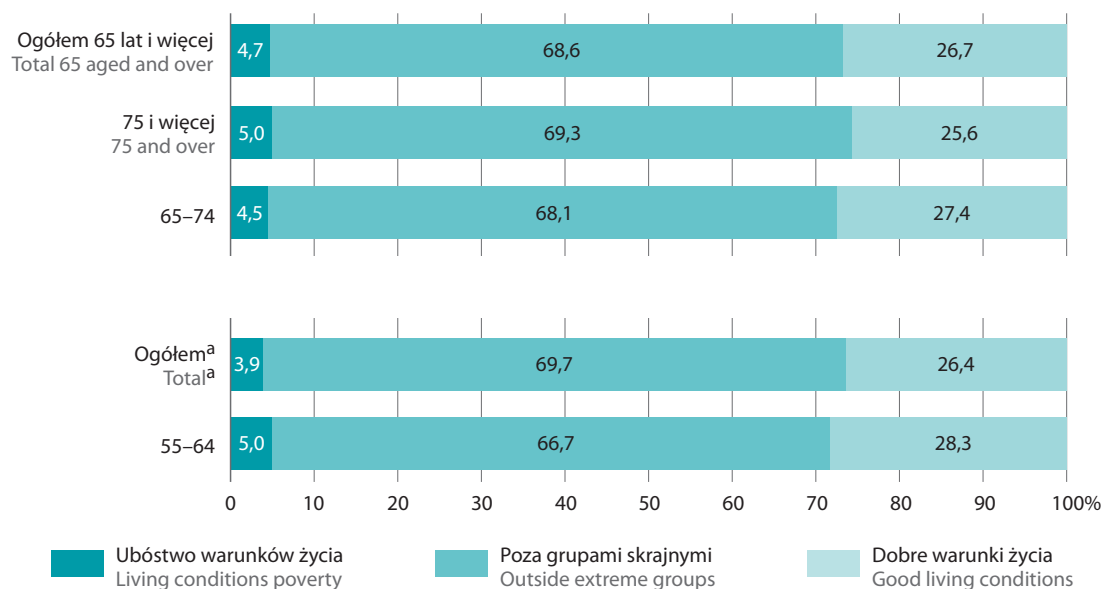
Wykres 1.5. Wskaźniki warunków życia osób starszych według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 1.5. Indicators of living conditions of older people by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)

Wykres 1.6. Wskaźniki warunków życia według wieku osób w 2018 r. (% osób)

Chart 1.6. Indicators of living conditions by age of people in 2018 (% of people)

Równowaga budżetowa gospodarstw domowych

Budget standing of households

Przy obliczaniu wskaźnika ubóstwa braku równowagi budżetowej uwzględniono zarówno subiektywne opinie gospodarstw domowych dotyczące ich statusu materialnego, jak i fakty mówiące o trudnościach budżetowych gospodarstwa (w tym o zaległościach w opłatach). Gospodarstwo domowe – i tym samym wszystkie osoby wchodzące w jego skład – uznano za ubogie z punktu widzenia „nieradzenia sobie z budżetem”, jeśli gospodarstwo to doświadczało przynajmniej 4 z 7 uwzględnionych w analizie symptomów mogących świadczyć o trudnej sytuacji gospodarstwa w tym względzie (zob. Aneks tabelaryczny Tablica 1.6.).

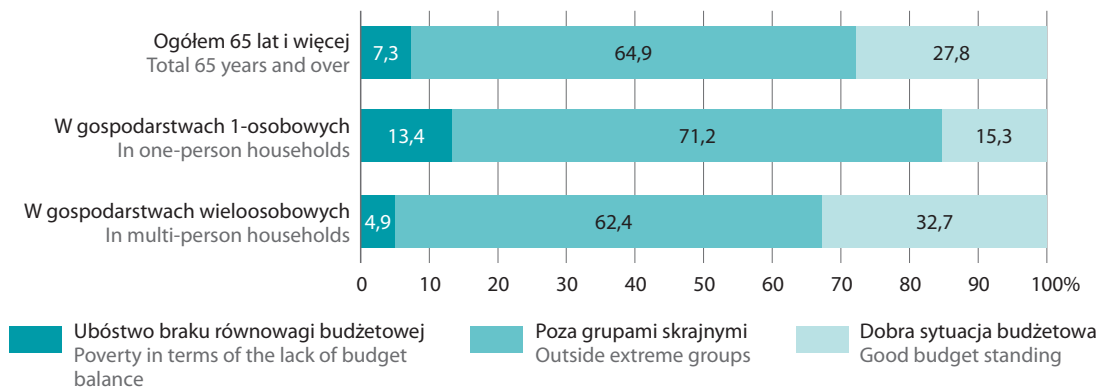
Według przyjętej definicji ubóstwo braku równowagi budżetowej dotyczyło w 2018 r. w Polsce ponad 7% osób w wieku 65 lat i więcej. Tą formą ubóstwa dotknięte były przede wszystkim osoby starsze samotnie gospodarujące (ponad 13% ubogich wobec niespełna 5% osób ubogich w gospodarstwach wieloosobowych). W odróżnieniu od wcześniej omawianych form ubóstwa – a mianowicie ubóstwa warunków życia, a szczególnie ubóstwa dochodowego – problem „nieradzenia sobie z budżetem domowym” nieco częściej dotyczył seniorów mieszkających w miastach (wskaźnik ubóstwa wynosił ok. 7% w ośrodkach największych, ok. 8% w pozostałych miastach) niż na wsi (ok. 6%). Zasięg „ubóstwa braku równowagi budżetowej” w grupie seniorów do i powyżej 74 roku życia okazał się bardzo zbliżony.

Podobnie jak w przypadku innych złożonych wskaźników, również w przypadku wskaźnika ubóstwa braku równowagi budżetowej wartości wskaźników cząstkowych będących jego podstawą znacząco różnią się między sobą i różnią się też oczywiście od wartości wskaźnika złożonego (zobacz wspomniana wcześniej Tablica 1.6.). Zwraca uwagę wysoki odsetek osób starszych żyjących w gospodarstwach, które musiały bardzo oszczędnie gospodarować swoimi zasobami, żeby zaspokoić najważniejsze potrzeby (26%). Niepokój może budzić fakt, że około jedna czwarta seniorów żyła w gospodarstwach, które wskazały na brak możliwości pokrycia ze swoich środków niespodziewanego wydatku w wysokości ok. 500 zł, a więcej niż co pięćdziesiąta osoba powyżej 64 roku życia (ponad 2%) – w gospodarstwach, które zapożyczyły się, aby mieć na bieżące, podstawowe wydatki konsumpcyjne (na żywność, odzież, obuwie, stałe opłaty mieszkaniowe).

Analogicznie jak w przypadku oceny sytuacji dochodowej oraz standardu życia osób starszych, obliczony został nie tylko wskaźnik ubóstwa braku równowagi budżetowej, ale także wskaźnik dobrej sytuacji budżetowej. Informuje on o odsetku osób żyjących w gospodarstwach domowych, w których nie wystąpił żaden z 7 symptomów „nieradzenia sobie z budżetem domowym” i które jednocześnie pozytywnie oceniały możliwość gospodarowania swoimi dochodami. Takie kryteria spełniało ok. 28% osób powyżej 64 roku życia. Ponad dwukrotnie częściej w dobrej sytuacji budżetowej były osoby w gospodarstwach wieloosobowych (ok. 33% osób) niż seniorzy prowadzący gospodarstwa jednoosobowe (ponad 15%). Nieco częściej (na co bez wątpienia wpływ miała lepsza sytuacja dochodowa osób starszych w miastach, szczególnie w tych największych) dobrą sytuacją budżetową charakteryzowały się osoby starsze mieszkające w miastach niż na wsi (ok. 34% w miastach liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców i ok. 28% w pozostałych ośrodkach miejskich wobec 25% na wsi). Tak jak w przypadku wskaźników dobrej sytuacji dochodowej i dobrych warunków życia, tak również w przypadku wskaźnika dobrej sytuacji budżetowej nie odnotowano wyraźnego zróżnicowania między grupą osób w wieku 65–74 lata a osobami w wieku co najmniej 75 lat.

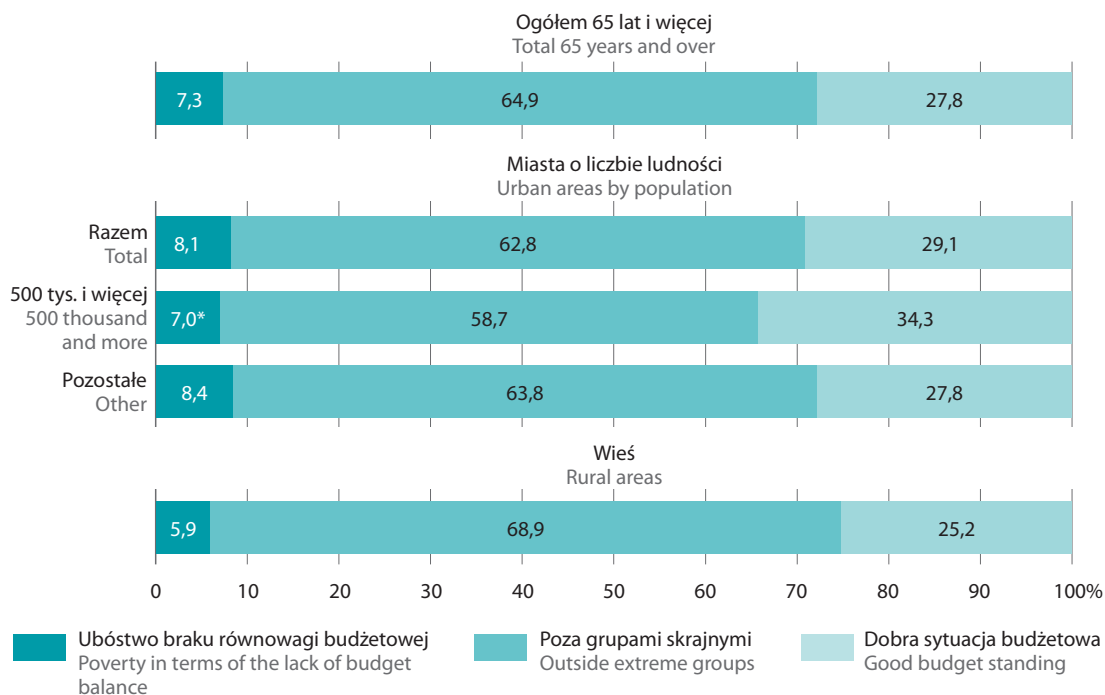
Wykres 1.7. Wskaźniki sytuacji budżetowej osób starszych według wielkości gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 1.7. Indicators of budget standing of older people by household size in 2018 (% of people aged 65 and over)

Wykres 1.8. Wskaźniki sytuacji budżetowej osób starszych według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

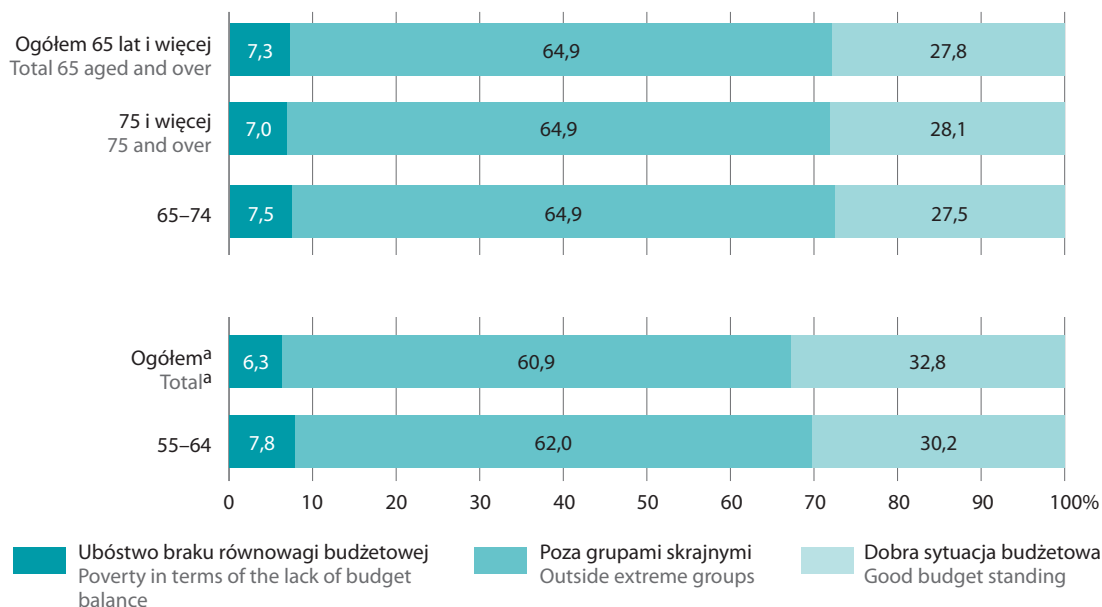
Chart 1.8. Indicators of budget standing of older people by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Wykres 1.9. Wskaźniki sytuacji budżetowej według wieku osób w 2018 r. (% osób)
 Chart 1.9. Indicators of budget standing by age of people in 2018 (% of people)

a Dotyczy populacji ogółem.
 a It concerns the population as a whole.

1.2. Współwystępowanie różnych form ubóstwa

1.2. Coexistence of various poverty forms

Z przedstawionych w tym rozdziale danych jasno wynika, że w zależności od tego jakie kryterium ubóstwa zastosujemy otrzymamy różne oceny dotyczące zasięgu tego zjawiska. Przy czym nie zawsze osoby o relatywnie złej bieżącej sytuacji dochodowej charakteryzują się jednocześnie złymi warunkami życia bądź wskazują na największe problemy ze zbilansowaniem budżetu swojego gospodarstwa domowego.

Według przyjętych i opisanych wyżej kryteriów więcej niż 18 na każde 100 osób w wieku co najmniej 65 lat dotknięte było w 2018 r. przynajmniej jedną z trzech branych pod uwagę form ubóstwa, to znaczy: relatywnym ubóstwem dochodowym, ubóstwem warunków życia bądź ubóstwem ocenianym z punktu widzenia nieradzenia sobie z budżetem domowym. Zdecydowana większość z nich – bo blisko 13% wszystkich osób starszych – doświadczało tylko jednej z tych form ubóstwa. Było to przede wszystkim ubóstwo dochodowe (9%). Jednak w przypadku częściej niż co dwudziestej osoby starszej (5,5% osób) mieliśmy do czynienia z nakładaniem się co najmniej dwóch form ubóstwa. W szczególności złej sytuacji znajdowali się seniorzy żyjący w gospodarstwach domowych, w których zaobserwowano współwystępowanie wszystkich trzech rozpatrywanych form ubóstwa. Dotyczyło to prawie co sześciodziesiątej osoby w wieku 65 lat i więcej (niecałe 2% osób).

Warto zauważyć na podstawie wyników zestawionych w Tabelicy 1.1., że stopień współwystępowania różnych form ubóstwa jest bardzo podobny w populacji ogółem i w analizowanej zbiorowości w wieku powyżej 64 lat.

Tablica 1.1. Współwystępowanie różnych form ubóstwa (% osób)

Table 1.1. Coexistence of various poverty forms (% of people)

Wyszczególnienie Specification	Ogółem 65 lat i więcej Total 65 years and over	Ogółem Total
Nie dotknięte żadną formą ubóstwa Not affected by any poverty form	81,7	82,9
Dotknięte co najmniej jedną formą ubóstwa Affected by at least one poverty form	18,3	17,1
w tym: of which:		
dotknięte jedną formą ubóstwa affected by one poverty form	12,8	12,5
w tym: of which:		
relatywnym ubóstwem dochodowym relative income poverty	8,9	9,1
ubóstwem warunków życia living conditions poverty	1,0	0,9
ubóstwem braku równowagi budżetowej poverty in terms of the lack of budget balance	2,8	2,5
dotknięte dwiema formami ubóstwa affected by two poverty forms	3,9	3,1
w tym: of which:		
relatywnym ubóstwem dochodowym i ubóstwem warunków życia relative income poverty and living conditions poverty	1,1	0,8
ubóstwem warunków życia i ubóstwem braku równowagi budżetowej living conditions poverty and poverty in terms of the lack of budget balance	1,0	0,6
ubóstwem braku równowagi budżetowej i relatywnym ubóstwem dochodowym poverty in terms of the lack of budget balance and relative income poverty	1,9	1,6
dotknięte trzema formami ubóstwa affected by three poverty forms	1,6	1,5

1.3. Zmiany zasięgu ubóstwa między 2015 a 2018 r.

1.3. Changes in the extent of poverty between 2015 and 2018

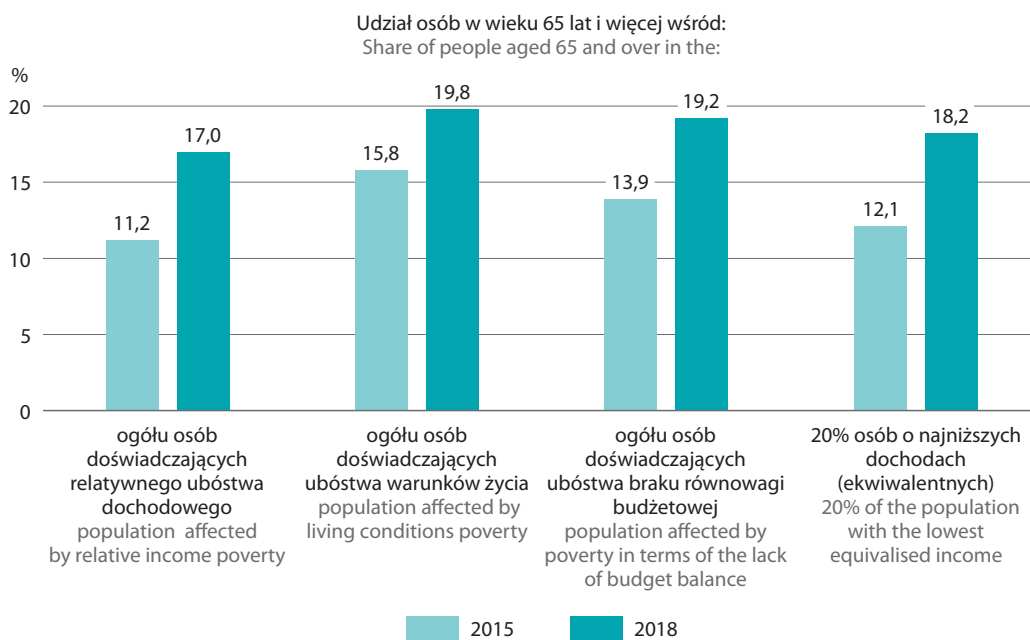
Cykliczny charakter Badania spójności społecznej stwarza możliwość porównania danych dotyczących zasięgu różnych form ubóstwa w 2018 r. z danymi pochodzącymi z badania zrealizowanego w 2015 r. Wynika z niego, że w 2018 r. w odniesieniu do sytuacji sprzed trzech lat wyraźnie zmniejszył się (o ok. 4 p. proc. – z ponad 8% do niecałych 5%) odsetek osób starszych (w wieku co najmniej 65 lat) doświadczających ubóstwa warunków życia, a o prawie 2 p. proc. (z ponad 9% do ponad 7%) odsetek osób dotkniętych ubóstwem braku równowagi budżetowej. Jednocześnie jednak z 12% w 2015 r. do 13,5% w 2018 r. wzrósł

odsetek osób starszych żyjących w gospodarstwach domowych doświadczających relatywnego ubóstwa dochodowego⁵. Przy czym wzrost wartości wskaźnika relatywnego ubóstwa dochodowego wśród osób starszych miał miejsce przy znacząco wyższym poziomie granic ubóstwa w 2018 r. w porównaniu z 2015 r. Jednocześnie zaobserwowano spadek relatywnego ubóstwa dochodowego w młodszych grupach wieku, w tym wśród dzieci, co świadczy o relatywnym pogorszeniu się sytuacji dochodowej osób starszych, w odniesieniu do pozostałej części społeczeństwa.

Z punktu widzenia zarówno kreowania, jak i monitorowania efektów prowadzonych polityk nakierowanych na ograniczanie zjawiska ubóstwa ważne są informacje dotyczące zarówno zasięgu tego zjawiska, jak również struktury populacji dotkniętej ubóstwem. Z badania spójności społecznej wynika, iż w 2018 r. w porównaniu z 2015 r. nastąpił wyraźny wzrost udziału osób starszych (w wieku co najmniej 65 lat) w populacji osób ubogich. Dotyczyło to nie tylko wzrostu (z ok. 11 do ok. 17%) udziału osób starszych wśród ogółu osób doświadczających relatywnego ubóstwa dochodowego. Jednocześnie – również o ok. 6 p. proc. – zwiększył się odsetek osób w wieku co najmniej 65 lat wśród 20% osób o najniższych dochodach (dolna grupa kwintylowa). Zwiększył się też udział seniorów w grupach osób dotkniętych pozostałymi dwiema – opisywanymi wcześniej – formami ubóstwa. W przypadku ubóstwa warunków życia udział osób starszych w populacji osób doświadczających tej formy ubóstwa zwiększył się w 2018 r. w porównaniu z 2015 r. o 4 p. proc. i wynosił prawie 20%. W przypadku ubóstwa braku równowagi budżetowej osoby starsze stanowiły w 2018 r. ok. 19% ogółu populacji dotkniętej tą formą ubóstwa, tj. o ponad 5 p. proc. więcej niż w 2015 r. Przy interpretacji powyższych wyników trzeba jednak wziąć pod uwagę zmiany demograficzne w kierunku starzenia się społeczeństwa, a więc zwiększenie udziału osób starszych w całej populacji.

Wykres. 1.10. Udział osób starszych w populacji osób ubogich (%)

Chart 1.10. Share of people aged 65 and over in the poor population (%)

Na rosnący udział osób starszych w populacji ubogich wskazują także wyniki analiz prowadzonych w oparciu o inne badania. Dla przykładu udział osób w wieku co najmniej 65 lat w populacji osób żyjących w ubóstwie

⁵ Interpretując informacje dotyczące zasięgu relatywnego ubóstwa dochodowego należy mieć na względzie założenia towarzyszące wyborowi takiego podejścia do pomiaru ubóstwa. W podejściu relatywnym (względny) ubóstwo rozważane jest jako forma nierówności, nadmiernego dystansu pomiędzy poziomem życia poszczególnych grup ludności: ubogie są te osoby/gospodarstwa domowe, których poziom życia (w tym wypadku utożsamiany z dochodami) jest znacznie niższy niż pozostałych członków danego społeczeństwa. W podejściu względnym ubóstwo nie może być w praktyce całkowicie wyeliminowane, a spadek/wzrost odsetka ubogich następuje w wyniku zmniejszenia/zwiększenia nierówności rozkładu dochodów.

skrajnym szacowanym w oparciu o wyniki Badania budżetów gospodarstw domowych wyniósł w 2015 r. ok. 9%, podczas gdy w 2018 r. ok. 13%, zaś w 2019 r. – prawie 16%. Z porównania danych z kolejnych edycji Europejskiego badania dochodów i warunków życia ludności (zwanego w skrócie od angielskiej nazwy EU-SILC) wynika natomiast, że osoby starsze stanowiły w 2015 r. ok. 11%, w 2018 r. ok. 18%, a w 2019 r. ok. 20% zbiorowości osób doświadczających relatywnego ubóstwa dochodowego. Obserwowany w ostatnich latach wzrost udziału osób starszych w populacji osób ubogich tłumaczyć należy (o czym wcześniej już wspomniano) nie tylko postępującym procesem starzenia się polskiego społeczeństwa. Jest to także wynik prowadzonej przez państwo polityki w zakresie redystrybucji dochodów i skierowania dużego wsparcia finansowego (np. w postaci Programu Rodzina 500 plus) do młodszego segmentu społeczeństwa. Rosnący udział osób starszych w grupie osób doświadczających różnych form ubóstwa stanowi ważny sygnał dla polityki społecznej. Niezbędne jest bowiem wypracowanie skutecznych narzędzi nakierowanych na zapobieganie i łagodzenie skutków ubóstwa właściwych dla tej grupy społeczeństwa.

1.4. Zadowolenie z sytuacji materialnej

1.4. Satisfaction with material situation

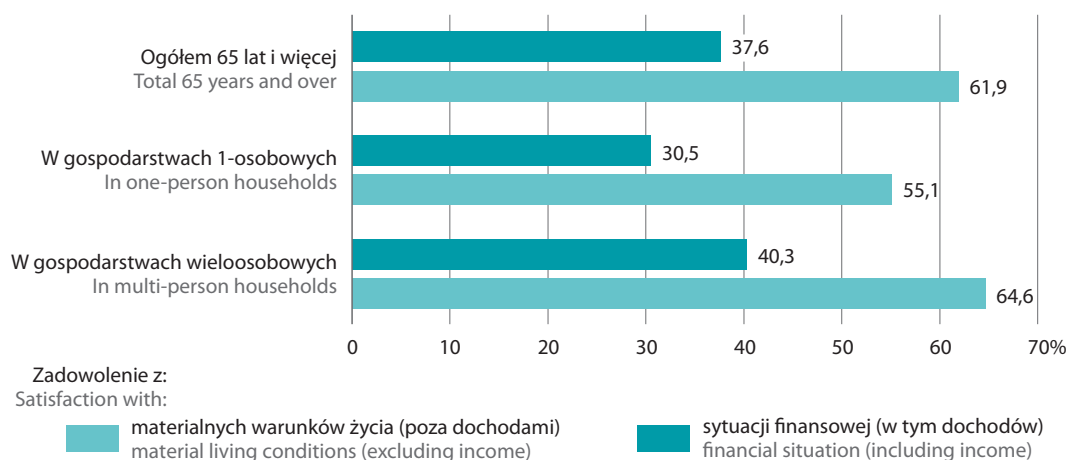
Subiektywne oceny sytuacji materialnej traktować można jako odzwierciedlenie poziomu zaspokojenia indywidualnych potrzeb i aspiracji w tym zakresie. Stanowią one istotne uzupełnienie tzw. obiektywnych wskaźników dobrobytu ekonomicznego.

Z odpowiedzi udzielonych na pytania zawarte w Badaniu spójności społecznej wynika, że w pierwszej połowie 2018 r. ze swojej sytuacji finansowej, w tym dochodów, zadowolonych (w tym bardzo zadowolonych) było niecałe 38% osób starszych (w wieku co najmniej 65 lat). Wśród osób starszych częściej z tej sfery swojego życia zadowoleni byli mężczyźni (ok. 43%) niż kobiety (34%). Pozytywnie swoją sytuację finansową znacznie częściej oceniali seniorzy z gospodarstw wieloosobowych (ponad 40%), niż osoby starsze tworzące gospodarstwa jednoosobowe (niecałe 31%). Wyraźnie wyższą wartość wskaźnika zadowolenia ze swojej sytuacji finansowej odnotowano wśród mieszkańców miast (42% zadowolonych w największych miastach i ok. 41% w pozostałych miastach), niż wśród seniorów mieszkających na wsi (niecałe 31% osób zadowolonych). Nie odnotowano wyraźnych różnic w poziomie wskaźnika zadowolenia z tego aspektu sytuacji materialnej między osobami w wieku 65–74 lata (ok. 38%) a osobami powyżej 74 roku życia (ok. 37%).

Jeśli natomiast pominąć aspekt dochodowy, to ze swoich materialnych warunków życia zadowolonych (w tym bardzo zadowolonych) było ok. 62% osób starszych, a więc zdecydowana większość. Relatywnie częściej dotyczyło to starszych mężczyzn (ok. 65%) niż kobiet (niecałe 60%). Podobnie jak w przypadku sytuacji finansowej, częściej zadowolone ze swoich materialnych warunków życia były osoby z gospodarstw wieloosobowych niż osoby samotnie gospodarujące. Najwyższą wartość wskaźnika zadowolenia odnotowano wśród seniorów mieszkających w miastach liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców (ok. 70%), w grupie pozostałych miast wskaźnik ten osiągnął wartość ok. 62%, natomiast na wsi ze swoich materialnych warunków życia zadowolonych było ok. 58% seniorów. Podobnie jak w przypadku wcześniej opisywanych wskaźników nie zaobserwowano znaczącego zróżnicowania między grupą starszych i młodszych seniorów.

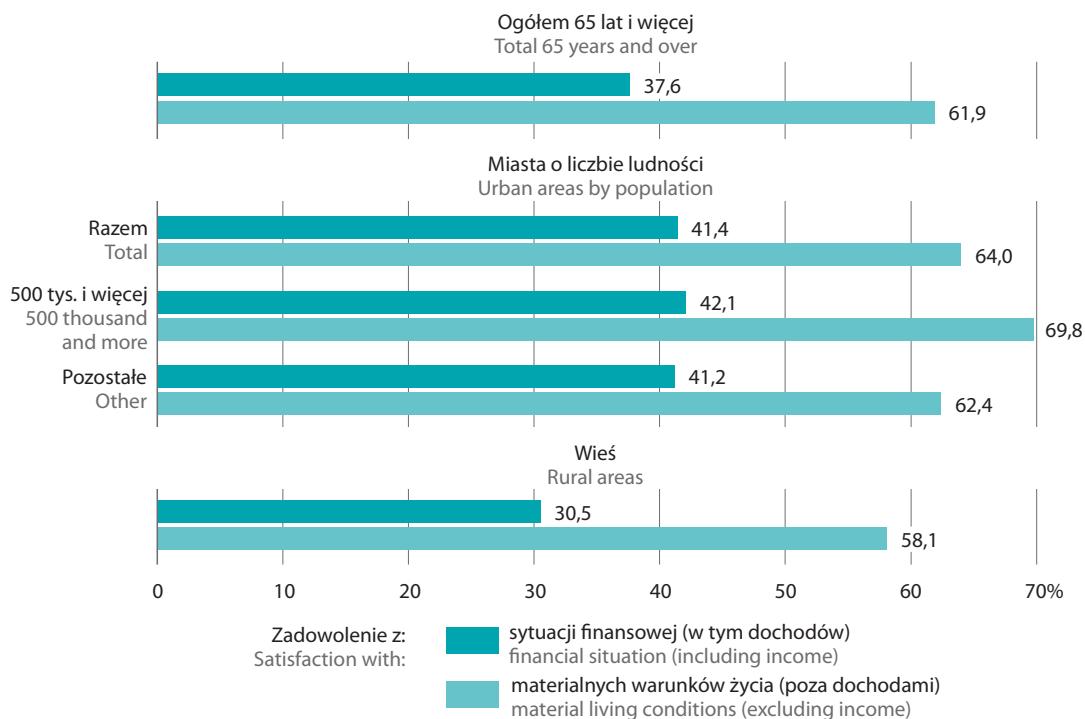
Wykres 1.11. Zadowolenie osób starszych z własnej sytuacji materialnej według wielkości gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 1.11. Satisfaction of older people with their own material situation by household size in 2018 (% of people aged 65 and over)

Wykres 1.12. Zadowolenie osób starszych z własnej sytuacji materialnej według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 1.12. Satisfaction of older people with their own material situation by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)

Podsumowanie

Summary

Zaprezentowane dane potwierdzają, że tak jak wśród młodszej części społeczeństwa polskiego, tak również w grupie osób starszych mamy do czynienia ze zróżnicowaniem sytuacji materialnej. Obok grupy osób, których bieżące dochody, posiadane oszczędności czy inne zasoby materialne pozwalają na zaspokojenie różnego rodzaju potrzeb i godziwe życie, mamy też do czynienia z osobami, których standard życia można uznać za zbyt niski i świadczący o ubóstwie. Informacje dotyczące różnych form ubóstwa wśród osób starszych są szczególnie istotne z punktu widzenia opracowywania konkretnych rozwiązań polityki społecznej nakierowanych zarówno na zapobieganie, jak i ograniczanie skutków tego zjawiska.

Z badania spójności społecznej wynika, że w 2018 r. (przy przyjętych w analizie kryteriach) ok. 8% osób w wieku co najmniej 65 lat należało do gospodarstw domowych o relatywnie wysokich dochodach. Prawie 27% osób starszych charakteryzowało się dobrymi warunkami życia (co oznacza, że te osoby nie doświadczyły żadnego z 30 symptomów złych warunków życia), a ok. 28% seniorów żyło w gospodarstwach domowych, które nie miały problemów z domknięciem swojego budżetu domowego i pozytywnie oceniały możliwość gospodarowania swoimi dochodami (wskaźnik dobrej sytuacji budżetowej). Dla porównania – w przypadku ogółu mieszkańców Polski, wartości wskaźnika relatywnie wysokich dochodów oraz wskaźnika dobrej sytuacji budżetowej były o ok. 5 p. proc. wyższe niż wśród osób starszych. Na prawie takim samym poziomie (ponad 26%) kształtował się natomiast odsetek osób żyjących w dobrych warunkach.

Z kolei analiza danych dotyczących ubóstwa pokazała, że w 2018 r. problem ten w nieco większym stopniu dotyczył osoby starsze (w wieku co najmniej 65 lat) niż pozostałą część społeczeństwa, przy czym różnice wartości wskaźników zasięgu poszczególnych form ubóstwa wśród osób starszych w porównaniu ze wskaźnikami dotyczącymi ogółu mieszkańców Polski nie przekraczały 1 p. proc. (dotyczyło to wszystkich uwzględnionych w analizie form ubóstwa). W 2018 r. ubóstwem warunków życia dotkniętych było ok. 5% osób starszych, ubóstwem braku równowagi budżetowej ok. 7% osób, a relatywnym ubóstwem dochodowym 13,5% seniorów. Problem ubóstwa dotyczył w największym stopniu osób starszych samotnie gospodarujących. Wartości wskaźników ubóstwa (odnosi się to do wszystkich wymienionych wyżej form ubóstwa) wśród seniorów tworzących gospodarstwa jednoosobowe były ponad dwukrotnie wyższe niż w przypadku seniorów żyjących w gospodarstwach wieloosobowych.

Na podstawie wyników Badania spójności społecznej można wnioskować, że w 2018 r. w porównaniu z 2015 r. nastąpiła poprawa sytuacji materialnej gospodarstw domowych w Polsce. Dotyczyła ona jednak osób starszych (w wieku co najmniej 65 lat) w zdecydowanie mniejszym stopniu niż reszty społeczeństwa. W konsekwencji, w przypadku sytuacji dochodowej, którą oceniamy przez pryzmat miar relatywnych, zaobserwowano pogorszenie dotyczące tej grupy. Jego przejawem był wzrost odsetka osób w wieku 65 lat i więcej dotkniętych relatywnym ubóstwem dochodowym z 12 w 2015 r. do 13,5% w 2018 r., podczas gdy odsetek osób dotkniętych tą formą ubóstwa wśród ogółu mieszkańców Polski zmniejszył się w tym czasie o ok. 3 p. proc. (z ok. 16 do ok. 13%). W przypadku pozostałych analizowanych aspektów sytuacji materialnej (tzn. warunków życia oraz równowagi budżetowej) również można obserwować relatywne pogorszenie sytuacji osób starszych na tle pozostałej części społeczeństwa. Trzeba jednak zaznaczyć, że dotyczy to tylko oceny relatywnej, odniesionej do ogółu społeczeństwa lub młodszych grup wiekowych – tzw. miary absolutne opisujące te aspekty wskazują na poprawę sytuacji osób w wieku 65 lat i więcej w porównaniu z sytuacją z roku 2015, choć miała ona mniejszą skalę niż w przypadku reszty społeczeństwa.

O poprawie (między rokiem 2015 a 2018) ogólnej sytuacji materialnej polskiego społeczeństwa, w tym także sytuacji osób starszych, mogą też świadczyć subiektywne oceny dotyczące własnej sytuacji finansowej oraz materialnych warunków życia. W 2018 r. ze swojej sytuacji finansowej (w tym dochodów) zadowolonych było ok. 38% seniorów (w wieku 65 lat i więcej), podczas gdy w 2015 r. – ponad 35%. Zadowolenie z materialnych warunków życia deklarowało natomiast w 2018 r. ok. 62% osób starszych czyli o ok. 7 p. proc. więcej niż 3 lata wcześniej. Dla porównania wskaźnik zadowolenia z sytuacji finansowej

wśród ogółu mieszkańców Polski⁶ osiągnął w 2018 r. wartość ok. 42%, podczas gdy w 2015 r. satysfakcję z tej sfery swojego życia odczuwało ok. 37% osób. Z kolei wartość wskaźnika zadowolenia z materialnych warunków życia wśród ogółu społeczeństwa wzrosła w porównywanym latach o ok. 6 p. proc. i wyniosła w 2018 r. ok. 63%.

Sytuacja materialna jest ważnym czynnikiem determinującym i różnicującym poziom odczuwanej przez osoby starsze ogólnej jakości życia⁷. Najwyższe wartości wskaźnika zadowolenia ze swojego życia (odsetek osób zadowolonych, w tym bardzo zadowolonych ze swojego życia ogólnie rzecz biorąc) odnotowano wśród osób o najlepszej sytuacji materialnej (86–92% osób zadowolonych, w zależności od tego czy osoby w najlepszej sytuacji wyróżniano na podstawie sytuacji dochodowej, warunków życia czy równowagi budżetowej gospodarstwa domowego). Wśród seniorów dotkniętych ubóstwem satysfakcję ze swojego życia ogólnie rzecz biorąc odczuwano znacznie rzadziej. W 2018 r. ze swojego życia zadowolonych było bowiem ponad 60% osób starszych dotkniętych relatywnym ubóstwem dochodowym, około połowa osób doświadczających ubóstwa braku równowagi budżetowej i tylko około jedna trzecia osób, których warunki życia odpowiadały definicji ubóstwa. Wskazuje to warunki życia jako aspekt sytuacji materialnej najlepiej opisujący ją w sposób kompleksowy i w największym stopniu wpływający na postrzeganą jakość życia.

⁶ Wskaźniki zadowolenia dotyczą osób w wieku 16 lat i więcej. Zostały one bowiem obliczone w oparciu o odpowiedzi na pytania zawarte w „kwestionariuszu indywidualnym” Badania spójności społecznej. Wywiadem indywidualnym objęte były wyłącznie osoby, które miały ukończone 16 lat.

⁷ Zob. m.in. podrozdział 6.7. niniejszej publikacji (Wybrane determinanty zadowolenia z życia u osób starszych).

Aneks tabelaryczny

Tabular annex

Tablica 1.2. Symptomy ubóstwa warunków życia w 2018 r. dotyczące warunków mieszkaniowych
 Table 1.2. Symptoms of living conditions poverty in 2018 regarding housing conditions

Elementy składowe wskaźnika ubóstwa warunków życia Components of the poverty indicator for living conditions	% osób doświadczających danego symptomu % of people experiencing particular symptom	
	w wieku 65 lat i więcej aged 65 years and over	ogółem total
Zły stan instalacji elektrycznej lub jej brak Poor condition or no electrical system available	5,6	5,7
Brak zainstalowanego ogrzewania lub ogrzewanie wyłącznie za pomocą pieca na opał (np. na węgiel, drewno, trociny) No central (installed) heating or there are only fuel-fired (e.g. coal, wood, sawdust) furnaces in the dwelling	9,5	9,0
Złe warunki sanitarne (brak zimnej lub ciepłej wody bieżącej lub łazienki lub toalety) Poor sanitary conditions (no running water, including hot water or no bathroom or toilet)	8,1	6,6
Mieszkanie ciemne lub wilgotne Dark or damp dwelling	9,2	11,4
Narażenie na hałas lub na zanieczyszczenie powietrza lub nieprzyjemne zapachy w miejscu zamieszkania Exposure to noise or to air pollution and unpleasant odours in the locality	20,1	21,6
Mieszkanie zbyt małe (jak na potrzeby gospodarstwa) lub nie każda osoba dorosła ma samodzielny pokój lub wydzielone w mieszkaniu swoje stałe miejsce odpoczynku, nauki i pracy Too small dwelling (as for the household needs) or not every adult person has a separate room or a separate space in a dwelling to rest, study and work	13,8	28,8
Brak możliwości utrzymania odpowiedniej temperatury w mieszkaniu (niewystarczająco ciepłe w zimie lub niewystarczająco chłodne w lecie) Inability to maintain an adequate temperature in a dwelling (not warm enough in the winter or not cool enough in the summer)	24,7	25,5
Złe lub bardzo złe warunki mieszkaniowe – ogólna ocena (subiektywna) Poor or very poor dwelling conditions – general (subjective) assessment	2,5	2,8

Tablica 1.3. Symptomy ubóstwa warunków życia w 2018 r. dotyczące wyposażenia gospodarstw domowych
 Table 1.3. Symptoms of living conditions poverty in 2018 regarding household equipment

Elementy składowe wskaźnika ubóstwa warunków życia Components of the poverty indicator for living conditions	% osób doświadczających danego symptomu % of people experiencing particular symptom	
	w wieku 65 lat i więcej aged 65 years and over	ogółem total
Brak pralki z przyczyn finansowych No washing machine for financial reasons	1,9	0,9
Brak lodówki, chłodziarki z przyczyn finansowych No fridge or freezer for financial reasons	0,1*	0,1*
Brak kuchenki mikrofalowej lub wielofunkcyjnego robota kuchennego z przyczyn finansowych No microwave or multifunction food processor for financial reasons	10,7	8,1
Brak odkurzacza z przyczyn finansowych No vacuum cleaner for financial reasons	1,2	0,9
Brak radia lub telewizora z przyczyn finansowych No radio or TV set for financial reasons	2,2	1,8
Brak odtwarzacza CD, DVD, MP3, telewizji kablowej lub satelitarnej z przyczyn finansowych No CD, DVD or MP3 player, no cable or satellite TV for financial reasons	3,3	2,2
Brak telefonu (stacjonarnego, komórkowego) z przyczyn finansowych No (landline or mobile) phone for financial reasons	0,5*	0,3
Brak komputera z przyczyn finansowych No computer for financial reasons	3,9	2,3
Brak dostępu do Internetu z przyczyn finansowych No access to the Internet for financial reasons	5,0	2,1
Brak pieniędzy na zakup obuwia, odzieży, pościeli No money to buy footwear, clothing and bedclothes	6,2	4,5
Brak pieniędzy na wymianę zużytych mebli No money to replace worn-out furniture	18,0	14,1
Brak samochodu z przyczyn finansowych No car for financial reasons	5,1	4,9
Złe wyposażenie gospodarstwa w dobra trwałe – ogólna ocena (subiektywna) Poor equipment in durable goods in the household – general (subjective) assessment	2,8	2,0

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Tablica 1.4. Symptomy ubóstwa warunków życia w 2018 r. dotyczące zaspokojenia potrzeb w zakresie wyżywienia i zdrowia

Table 1.4. Symptoms of living conditions poverty in 2018 regarding meeting the needs in terms of food and health

Elementy składowe wskaźnika ubóstwa warunków życia Components of the poverty indicator for living conditions	% osób doświadczających danego symptomu % of people experiencing particular symptom	
	w wieku 65 lat i więcej aged 65 years and over	ogółem total
Brak pieniędzy na żywność (rezygnacja z jedzenia mięsa, ryb –wegetariańskich odpowiedników lub świeżych owoców, warzyw) No money to buy food (it was necessary to give up eating meat, fish or vegetarian equivalents or fresh fruit and vegetables)	4,0	2,7
Konieczność rezygnacji ze względu na brak pieniędzy z któregoś z podstawowych posiłków (śniadania, obiadu lub kolacji) The need to resign from any of the basic meals (breakfast, lunch or dinner) for financial reasons	0,9	0,6
Brak pieniędzy na zakup leków No money to buy medicines	8,5	5,1
Brak pieniędzy na wizyty u lekarzy specjalistów lub lekarza dentystry No money to visit specialist doctors or dentists	18,9	15,6

Tablica 1.5. Symptomy ubóstwa warunków życia w 2018 r. dotyczące zaspokojenia potrzeb w zakresie spędzania czasu wolnego i relacji z ludźmi

Table 1.5. Symptoms of living conditions poverty in 2018 regarding meeting the needs in terms of spending leisure time and relationships with people

Elementy składowe wskaźnika ubóstwa warunków życia Components of the poverty indicator for living conditions	% osób doświadczających danego symptomu % of people experiencing particular symptom	
	w wieku 65 lat i więcej aged 65 years and over	ogółem total
Brak pieniędzy na rozrywkę (wyjście do kina, teatru, restauracji, na koncert itp.) No money for entertainment (tickets to cinema, theatre, concerts, visits in restaurants, etc.)	24,4	22,6
Brak pieniędzy na zakup książek lub prasy No money to buy books, newspapers or magazines	8,0	6,0
Brak pieniędzy na przynajmniej jeden tydzień wakacji raz w roku No money for at least one week of holiday once a year	31,5	28,6
Gospodarstwo nie może sobie pozwolić na zaproszenie raz w miesiącu swojej rodziny lub przyjaciół na obiad, kolację lub inny poczęstunek Household cannot afford to invite their family or friends for dinner, supper or other meal once a month	8,5	6,7
Gospodarstwo nie może sobie pozwolić na ofiarowanie swoim najbliższym (rodzicom, rodzeństwu, dorosłym dzieciom) prezentów przynajmniej raz w roku Household cannot afford to buy presents for their close family (parents, siblings or adult children) once a year	6,6	4,4

Tablica 1.6. Symptomy ubóstwa braku równowagi budżetowej w 2018 r.
 Table 1.6. Symptoms of poverty in terms of the lack of the budget balance in 2018

Elementy składowe wskaźnika ubóstwa równowagi budżetowej Components of the poverty indicator for budget balance	% osób doświadczających danego symptomu % of people experiencing particular symptom	
	w wieku 65 lat i więcej aged 65 years and over	ogółem total
Zaległości w opłatach czynszowych, za elektryczność, gaz lub w spłatach kredytu mieszkaniowego (co najmniej dwumiesięczne zaległości w opłatach lub miesięczne i dłuższe w spłacie kredytu mieszkaniowego) Arrears in rent, electricity or gas payments (at least two months in arrears), and in mortgage repayment (at least one month in arrears)	0,9	2,1
Zaciągnięta pożyczka lub kredyt na bieżące wydatki konsumpcyjne (żywność, odzież, obuwie, stałe opłaty) A loan or a credit for current consumer expenses (food, clothes, shoes, fixed charges)	2,4	3,5
Deklaracja gospodarstwa domowego wskazująca na brak jakiejkolwiek swobody finansowej (brak możliwości pokrycia niespodziewanego wydatku w wysokości ok. 500 zł) Household's declaration indicating the lack of any financial freedom (inability to cover an unexpected expense of about PLN 500)	23,9	19,2
Odczuwanie przez gospodarstwo domowe dużych trudności w dokonywaniu bieżących wydatków z powodu spłat pożyczek/kredytów Experiencing considerable difficulties in current spending, due to loan/credit repayment	3,1	4,6
Subiektywna opinia gospodarstwa dotycząca braku możliwości „związania końca z końcem” („wiążanie końca z końcem” z trudnością lub wielką trudnością) Subjective household's opinion on the inability to "make ends meet" (it is difficult or extremely difficult for the household to "make ends meet")	19,4	15,7
Gospodarstwo musi na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować pieniędzmi lub pieniędzy nie starcza nawet na podstawowe potrzeby (samoocena) The household has to save money on a daily basis, or there is not enough money to satisfy even the most basic needs (self-assessment)	26,1	19,4
Dochody gospodarstwa domowego są niższe niż niezbędny (minimalny) poziom dochodów pozwalający „związać koniec z końcem” Household's income is lower than the necessary (minimum) level of income that would allow to "make ends meet"	24,6	22,8

Rozdział 2

Chapter 2

Formy spędzania wolnego czasu

Forms of spent of leisure time

Przedmiotem analiz tego rozdziału są wybrane formy spędzania czasu wolnego przez osoby starsze. Formy te stanowią istotny element życia codziennego. Dotyczą one także rzadszych zdarzeń (nie tylko codziennych), ale mających charakter cykliczny, rytmiczny, powtarzalny. Pójście raz w miesiącu do kina, raz na pół roku do filharmonii czy coroczny wyjazd w góry – na wakacje, także należą do kategorii zdarzeń życia codziennego¹. Trzeba zaznaczyć, że ostatnimi czasy, problematyka życia codziennego – jego rytuały i aktywności są przedmiotem żywego zainteresowania socjologów i badaczy społecznych innych dyscyplin. W dyskursie naukowym przywoływane jest pojęcie trzeciej socjologii. Tak określa się socjologię codzienności². Nic dziwnego, ponieważ praktyki życia codziennego można traktować jako swoisty budulec szerszych zjawisk społecznych. Są one z jednej strony przejawem, a z drugiej strony pasem transmisyjnym szeroko pojętej kultury. Cytując Piotra Sztompkę „...życie codzienne to pierwotne źródło i zarazem zwierciadło wszystkiego innego, co istnieje w społeczeństwie – systemów, organizacji, struktur, kultury. Tu toczy się produkcja i reprodukcja tych społecznych całości i tutaj oddziaływanie zastanych struktur i kultury jest realizowane”³. Oczywiście badanie codzienności, w tym ilości i sposobu spędzania czasu wolnego, oprócz waloru czysto poznawczego, ma znaczenie praktyczne. Czas wolny ma wpływ na jakość życia, w tym subiektywny dobrobyt. Z tego względu analizy dotyczące jego wykorzystywania mogą być przydatne dla użytecznych rozwiązań polityki społecznej.

Prezentowane w tym rozdziale informacje opierają się na wynikach Badania spójności społecznej z 2018 r. Obejmują one m.in. takie aspekty jak: korzystanie z mediów elektronicznych, aktywne formy wypoczynku (m.in. uprawianie sportu i wypoczynek na świeżym powietrzu), uczęszczanie do kina, na koncerty i korzystanie z ofert innych wybranych instytucji kultury, wyjazdy w celach prywatnych (w tym turystycznych), czytelnictwo czy aktywność towarzyską. Zaprezentowano też podstawowe dane dotyczące posiadania zwierząt domowych, którymi opiekują się osoby starsze. Trzeba też podkreślić, że pewne aspekty wpisujące się w praktyki czasu wolnego omówione zostały także w innych rozdziałach publikacji, aby uniknąć zawężenia spojrzenia na życie osób starszych i jego jakość. Dotyczy to m.in. rozdziałów traktujących o relacjach społecznych, życiu religijnym czy korzystaniu z Internetu przez osoby starsze. Na końcu rozdziału omówiono też subiektywne opinie osób starszych dotyczące oceny ilości i jakości ich czasu wolnego.

2.1. Korzystanie z mediów elektronicznych

2.1. Use of electronic media

Bez przesady można stwierdzić, że szeroko pojęte media elektroniczne stanowią dziś najważniejszy element środków masowego przekazu. Pełnią one nie tylko rolę dostarczyciela informacji, ale są narzędziem rozrywki i konsumowania dóbr kultury w czasie wolnym. Pośród nich jeszcze do niedawna najistotniejszą rolę pełniła telewizja, której prym, zwłaszcza w przypadku młodszych pokoleń odbiera Internet. Jednak oglądanie telewizji nadal dla wielu pełni ważny punkt w repertuarze różnych zajęć codziennych. Jak wskazują dane z badania, w 2018 r. aż 93% osób w wieku 65 lat i więcej oglądało telewizję codziennie, w tym 45% osób starszych poświęcało na to każdego dnia ponad cztery godziny. Dla porównania – wśród ogółu osób w wieku co najmniej 16 lat analogiczne odsetki wynosiły odpowiednio ok. 81% i niecałe 27%. Prawie

¹ Zob. P. Sztompka, M. Bogunia-Borowska (red.), Socjologia codzienności, Wydawnictwo ZNAK, Kraków 2008, s. 25.

² Zob. Tamże, s. 15–93.

³ Tamże, s. 26.

nigdy lub nigdy telewizji nie oglądała zaledwie co pięćdziesiąta osoba (ok. 2%) w wieku 65 plus, natomiast wśród ogółu badanej populacji prawie co dwudziesta (niecałe 5% osób).

Zasadniczo w grupie osób starszych⁴ wymiar oglądania telewizji był podobny zarówno wśród kobiet, jak i wśród mężczyzn. Nie odnotowano także wyraźnej różnicy w wymiarze oglądania telewizji między starszymi mieszkańcami miast i wsi (o ok. 2 p. proc.) jeśli chodzi o codzienne oglądanie telewizji⁵. Podobnie nie zaobserwowano istotnej różnicy w przypadku osób samotnie mieszkających, jak i tych z gospodarstw dwuosobowych lub większych. Należy jednak nadmienić, że starsi seniorzy (75 plus) nieco częściej niż osoby w wieku 65–74 lat oglądały telewizję dłużej niż 4 godziny dziennie – odpowiednio 49% i ok. 44% osób. Wśród ogółu badanych (osoby w wieku 16 plus) wartość analogicznego odsetka wyniosła niecałe 27%.

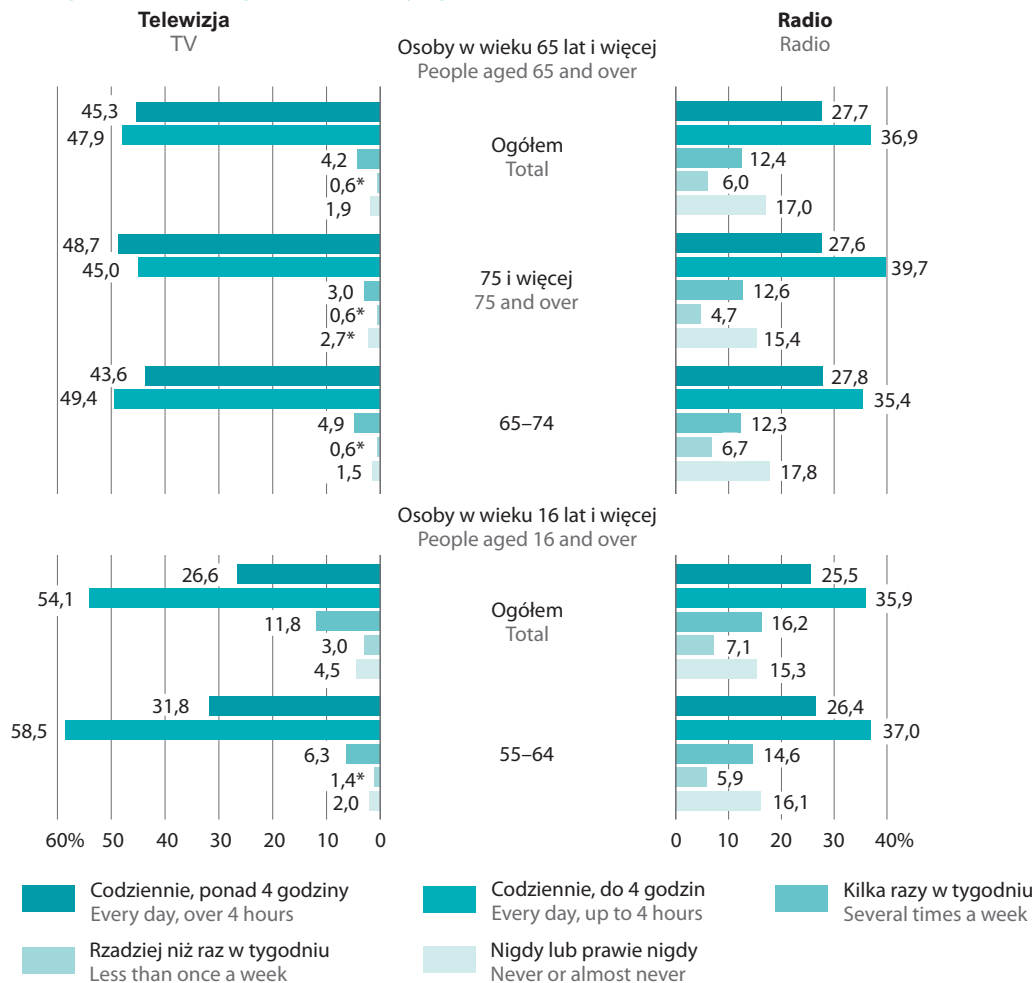
Stosunkowo często osoby starsze słuchały też radia. Trzeba mieć przy tym na uwadze to, iż słuchanie radia niekoniecznie musi odbywać się w czasie wolnym. Wiele osób słucha radia w tle, wykonując inne czynności równolegle, także podczas pracy. W 2018 r. codziennie radia słuchało ok. 65% osób starszych. Nieco częściej robili to seniorzy w wieku co najmniej 75 lat (ponad 67%) niż młodszy seniorzy (ok. 63%). Podobnie jak w przypadku telewizji – płeć, wielkość miejscowości zamieszkania oraz liczba osób w gospodarstwie domowym nie różnicowały istotnie wymiaru słuchania radia wśród osób starszych.

Warto też zwrócić uwagę na fakt, że relatywnie dużo osób – zarówno wśród osób starszych (ok. 17% osób), jak i wśród ogółu badanej populacji (ok. 15% osób), w ogóle lub prawie w ogóle nie słuchało radia.

⁴ Z małą różnicą między obiema płciami. Większy o ok. 4 p. proc. odsetek mężczyzn wystąpił w przypadku oglądania tego medium w wymiarze ponad czterogodzinnym.

⁵ Z tą różnicą, że na wsi mniej osób starszych oglądało telewizję dłużej niż cztery godziny dziennie.

Wykres 2.1. Oglądanie telewizji i słuchanie radia^a według wieku w 2018 r. (% osób)
 Chart 2.1. Watching TV and listening to the radio^a by age in 2018 (% of people)

a Na podstawie odpowiedzi na pytania: Proszę powiedzieć, jak często: (1) ogląda Pan/Pani telewizję? (2) słucha Pan/Pani radia?
 a Based on the responses to the questions: How often: (1) do you watch TV? (2) do you listen to the radio?

* Patrz objaśnienia znaków umownych.
 * See explanations of the symbols used.

Osoby starsze wyraźnie rzadziej w odniesieniu do ogółu badanej populacji oglądały filmy na DVD, Blu-ray lub przez Internet. Tylko niecałe 10% osób w wieku 65 plus podejmowało tę praktykę z częstotliwością przynajmniej raz na 2–3 miesiące. Szczególnie rzadko robiły to osoby z najstarszej grupy wieku (75 plus). Prawie nigdy lub nigdy filmów w tej formie nie oglądało ok. 87% osób starszych. Wśród ogółu osób w wieku co najmniej 16 lat analogiczny odsetek wynosił w 2018 r. ok. 48%.

Większą popularnością niż oglądanie filmów cieszyło się wśród osób w wieku 65 plus słuchanie nagrań muzycznych. Ponad 32% osób z tej grupy przynajmniej raz na 2–3 miesiące oddawało się tej czynności. Podobnie jak w przypadku oglądania filmów – zdecydowanie rzadziej robili to seniorzy w wieku 75 plus. Natomiast prawie nigdy lub nigdy nagrań muzycznych nie odtwarzało ok. 64% osób starszych. Dla porównania wśród całej badanej populacji – nagrań muzycznych nie odtwarzało ok. 31% osób.

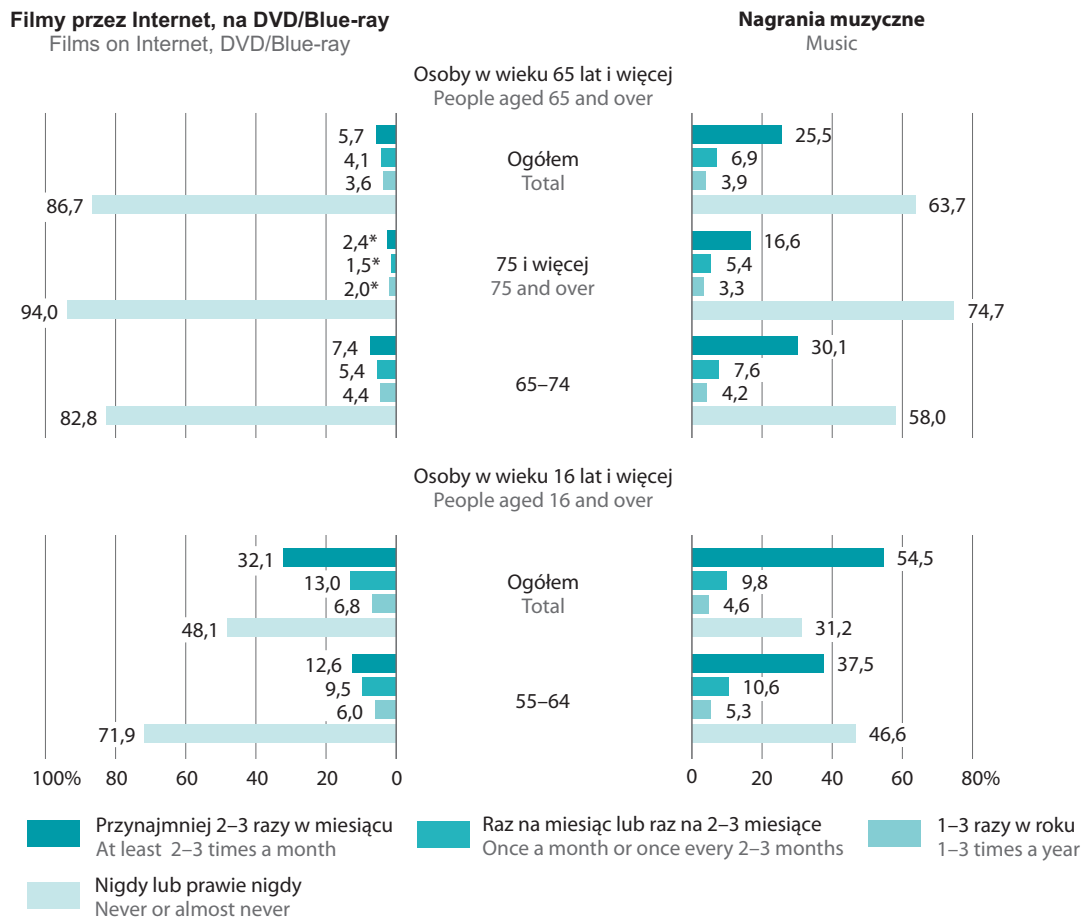
Generalnie mężczyźni w grupie wieku 65 lat i więcej nieznacznie częściej niż kobiety w tym wieku oglądali filmy na DVD/Blu-ray (czy z Internetu) lub słuchali nagrań muzycznych. Różnice między odsetkiem mężczyzn i kobiet oglądających filmy przynajmniej raz na 2–3 miesiące wyniosły niecałe 5 p. proc. a słuchających nagrań muzycznych z taką częstotliwością – 7 p. proc.

Wyraźnie częściej z tych form rozrywki korzystali mieszkańcy miast niż wsi. Przynajmniej raz na 2–3 miesiące w miastach oglądało filmy w Internecie lub na DVD/Blu-ray ok. 13% osób starszych, a nagrań muzycznych słuchało 40% osób. Na wsi z taką częstotliwością filmy oglądało ponad 4% seniorów, a nagrań muzycznych słuchało ok. 19% osób.

Wykres 2.2. Oglądanie filmów przez Internet, na DVD/Blu-ray oraz słuchanie nagrań muzycznych^a według wieku w 2018 r. (% osób)

Chart 2.2. Watching films on Internet, DVD/Blu-ray and listening to music^a by age in 2018 (% of people)

a Na podstawie odpowiedzi na pytania: Proszę powiedzieć, jak często: (1) ogląda Pan/Pani filmy na DVD, Blue-ray, przez Internet? (2) słucha Pan/Pani nagrań muzycznych?

a Based on the responses to the questions: How often: (1) do you watch films on DVD/Blue-ray, Internet? (2) do you listen to music?

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

2.2. Aktywne formy spędzania wolnego czasu

2.2. Active leisure

Analizując aktywne formy korzystania z czasu wolnego zaczniemy od aktywności na świeżym powietrzu (np. spacerów czy spędzania czasu na działce rekreacyjnej) jako prostej formy rekreacji, bo nie wymagającej wielkiego wkładu zarówno sprzętowego, organizacyjnego, jak i umiejętności oraz wytrzymałości. Nic dziwnego, że spacer i odpoczynek na świeżym powietrzu (np. na działce) cieszyły się dużą popularnością także wśród osób starszych. Dość powiedzieć, że wśród nich odnotowano relatywnie duży zasięg tej formy aktywności, choć z różnym nasileniem. Największy odsetek (ok. 57%) stanowiły te osoby starsze, które chodziły na spacer lub odpoczywały na świeżym powietrzu (np. na działce) raz w tygodniu lub częściej,

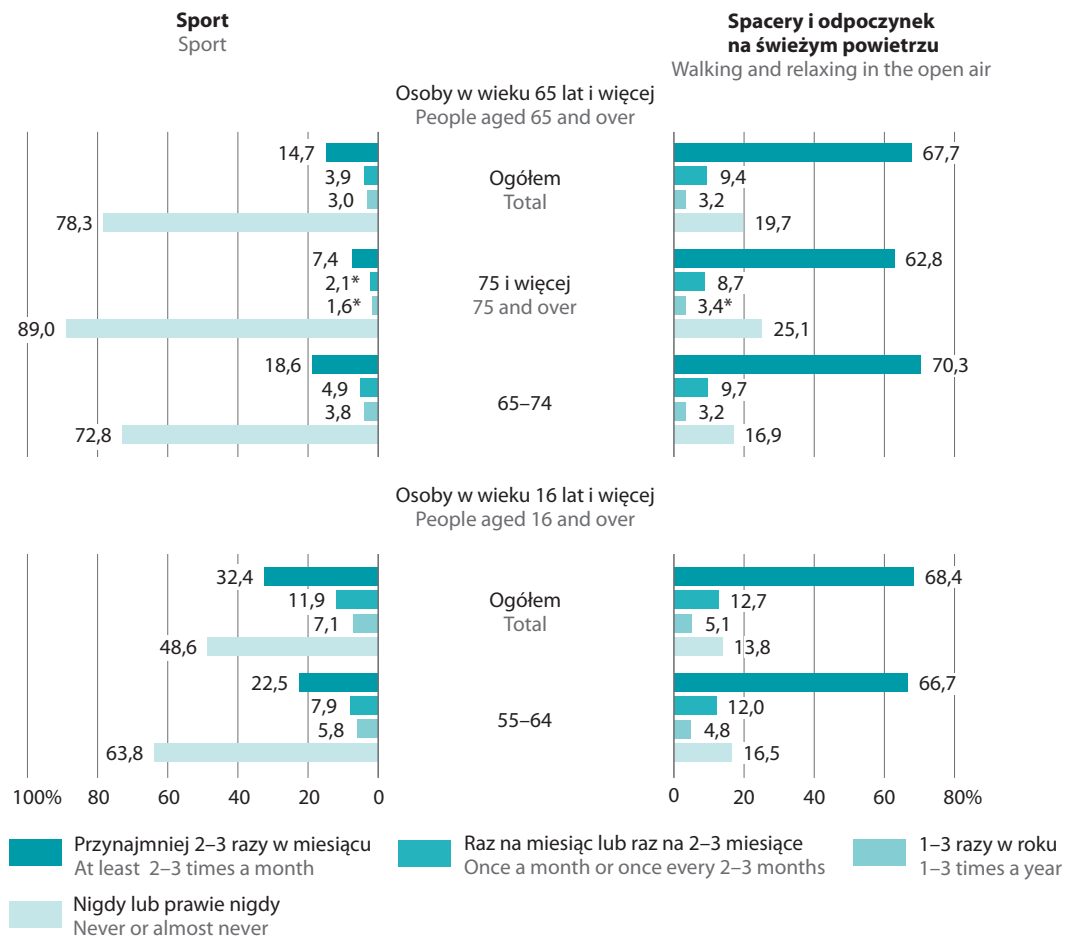
a niecałe 11% osób 2–3 razy w miesiącu. Spacer i odpoczynek na świeżym powietrzu były zdecydowanie bardziej popularną formą odpoczynku wśród mieszkańców miast, szczególnie tych największych, niż wśród mieszkańców wsi. Taki stan rzeczy można wytłumaczyć stylem życia determinowanym przez miejsce zamieszkania. Mieszkanie w mieście z natury rzeczy powoduje większą potrzebę wypoczynku na świeżym powietrzu. Osoby z mniejszych miejscowości w życiu codziennym mają częściej kontakt z naturą, przez co być może też nieco w mniejszym stopniu odczuwają potrzebę odrębnej rekreacji na świeżym powietrzu.

Mimo stosunkowo dużej popularności spacerów i odpoczynku na świeżym powietrzu zwraca uwagę fakt, iż prawie co piąta osoba starsza (ok. 20%) nigdy lub prawie nigdy nie podejmowała takiej formy aktywności (w całej badanej populacji było to ok. 14%). Zdecydowanie częściej brak odpoczynku na świeżym powietrzu deklarowały osoby w wieku 75 plus (ok. 25%) niż seniorzy w wieku 65–74 lata (ok. 17%).

Uprawianie sportu (np. jazda na rowerze, różnego rodzaju ćwiczenia) było relatywnie mało popularną formą spędzania czasu wśród osób starszych. Prawie nigdy lub nigdy sportu (w żadnej formie) nie uprawiało ponad 78% ogółu osób w wieku co najmniej 65 lat. Wśród osób w wieku 75 lat i więcej wartość tego odsetka wyniosła 89%, natomiast wśród młodszych seniorów (65–74 lata) prawie nigdy lub nigdy sportu nie uprawiało ok. 73% osób – co nie dziwi ze względu na raczej powszechną utratę sprawności fizycznej wraz z wiekiem.

W miarę regularnie – czyli co najmniej 2–3 razy w miesiącu sport (w jakiegokolwiek formie) uprawiało za ledwie ok. 15% seniorów, w tym 11% robiło to raz w tygodniu bądź częściej. Dla porównania aktywność sportową przynajmniej 2–3 razy w miesiącu deklarowało ponad 32% osób wieku 16 lat i więcej. Wiek bardzo wyraźnie różnicował regularną aktywność sportową. Wśród seniorów w wieku 65–74 lat odsetek osób deklarujących uprawianie sportu przynajmniej 2–3 razy w miesiącu wyniósł ok. 19%, podczas gdy wśród osób 75 plus – ok. 7%. Większą aktywnością sportową wykazywali się starsi mieszkańcy miast (17% osób uprawiających sport przynajmniej 2–3 razy w miesiącu) niż wsi – 11% osób uprawiających sport z wymienioną częstotliwością, przy czym należy wziąć pod uwagę inny tryb życia na wsi niż w miastach, charakteryzujący się większym kontaktem z naturą (jak wspomniano wyżej) i częstszym ruchem na świeżym powietrzu przy okazji różnych czynności codziennych. Nieco większym odsetkiem osób regularnie uprawiających sport w grupie osób 65 plus charakteryzowali się mężczyźni (17%) niż kobiety (13%).

Wykres 2.3. Uprawianie sportu, spacery i odpoczynek na świeżym powietrzu^a według wieku w 2018 r. (% osób)
Chart 2.3. Practicing sports, walking and relaxing in the open air^a by age in 2018 (% of people)

a Na podstawie odpowiedzi na pytania: Proszę powiedzieć, jak często: (1) w czasie wolnym uprawia Pan/Pani sport (np. biega, jeździ na rowerze, gra w piłkę, chodzi na siłownię, uprawia fitness)? (2) chodzi Pan/Pani na spacer, spędza Pan/Pani czas, odpoczywając na świeżym powietrzu (np. na działce)?

a Based on the responses to the questions: How often: (1) do you practice sport (e.g. jogging, cycling, playing ball, gymnastics, fitness)? (2) do you walk, spend time in the open air (e.g. on garden plot)?

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

2.3. Uczęszczanie do kina, teatru i na koncerty oraz do muzeów i na wystawy sztuki

2.3. Going to the cinema, theaters, museums and art exhibitions

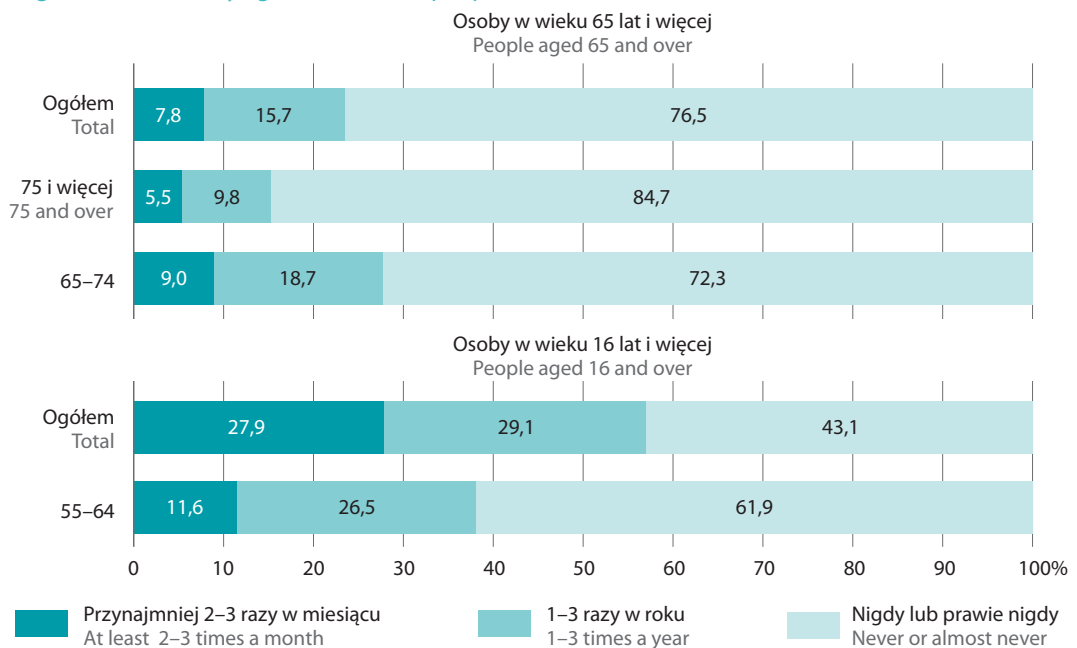
Wyniki Badania spójności społecznej z 2018 r. potwierdzają, że kino jako instytucja kultury cieszyła się relatywnie większą popularnością, jeśli porównamy je m.in. z teatrem, salami koncertowymi czy muzeami – zwłaszcza pod względem wartości wskaźników osób (odsetków osób) odwiedzających te instytucje przynajmniej raz na 2-3 miesiące. Można przypuszczać, że przynajmniej po części wynika to nie tylko z osobistych preferencji badanych, ale i z różnej dostępności oraz „wachlarza repertuarowego” i jego zmiany w czasie w wymienionych instytucjach kultury. Na przykład w przypadku teatru repertuar nie będzie tak szeroki w porównaniu z możliwościami kina, gdzie ze względów „techniczno-organizacyjnych i logistycznych” jest większa elastyczność funkcjonowania i większe możliwości zmiany repertuaru w czasie.

Mimo relatywnie dużej popularności kina jako instytucji kultury, należy podkreślić, że tylko ok. 8% osób starszych korzystało z jego ofert, przynajmniej raz na 2-3 miesiące, a kolejne ok. 16% osób z tej grupy

wieku – raz do trzech razy w roku. W sumie więc przynajmniej raz w roku do kina chodziła niespełna jedna czwarta populacji osób w wieku 65 lat i więcej. Wśród osób starszych wyraźnie częściej z ofert kinowych korzystali seniorzy w wieku 65–74 lata (ok. 28% osób chodzących do kina przynajmniej raz w roku) niż osoby w wieku 75 lat i więcej (ok. 15% osób). Wśród ogółu mieszkańców Polski w wieku co najmniej 16 lat było to ok. 57% osób.

Zdecydowanie częściej do kina uczęszczali starsi mieszkańcy miast niż seniorzy mieszkający na wsi. Odsetek osób starszych deklarujących, że chodzą do kina przynajmniej raz w roku wyniósł bowiem na wsi ok. 9%, natomiast w miastach 31%. Największą popularnością kino cieszyło się wśród seniorów mieszkających w największych ośrodkach miejskich (co najmniej 500 tysięcy), w których do kina przynajmniej raz na rok chodziła prawie połowa osób starszych (ok. 45%). W pozostałych, mniejszych miastach wartość analogicznego odsetka wyniosła niespełna 28%.

Wykres 2.4. Chodzenie do kina^a według wieku w 2018 r. (% osób)
 Chart 2.4. Going to the cinema^a by age in 2018 (% of people)

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Jak często chodzi Pan/Pani do kina?
 a Based on the responses to the question: How often do you go to the cinema?

Nieco rzadziej niż kina osoby starsze odwiedzały teatry i sale koncertowe. Do teatru lub na koncerty przynajmniej raz w roku chodziła bowiem nieco ponad jedna piąta (ponad 21%) seniorów w wieku 65 plus, w tym niecałe 6% z nich – robiło to nie rzadziej niż raz na 2–3 miesiące. Analogiczne wskaźniki w przypadku ogółu mieszkańców Polski w wieku 16 plus osiągnęły wartość odpowiednio ok. 36% i ok. 9%.

Podobnie jak w przypadku seansów kinowych, częściej do teatru i na koncerty chodziły osoby w wieku 65–74 lata niż osoby w wieku co najmniej 75 lat. Przynajmniej raz w roku w teatrze lub na koncercie bywało bowiem ponad 24% osób starszych w wieku do 74 roku życia, a ok. 16% osób w wieku 75 plus. Zdecydowanie częściej w wydarzeniach teatralnych i muzycznych brali udział seniorzy mieszkający w miastach (ok. 29% osób chodzących przynajmniej raz w roku do teatru bądź na koncerty), szczególnie tych liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców (43% osób bywających przynajmniej raz w roku w teatrze lub na koncercie) niż starsi mieszkańcy wsi (ok. 7% osób).

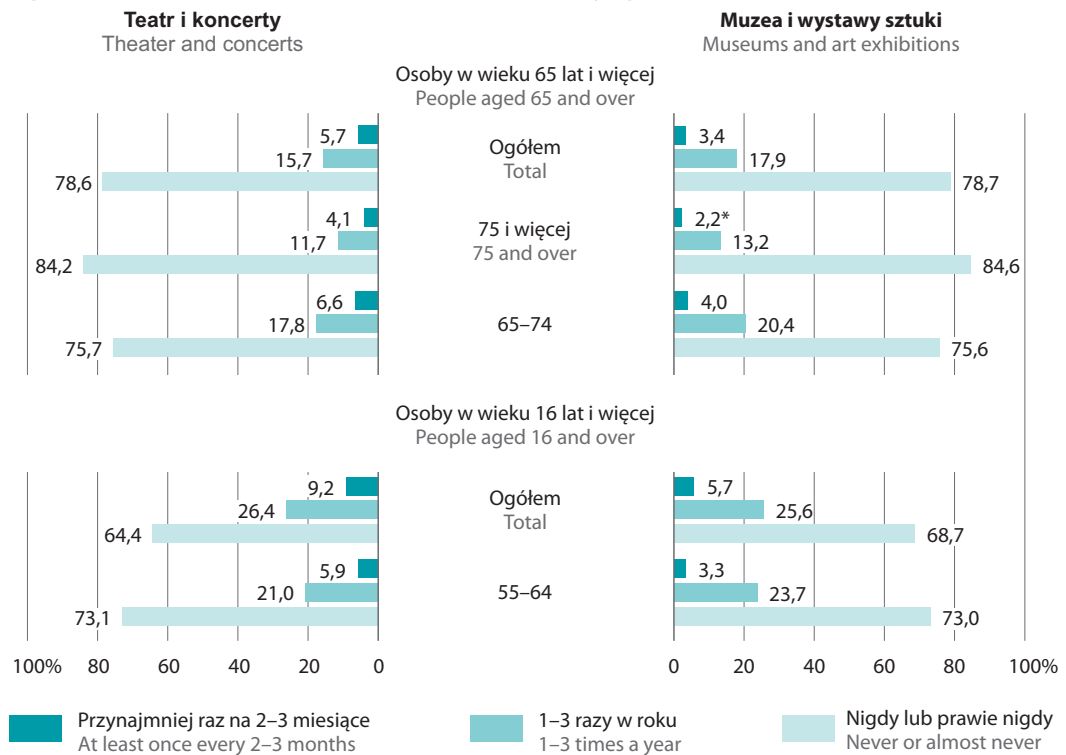
Muzea i wystawy sztuki przynajmniej raz w roku odwiedzało ok. 21% seniorów, przy czym zdecydowana większość z nich (ok. 18%) robiła to nie częściej niż 1–3 razy w roku. Dla porównania w całej badanej populacji analogiczne wskaźniki osiągnęły wartość odpowiednio: ponad 31% oraz niecałe 26%.

Tak jak w przypadku wyjść do kina, teatru lub na koncert odsetek osób odwiedzających (przynajmniej raz w roku) muzea lub wystawy sztuki był wyższy wśród seniorów w wieku 65–74 lata (ok. 24%) niż wśród osób w wieku 75 plus (ok. 15%). Zaobserwowano także duże dysproporcje, jeśli chodzi o ten rodzaj aktywności między osobami starszymi mieszkającymi w miastach i na wsi. W miastach odsetek osób odwiedzających przynajmniej raz w roku muzea lub wystawy sztuki wynosił bowiem ok. 29% (w tym w największych ośrodkach osiągnął wartość ok. 40%), natomiast na wsi – ok. 7%. Po raz kolejny więc zaobserwowano niższe odsetki korzystających z instytucji kultury w mniejszych miejscowościach, co w dużej mierze warunkowane jest gorszą dostępnością tych instytucji, zwłaszcza na wsi.

Zarówno w przypadku wyjść do kina, do teatru czy na koncert, jak i zwiedzania muzeów lub wystaw sztuki bardziej aktywne były osoby starsze tworzące gospodarstwa jednoosobowe niż osoby z gospodarstw wieloosobowych, czego potwierdzeniem są odsetki osób uczestniczących przynajmniej raz w roku w wymienionych formach aktywności kulturalnych. I tak w przypadku gospodarstw jednoosobowych odsetek osób chodzących przynajmniej raz w roku: do kina wyniósł ok. 28%, do teatru lub na koncert ok. 26%, a do muzeum lub na wystawę sztuki – 27%. Analogiczne odsetki w przypadku gospodarstw wieloosobowych wyniosły natomiast odpowiednio: ok. 22%, ok. 20% i 19%.

Wykres 2.5. Chodzenie do teatru i na koncerty oraz do muzeów i na wystawy sztuki^a według wieku w 2018 r. (% osób)

Chart 2.5. Going to theater, concerts, museums and art exhibitions^a by age in 2018 (% of people)

^a Na podstawie odpowiedzi na pytania: (1) chodzi Pan/Pani do teatru, na koncerty? (2) odwiedza Pan/Pani muzea, wystawy sztuki?
^a Based on the responses to the questions: (1) do you go to the theater, concerts? (2) do you visit museums, art exhibitions?

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

2.4. Wyjazdy w celach prywatnych

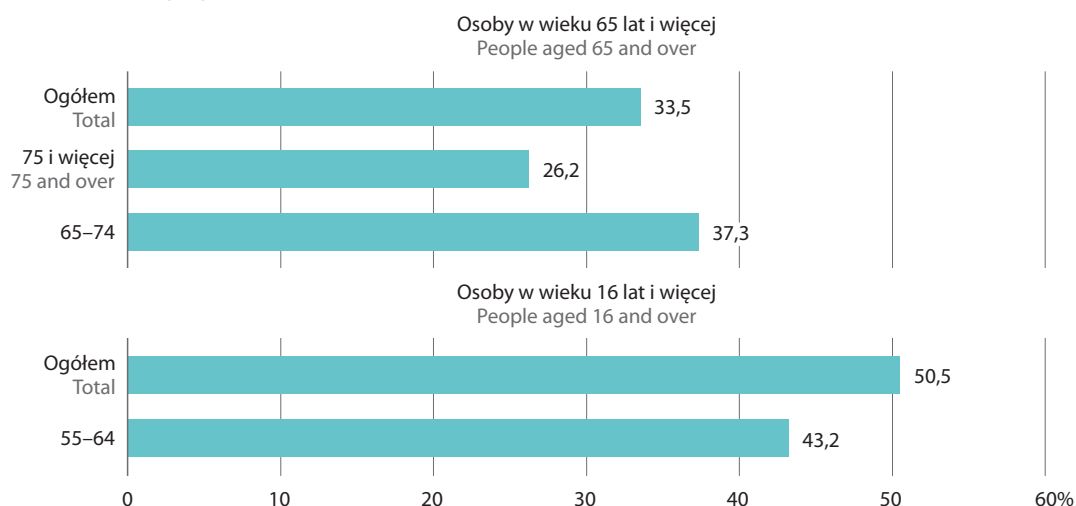
2.4. Personal trips

W Badaniu spójności społecznej z 2018 r. pytano o wyjazdy prywatne (w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie) trwające co najmniej 5 dni (4 lub więcej noclegów w ciągu jednego wyjazdu). Według tak zdefiniowanych kryteriów, co najmniej raz poza miejsce swojego zamieszkania (w celach turystycznych, wypoczynkowych lub innych prywatnych np. żeby odwiedzić krewnych, przyjaciół, a także w celach religijnych, zdrowotnych, kształceniowych) wyjechała nieco ponad jedna trzecia osób w wieku 65 lat i więcej (niecałe 34%), czyli o ok. 17 p. proc. mniej w porównaniu do całej populacji badanych (osoby w wieku 16 plus).

Wyraźnie częściej poza miejsce swojego zamieszkania wyjeżdżały osoby w wieku 65–74 lata (ok. 37% osób) niż seniorzy liczący co najmniej 75 lat (ok. 26%). Relatywnie więcej osób zdecydowało się na tego typu wyjazdy wśród seniorów samotnie gospodarujących (38% wyjeżdżających) niż wśród osób starszych z gospodarstw wieloosobowych (ok. 32% wyjeżdżających). Zdecydowanie wyższy odsetek osób decydujących się na co najmniej 5-dniowy pobyt poza miejscem swojego zamieszkania zaobserwowano wśród seniorów mieszkających w miastach (41%) niż wśród osób starszych żyjących na wsi (ok. 19%). Przy czym największy odsetek osób wyjeżdżających (ok. 51%) odnotowano w miastach o liczbie mieszkańców 500 tys. i więcej. W pozostałych miastach ten odsetek był wyraźnie niższy i wyniósł ok. 38%.

Wykres 2.6. Wyjazdy prywatne poza miejsce zamieszkania^a według wieku w 2018 r. (% osób)

Chart 2.6. Personal trips^a by age in 2018 (% of people)

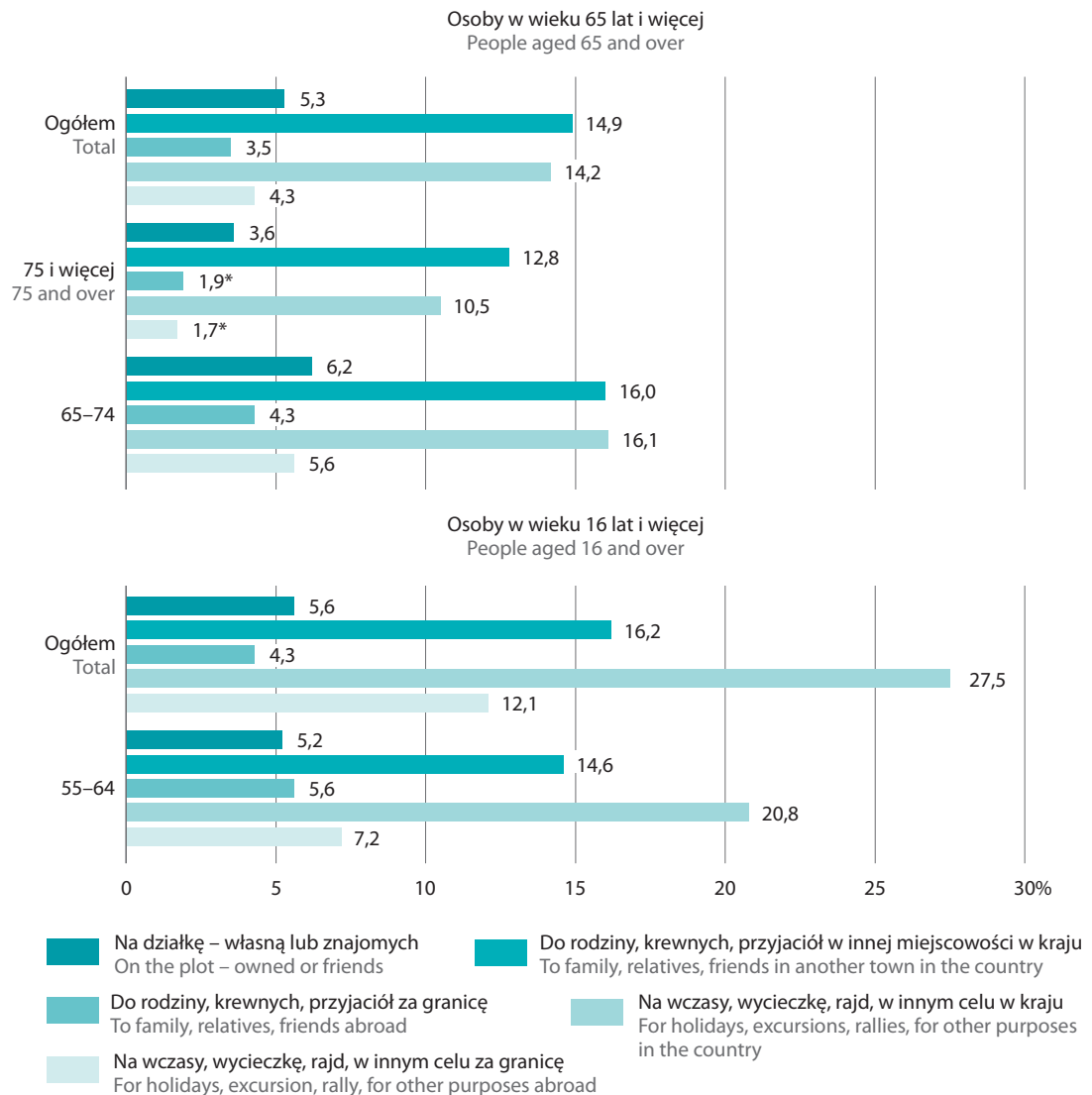
^a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy wyjeżdżał(a) Pan/Pani na co najmniej 5 dni (4 lub więcej noclegów w czasie jednego wyjazdu), w celach turystycznych, wypoczynkowych lub innych celach prywatnych? (Pod pojęciem wyjazdów w „innych celach prywatnych” należy rozumieć wyjazdy w celu odwiedzin rodziny, krewnych, przyjaciół, wzięcia udziału w uroczystościach rodzinnych, w celach religijnych, zdrowotnych (np. sanatorium), zrobienia większych zakupów, kształceniowych itp.).

^a Based on the responses to the question: Have you been away for at least 5 days (4 or more nights per trip), for tourism, leisure or other private purposes during the last 12 months? (The term "other private purposes" includes trips to visit family, relatives, friends, to take part in family celebrations, for religious or health purposes (e.g. sanatorium), to do more educational shopping, etc.).

Wyniki Badania spójności społecznej pozwalają także zapoznać się z ogólnymi celami wyjazdów realizowanych przez osoby starsze. Respondentów zapytano bowiem o pięć określonych celów podróży, a mianowicie o wyjazdy:

- na działkę swoją lub znajomych,
- do rodziny, krewnych, przyjaciół w innej miejscowości w kraju,
- do rodziny, krewnych, przyjaciół za granicę,
- na wczasy, wycieczkę, rajd, w innym celu w kraju oraz
- na wczasy, wycieczkę, rajd, w innym celu za granicę.

Wykres 2.7. Powody wyjazdów w celach prywatnych^a według wieku w 2018 r. (% osób)
 Chart 2.7. Reasons for personal trips^a by age in 2018 (% of people)

^a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Dokąd Pan/Pani wówczas wyjeżdżał(a)? Można zaznaczyć więcej niż 1 odpowiedź.

^a Based on the responses to the question: Where did you go then? You can select more than 1 answer.

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Okazało się, że najczęściej osoby starsze (65 plus) wskazywały jako cel podróży wyjazdy do rodziny, krewnych i przyjaciół w innej miejscowości w kraju (prawie 15%). Niewiele mniej osób – wskazywało na wczasy, wycieczkę lub inny wyjazd prywatny w kraju (ok. 14%). Około 5% osób starszych wyjeżdżało, aby spędzić czas na działce rekreacyjnej (własnej lub znajomych). Zdecydowanie mało osób starszych wyjeżdżało za granicę, zarówno do rodziny, krewnych, jak i np. na wycieczkę, wczasy czy pielgrzymkę (w obu przypadkach ok. 4%).

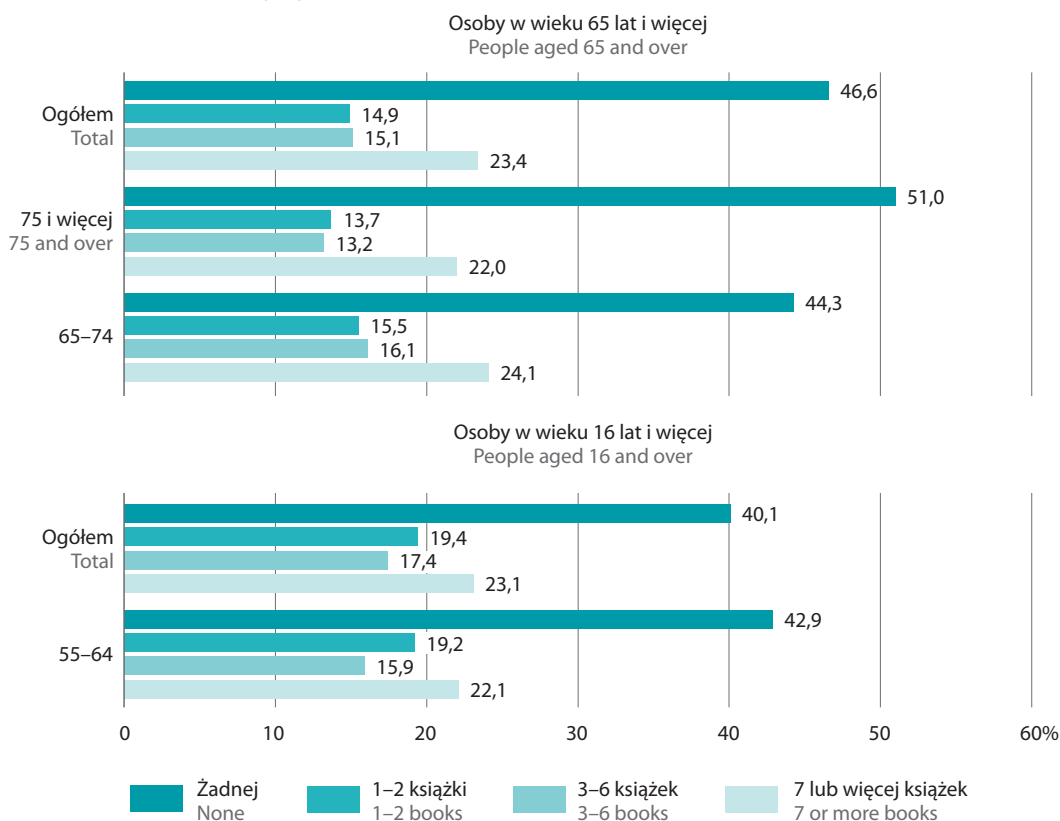
2.5. Czytelnictwo

2.5. Reading

Z Badania spójności społecznej z 2018 r. wynika, że w okresie 12 miesięcy poprzedzających to badanie przynajmniej jedną książkę (w formie papierowej lub elektronicznej⁶, nie wliczając w to podręczników) przeczytało ok. 53% osób starszych (w wieku 65 lat i więcej), w tym ok. 15% przeczytało od jednej do dwóch pozycji książkowych. Mniej więcej taki sam odsetek obejmował osoby, które przeczytały w tym czasie od 3 do 6 książek, a około jedna czwarta seniorów (ponad 23%) przeczytała minimum 7 książek. Po żadną książkę nie sięgnęło więc w analizowanym okresie ok. 47% seniorów, czyli o ok. 7 p. proc więcej niż w całej badanej populacji, tj. wśród ogółu osób w wieku co najmniej 16 lat.

Wykres 2.8. Liczba przeczytanych książek^a według wieku w 2018 r. (% osób)

Chart 2.8. Number of books read^a by age in 2018 (% of people)

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Ile książek (w formie papierowej i elektronicznej, nie licząc podręczników szkolnych) przeczytała(a) Pan/Pani w ciągu ostatnich 12 miesięcy?

a Based on the responses to the question: How many books (in paper and electronic form, excluding school books) have you read in the last 12 months?

„Niezycanie książek” w większym stopniu dotyczyło osób najstarszych (75 lat i więcej). Około 51% osób z tej grupy wieku nie przeczytało w ciągu 12 miesięcy do momentu badania żadnej książki. Wśród młodszej grupy seniorów – w przedziale wieku 65–74 lata – wartość odsetka „nieczytających” była wyraźnie mniejsza – ok. 44%. Co ciekawe, jeśli chodzi o osoby czytające najwięcej książek (co najmniej 7), różnice pomiędzy analizowanymi grupami były niewielkie. Tutaj wartości odsetków były wyrównane (około 22–24%). Kobiety w wieku 65 plus częściej sięgały po książki w porównaniu z mężczyznami w tej kategorii wieku. Widać

⁶ Należy też podkreślić, że e-booki oraz audiobooki były przez osoby starsze bardzo rzadko używane. Z tych narzędzi korzystało zaledwie ok. 3% osób w wieku 65 lat i więcej.

to choćby po wartościach odsetków osób w ogóle nieczytających książek⁷ – niespełna 54% mężczyźni i ok. 42% kobiety, jak i w odniesieniu do czytających najwięcej (7 książek i więcej w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie) – ponad 15% mężczyźni i ok. 29% kobiety. Uzyskane w badaniu informacje jasno wskazują, że wielkość miejscowości zamieszkania była zmienną silnie różnicującą czytelnictwo wśród osób starszych. W największych miastach (500 tys. mieszkańców i więcej) odnotowano najmniejszą wartość odsetka osób starszych (65 plus), które nie przeczytały żadnej książki (niespełna 17%). Analogiczny odsetek na wsi był dramatycznie wyższy, bo aż o 48 p. proc. (ok. 64% osób nieczytających książek). W miastach razem wartość odsetka „nieczytających książek” wśród osób starszych wyniosła ok. 37%. Osoby starsze żyjące w jednoosobowych gospodarstwach domowych częściej sięgały po książkę niż te z gospodarstw domowych dwuosobowych lub większych. Można przypuszczać, że książka w niektórych przypadkach mogła stanowić pewne remedium na samotność lub też osoby te po prostu miały więcej czasu na czytanie, wynikające z mniejszego obciążenia czasowego na rzecz współdomowników. Odsetek nieczytających książek (w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie) wśród osób starszych (65 plus) żyjących w pojedynkę wyniósł ponad 39%, a w dwuosobowych lub większych gospodarstwach domowych wartość takiego odsetka wyniosła ponad 49%. Seniorzy z gospodarstw jednoosobowych charakteryzowali się także wyższym odsetkiem osób (31%), które przeczytały 7 lub więcej książek. W gospodarstwach wieloosobowych taką liczbę książek przeczytało ok. 20% seniorów.

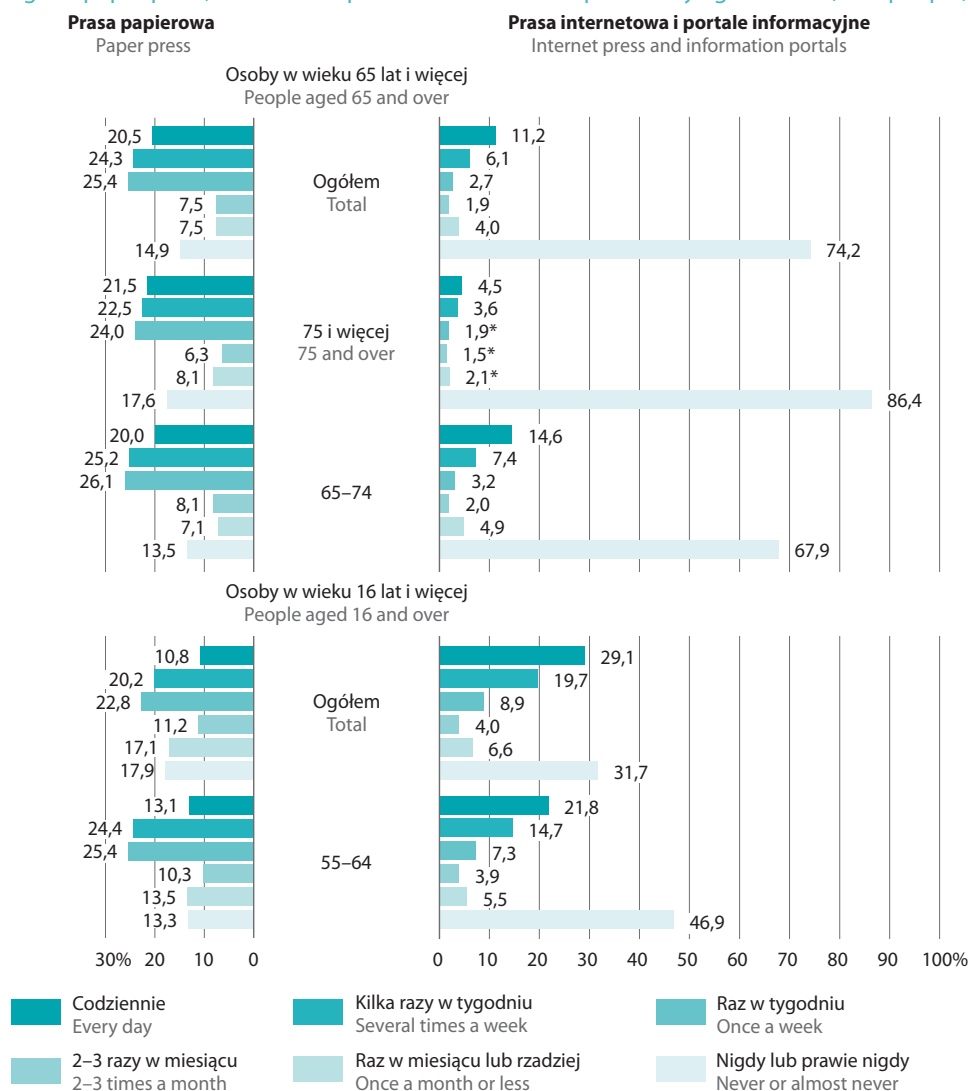
Oprócz czytelnictwa książek, w Badaniu spójności społecznej zbierano także informacje na temat czytelnictwa prasy, zarówno czytanej w formie tradycyjnej papierowej, jak i w formie elektronicznej – dostępnej w Internecie. Trzeba zaznaczyć, że forma papierowa prasy była wyraźnie preferowana przez osoby starsze. Prawie 45% osób w wieku 65 plus czytało prasę papierową co najmniej kilka razy w tygodniu. Prawie nigdy lub nigdy prasy papierowej nie czytało ok. 15% osób starszych. Jeśli chodzi o prasę internetową, to tylko ponad 17% osób starszych (65 plus) korzystało z tej formy dostępu do prasy co najmniej kilka razy w tygodniu. Natomiast prawie nigdy lub nigdy do prasy dostępnej w Internecie nie sięgało ok. 74% seniorów w wieku 65 lat i więcej.

Jeśli popatrzymy na czytelnictwo prasy internetowej zwracają uwagę duże różnice pomiędzy osobami w wieku 65–74 lat a osobami w wieku 75 lat i więcej, jak i generalnie grupą osób starszych (65 plus) w odniesieniu do całej badanej populacji (16 plus). Odsetek osób nieczytających prasy internetowej wśród ogółu osób w wieku co najmniej 16 lat był o prawie 43 p. proc. niższy w porównaniu z wymienionym wcześniej odsetkiem ogółu seniorów niekorzystających z tej formy dostępu do prasy i wynosił niespełna 32%. Natomiast wśród najstarszej grupy wieku (75 plus) prasy internetowej nie czytało ok. 86% osób, a w grupie wieku 65–74 lata – ok. 68% osób.

⁷ W ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie.

Wykres 2.9. Czytelnicтво prasy papierowej oraz prasy internetowej i portali informacyjnych^a według wieku w 2018 r. (% osób)

Chart 2.9. Reading the paper press, the Internet press and information portals^a by age in 2018 (% of people)

^a Na podstawie odpowiedzi na pytania: Jak często czyta Pan/Pani: (1) prasę papierową (np. dzienniki, tygodniki, miesięczniki)? (2) prasę internetową i portale informacyjne?

^a Based on the responses to the questions: How often do you read: (1) the paper press (e.g. dailies, weeklies, monthlies)? (2) the Internet press and information portals?

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

2.6. Wybrane aktywności towarzyskie

2.6. Selected social activities

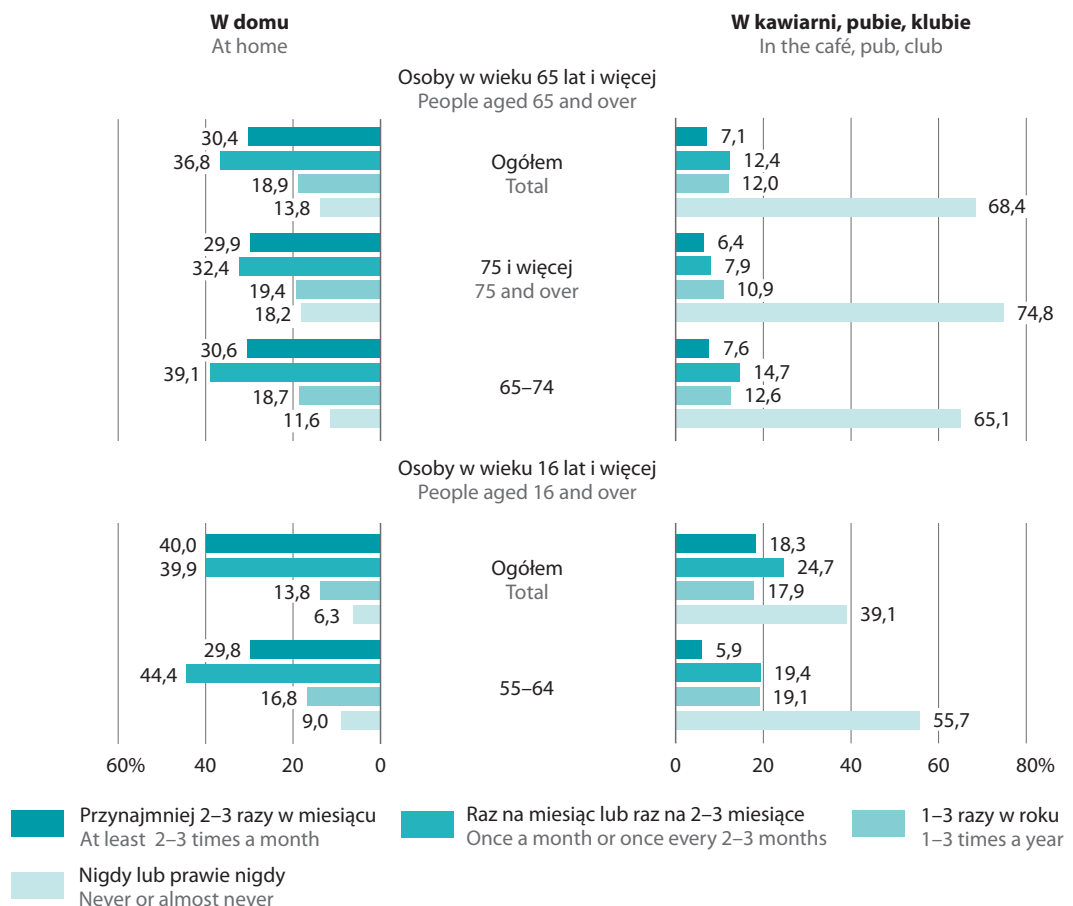
W tej części przeanalizowane zostały dwie formy kontaktów międzyludzkich, a więc spotkania ze znajomymi, rodziną lub przyjaciółmi zarówno w domu, jak i poza domem – w klubie, kawiarni czy pubie. Warto dodać, że nie dokonano tutaj rozróżnienia na spotkania z członkami rodziny, oddzielnie ze znajomymi, przyjaciółmi, kolegami czy sąsiadami⁸.

⁸ Takie rozróżnienie, na podstawie innych pytań, zostało dokonane w rozdziale traktującym o relacjach społecznych osób starszych. Omówione tam zostały oddzielnie kontakty z (1) dorosłymi dziećmi spoza gospodarstwa domowego oraz kontakty (2) sąsiadami, (3) kolegami, znajomymi i przyjaciółmi.

Biorąc pod uwagę deklaracje dotyczące życia towarzyskiego zaobserwowano, iż większość mieszkańców Polski, a w szczególności osoby starsze, preferowało przyjmowanie znajomych, rodziny i przyjaciół u siebie w domu lub odwiedzanie ich bardziej niż spotkania poza domem (np. w kawiarni, klubie, pubie).

Ponad 30% osób starszych odwiedzało znajomych, rodzinę lub przyjaciół lub przyjmowało ich u siebie przynajmniej 2–3 razy w miesiącu. Nieco większy odsetek (37%) stanowiły osoby, które czyniły to nie rzadziej niż raz na 2–3 miesiące i nie częściej niż raz na miesiąc. Rzadko, bo 1–3 razy w roku spotykało się w domu ze znajomymi, rodziną i przyjaciółmi ok. 19% seniorów. Jednocześnie ok. 14% osób starszych nigdy nikogo nie odwiedzało ani nie zapraszało do siebie do domu. Dla porównania – w spotkaniach towarzyskich poza domem przynajmniej 2–3 razy w miesiącu brało udział tylko ok. 7% osób starszych. Nie rzadziej niż raz na 2–3 miesiące i nie częściej niż raz na miesiąc w takich spotkaniach uczestniczyło ok. 12% seniorów, a sporadycznie (1–3 razy w roku) do klubu, kawiarni, pubu ze swoją rodziną, znajomymi lub przyjaciółmi chodziło również ok. 12% osób starszych. Nigdy w takich miejscach jak kawiarnie, kluby, puby nie spotykało się towarzysko ok. 68% osób w wieku 65 lat i więcej. Natomiast w spotkaniach towarzyskich zarówno poza domem, jak i w domu nigdy lub prawie nigdy nie uczestniczyło około 14% osób starszych. W odniesieniu do ogółu populacji badanych stanowiło to znacząco więcej, ponieważ analogiczny odsetek wśród osób w wieku 16 lat i więcej wyniósł ok. 6%.

Wykres 2.10. Spotkania ze znajomymi, rodziną, przyjaciółmi^a według wieku w 2018 r. (% osób)
 Chart 2.10. Getting together with colleagues, family and friends^a by age in 2018 (% of people)

^a Na podstawie odpowiedzi na pytania: Jak często: (1) odwiedza Pan/Pani znajomych, rodzinę, przyjaciół lub przyjmuje ich u siebie? (2) spotyka się Pan/Pani ze znajomymi, rodziną, przyjaciółmi w kawiarni, pubie, klubie?

^a Based on the responses to the questions: How often: (1) do you visit colleagues, receive family or friends? (2) do you meet with your colleagues, family, friends in a café, pub, club?

Podobnie jak w przypadku innego rodzaju aktywności osób starszych, tak również w przypadku spotkań towarzyskich (zarówno tych w domu, jak i poza domem) zaobserwowano zróżnicowanie ich poziomu ze względu na miejsce zamieszkania, wiek czy wielkość gospodarstwa domowego.

Jeśli weźmiemy pod uwagę jako zmienną różnicującą klasę miejscowości zamieszkania, to zauważymy, że starsi mieszkańcy wsi nieznacznie rzadziej niż ich równoletkowie zamieszkujący większe miasta spotykali się ze swoimi znajomymi, rodziną i przyjaciółmi goszcząc u nich w domach lub przyjmując ich u siebie. Dowodzą tego odsetki osób starszych (65 plus) w poszczególnych klasach miejscowości, które nigdy lub prawie nigdy nie spotykały się w taki sposób. Na wsi odsetek ten wyniósł prawie 17%, w miastach razem około 12%. Warto dodać, że w największych miastach (500 tys. mieszkańców i więcej) analogiczny odsetek wyniósł tylko około 8%.

Należy zaznaczyć, że niezależnie od wielkości gospodarstwa domowego osoby starsze w równym stopniu nie gościły lub nie odwiedzały znajomych, przyjaciół lub członków rodziny (po ok. 14% osób zarówno w gospodarstwach jednoosobowych, jak i dwuosobowych i większych). Natomiast jeśli chodzi o odsetki osób starszych najczęściej spotykających się (przynajmniej 2–3 razy w miesiącu), to odnotowana różnica jest już znacząca. Osoby starsze z większych gospodarstw czyniły to rzadziej (ponad 27%) w odniesieniu do tych osób, które samotnie gospodarują (ok. 38%). Nieco mniejszą różnicę (niecałe 8 p. proc.) odnotowano jeśli chodzi o radsze spotkania (nie rzadziej niż raz na 2-3 miesiące, ale nie częściej niż raz na miesiąc) między osobami starszymi z tych analizowanych dwóch grup gospodarstw. W większych gospodarstwach odsetek praktykujących odwiedziny lub gościnę z taką częstotliwością był większy o niecałe 8 p. proc. i wyniósł 39% osób.

Jeśli chodzi o „w miarę częste” odwiedziny w domach (przynajmniej 2–3 razy w miesiącu), to nie odnotowano znaczących różnic między seniorami w wieku 65–74 lat i 75 lat i więcej. Jednak jeśli przeanalizujemy odsetki osób w wymienionych grupach wieku, które w ogóle lub prawie w ogóle nie praktykowały takich spotkań, to różnica jest już wyraźna. Prawie 12% osób z grupy wieku 65–74 lata w ogóle lub prawie w ogóle nie odwiedzało lub nie gościło znajomych, przyjaciół lub członków rodziny. Analogiczny odsetek wśród osób z najstarszej grupy wieku (75 lat i więcej) wyniósł już ponad 18%.

Jeśli weźmiemy pod uwagę spotkania towarzyskie poza domem, to okaże się, że mieszkańcy wsi w wieku 65 plus w odróżnieniu od swoich równoletków w miastach rzadziej spotykali ze znajomymi, rodziną czy przyjaciółmi w kawiarniach, pubach czy klubach. Odsetek osób starszych niespotykających się w takich miejscach nigdy lub prawie nigdy wyniósł na wsi ponad 79%, podczas gdy w miastach razem blisko 63%. Wydaje się to zrozumiałe z przyczyn obiektywnych. Można założyć, że takich miejsc na terenach wiejskich jest po prostu mniej.

Zaobserwowano również, że osoby starsze samotnie gospodarujące znacznie częściej spotykały się towarzysko poza domem niż osoby starsze z gospodarstw dwuosobowych i większych. Dotyczy to szczególnie spotkań częstszych – przynajmniej 2–3 razy w miesiącu. W konsekwencji – wśród osób starszych samodzielnie gospodarujących odnotowano niższy odsetek tych (ok. 65%), którzy nie spotykali się w celach towarzyskich ze znajomymi, rodziną, przyjaciółmi w kawiarni, klubach czy pubach. Analogiczny odsetek osób starszych z gospodarstw dwuosobowych i większych wyniósł ok. 70%.

Jeśli przyjrzymy się rozkładowi danych w grupach wieku przynależących do kategorii osób starszych, to zauważymy także wyraźną różnicę między osobami najstarszymi (75 plus) a osobami w przedziale wieku 65–74 lata. Wśród najstarszych (75 plus) odnotowany odsetek niespotykających się w pubie, klubie czy kawiarni wyniósł aż 75%, podczas gdy u osób młodszych (w przedziale wieku 65–74 lata) był on o 10 p. proc. niższy (ok. 65%).

Jak już wcześniej wspomniano brak obydwu omawianych typów spotkań w celach towarzyskich odnotowano wśród około 14% osób starszych. W niewiele większym stopniu sytuacja jednoczesnego braku omawianych tutaj form spotkań dotyczyła kobiet (niecałe 15%) niż mężczyzn (prawie 13%). Częściej brak spotkań towarzyskich dotyczył mieszkańców wsi (niecałe 17%) niż miast (ponad 12%). W największych miastach odnotowano tylko 8% osób niepraktykujących takich spotkań niezależnie od ich miejsca. Trzeba też wyraźnie podkreślić, że wartość odsetka wśród osób najstarszych (75 plus) niespotykających się w omawianych tutaj formach w odniesieniu do pozostałych grup wieku była największa i wyniosła ok. 18%. W grupie osób w wieku 65–74 lata ten odsetek wyniósł niecałe 12%.

2.7. Posiadanie zwierząt

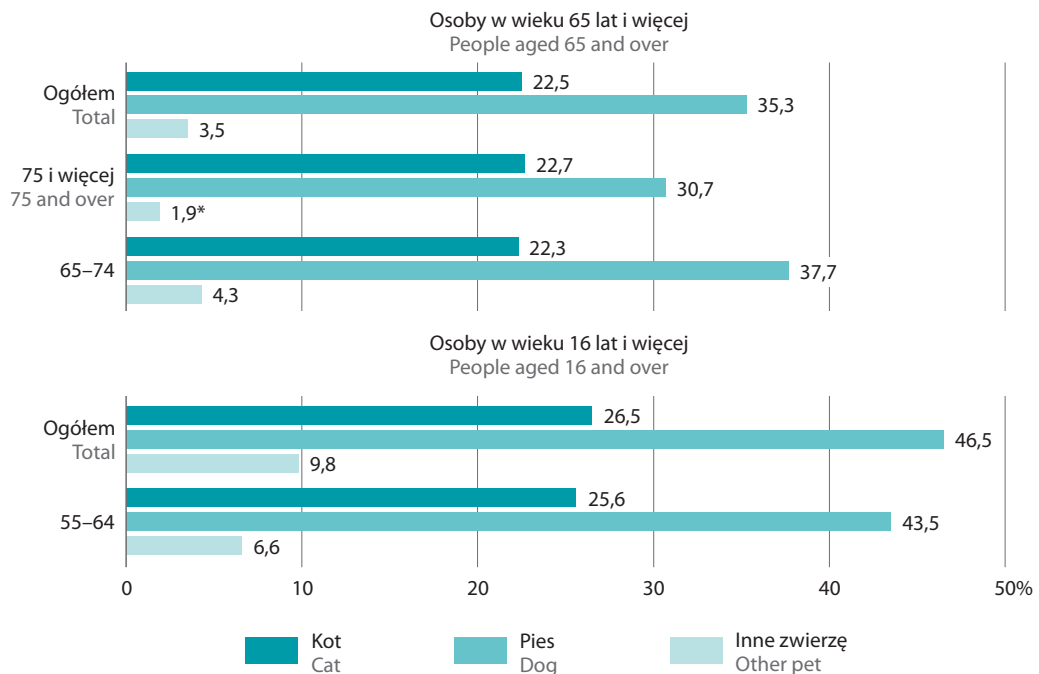
2.7. Having pets

Posiadanie zwierząt domowych należy także do elementów stylu życia, które angażują ich właścicieli do określonych praktyk w życiu codziennym. W Badaniu spójności społecznej zapytano respondentów o posiadanie zwierząt domowych, a więc o sytuację występowania w gospodarstwie domowym zwierzęcia (np. psa, kota, rybek akwariowych), którym badane osoby regularnie się zajmowały⁹.

Z Badania spójności społecznej wynika, że w 2018 r. ok. 35% osób starszych (65 plus) posiadało psa, a niespełna 23% kota. Prawie 4% osób starszych posiadało także inne zwierzęta. W odniesieniu do całej populacji badanych (16 plus) należy stwierdzić, że osoby starsze rzadziej posiadały zwierzęta domowe. Wśród całej populacji badanych psa posiadało prawie 47% osób, kota niecałe 27%, a inne zwierzę ok. 10%.

Wykres 2.11. Posiadanie zwierząt domowych^a według wieku w 2018 r. (% osób)

Chart 2.11. Having pets^a by age in 2018 (% of people)

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Które zwierzę Pan/Pani posiada? (Podać wszystkie właściwe odpowiedzi). Nie brano pod uwagę zwierząt hodowlanych związanych z prowadzoną działalnością gospodarczą lub rolniczą.

a Based on the responses to the question: Which animal do you have? (Give all the right answers). Breeding animals related to business or agricultural activities were not taken into account.

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Zarówno w przypadku psa, jak i kota wyraźnie większe odsetki osób starszych (65 plus) posiadających te zwierzęta odnotowano w gospodarstwach wieloosobowych niż jednoosobowych. Różnice w wartościach odsetków wyniosły ponad 23 p. proc. jeśli chodzi o posiadanie psa (niespełna 18% w gospodarstwach jednoosobowych) i niespełna 14 p. proc. w przypadku kota (prawie 13% w gospodarstwach jednoosobowych). Taki obraz stoi trochę w kolizji z poglądem, że posiadanie zwierzęcia stanowi pewne antidotum na samotność. Okazuje się, że w gospodarstwach domowych dwuosobowych i większych, mimo wszystko posiadanie zwierzęcia było częstsze. Być może ma to związek z obowiązkami i ograniczeniami, jakie niesie ze

⁹ Z pominięciem zwierząt trzymanyh w celach hodowlanych, związanych z prowadzoną działalnością gospodarczą lub rolniczą.

sobą zwierzę w domu. W gospodarstwach dwuosobowych i większych możliwe jest dzielenie obowiązków oraz kosztów wynikających z posiadania zwierzęcia.

W gospodarstwach domowych osób starszych (65 plus) na wsi posiadanie zwierzęcia (psa lub kota) było znacznie częstsze niż w miastach. Odnotowane wartości odsetków wyniosły odpowiednio – w przypadku posiadania psa – na wsi niespełna 64%, w miastach razem ok. 20%. W przypadku posiadania kota – odpowiednio na wsi niespełna 42%, w miastach – ponad 12%. Najniższe odsetki posiadających kota lub psa wśród ludzi starszych zaobserwowano w największych miastach. W przypadku psa odsetek ten wyniósł 15% (w pozostałych miastach 22%), kota 12% (w pozostałych miastach prawie 13%).

Wśród osób najstarszych (75 plus) odnotowano niższy o ok. 7 p. proc. odsetek osób posiadających psa (ok. 31% osób posiadających) niż wśród osób w grupie wieku 65–74 lata. Co ciekawe inna sytuacja uwidoczniła się w przypadku osób posiadających kota. Były to zwierzęta „mniej popularne” niż psy, lecz odsetek posiadających kota w grupie osób najstarszych (75 plus) był podobny jak w grupie wieku 65–74 lata (22–23%).

2.8. Dysponowanie czasem wolnym i stopień zadowolenia z jego zagospodarowania

2.8. Having leisure time and the degree of satisfaction with its use

Z odpowiedzi udzielonych na pytanie dotyczące możliwości gospodarowania swoim czasem w dni powszednie wynika, że około co dwudziesta osoba w wieku 65 lat i więcej praktycznie nie miała w dni powszednie czasu wolnego dla siebie¹⁰, a kolejne prawie 28% osób w tym wieku miało go stosunkowo niewiele¹¹. Ponad połowa osób starszych twierdziła natomiast, że czasu wystarcza jej na wszystko, a 15% seniorów uważało, że ma zbyt dużo czasu wolnego dla siebie. Na wystarczającą ilość czasu dla siebie lub jego nadmiar wskazywali zdecydowanie częściej starsi seniorzy w wieku 75 plus (odpowiednio 56% i ponad 24%) niż osoby w wieku 65–74 lata (odpowiednio niecałe 51% i niecałe 11%).

Osoby starsze na ogół dysponowały większą ilością czasu wolnego w odniesieniu do ogółu populacji. Nie budzi więc zdziwienia i wydaje się to naturalne, że osoby starsze były częściej zadowolone (suma osób bardzo zadowolonych i zadowolonych) z posiadanej ilości wolnego czasu (prawie 85%) niż pozostałe osoby. Dla porównania wskaźnik zadowolenia z ilości czasu wolnego w całej badanej populacji czyli osób w wieku 16 lat i więcej wyniósł ok. 60%.

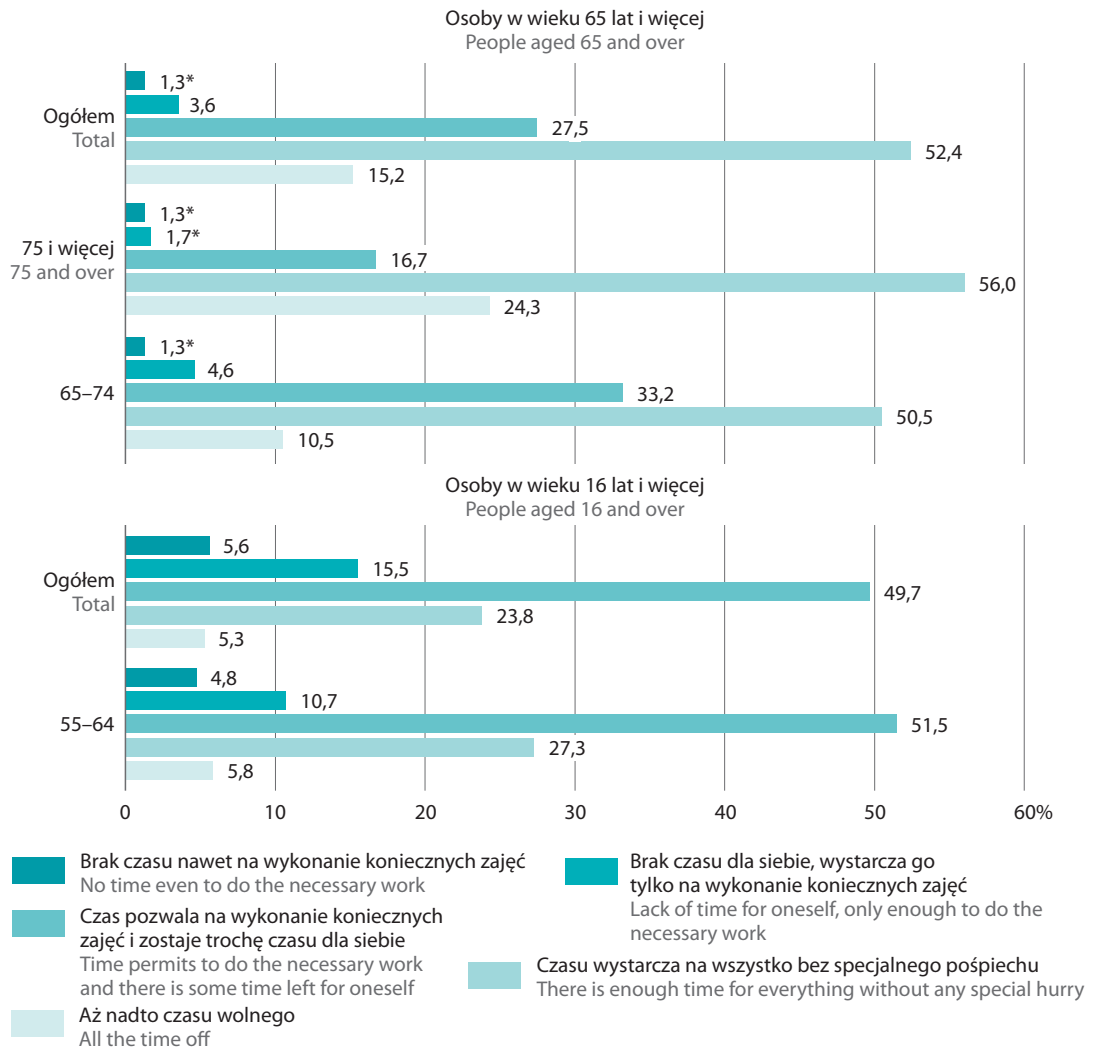
Nie odnotowano wyraźnego zróżnicowania między kobietami a mężczyznami w omawianym aspekcie, podobnie jak między osobami w wieku 65–74 lata, a osobami w wieku 75 lat i więcej oraz między osobami starszymi z gospodarstw jednoosobowych i gospodarstw dwuosobowych i większych. Wartości odsetków osób zadowolonych we wszystkich przypadkach wyniosły między 84–86%. Odnotowano natomiast niewielkie zróżnicowanie wartości wskaźnika zadowolenia z ilości czasu wolnego ze względu na klasę miejscowości zamieszkania. Najmniejszy odsetek zadowolonych osób starszych z posiadanej ilości wolnego czasu odnotowano w miastach o liczbie mieszkańców 500 tys. i więcej (ok. 81%), chociaż generalnie w miastach razem odsetek osób zadowolonych był większy (prawie 86%) niż na wsi (niespełna 83%). Wynika to z wysokiego poziomu zadowolenia z ilości czasu wolnego zaobserwowanego wśród osób starszych mieszkających w grupie miast liczących poniżej 500 tys. mieszkańców (ok. 87% zadowolonych).

Znacznie mniej osób starszych było natomiast zadowolonych ze sposobu spędzania przez siebie czasu wolnego. Wskaźnik zadowolenia z tego aspektu jakości życia osiągnął bowiem wśród osób starszych wartość 66%, czyli o ok. 4 p. proc. więcej w odniesieniu do ogółu mieszkańców Polski w wieku co najmniej 16 lat (niecałe 62% osób zadowolonych). Częściej satysfakcję ze sposobu wykorzystania przez siebie czasu wolnego odczuwali młodszy seniorzy (65–74 lata) niż osoby w wieku 75 plus (odpowiednio ok. 68% i ok. 61% zadowolonych).

¹⁰ Suma odpowiedzi: brak czasu na wykonanie koniecznych zajęć oraz brak czasu dla siebie, wystarcza go tylko na wykonanie koniecznych zajęć.

¹¹ Odpowiedź: zostaje trochę czasu dla siebie po wykonaniu koniecznych zajęć.

Wykres 2.12. Czas wolny do dyspozycji^a według wieku w 2018 r. (% osób)
 Chart 2.12. Free time/leisure time available^a by age in 2018 (% of people)

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Które z wymienionych określeń najlepiej charakteryzuje sposób wykorzystania przez Pana/Panią czasu w ciągu dnia powszedniego?

a Based on the responses to the question: Which of these terms best characterizes the way you use your time during the normal day?

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

W grupie osób starszych w wieku 65 plus częściej ze swoich aktywności w czasie wolnym byli zadowoleni mężczyźni (69%) niż kobiety (64%), a także osoby starsze z gospodarstw dwuosobowych i większych (ok. 67%) w porównaniu z osobami z gospodarstw jednoosobowych (ponad 62%). Klasa miejscowości także nieznacznie różnicowała poziom zadowolenia ze sposobu spędzania wolnego czasu. Bardziej zadowoleni ze sposobu spędzania przez siebie czasu wolnego byli seniorzy mieszkający w miastach (prawie 68%) niż starsi mieszkańcy wsi (62%). Analogicznie jak w przypadku zadowolenia z ilości czasu wolnego, tak również w przypadku zadowolenia ze sposobu jego spędzania nieco częściej satysfakcję odczuwali seniorzy z mniejszych ośrodków miejskich (69%) niż z miast liczących co najmniej pół miliona mieszkańców (64%).

Tablica. 2.1. Zadowolenie osób starszych z ilości i sposobu spędzania wolnego czasu^a według wybranych cech demograficzno-społecznych w 2018 r. (% osób) Table 2.1. Satisfaction of older people with amount and use of leisure time (leisure activities)^a by selected demographic and social features in 2018 (% of people)

Wybrane cechy demograficzno-społeczne Selected demographic and social features	Zadowolenie z: Satisfaction with:	
	ilości czasu wolnego amount of leisure time	sposobu spędzania czasu wolnego use of leisure time (leisure activities)
Według wieku (w latach) By age (in years)		
65 i więcej and over	84,6	65,8
65–74	84,4	68,1
75 i więcej and over	85,1	61,4
Według płci By sex		
Mężczyźni Men	84,5	68,5
Kobiety Women	84,7	64,1
Według klasy miejscowości zamieszkania By class of place of residence		
Miasta o liczbie ludności: Urban areas by population:		
Razem Total	85,7	67,8
500 tys. i więcej thousand and more	81,2	64,4
Pozostałe Other	86,9	68,7
Wieś Rural areas	82,6	62,2
Według wielkości gospodarstwa By household size		
W gospodarstwach jednoosobowych In one-person households	85,7	62,4
W gospodarstwach dwuosobowych i większych In multi-person households	84,2	67,2

a Odsetek osób, które zadeklarowały, że są zadowolone lub bardzo zadowolone.
a Percentage of people who declared that they were satisfied or very satisfied.

Podsumowanie Summary

W niniejszym rozdziale przeanalizowano wybrane, popularne praktyki życia codziennego w czasie wolnym. Pominięto aktywności internetowe z uwagi na oddzielny rozdział temu poświęcony. Po analizie danych dotyczących szerokiego wachlarza (uwzględnionych w Badaniu spójności społecznej) form spędzania czasu wolnego o różnym charakterze, można powiedzieć, że osoby starsze zazwyczaj były mniej aktywne w odniesieniu do całej populacji badanych, a tym samym grup młodszych wiekowo. Zmniejszona aktywność

dotyczy przede wszystkim osób z najstarszej grupy wieku, czyli osób mających 75 lat i więcej. Grupę bardziej aktywną wśród osób starszych stanowili mieszkańcy miast, zwłaszcza tych największych, liczących 500 tys. mieszkańców i więcej.

Pewnym odstępstwem od tej zasady było oglądanie telewizji. Praktyka ta była najbardziej powszechną formą spędzania wolnego czasu, bez względu na wiek, wielkość miejscowości zamieszkania i inne zmienne różnicujące. Około 93% osób starszych oglądało telewizję codziennie, co stanowiło o niecałe 13 p. proc. większą wartość odsetka osób, jeśli odniesiemy ją do całej populacji badanych. Nieco rzadszą, lecz także stosunkowo popularną formą spędzania czasu było słuchanie radia. W wymiarze codziennym było ono udziałem blisko 65% osób starszych, podczas gdy wartość odsetka odnosząca się do całej badanej populacji wyniosła ponad 61%, a więc była niewiele mniejsza. Należy przy tym też pamiętać, że słuchanie radia odbywać się może równolegle do wykonywania innych czynności, niekoniecznie wykonywanych w czasie wolnym. Odtwarzacze DVD, Blu-ray oraz Internet są nośnikami, które stosunkowo niedawno, w porównaniu z telewizją oraz radiem zyskały na popularności. Nic więc dziwnego, że tylko ok. 10% osób starszych wykorzystywało te nośniki do oglądania filmów, przynajmniej raz na 2–3 miesiące. Wyraźnie częściej praktyka ta była udziałem osób starszych zamieszkujących miasta, zwłaszcza te największe. Natomiast relatywnie częstą praktyką osób starszych było słuchanie nagrań muzycznych. Co trzecia osoba starsza (ponad 32%) czyniła to przynajmniej raz na 2–3 miesiące.

Osoby starsze niewiele rzadziej, w odniesieniu do ogółu badanych, czytały książki. Prawie 47% z nich nie przeczytało ani jednej książki w okresie 12 miesięcy poprzedzających badanie. Odnotowano tu znaczącą różnicę między wsią (ok. 64% osób starszych nieczytających) a miastem (ok. 37% nieczytających). Najwyższy poziom czytelnictwa wśród osób starszych dotyczył największych miast. Częściej też czytały książki kobiety oraz osoby z gospodarstw jednoosobowych. Osoby czytające korzystały głównie z papierowej, klasycznej formy książki. Audiobooki czy e-booki były używane w bardzo małym stopniu przez osoby starsze. Jeśli chodzi o czytelnictwo prasy, to co najmniej kilka razy w tygodniu tę czynność podejmowało ok. 45% osób starszych – w formie papierowej. Prasa internetowa oraz portale informacyjne były już wyraźnie mniej popularne.

Kino było najpopularniejszą instytucją kultury, z oferty której korzystały osoby starsze, jeśli porównamy z nią teatry, koncerty czy wystawy sztuki. Jednak aż 77% osób starszych do kina nie uczęszczało w ogóle, co stanowiło w porównaniu z ogółem populacji badanych znacznie większy odsetek (o ponad 33 p. proc.). Z ofert instytucji kultury rzadziej korzystali mieszkańcy wsi i z gospodarstw dwu i więcej osobowych. Oczywiście jak w prawie każdym innym rodzaju praktyk, wyraźnie większe wartości odsetków niekorzystających z ofert instytucji kultury (kin, teatrów, koncertów, wystaw sztuki itp.) odnotowano w przypadku najstarszej grupy badanych (osób 75 plus).

Jeśli chodzi o aktywność fizyczną to najpopularniejszą formą aktywnego spędzania wolnego czasu były spacer i wycieczki na świeżym powietrzu. Jednak co piąta osoba starsza (ok. 20%) nigdy lub prawie nigdy nie podejmowała takiej formy aktywności. W przypadku uprawiania sportu (tj. m.in. jazdy na rowerze, fitness, siłowni) odsetek nieuprawiających wśród osób starszych wyniósł ponad 78%. Jeśli chodzi o osoby starsze – aktywniejsze „sportowo” były osoby mieszkające w miastach oraz, co oczywiste, osoby z młodszej grupy seniorów (65–74 lata).

Życie towarzyskie osób starszych skupiało się m.in. wokół spotkań w domach prywatnych. Spotkania w pubach, klubach lub innych miejscach poza domami były rzadziej praktykowane, chociaż częściej wśród osób z gospodarstw jednoosobowych i w większych miejscowościach.

W ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie, w odniesieniu do całej populacji, osoby starsze rzadziej wyjeżdżały na 5 dni lub dłużej (odpowiednio ok. 51% osób 16 plus i niecałe 34% osób 65 plus). Lecz wśród seniorów częściej miało to miejsce w przypadku osób z gospodarstw jednoosobowych, częściej z miast niż ze wsi. Najpopularniejszymi celami wyjazdów były odwiedziny u przyjaciół, rodziny, znajomych oraz w niewiele mniejszym stopniu wycieczki i wczasy. Były to przede wszystkim wyjazdy krajowe. Osoby starsze z największych miast (ok. 7%), częściej od równolatków z innych miejscowości wyjeżdżały na wczasy i wycieczki zagraniczne. Warto dodać, że wyjazdy na działkę dotyczyły częściej mężczyzn (ok. 7%) niż kobiet (ok. 4%) oraz mieszkańców największych miast (ok. 18%) niż z pozostałych miast (ok. 5%), a zwłaszcza wsi (poniżej 1%).

Co zrozumiałe, osoby starsze dysponowały większą ilością wolnego czasu niż osoby z młodszych grup wieku. Nie budzi więc zdziwienia, że osoby starsze były częściej zadowolone z posiadanego do dyspozycji czasu wolnego (ok. 85%) w odniesieniu do ogółu badanych (60%). Trzeba jednak podkreślić, że stopień zadowolenia ze sposobu spędzania wolnego czasu był już bardziej wyrównany między osobami starszymi (ok. 66% zadowolonych) a całą populacją badanych (62% zadowolonych).

Rozdział 3

Chapter 3

Korzystanie z Internetu

Internet use

Mimo że Internet jako narzędzie komunikacyjne przydatne w różnych obszarach ludzkiej aktywności funkcjonuje w Polsce już trzecią dekadę i trudno sobie wyobrazić nowoczesny świat bez tego medium, nie wszyscy w naszym kraju wykorzystują je w swoim codziennym życiu. Jak pokazują dane z Badania spójności społecznej grupą szczególnie narażoną na wykluczenie cyfrowe są osoby starsze, zwłaszcza osoby w wieku 75 lat i więcej. Szybkie zmiany cywilizacyjne, których egzemplifikacją jest użytkowanie coraz bardziej doskonałych urządzeń technicznych, w tym służących do komunikacji, wymagają odpowiednich kompetencji. Idący z tym w parze ogromny przepływ informacji (nie zawsze sprawdzonych, wartościowych i powodujących szum informacyjny) skutkować może poczuciem zagubienia i wyobcowania. Należy też pamiętać o naturalnym, wyznaczonym cyklem biologicznym życia spadku możliwości uczenia się, percepcji i dostosowywania do stale (i jak nigdy dotąd szybko) zmieniających się warunków otoczenia¹².

W niniejszym rozdziale omówiono kilka aspektów korzystania z Internetu przez osoby starsze w oparciu o wyniki Badania spójności społecznej z 2018 r. Pierwszy z nich odnosi się do częstotliwości korzystania z sieci internetowej. Następnie omówiono najważniejsze przyczyny niekorzystania z Internetu przez osoby starsze. Trzeci obszar analiz to cele i zakres tematyczny wykorzystania Internetu przez osoby starsze.

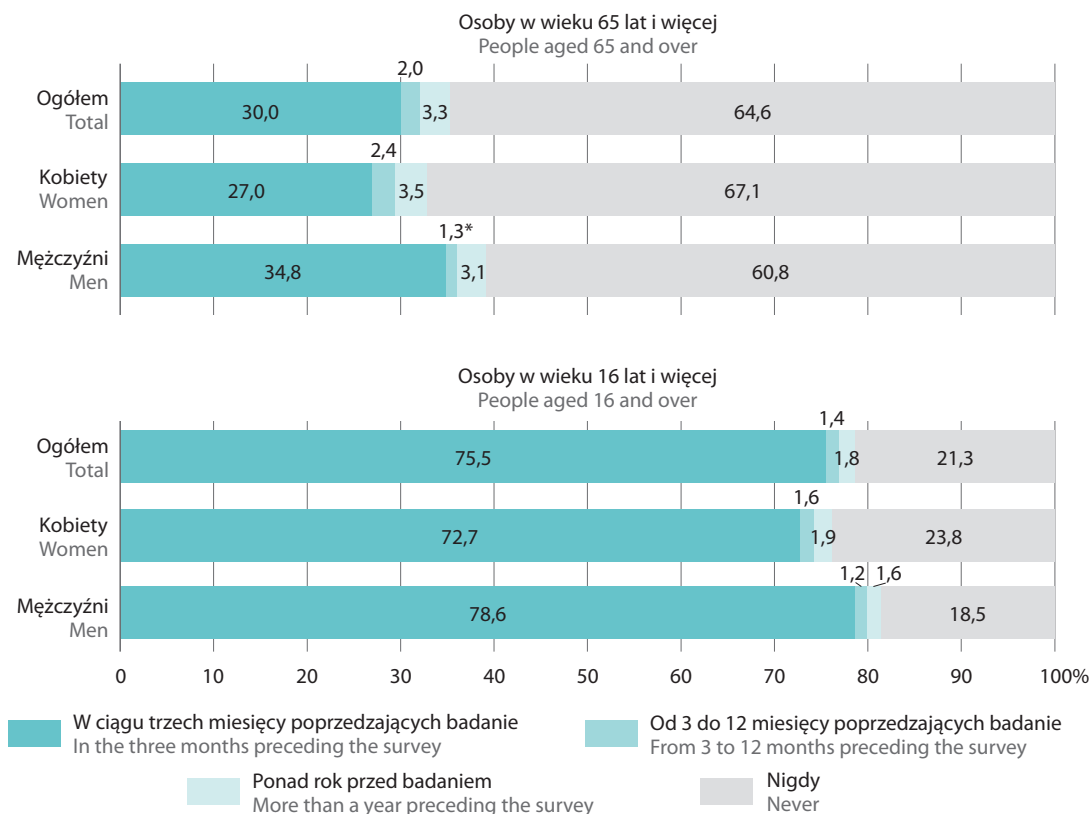
3.1. Skala korzystania z sieci

3.1. Internet users

Dla potrzeb prowadzonych analiz, za korzystających z Internetu uznano te osoby, które użytkowały sieć w okresie trzech miesięcy poprzedzających badanie. Z wyników Badania spójności społecznej z 2018 r. wynika, że tylko 30% osób starszych (w wieku 65 lat i więcej) korzystało z Internetu w czasie 3 miesięcy poprzedzających badanie. Dla porównania, analogiczny odsetek dla całej populacji badanej (osoby w wieku 16 lat i więcej) wyniósł ok. 76%.

---

¹² Tak zarysowana sytuacja dotycząca korzystania z Internetu przez osoby starsze, wpisuje się w tzw. kulturę prefiguratywną, posługując się pojęciem wprowadzonym przez amerykańską antropolog kulturową Margaret Mead. Ten typ kultury charakteryzuje się tym, że kierunek przekazu międzypokoleniowego przebiega od młodszych pokoleń do starszych (Zob. M. Mead, *Kultura i tożsamość. Studium dysonansu międzypokoleniowego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 96–133). Oznacza to, jak pisze Magda Karkowska, że „młodsze pokolenia są bardziej kompetentne od starszych, ... więcej wiedzą o otaczającym świecie i szybciej aprobują zmiany. Spowodowane jest to technicyzacją życia, szybkim postępem cywilizacyjnym i błyskawicznym obiegiem informacji”. (Zob. M. Karkowska, *Socjologia wychowania. Wybrane elementy. Mechanizmy socjalizacji i edukacja szkolna*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2009, s. 263). Potwierdzeniem tego są dane uzyskane w Badaniu spójności społecznej w 2018 r. Blisko 99% osób w wieku 16–24 lat korzystało z Internetu w ciągu trzech miesięcy poprzedzających badanie, podczas gdy wśród osób z najstarszej grupy wieku (75 plus) tylko około 15% korzystało z sieci w tym okresie.

Wykres 3.1. Korzystanie z Internetu^a według płci w 2018 (% osób) Chart 3.1. Using the Internet^a by sex in 2018 (% of people)

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Kiedy ostatnio korzystał(a) Pan/Pani z Internetu (za pomocą dowolnego urządzenia: komputera, urządzenia przenośnego lub podręcznego, włączając telefony komórkowe lub smartfony)?
 a Based on the responses to the question: When was the last time you used the Internet (via any device: computer, mobile or handheld device, mobile phones or smartphones)?

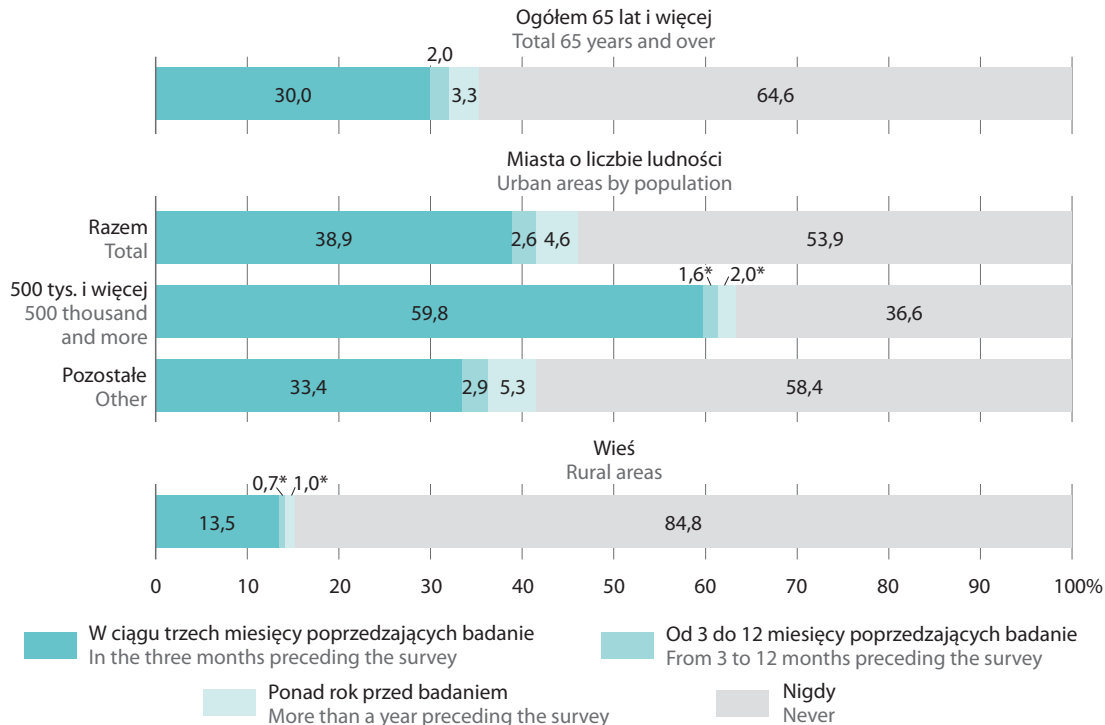
* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Wśród osób w wieku 65 plus relatywnie częstszymi użytkownikami Internetu byli mężczyźni (prawie 35%) niż kobiety (27%). Drugą istotną zmienną różnicującą użytkowanie Internetu przez osoby starsze (65 plus) była klasa miejscowości zamieszkania. Mieszkańcy miast razem częściej (ok. 39%) użytkowali Internet niż mieszkańcy wsi (niecałe 14%). Tutaj odnotowana różnica między użytkującymi Internet w czasie 3 miesięcy poprzedzających badanie wyniosła aż ponad 25 p. proc. Wartym odnotowania jest też fakt, że w największych miastach (500 tys. mieszkańców i więcej) wartość odsetka osób starszych korzystających z sieci była największa. Wyniosła ona blisko 60%. Stanowiło to w odniesieniu do pozostałych miast prawie dwa razy więcej (o ponad 33%). Dane wskazują, że osoby starsze w gospodarstwach wieloosobowych (ok. 31% korzystających) tylko nieznacznie częściej korzystały z Internetu niż w gospodarstwach jednoosobowych (ok. 28%). Odnotowano natomiast bardzo wyraźną różnicę w użytkowaniu Internetu pomiędzy osobami w przedziale wieku 65–74 lata (ok. 38%) a tymi w wieku 75 lat i więcej (ok. 15%). Wyniosła ona aż 23 p. proc.

Wykres 3.2. Korzystanie z Internetu^a według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 3.2. Using the Internet^a by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Kiedy ostatnio korzystał(a) Pan/Pani z Internetu (za pomocą dowolnego urządzenia: komputera, urządzenia przenośnego lub podręcznego, włączając telefony komórkowe lub smartfony)?

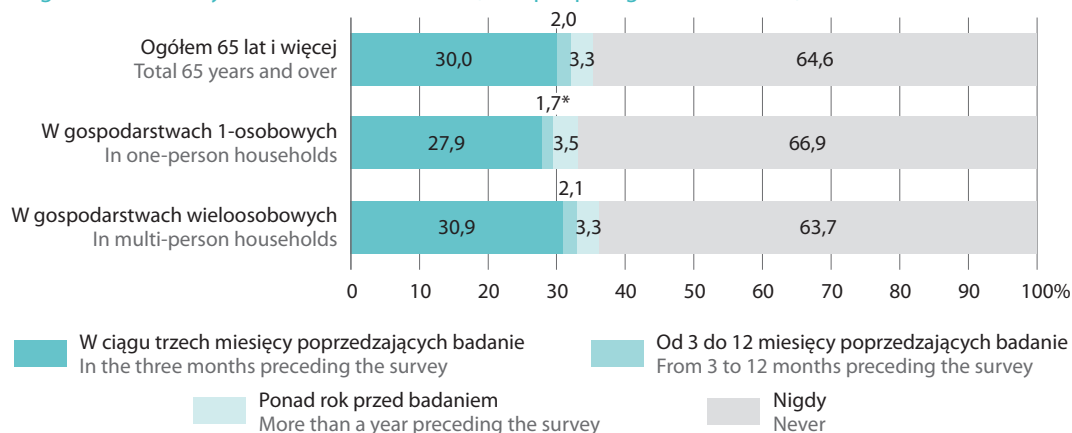
a Based on the responses to the question: When was the last time you used the Internet (via any device: computer, mobile or handheld device, mobile phones or smartphones)?

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Wykres 3.3. Korzystanie z Internetu^a według wielkości gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 3.3. Using the Internet^a by household size in 2018 (% of people aged 65 and over)

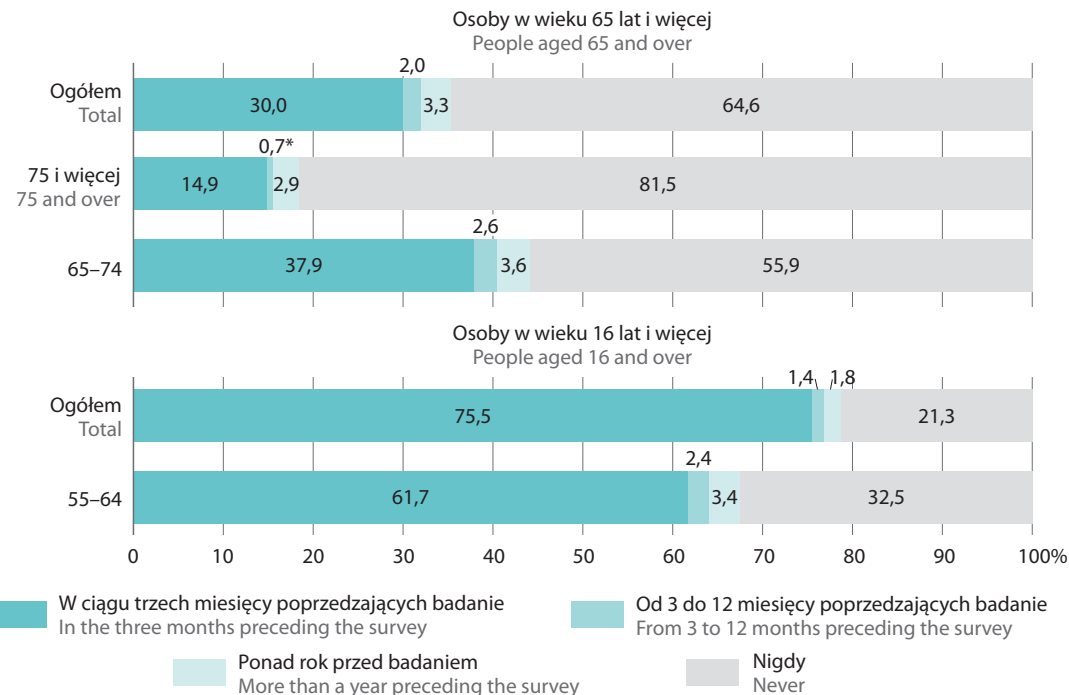
a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Kiedy ostatnio korzystał(a) Pan/Pani z Internetu (za pomocą dowolnego urządzenia: komputera, urządzenia przenośnego lub podręcznego, włączając telefony komórkowe lub smartfony)?

a Based on the responses to the question: When was the last time you used the Internet (via any device: computer, mobile or handheld device, mobile phones or smartphones)?

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Wykres 3.4. Korzystanie z Internetu^a według wieku w 2018 r. (% osób)
 Chart 3.4. Using the Internet^a by age in 2018 (% of people)

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Kiedy ostatnio korzystał(a) Pan/Pani z Internetu (za pomocą dowolnego urządzenia: komputera, urządzenia przenośnego lub podręcznego, włączając telefony komórkowe lub smartfony)?

a Based on the responses to the question: When was the last time you used the Internet (via any device: computer, mobile or handheld device, mobile phones or smartphones)?

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

3.2. Przyczyny niekorzystania z Internetu

3.2. Barriers to Internet use

Jak wynika z zaprezentowanych w poprzednim podrozdziale danych, z Internetu w ciągu trzech miesięcy poprzedzających badanie nie korzystało 70% osób w wieku 65 lat i więcej (dla porównania wśród ogółu mieszkańców Polski w wieku 16 plus było to niecałe 25%). W oparciu o deklaracje respondentów niekorzystających z sieci możliwe było także ustalenie powodów tego zjawiska. Przy czym interpretując podane niżej wskaźniki dotyczące przyczyn niekorzystania z Internetu (a więc w jakimś sensie przyczyn e-wykluczenia) należy pamiętać, że obliczone one zostały w odniesieniu do wszystkich osób w danej populacji, a nie tylko w stosunku do tych osób, które nie korzystały z Internetu.

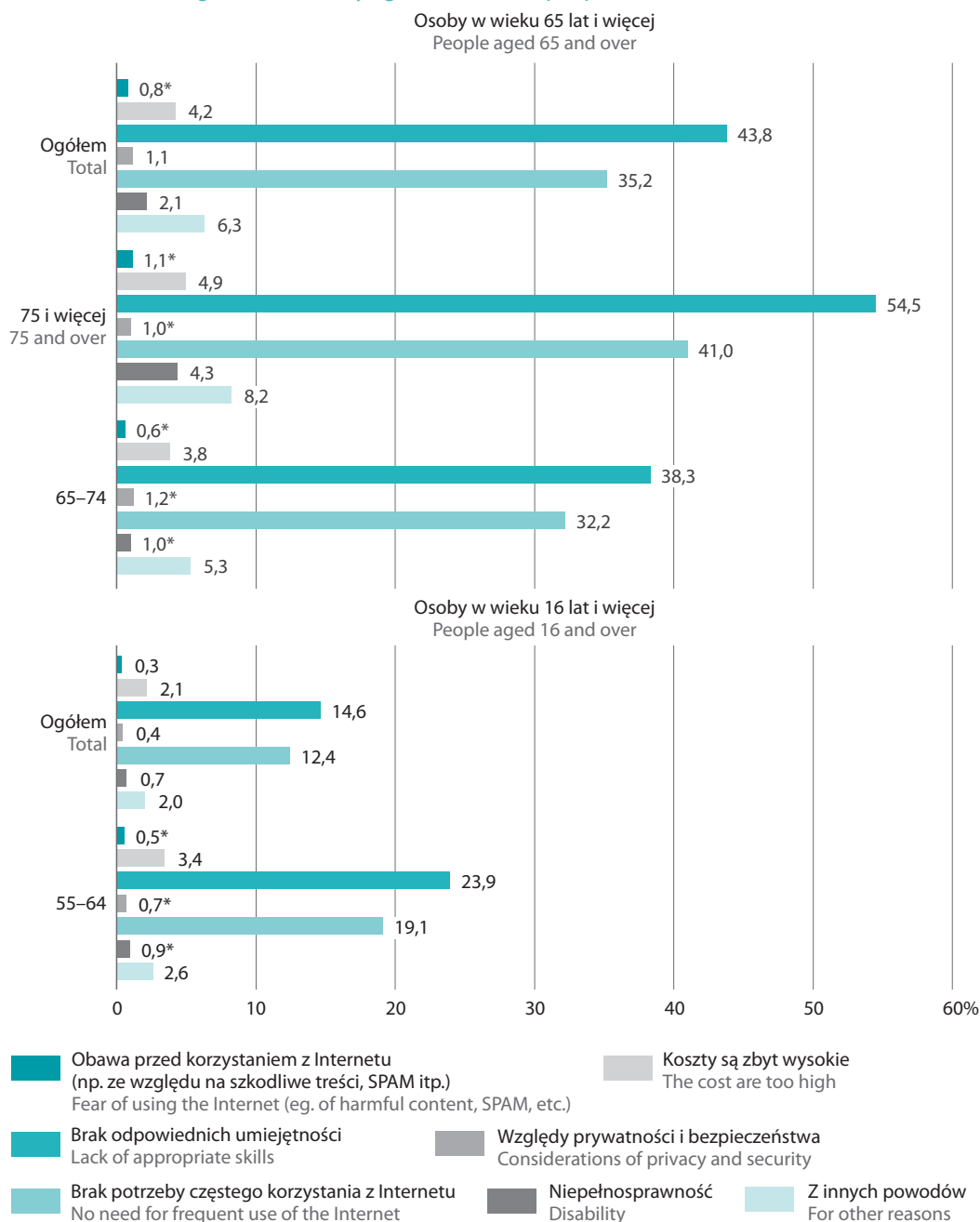
Analizując przyczyny niekorzystania z sieci wśród ludzi starszych, należy stwierdzić, że wyraźnie najważniejszym powodem okazał się brak odpowiednich umiejętności korzystania z Internetu. Dotyczyło to prawie 44% osób w wieku 65 plus. W odniesieniu do całej populacji mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej odsetek osób niekorzystających w 2018 r. z Internetu z powodu braku odpowiednich umiejętności (innymi słowy z powodu braku kompetencji cyfrowych) wyniósł prawie 15%.

Kobiety wśród osób starszych, zauważalnie częściej (niepełne 47%) niż mężczyźni (ok. 40%) wskazywały jako przeszkodę w korzystaniu z Internetu brak odpowiednich umiejętności. Bariera kompetencyjna częściej też dotyczyła osób starszych ze wsi (prawie 58%) niż z miast (ponad 36%), a w najmniejszym stopniu odnosiła się do osób starszych z największych miast (ponad 27%). Należy podkreślić znaczącą różnicę w tym względzie między osobami w wieku 65–74 lata (ponad 38%) a osobami najstarszymi w wieku 75 lat i więcej (prawie 55%).

Warto podkreślić, że ponad 35% osób starszych nie widziało potrzeby korzystania z Internetu (w ciągu ostatnich trzech miesięcy poprzedzających badanie), co w odniesieniu do ogółu badanych stanowiło prawie o 23 p. proc. więcej. Wyraźnie częściej na brak potrzeby korzystania z Internetu wskazywali starsi seniorzy (75 plus). Wśród osób w wieku 65–74 lata odsetek nie mających potrzeby korzystania z Internetu w ciągu 3 miesięcy poprzedzających badanie wyniósł ok. 32%, natomiast wśród osób w wieku 75 lat i więcej aż 41%.

Wykres 3.5. Przyczyny niekorzystania z Internetu^a według wieku w 2018 r. (% osób)

Chart 3.5. Reasons for not using the Internet^a by age in 2018 (% of people)

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie (wielokrotnego wyboru): Z jakich powodów nie korzystał(a) Pan/Pani z Internetu w ciągu ostatnich 3 miesięcy?
a Based on the responses to the question (multiple choice): Why have not you used the Internet in the last 3 months?

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Warto jeszcze dodać, że wyraźnie odznaczyła się różnica między miastem a wsią, jeśli chodzi o brak potrzeby korzystania z Internetu. W miastach razem odsetek osób starszych, które nie widziały potrzeby korzystania z Internetu wyniósł ponad 31% (w największych miastach niespełna 18%). Na wsi osiągnął wartość ponad 42%.

Inne uwzględnione w badaniu bariery korzystania z Internetu nie były już tak istotne. Wartości odsetków dotyczących tych barier nie przekraczały kilku procent. W większości przypadków zaobserwowano większe wartości odsetków wśród osób starszych (w tym najstarszych 75 plus) niż wśród ogółu badanej populacji (16 plus). Osoby starsze częściej doświadczały różnych barier w korzystaniu z Internetu niż reszta populacji.

3.3. Cele wykorzystania Internetu

3.3. Purposes of Internet use

W Badaniu spójności społecznej poddano diagnozie wybrane cele wykorzystania Internetu w sprawach prywatnych w ciągu 3 miesięcy poprzedzających badanie¹³.

Poszczególne aktywności internetowe pogrupowano w określone obszary aktywności internetowej (zob. Tablica 3.1.). Z pozyskanych w badaniu danych wynika, że najczęściej osoby starsze korzystały z Internetu dla pozyskiwania informacji. Prawie 24% osób starszych czytało wiadomości, gazety lub czasopisma informacyjne¹⁴. Niewiele mniejsze wartości odsetków dotyczyły wyszukiwania informacji związanych ze zdrowiem oraz informacji o produktach, usługach i ich cenach (około 22–21%). Relatywnie dość częste było korzystanie z Internetu w obszarze interpersonalnej komunikacji internetowej. W ramach tego obszaru ok. 18% osób starszych wysyłało i odbierało pocztę elektroniczną, a blisko 11% telefonowało za pomocą sieci lub korzystało z kamery internetowej. Prawie 7% korzystało z komunikatorów internetowych takich jak Messenger, Gadu-gadu, Tlen itp. Stosunkowo wyraźnie zaznaczył się też obszar związany z dokonywaniem transakcji przez Internet. Prawie 16% osób starszych korzystało z bankowości internetowej. Ponad 9% osób starszych dokonywało zakupów dzięki takim portalom jak np. Allegro, eBay lub w sklepach internetowych oraz korzystało z serwisów związanych z podróżowaniem lub zakwaterowaniem. Co ciekawe ok. 8% osób starszych korzystało z możliwości jaką daje Internet w sprawach urzędowych w kontaktach z administracją publiczną, a także korzystało z Internetu w celu wyszukiwania informacji niezbędnych do nauki lub pracy. Co dwudziesta osoba starsza (ok. 5%) korzystała z Internetu w celu odtwarzania i pobierania filmów oraz słuchania muzyki.

Tablica 3.1. Korzystanie z Internetu w sprawach prywatnych^a w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)
Table 3.1. Using the Internet in personal matters^a in 2018 (% of people aged 65 and over)

Obszary aktywności internetowej Fields of Internet use	Rodzaje aktywności internetowej Types of Internet activity	
Pozyskiwanie informacji Finding information	czytanie wiadomości, gazet lub czasopism informacyjnych reading news, newspapers or news magazines	23,8
	wyszukiwanie informacji związanych ze zdrowiem (np. o urazach, chorobach, odżywianiu, poprawie zdrowia) finding information related to health (e.g. about injuries, diseases, nutrition, improving health)	21,9
	wyszukiwanie informacji niezbędnych do nauki lub pracy finding information necessary for learning or working	7,6
	wyszukiwanie informacji o produktach, usługach i ich cenach finding information about products, services and their prices	20,5

¹³ „Korzystanie z portali społecznościowych” można też zaklasyfikować jako jedną z form korzystania z Internetu w celach prywatnych. Jednakże ten rodzaj aktywności internetowej będzie omówiony oddzielnie.

¹⁴ Uwaga: Odsetek ten różni się nieco od odsetka osób starszych czytających prasę internetową w ogóle podanego na Wykresie 2.9. Czytelnicтво prasy papierowej oraz prasy internetowej i portali informacyjnych według wieku w 2018 r. w Rozdziale 2. „Formy spędzania wolnego czasu”. Wynika to głównie z różnych okresów odniesienia i nieco innego sformułowania pytań stanowiących podstawę do obliczania prezentowanych wskaźników.

Interpersonalna komunikacja internetowa Interpersonal Internet communication	wysyłanie, odbieranie poczty elektronicznej sending, receiving e-mail	18,1
	telefonowanie przez Internet lub korzystanie z kamery internetowej do wideorozmów (np. poprzez aplikację Skype) telephoning over the Internet or using a webcam for video calls (e.g. via Skype application)	10,6
	korzystanie z komunikatorów (takich jak np. Messenger, Gadu-Gadu, Tlen) using communicators (such as Messenger, Gadu-Gadu, Tlen)	6,9
Bankowość i transakcje internetowe Banking and online transactions	korzystanie z bankowości internetowej Internet banking	15,6
	korzystanie z serwisów dotyczących usług związanych z podróżowaniem i zakwaterowaniem on-line travel and booking	9,2
	zakup biletów komunikacji miejskiej bądź autokarowych, kolejowych lub lotniczych purchase of urban public transport tickets or of bus, train or air tickets	4,2
	zakup biletów na wydarzenia, imprezy kulturalne lub sportowe purchase of tickets for cultural and sports events	4,3
	zakup innych towarów lub usług (np. poprzez takie portale jak Allegro, eBay, w sklepach internetowych) purchase of others goods or services (e.g. through such portals as Allegro, eBay, in Internet shops)	9,3
	sprzedaż towarów lub usług (np. poprzez takie portale jak Allegro, eBay) sale of goods or services (e.g. through portals such as Allegro, eBay)	1,8
Rozrywka i kultura w przestrzeni internetowej ¹⁵ Online entertainment and cultural services	odtworzenie, pobieranie filmów lub muzyki playing, downloading movies or music	5,2
E-administracja E-government	korzystanie z usług administracji publicznej (np. pobieranie formularzy urzędowych, wysyłanie wypełnionych formularzy) using e-government services (e.g. downloading official forms, sending completed forms)	8,2
Publikowanie w Internecie informacji i opinii Publishing information and opinions on the Internet	publikowanie w Internecie (np. na serwisach społecznościowych, blogach, forach) informacji, zdjęć lub filmów związanych z życiem prywatnym publishing on the Internet (e.g. on social networking sites, blogs, forums) information, photographs or videos related to private life	1,5
	publikowanie w Internecie własnych opinii dotyczących spraw społecznych lub politycznych publishing on the Internet own opinions on social or political issues	1,7
	publikowanie w Internecie (np. na serwisach społecznościowych, blogach, forach) komentarzy (opartych na własnych doświadczeniach lub odczuciach) polecających lub odradzających np. zakup produktu, skorzystania z usługi, odwiedzenie miejsca lub obejrzenie filmu itp. publishing on the Internet (e.g. on social networking sites, blogs, forums) comments (based on own experiences or feelings) recommending or discouraging e.g. buying a product, using a service, visiting a place or watching a film, etc.	1,0*

¹⁵ W kwestionariuszu Badania spójności społecznej 2018 nie wyodrębniono takiego aspektu wykorzystania Internetu jak gry on-line. Można byłoby ten rodzaj aktywności internetowej przypisać do obszaru Rozrywka i kultura w przestrzeni internetowej. W rezultacie wskaźnik zakresu aktywności internetowej nie uwzględnia grania w gry on-line. Badanie diagnozuje częstotliwość grania w gry komputerowe lub telewizyjne (w tym na konsolach), co nie jest równoznaczne z graniem on-line. Granie on-line jest jedną z form grania w gry komputerowe lub na konsolach.

Komunikacja dotycząca zatrudnienia ¹⁶ Communicating concerning employment	szukanie pracy, wysyłanie ofert dotyczących zatrudnienia looking for a job, sending a job application	0,7*
Nauka Learning	udział w kursach internetowych, e-learning participation in Internet courses, e-learning	0,9*

a Wszystkie obszary/rodzaje aktywności internetowej z wyjątkiem publikowania w Internecie dotyczą korzystania z danej formy aktywności w ciągu trzech miesięcy poprzedzających badanie. Publikowanie w Internecie dotyczy częstotliwości raz na 2–3 miesiące lub częściej.

a All areas/types of Internet activity except publishing on the Internet are related to the activity in the three months preceding the survey. Internet publication concerns the frequency once every 2–3 months or more.

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Poniżej zamieszczony został opis korzystania z portali społecznościowych. Mogą one spełniać funkcję informacyjną, umożliwiają komunikację międzyludzką i mogą służyć do prezentowania własnych opinii czy rozrywce poprzez słuchanie za ich pośrednictwem zamieszczonej muzyki, oglądanie filmików lub tzw. „memów”. Z tego względu trudno taką aktywność przypisać jednemu obszarowi wykorzystania Internetu. Dlatego omówiona została ona oddzielnie.

Portale społecznościowe pełnią, jak zasygnalizowano, istotną rolę w kontaktach międzyludzkich. Z jednej strony potencjalnie mogą one podtrzymywać i umacniać więzi poniekąd niwelując bariery geograficzne i inne, ale z drugiej strony mogą przyczyniać się do spłykania relacji międzyosobowych. Czy występuje przewaga pozytywnych efektów korzystania z cyberprzestrzeni w kontaktach międzyludzkich, czy jednak tego typu aktywność niesie ze sobą więcej niebezpieczeństw i negatywnych skutków, trudno jednoznacznie stwierdzić. Problem ten stanowi przedmiot badań i sporów psychologów, pedagogów i innych specjalistów¹⁷. Zjawisko jest nader złożone i trudne do jednoznacznego skonkludowania. Portale społecznościowe mogą odegrać pozytywną rolę w utrzymywaniu relacji także wśród osób starszych. Jednak korzystający z nich muszą widzieć korzyści jakie one ze sobą niosą, zwłaszcza w sytuacji ograniczonych możliwości bezpośrednich kontaktów z innymi ludźmi.

Z Badania spójności społecznej wynika, że w okresie 3 miesięcy poprzedzających badanie z portali społecznościowych z różną częstotliwością korzystało ok. 8% osób starszych w wieku co najmniej 65 lat, w tym 3% osób korzystało z takich portali codziennie lub prawie codziennie.

Brak korzystania z portali społecznościowych dotyczył zdecydowanie częściej starszych seniorów w wieku 75 lat i więcej (98% niekorzystających). Wśród seniorów w wieku 65–74 lata z tej formy komunikowania się nie korzystało ok. 89% osób. Dla porównania w całej populacji badanych (16 plus), odsetek niekorzystających wyniósł prawie 55% osób.

Na wsi z portali społecznościowych nie korzystało (w ciągu trzech miesięcy poprzedzających badanie) ok. 97% seniorów. W miastach razem ponad 89%. Najmniejszą wartość odsetka osób starszych niekorzystających z portali społecznościowych w tym czasie odnotowano w największych miastach (500 tys. mieszkańców i więcej) – ok. 85%.

Internet, w odróżnieniu od tradycyjnych mediów, cechuje wielokierunkowość (interakcyjność) przekazu. Użytkownik Internetu może pełnić rolę zarówno odbiorcy, jak i nadawcy różnych treści i informacji. Tę cechę można określić mianem pluralizmu przekazu. W Badaniu spójności społecznej zdiagnozowano też publikowanie w sieci przez użytkowników Internetu treści czy opinii dotyczących różnych obszarów życia (tj. spraw społecznych i politycznych, życia prywatnego, opinii, odczuć o produktach, usługach, odwiedanych miejscach). Dane dotyczące tego aspektu pozwalają pełniej zdiagnozować użytkownika Internetu, poznać na ile użytkownicy są nie tylko odbiorcami różnych treści i informacji, ale także ich nadawcami i kreatorami.

¹⁶ W kwestionariuszu Badania spójności społecznej w 2018 r. nie uwzględniono takiego aspektu wykorzystania Internetu jak telepraca. Można byłoby ją przypisać do obszaru Komunikacja dotycząca zatrudnienia. Dlatego też wskaźnik zakresu aktywności internetowej nie uwzględnia telepracy.

¹⁷ Zob. <https://www.uzaleznieniabehawioralne.pl/raporty-z-badan/internet-jako-zrodlo-kontaktow-interpersonalnych/> (23.09.2020).

Osoby starsze w znakomitej większości nie publikowały ani własnych opinii na tematy społeczne i polityczne, ani zdjęć, filmów oraz informacji z życia prywatnego, ani też informacji oraz opinii dotyczących różnych produktów, usług i np. odwiedzanych miejsc. Wartość odsetka niepublikujących w tej grupie wieku przekraczała 97–98%. Przy tak nikłej aktywności trudno omawiać zróżnicowanie ze względu na wiek, klasę miejscowości zamieszkania czy wielkość gospodarstwa domowego¹⁸. Dane te określają dość jednoznacznie charakter korzystania z Internetu osób starszych. Osoby te są przede wszystkim odbiorcami przekazu internetowego.

Internet nie stanowił także w znaczącym wymiarze tego medium, za pośrednictwem którego osoby starsze podejmowały inne aktywności w tzw. „realu”. Odnotowane przypadki podejmowanych aktywności były znikome. Chodzi tu o takie aktywności jak: osobiste spotkania z osobami poznanymi przez Internet, bezpośredni udział w wydarzeniach towarzyskich lub kulturalnych, o których informacje powzięto z Internetu, uczestnictwo w konsultacjach on-line lub głosowanie przez Internet w sprawach o znaczeniu społecznym lub politycznym, udział w manifestacjach, akcjach poparcia, demonstracjach, o których informacje powzięto za pomocą Internetu.

Wskaźnik zakresu aktywności internetowej

The scope of online activity

Dopełniając charakterystyki użytkownika Internetu przez osoby starsze, warto pochylić się nie tylko nad częstotliwością korzystania z tego medium i pojedynczymi celami, do których był on wykorzystywany. Istotną informację może nam przynieść analiza rozkładów złożonego wskaźnika zakresu aktywności internetowej (w skrócie ZWZAI), opracowanego na potrzeby analizy wyników trzeciej edycji Badania spójności społecznej. Wskaźnik ten informuje o ilości obszarów tematycznych w jakich wykorzystywany był Internet – począwszy od braku aktywności internetowej (0 obszarów) do zakresu bardzo szerokiego (7–8 obszarów). Najważniejsze założenia tego wskaźnika opisane są w przypisie 19, a bardziej szczegółowo w publikacji „Jakość życia i kapitał społeczny w Polsce. Wyniki Badania spójności społecznej 2018”¹⁹. W tejże publikacji znajdują się omówienia zakresu użytkowania Internetu według różnych zmiennych różnicujących, m.in. wieku, klasy miejscowości zamieszkania. Jednak warto tutaj pokazać i może bardziej uwypuklić te dane, które dotyczą osób 65 plus w kontekście stopnia różnorodności wykorzystania Internetu za pomocą wskaźnika zakresu aktywności internetowej.

Trzeba też podkreślić, że już z omówionych wyżej danych można wysnuć wniosek, że użytkownicy Internetu wśród osób starszych w większości nie wykorzystywali tego medium szeroko, tzn. do wielu różnych celów, w wielu różnych obszarach. Potwierdzeniem tego jest wysoka wartość wskaźnika braku aktywności internetowej (70%). Około 12% osób z tej grupy wieku korzystało z Internetu w jednym lub dwóch obszarach wykorzystania Internetu (wąski lub bardzo wąski zakres aktywności internetowej). Średni zakres aktywności internetowej (3 lub 4 obszary tematyczne wykorzystania Internetu) odnosił się do ponad 14% osób starszych. Jedynie ponad 3% osób starszych wykorzystywało sieć w szerokim lub bardzo szerokim zakresie (od 5 do 8 obszarów tematycznych).

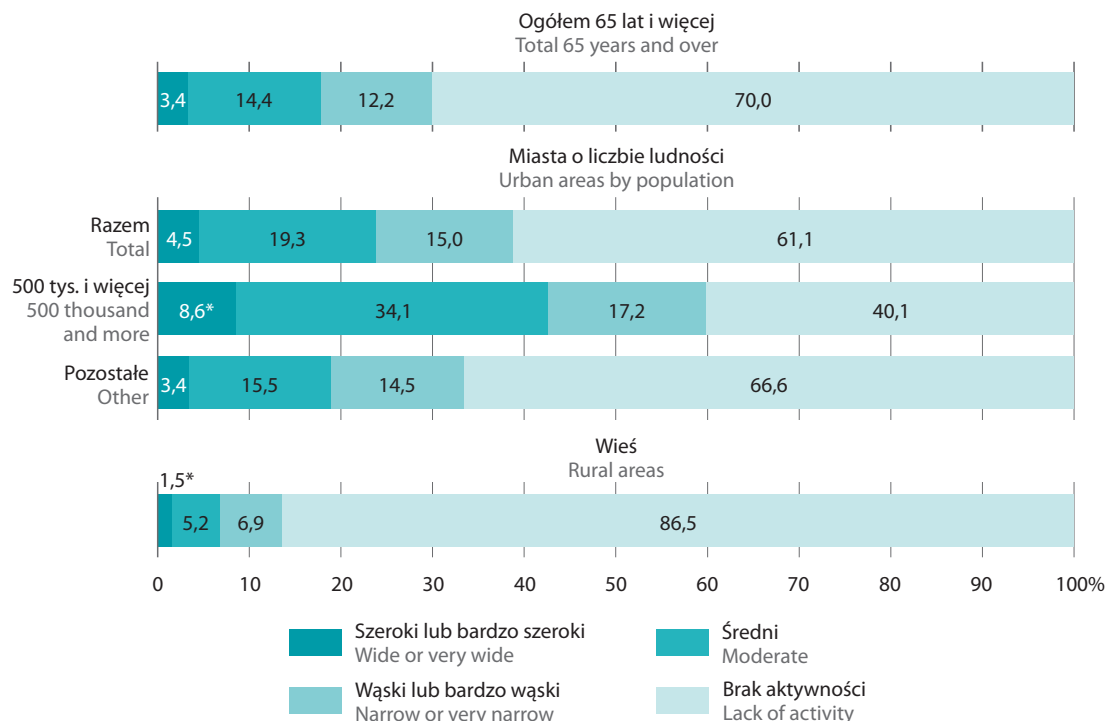
Przeciętnie mężczyźni w szerszym zakresie użytkowali Internet niż kobiety, podobnie jak mieszkańcy miast (zwłaszcza największych) w porównaniu do mieszkańców wsi. Odnotowane różnice między osobami starszymi zamieszkującymi gospodarstwa jednoosobowe a dwu i więcej osobowe, były małe, jeśli chodzi o zakres wykorzystywania Internetu.

¹⁸ Częstości nieważone często nie przekraczały 50 osób.

¹⁹ Wskaźnik dotyczy aktywności w Internecie w okresie 3 miesięcy poprzedzających badanie. Wyodrębniono 8 obszarów tematycznych aktywności internetowej. Do każdego obszaru przypisano konkretne aktywności (patrz: Tablica 3.1. dot. celów wykorzystania Internetu w niniejszym rozdziale). Jeśli chociaż jedna aktywność wystąpiła w ramach danego obszaru uznawano, że Internet był wykorzystywany w ramach tego obszaru aktywności i przyznawano 1 punkt. Liczba punktów decydowała o wartości wskaźnika zakresu aktywności internetowej – zobacz szerzej: A. Szukielojć-Bieńkuńska, T. Piasecki (red. meryt.), Jakość życia i kapitał społeczny w Polsce. Wyniki Badania spójności społecznej 2018, Warszawa 2020, ss. 95–97, 103–104, dostępne też w wersji elektronicznej: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/jakosc-zycia-i-kapital-spoeczny-w-polsce-wyniki-badania-spojnosci-spoecznej-2018,4,3.html> (25.09.2020).

Wykres 3.6. Zakres aktywności internetowej według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 3.6. The scope of online activity by class of place of residence in 2018 (% people aged 65 and over)

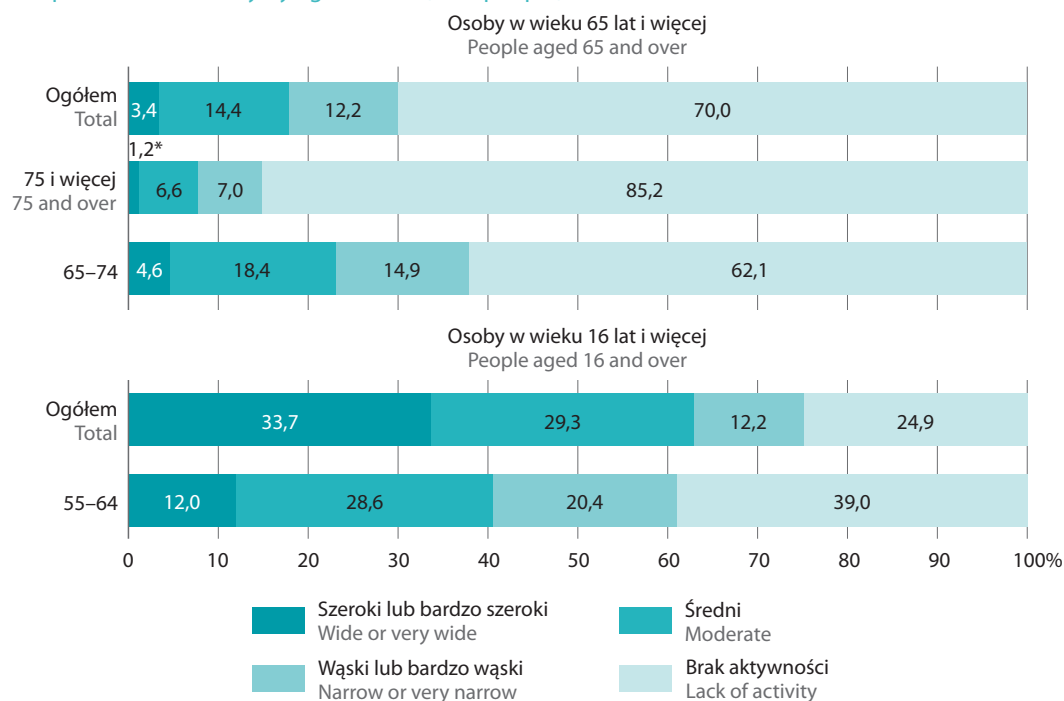
* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Osoby starsze wyraźnie odróżniały się od ogółu badanych (16 plus) pod względem zakresu aktywności internetowej, a więc liczby obszarów tematycznych wykorzystania Internetu w ciągu trzech miesięcy poprzedzających badanie. Wskazuje na to analiza rozkładów wskaźnika zakresu aktywności internetowej (ZWZAI). Różnice, które zostały odnotowane między ogółem badanych (16 plus) a osobami starszymi (65 plus) dotyczyły prawie wszystkich poziomów tego wskaźnika, z wyjątkiem poziomu wąskiego i bardzo wąskiego (ok. 12% w obu grupach wieku). Największa różnica wystąpiła na poziomie bardzo wysokim/wysokim tego wskaźnika, gdzie wyniosła ona ponad 30 p. proc. Natomiast średnim zakresem aktywności internetowej charakteryzował się dwukrotnie mniejszy odsetek osób starszych (ponad 14%) niż w całej populacji badanych (niecałe 29%).

Generalnie starsi użytkownicy Internetu nie tylko zdecydowanie rzadziej korzystali z Internetu, ale też użytkowanie to było węższe, jeśli chodzi o zakres celów korzystania z sieci. Zresztą jest to logiczną konsekwencją prawidłowości omówionych wyżej. Dużą różnicę pod tym względem, czyli różnorodności wykorzystania Internetu odnotowano między osobami w wieku 65–74 lata a grupą 75 plus. Świadczą o tym różnice w zasięgach ZWZAI. Według przyjętych kryteriów w szerokim lub bardzo szerokim zakresie z Internetu korzystało ok. 5% osób w wieku 65–74 lata, a w średnim zakresie – ok. 18% osób w tym wieku. Dla porównania wartość analogicznych wskaźników wśród starszych seniorów (75 plus) wynosiła odpowiednio – ok. 1% i niecałe 7%. Wystąpiła wyraźna zależność między wzrostem wieku, a zawężaniem wykorzystania Internetu.

Wykres 3.7. Zakres aktywności internetowej według wieku w 2018 r. (% osób)
 Chart 3.7. The scope of online activity by age in 2018 (% of people)

* Patrz objaśnienia znaków umownych.
 * See explanations of the symbols used.

Podsumowanie

Summary

Korzystanie z Internetu stanowi swoistego rodzaju wyznacznik rozwoju cywilizacyjnego od mniej więcej trzech ostatnich dekad. Jest on wykorzystywany w różnych obszarach aktywności życiowych, m.in. do komunikacji międzyludzkiej, w życiu zawodowym, prywatnym, jako medium niosące rozrywkę, będące źródłem informacji i narzędziem rozpowszechniania tejże. Wypiera on w coraz większym stopniu tradycyjne metody przeprowadzania transakcji i operacji bankowych, marketingu, może także służyć wspieraniu aktywności obywatelskich.

Dane z Badania spójności społecznej wskazują na dużą przepaść w korzystaniu z Internetu między osobami starszymi a pozostałymi grupami wieku. Można powiedzieć wręcz o dużej skali wykluczenia cyfrowego wśród osób starszych, zwłaszcza wśród mieszkańców wsi. Tylko 30% osób starszych korzystało z Internetu w ciągu trzech miesięcy poprzedzających badanie. Najbardziej wykluczoną cyfrowo grupę stanowiły osoby najstarsze. Odnotowany odsetek korzystających z Internetu w określonym wyżej czasie wśród osób w wieku 75 lat i więcej wyniósł tylko 15%. Co istotne, najważniejszą przyczyną niekorzystania z Internetu były bariery kompetencyjne. Brak umiejętności korzystania z tego nowoczesnego narzędzia dotyczył aż 44% osób starszych. Około 35% osób starszych nie czuło potrzeby częstego korzystania z Internetu. Można powiedzieć, że wśród osób starszych dość powszechnie wystąpił sposób funkcjonowania właściwy jeszcze dla „ery przedcyfrowej”. Inne przyczyny niekorzystania z Internetu nie były już tak istotne.

Jednak dla tych osób starszych, które korzystały z sieci, była ona przede wszystkim źródłem informacji, podobnie jak dla całej populacji badanych. Około 24% osób starszych czytało wiadomości, gazety lub czasopisma informacyjne w sieci w ciągu trzech miesięcy poprzedzających badanie. Dla niewielu mniej osób (22% osób starszych) Internet był źródłem informacji na temat zdrowia oraz informacji o produktach, usługach i ich cenach (21%). Osoby starsze wykorzystywały sieć także do komunikacji. Około 18% osób

starszych korzystało z poczty elektronicznej, a 11% tych osób korzystało z programów komunikacyjnych umożliwiających telefonowanie lub wideo rozmowy (np. przez aplikację Skype) w badanym okresie. Spośród celów wykorzystywania Internetu przez osoby starsze wyraźniej odznaczyło się także korzystanie z bankowości internetowej (ok. 16% osób starszych). Odsetki dla innych powodów korzystania z Internetu w celach prywatnych w ciągu trzech miesięcy poprzedzających badanie występowały już znacząco rzadziej i odsetek osób je wskazujących nie przekroczył 10% ogółu osób starszych. Konkludując przeciętny zakres aktywności internetowej był znacząco mniejszy wśród osób starszych niż w młodszym grupach wieku. Oznacza to, że możliwości sieci były w zdecydowanie mniejszym stopniu wykorzystywane przez osoby starsze niż w młodszym grupach wieku.

Rozdział 4

Chapter 4

Relacje społeczne

Social relations

Człowiek jest istotą społeczną, a to oznacza występowanie u niego naturalnej potrzeby kontaktów z innymi ludźmi. Oczywiście potrzeba ta, w zależności od typu osobowości – jedni są bardziej introwertyczni, inni ekstrawertyczni – uwidacznia się u poszczególnych ludzi mniej lub bardziej. Szczególnie w dwóch okresach życia taka potrzeba jest bardziej nasiloną: dzieciństwa i starości. W okresie dzieciństwa szczególnie intensywnie przebiega proces socjalizacji, gdzie dziecko nabywa od swoich rodziców i reszty otoczenia społecznych wzorców i wiedzy potrzebnej do funkcjonowania w społeczeństwie. W wieku dojrzałym, choć już nie zachodzi w takim wymiarze proces socjalizacji, to ważne jest zaspokojenie potrzeby opieki i wsparcia psychicznego, zwłaszcza jeśli chodzi o osoby w okresie późnej starości. Wynika to z oczywistego faktu, że na tym etapie życia pojawiają się częściej choroby i niedomagania. Nasila się więc potrzeba kontaktów, zwłaszcza o charakterze pomocowym i wspierającym.

Charakter i częstotliwość kontaktów międzyosobowych współkształtuje styl życia, ale i wpływa na dobrostan psychiczny. Abraham Maslow – amerykański psycholog społeczny proponując swoją piramidę potrzeb człowieka, będącą podstawowym konstruktem teoretycznym w jego modelu motywacji, wskazał, że potrzeba przynależności i akceptacji wśród swoich grup społecznych należy do tych najbardziej podstawowych u człowieka¹. Brak możliwości zaspokojenia tego typu potrzeb można powiązać ze stanem samotności i poczuciem osamotnienia.

Istotną rolę w relacjach międzyludzkich odgrywa zaufanie – współdecyduje ono o jakości relacji, jest ich fundamentem. Jak pisze Piotr Sztompka w swojej książce pt. „Zaufanie. Fundament społeczeństwa”, zaufanie jest najcenniejszą odmianą kapitału społecznego². Poprzez pomiar zaufania uzyskujemy ważne informacje służące pełniejszej charakterystyce więzi interpersonalnych oraz ocenie potencjału funkcjonowania i rozwoju społeczeństwa.

W niniejszym rozdziale starano się uwzględnić (w miarę dostępności danych) i pokrótce omówić wymienione wyżej aspekty dotyczące relacji społecznych osób starszych (w wieku 65 lat i więcej). Podstawę prezentowanych analiz stanowią wyniki zrealizowanego przez GUS w 2018 r. ankietowego Badania spójności społecznej. Przedstawione zostały wybrane informacje dotyczące: kontaktów rodzinnych, towarzysko-sąsiedzkich oraz zaangażowania osób starszych w działalność organizacji społecznych. Przeanalizowano czy i na kogo mogłyby liczyć osoby starsze, gdyby potrzebowały pomocy w różnych sytuacjach – w przypadku choroby, problemów finansowych, czy też potrzeby uzyskania wsparcia emocjonalnego. Za przybliżone miary samotności i poczucia osamotnienia osób starszych przyjęto wskaźnik izolacji społecznej oraz wskaźnik braku przyjaciół. Przeanalizowano poziom zaufania interpersonalnego (zaufania do ludzi) seniorów oraz ich zaufanie do wybranych instytucji. W końcowej części niniejszego rozdziału omówione zostały dane dotyczące zadowolenia osób starszych z sytuacji rodzinnej oraz ich relacji z ludźmi (w tym ze znajomymi, przyjaciółmi). Informacje te stanowią istotne uzupełnienie diagnozy dotyczącej relacji społecznych osób starszych.

1 Patrz też: R. J. Gerrig, P. G. Zimbardo, Psychologia i życie, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 380–381.

2 P. Sztompka, Zaufanie. Fundament społeczeństwa, Wydawnictwo ZNAK, Kraków 2007, s. 71.

4.1. Kontakty interpersonalne osób starszych

4.1. Interpersonal contacts of older people

Ta część opracowania dotyczy sfery tzw. nieformalnych kontaktów społecznych osób starszych. Omówiono w niej kontakty z rodziną (z dziećmi, wnukami/prawnukami, z rodzeństwem) oraz kontakty z sąsiadami, znajomymi i przyjaciółmi. Wzięto przy tym pod uwagę zarówno kontakty bezpośrednie, jak i pośrednie – poprzez różne media komunikacyjne.

Interpretując zawarte w tym rozdziale informacje dotyczące częstotliwości kontaktów należy pamiętać, że odnoszą się one do osób (tj. np. dzieci, rodzeństwa, wnuków, znajomych), z którymi badani mieli najczęstszy kontakt. Brane pod uwagę były wyłącznie relacje z osobami spoza gospodarstwa domowego.

Kontakty rodzinne³

Family contacts

Kontakty z dziećmi

Contacts with children

Z deklaracji osób starszych (65 plus) wynika, że ok. 93% z tych osób posiadało w 2018 przynajmniej jedno żyjące dziecko (dotyczy to także dzieci adoptowanych, pasierbów). Przedmiotem dalszej analizy będą wyłącznie kontakty osób starszych z dorosłymi dziećmi spoza wspólnego gospodarstwa domowego. Dotyczy to ok. 86% ogółu osób w wieku 65 plus. Ok. 14% ogółu osób starszych nie utrzymywało tego typu kontaktów z jednego z dwóch zasadniczych powodów – braku dzieci w ogóle lub wspólnego zamieszkiwania z dziećmi (w tablicach kategoria ta obejmująca różne powody nieutrzymywania kontaktów oznaczona jest jako „Nie ma takich dzieci”). Z badania spójności społecznej wynika, że ponad jedna czwarta ogółu seniorów (ok. 28%) utrzymywała kontakt z jednym dzieckiem, niespełna 34% osób starszych utrzymywało kontakty z dwójką potomstwa, a prawie jedna czwarta (ok. 24%) z co najmniej trójką dzieci (spoza własnego gospodarstwa domowego).

Jak wcześniej wspomniano prezentowane dane na temat częstotliwości kontaktów rodzinnych i towarzyskich dotyczą osób, z którymi seniorzy kontaktowali się najczęściej. W 2018 r. najwięcej osób starszych (65 plus) spotykało się z dorosłymi dziećmi spoza gospodarstwa domowego co najmniej kilka razy w tygodniu (38%) oraz nie rzadziej niż 2–3 razy w miesiącu (32%). Mniej więcej raz w miesiącu ze swoimi dziećmi spotykało się 6% seniorów, a prawie 7% widywało się ze swoimi dziećmi okazjonalnie – kilka razy w roku. Rzadziej niż kilka razy w roku prawie w ogóle nie spotykało się ze swoimi dziećmi ok. 3% osób starszych. Z przedstawionych w Tablicy 4.1. danych wynika, że nie odnotowano znaczących różnic w częstotliwości spotkań z dziećmi między seniorami poniżej 75 roku życia a osobami w wieku 75 plus.

Częściej osoby starsze kontaktowały się na odległość ze swoimi dorosłymi dziećmi spoza gospodarstwa domowego (np. za pomocą telefonu, przez Internet lub listownie). Ponad połowa osób starszych kontaktowała się w ten sposób z dziećmi przynajmniej kilka razy w tygodniu, a kolejne 25% osób kilka razy w miesiącu (2–3 razy). Prawie w ogóle lub w ogóle tego typu kontaktów nie utrzymywało ok. 3% osób starszych (zob. Tablica 4.12. w Aneksie tabelarycznym do rozdziału).

³ Według danych opartych na deklaracjach respondentów w wieku 65 plus, ok. 95% osób z tej grupy wieku nie posiadało już żyjących rodziców (lub ich nie znali). Naturalnie wśród osób z grupy najstarszej (75 plus) odsetek ten sięgał prawie 100% w skali kraju. Z tego względu pominięto analizy dotyczące rodziców.

Tablica 4.1. Spotkania z dorosłymi dziećmi^a w 2018 r. (% osób)
Table 4.1. Getting together with adult children^a in 2018 (% of people)

Częstotliwość spotkań Frequency of getting together	Osoby w wieku People aged		
	65 lat i więcej 65 and over	65–74	75 lat i więcej 75 and over
Kilka razy w tygodniu lub częściej Several times a week or more often	38,0	38,3	37,3
Nie częściej niż raz w tygodniu i nie rzadziej niż 2–3 razy w miesiącu No more often than once a week and less than 2–3 times a month	31,9	31,3	33,0
Mniej więcej raz w miesiącu About once a month	6,0	6,0	5,8
Kilka razy w roku Several times a year	6,8	6,6	7,3
Rzadziej niż kilka razy w roku, prawie w ogóle lub w ogóle Less than a several times a year, almost never or never	2,7	2,6	3,0*
Nie ma takich dzieci No such children	14,4	15,0	13,1

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Proszę powiedzieć, jak często kontaktuje się Pan/Pani z niemieszkającymi z Panem/Panią dorosłymi dziećmi (ukończone 18 lat)? Chodzi o dziecko, z którym utrzymuje Pan/Pani najczęstszy kontakt. Jak często widuje Pan/Pani syna/córkę?

a Based on the responses to the question: Please tell me how often do you contact with adult children (18 years of age and over) who do not live with you? It concerns the child with whom you maintain the most frequent contact. How often do you see son/daughter?

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Uwaga: Brak sumowalności na 100% wynika z odmów odpowiedzi.

Note: Lack of summation for 100% results from refusal of answers.

Kontakty z rodzeństwem

Contacts with siblings

Poniżej przeanalizowana została częstotliwość kontaktów osób starszych ze swoim rodzeństwem (w tym przybranym). Na podstawie deklaracji osób uczestniczących w Badaniu spójności społecznej można szacować, że w 2018 r. ok. 79% osób w wieku 65 lat i więcej miało przynajmniej jedną żyjącą siostrę lub brata, w tym wspólnie z kimś z rodzeństwa zamieszkiwała nieco częściej niż co setna osoba starsza. Rodzeństwo mieszkające poza wspólnym gospodarstwem domowym posiadało więc ok. 77% seniorów.

Prawie 30% ogółu osób starszych (65 plus) spotykało się ze swoim rodzeństwem przynajmniej 2–3 razy w miesiącu (w tym ok. 9% co najmniej kilka razy w tygodniu), a kolejne ok. 13% mniej więcej raz w miesiącu. Częste były spotkania kilka razy w roku (ok. 22%). Około 12% seniorów spotykało się ze swoim rodzeństwem rzadziej niż kilka razy w roku, a nawet nie widywało się w ogóle. Ograniczenie bezpośrednich kontaktów z rodzeństwem, co nie jest zaskakujące, w większym stopniu dotyczyło osób w wieku 75 lat i więcej niż seniorów w wieku 65–74 lat. Jednym z głównych powodów tego był zapewne fakt, iż w grupie seniorów starszych (75 plus) odsetek osób nieposiadających rodzeństwa był ponad dwukrotnie wyższy niż w grupie młodszych seniorów.

Tablica 4.2. Spotkania z rodzeństwem^a w 2018 r. (% osób)
 Table 4.2. Getting together with siblings^a in 2018 (% of people)

Częstotliwość spotkań Frequency of getting together	Osoby w wieku People aged		
	65 lat i więcej 65 and over	65–74	75 lat i więcej 75 and over
Kilka razy w tygodniu lub częściej Several times a week or more often	8,9	10,1	6,7
Nie częściej niż raz w tygodniu i nie rzadziej niż 2–3 razy w miesiącu No more often than once a week and less than 2–3 times a month	20,7	23,8	14,8
Mniej więcej raz w miesiącu About once a month	12,6	14,5	9,0
Kilka razy w roku Several times a year	22,0	22,6	20,6
Rzadziej niż kilka razy w roku, prawie w ogóle lub w ogóle Less than a several times a year, almost never or never	12,2	11,4	13,8
Nie ma takich braci lub sióstr No such brothers or sisters	23,0	16,8	34,8

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Proszę powiedzieć, jak często kontaktuje się Pan/Pani z niemieszkającym z Panem/Panią dorosłym rodzeństwem? Chodzi o brata lub siostrę, z którym utrzymuje Pan/Pani najczęstszy kontakt. Jak często widuje Pan/Pani brata/siostrę?

a Based on the responses to the question: Please tell me how often do you contact with adult siblings who do not live with you? It concerns the brother or sister with whom you maintain the most frequent contact. How often do you see brother/sister?

Uwaga: Brak sumowalności na 100% wynika z odmów odpowiedzi.

Note: Lack of summation for 100% results from refusal of answers.

Tak jak w przypadku kontaktów z dziećmi, w przypadku rodzeństwa spoza wspólnego gospodarstwa domowego, kontakty na odległość (za pomocą środków elektronicznych i listownie) były generalnie częstsze od bezpośrednich spotkań (zob. Aneks tabelaryczny Tablica 4.13.). Prawie 47% osób starszych kontaktowało się ze swoim rodzeństwem co najmniej 2–3 razy w miesiącu (w tym ok. 17% kilka razy w tygodniu lub częściej). Kontakty poprzez media komunikacyjne ze swoim rodzeństwem mniej więcej raz w miesiącu lub kilka razy w roku były już wyraźnie rzadziej praktykowane (po ok. 12%). Kontakty rzadsze niż kilka razy w roku, lub brak jakichkolwiek kontaktów był udziałem ok. 6% osób starszych.

Kontakty z wnukami i prawnukami

Contacts with grandchildren and great-grandchildren

Na podstawie Badania spójności społecznej szacuje się, że ok. 83% osób starszych w Polsce posiadało wnuki lub prawnuki niezamieszkujące z nimi we wspólnym gospodarstwie domowym (dotyczy to wnuków i prawnuków w różnym wieku). Można założyć, że kontakty z wnukami i prawnukami mają co do zasady ogromną wartość dla osób starszych (ale i wzajemnie – dla młodych pokoleń), a także nieco inny charakter niż kontakty z dorosłymi dziećmi i rodzeństwem. Prawie 60% seniorów (65 plus) w Polsce spotykało się ze swoimi wnukami lub prawnukami regularnie – nie rzadziej niż 2–3 razy w miesiącu, w tym co trzecia osoba starsza – przynajmniej kilka razy w tygodniu (ok. 33%). Tylko niewielka część osób starszych (ok. 4%) nie spotykała się ze swoimi wnukami w ogóle lub spotykała się z nimi sporadycznie (rzadziej niż kilka razy w roku).

Tablica 4.3. Spotkania z wnukami, prawnukami^a w 2018 r. (% osób)
Table 4.3. Getting together with grandchildren, great-grandchildren^a in 2018 (% of people)

Częstotliwość spotkań Frequency of getting together	Osoby w wieku People aged		
	65 lat i więcej 65 and over	65–74	75 lat i więcej 75 and over
Kilka razy w tygodniu lub częściej Several times a week or more often	32,6	34,7	28,6
Nie częściej niż raz w tygodniu i nie rzadziej niż 2–3 razy w miesiącu No more often than once a week and less than 2–3 times a month	26,9	24,6	31,4
Mniej więcej raz w miesiącu About once a month	8,3	7,5	9,9
Kilka razy w roku Several times a year	10,6	9,6	12,6
Rzadziej niż kilka razy w roku, prawie w ogóle lub w ogóle Less than a several times a year, almost never or never	4,0	3,7	4,7
Nie ma takich wnuków, prawnuków No such grandchildren, great-grandchildren	17,2	19,7	12,5

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Proszę powiedzieć, jak często kontaktuje się Pan/Pani z niemieszkającymi z Panem/Panią wnukami/prawnukami? Chodzi o wnuki/prawnuki, z którym utrzymuje Pan/Pani najczęstszy kontakt. Jak często widuje Pan/Pani wnuki, prawnuki?

a Based on the responses to the question: Please tell me how often do you contact with grandchildren/great-grandchildren who do not live with you? It concerns the grandchildren/great-grandchildren with whom you maintain the most frequent contact. How often do you see grandchildren, great-grandchildren?

Uwaga: Brak sumowalności na 100% wynika z odmów odpowiedzi.

Note: Lack of summation for 100% results from refusal of answers.

Oprócz spotkań bezpośrednich, ważne miejsce w podtrzymywaniu relacji miały kontakty na odległość (np. za pomocą telefonu, maila lub listownie). Świadczy o tym niemały odsetek osób starszych (ok. 61%) kontaktujących się stosunkowo często właśnie w taki sposób ze swoimi wnukami/prawnukami, w tym niecałe 30% seniorów robiło to co najmniej kilka razy w tygodniu, a drugie tyle (ok. 32%) nie rzadziej niż 2–3 razy w miesiącu. Na bardzo rzadkie kontakty (rzadziej niż kilka razy w roku) z wnukami lub prawnukami za pomocą różnych mediów lub zupełny brak tego typu relacji wskazywało ok. 8% seniorów.

Z prezentowanych danych wynika, że zarówno w przypadku bezpośrednich spotkań, jak również pozostałych kontaktów (tj. na odległość), to relatywnie najczęstsze kontakty (co najmniej kilka razy w tygodniu) dotyczyły w nieco większym stopniu grupy młodszych seniorów (65–74 lata), natomiast kontakty o mniejszej częstotliwości – seniorów w wieku 75 plus. Interpretując przedstawione dane dotyczące relacji osób starszych z wnukami i prawnukami należy pamiętać, że odnoszą się one do mocno zróżnicowanej wiekowej grupy i stąd np. spotkania bezpośrednie mogą mieć bardzo różny charakter – od opieki nad małymi wnukami, poprzez spotkania z okazji różnych świąt i uroczystości, do korzystania przez osoby starsze z pomocy dorosłych wnuków lub prawnuków.

Kontakty ze znajomymi, przyjaciółmi i kolegami

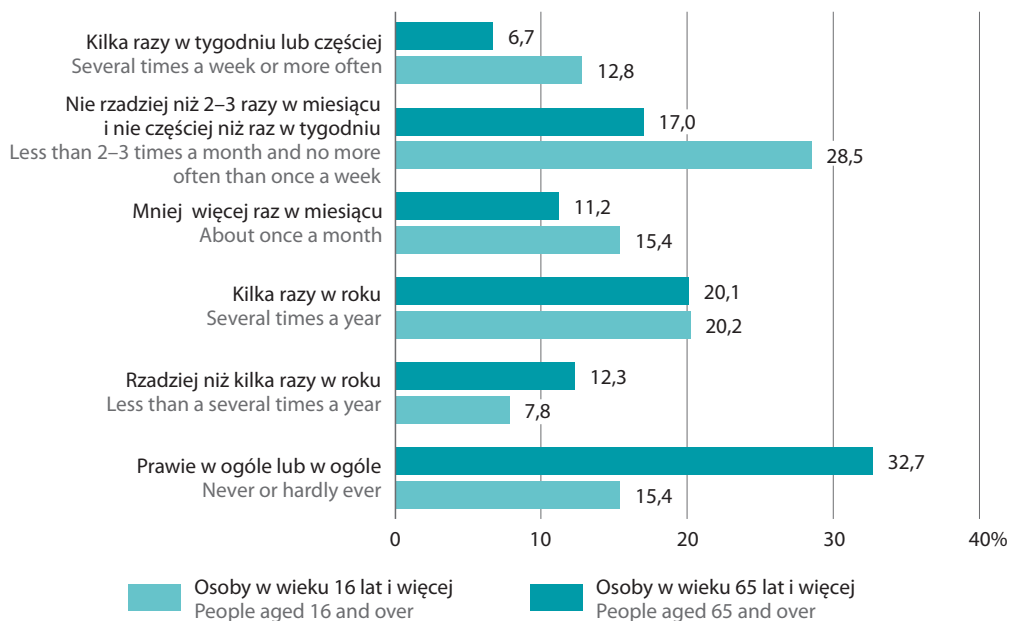
Contacts with friends and colleagues

W zależności od indywidualnych przypadków kontakty ze znajomymi, przyjaciółmi, kolegami lub sąsiadami stanowić mogą mniej lub bardziej istotny element sieci kontaktów społecznych. Dla niektórych osób mogą one stanowić podstawę relacji międzyludzkich, a dla innych mieć znaczenie jedynie marginalne. Na podstawie wyników Badania spójności społecznej z 2018 r. możliwe było określenie, jak często osoby

starsze kontaktowały się ze swoimi bliższymi lub dalszymi znajomymi w celach towarzyskich i jaki charakter miały ich relacje z sąsiadami.

Poniżej omówione zostały kontakty towarzyskie ze znajomymi (w tym przyjaciółmi i kolegami z pracy), nie wliczając w to sąsiadów. Prawie jedna trzecia osób starszych (65 plus) w ogóle lub prawie w ogóle nie spotykała się w celach towarzyskich z przyjaciółmi i znajomymi (niecałe 33%), a kolejne 12% osób spotykało się ze znajomymi i przyjaciółmi rzadziej niż kilka razy w roku. Jednak z drugiej strony ok. 24% seniorów widywało się ze swoimi znajomymi i przyjaciółmi w celach towarzyskich nie rzadziej niż 2–3 razy w miesiącu, w tym prawie 7% co najmniej kilka razy w tygodniu.

Wykres 4.1. Spotkania ze znajomymi w celach towarzyskich^a w 2018 r. (% osób)
Chart 4.1. People getting together with friends for socializing^a in 2018 (% of people)

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Pomijając rodzinę, sąsiadów, proszę powiedzieć, jak często spotyka się Pan/Pani lub kontaktuje w celach towarzyskich z przyjaciółmi, znajomymi lub kolegami z pracy? Jak często widuje lub odwiedza Pan/Pani w celach towarzyskich przyjaciół, znajomych, kolegów z pracy?

a Based on the responses to the question: Except for your family, neighbours, please tell me how often do you get together or contact your friends or colleagues for socializing? How often do you see or visit friends or colleagues for socializing?

Z Badania spójności społecznej wynika, że odsetek osób prawie w ogóle lub w ogóle nieutrzymujących bezpośrednich kontaktów towarzyskich ze znajomymi i przyjaciółmi był wyższy wśród starszych kobiet niż wśród starszych mężczyzn (odpowiednio ok. 36% i ok. 28%). Mężczyźni częściej niż kobiety spotykali się ze swoimi znajomymi, przyjaciółmi okazjonalnie. Natomiast odsetki osób spotykających się ze swoimi znajomymi i przyjaciółmi w sposób regularny były wśród kobiet i mężczyzn zbliżone. W sumie przynajmniej 2–3 razy w miesiącu widywało się ze swoimi znajomymi, przyjaciółmi ponad 23% mężczyzn i prawie 24% kobiet, a ponad 11% mężczyzn i kobiet w wieku 65 plus spotykało się towarzysko ze swoimi znajomymi mniej więcej raz w miesiącu (zob. Tablica 4.15. w Aneksie tabelarycznym).

Wyraźnie większy odsetek osób starszych, które nie spotykały się (lub prawie w ogóle nie spotykały się) ze znajomymi⁴ odnotowano na wsi (ok. 37%) niż w miastach (niecałe 31%), przy czym najniższym udziałem (25%) osób pozbawionych tego typu kontaktów charakteryzowały się największe ośrodki miejskie (500 tys. i więcej mieszkańców).

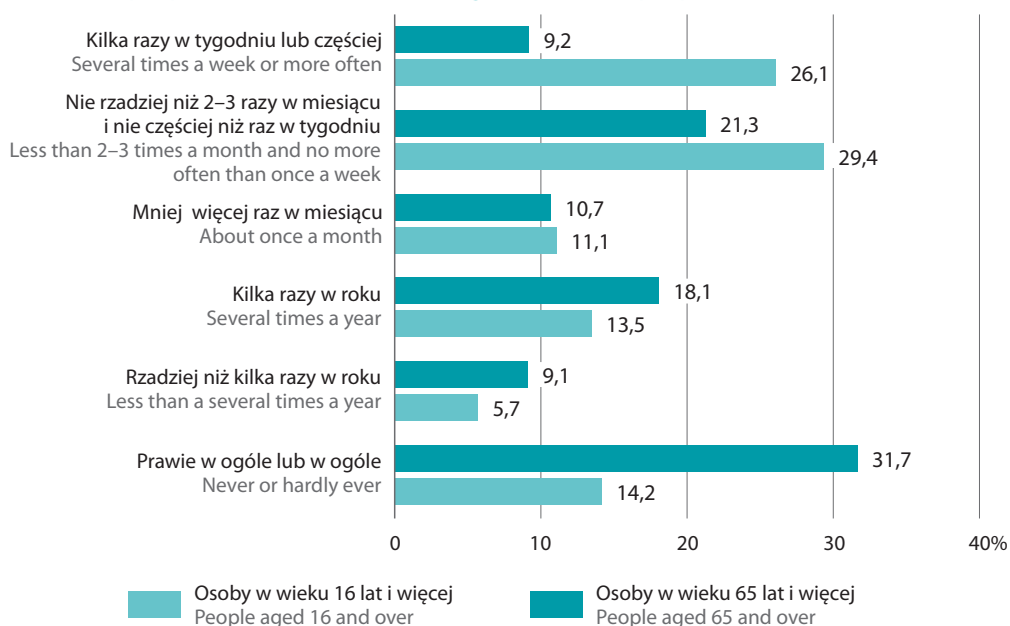
Ograniczenie kontaktów towarzyskich dotyczyło w dużo większym stopniu grupy seniorów starszych – tj. w wieku co najmniej 75 lat. W tej grupie odsetek osób, które z różnych powodów prawie w ogóle lub w ogóle nie spotykały się ze swoimi znajomymi wyniósł 41%, podczas gdy wśród osób z grupy wieku 65–74 lata ponad 28%.

⁴ Należy pamiętać, że tutaj wyłączono sąsiadów.

Dane wskazują, że osoby starsze z gospodarstw jednoosobowych spotykały się relatywnie częściej ze znajomymi, niż osoby starsze z gospodarstw większych. Przynajmniej 2–3 razy w miesiącu ze swoimi znajomymi i przyjaciółmi spotykało się ok. 32% seniorów samotnie gospodarujących (w tym 11% nie rzadziej niż kilka razy w tygodniu). Analogiczne odsetki w przypadku osób starszych z gospodarstw wieloosobowych wynosiły odpowiednio: ok. 20% i 5%. Natomiast odsetki osób, które nie miały tego typu relacji z obu typów gospodarstw były podobne (32–33%).

Uzupełnieniem, a w niektórych przypadkach substytutem spotkań bezpośrednich ze znajomymi są kontakty na odległość (np. telefoniczne, mailowe lub listowne). W przypadku ogółu osób starszych nie zaobserwowano wyraźnych różnic między częstością kontaktów bezpośrednich (spotkań), a częstością kontaktów na odległość. Odnotowano podobny odsetek (ok. 32%) osób niekontaktujących się ze znajomymi. Odsetki dotyczące poszczególnych częstotliwości kontaktów na odległość różniły się kilkoma (do 3–4) punktami procentowymi, porównując je z analogicznymi odsetkami dotyczącymi spotkań bezpośrednich.

Wykres 4.2. Kontakty ze znajomymi w celach towarzyskich^a w 2018 r. (% osób)
 Chart 4.2. Contacts of older people with friends for socializing^a in 2018 (% of people)

^a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Pomijając rodzinę, sąsiadów, proszę powiedzieć, jak często spotyka się Pan/Pani lub kontaktuje w celach towarzyskich z przyjaciółmi, znajomymi lub kolegami z pracy? Jak często kontaktuje się Pan/Pani z tymi osobami w celach towarzyskich w inny sposób, np. listownie, telefonicznie, przez Internet?

^a Based on the responses to the question: Except for your family, neighbours, please tell me how often do you get together or contact your friends or colleagues for socializing? How often do you contact these people for socializing in other ways, e.g. by letter, phone, Internet?

Szczegółowe informacje dotyczące zróżnicowania częstotliwości kontaktów seniorów ze swoimi znajomymi ze względu na ujęte w tym opracowaniu charakterystyki zawiera Tablica 4.16. (zob. Aneks tabelaryczny do tego rozdziału). Wynika z nich m. in., że inaczej niż to miało miejsce w przypadku bezpośrednich spotkań, odsetki osób nieutrzymujących kontaktów na odległość (np. telefonicznych, przez Internet czy listownie) ze swoimi znajomymi wśród starszych kobiet i mężczyzn były zbliżone i wynosiły odpowiednio ok. 32 i 31%. Kobiety charakteryzowały się przy tym nieco większą częstotliwością takich kontaktów.

Wielkość miejscowości zamieszkania osób starszych różnicowała kontakty na odległość ze znajomymi. Osoby mieszkające na wsi (tak jak to miało miejsce w przypadku spotkań bezpośrednich) znacznie rzadziej kontaktowały się ze swoimi znajomymi niż seniorzy w miastach. Na wsi odsetek „osób niekontaktujących się” wyniósł ponad 39%, natomiast w miastach razem ok. 28%. W największych ośrodkach miejskich wyniósł on najmniej – ok. 19%. W miastach, a szczególnie tych największych (co najmniej 500-tysięcznych) odnotowano natomiast największe odsetki osób o dużej częstotliwości kontaktów. W miastach tych co najmniej kilka razy w tygodniu kontaktowało się ze swoimi znajomymi, przyjaciółmi ok. 15% seniorów. Dla porównania w miastach ogółem z taką częstotliwością kontaktowało się ok. 11%, a na wsi niecałe 7% osób starszych.

Seniorzy z gospodarstw jednoosobowych utrzymywali częstsze kontakty na odległość niż osoby z gospodarstw dwuosobowych i większych. Szczególnie wyraźna różnica była widoczna w przypadku bardzo częstych takich kontaktów, tj. przynajmniej kilka razy w tygodniu (ok. 10 p. proc.). Zdecydowanie najrzadsze kontakty ze znajomymi, przyjaciółmi (również ze względu na brak takich osób) utrzymywali seniorzy w wieku 75 plus. Około 39% z nich nie kontaktowało się (lub prawie w ogóle nie kontaktowało się) ze swoimi znajomymi. Dla porównania wśród osób z grupy wieku 65–74 lata analogiczny odsetek był o prawie 11 p. proc. mniejszy (ok. 28%).

Kontakty z sąsiadami

Contacts with neighbours

W Badaniu spójności społecznej zapytano respondentów nie o częstotliwość kontaktów sąsiedzkich, ale o charakter tych relacji. Z uzyskanych odpowiedzi wynika, że wśród osób starszych (65 plus), podobnie jak wśród reszty społeczeństwa, dominowały konwencjonalne i raczej okazjonalne formy kontaktów sąsiedzkich. Blisko 84% osób starszych miało takich sąsiadów, z którymi nie utrzymywali bliższych relacji, ale w przypadku spotkania mówili sobie dzień dobry, czy prowadzili z nimi krótkie rozmowy. Dość powszechne było także świadczenie sobie drobnych przysług, jak np. pożyczanie czegoś, zrobienie zakupów itp. Tego typu relacje z co najmniej jednym sąsiadem miało ok. 61% osób starszych. Bliskie kontakty towarzyskie przynajmniej z jednym ze swoich sąsiadów utrzymywała natomiast ponad jedna czwarta seniorów (ok. 28%). Polegało to na przykład na wspólnym spędzaniu czasu wolnego, wzajemnych odwiedzinach, udziale w uroczystościach rodzinnych. Z kolei w przypadku ok. 8% osób starszych zdarzało się, że z różnych powodów dochodziło do sprzeczek, incydentów lub nieprzyjemnych rozmów z sąsiadami⁵.

Tablica 4.4. Relacje z sąsiadami^a według wybranych cech demograficzno-społecznych w 2018 r. (% osób)
Table 4.4. Relationships with neighbours^a by selected demographic and social features in 2018 (% of people)

Wybrane cechy demograficzno-społeczne Selected demographic and social features	Relacje z sąsiadami Relationships with neighbours			
	bywamy u siebie na imieninach, uroczystościach rodzinnych, spędzamy razem czas wolny itp. we are at home on our name-days, family celebrations, we spend our free time together, etc.	świadczymy sobie drobne przysługi, np. coś się pożyczyci, zrobi zakupy, popilnuje dziecka itp. we do small favors to each other, such as borrowing something, shopping, watching over the child, etc.	nie utrzymujemy bliższych kontaktów, ale mówimy sobie „dzień dobry”, czasami chwilę porozmawiamy we do not maintain closer contacts, but we say "good morning (How do you do?)" to each other, sometimes we talk for a moment	zdarza się, że z różnych powodów dochodzi do nieprzyjemnych rozmów z sąsiadami, incydentów, sprzeczek it happens that for various reasons there are unpleasant conversations with neighbours, incidents, arguments
Według wieku By age				
16 lat i więcej and over	26,6	59,3	83,9	9,3
55–64	28,2	64,5	83,5	7,4
65 lat i więcej and over	27,9	60,6	83,6	7,6
65–74	28,8	61,5	84,8	7,8
75 lat i więcej and over	26,1	58,9	81,4	7,1

⁵ Należy pamiętać, że wymienione odsetki mogą nie sumować się do 100%. Logicznym jest, że z poszczególnymi sąsiadami można mieć różne relacje jednocześnie. O każdy opisywany aspekt relacji z sąsiadami pytano oddzielnie.

Osoby w wieku 65 lat i więcej według płci People aged 65 and over by sex				
Mężczyźni Men	26,6	59,3	85,2	9,3
Kobiety Women	28,7	61,4	82,6	6,4
Osoby w wieku 65 lat i więcej według klasy miejscowości zamieszkania People aged 65 and over by class of place of residence				
Miasta o liczbie ludności: Urban areas by population:				
Razem Total	24,6	56,0	85,4	6,0
500 tys. i więcej thousand and more	21,0	53,5	85,0	3,9
Pozostałe Other	25,6	56,7	85,6	6,6
Wieś Rural areas	34,0	69,1	80,2	10,4
Osoby w wieku 65 lat i więcej według wielkości gospodarstwa People aged 65 and over by household size				
W gospodarstwach jednoosobowych In one-person households	29,7	59,8	82,8	7,6
W gospodarstwach dwuosobowych i większych In multi-person households	27,2	60,9	84,0	7,6

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Czy ma Pan/Pani sąsiadów, o których może Pan/Pani powiedzieć, że:...

a Based on the responses to the question: Do you have any neighbours you can say that:...

Z zaprezentowanych w Tabelicy 4.4. danych wynika, że bliskie relacje z sąsiadami nieco częściej utrzymywali młodszy seniorzy niż seniorzy w wieku co najmniej 75 lat. Dotyczy to zarówno „wzajemnego bywania u siebie”, spędzania wspólnie czasu, jak również świadczenia sobie drobnych przysług. Wśród mężczyzn w wieku 65 plus nieznacznie częściej niż wśród kobiet (o ok. 3 p. proc.) dochodziło do nieprzyjemnych rozmów z sąsiadami, incydentów lub sprzeczek. Jednak przy tak małych wartościach odsetków odnoszących się do trudnych sytuacji w relacjach z sąsiadami trudno wyciągać bardziej jednoznaczne wnioski. Należy też nadmienić, że przykre incydenty z sąsiadami zdarzały się częściej mieszkańcom wsi (ponad 10%) w porównaniu z mieszkańcami miast (6%). W największych miastach odsetek osób starszych, które miały takie incydenty wyniósł ok. 4%. Wielkość miejscowości zamieszkania różnicowała też inne aspekty relacji z sąsiadami. Na wsi odnotowano większy (34%) niż w miastach razem (prawie 25%) odsetek osób starszych, które gościły u siebie lub bywały u sąsiadów na imprezach, różnego rodzaju uroczystościach rodzinnych bądź też spędzały wolny czas z sąsiadami. W największych miastach (500 tys. mieszkańców i więcej) wartość analogicznego odsetka była najniższa (21%). W przypadku świadczenia sobie z sąsiadami drobnych usług wystąpiła podobna relacja. Odnotowana wartość takiego odsetka na wsi wyniosła ok. 69%, w miastach razem 56%, a w największych miastach niecałe 54%. W gospodarstwach jednoosobowych ludzie starsi nieznacznie częściej (o ok. 3 p. proc.) niż w gospodarstwach dwuosobowych i większych, bywali u sąsiadów lub gościli ich u siebie w okazji imienin, uroczystości rodzinnych lub też spędzali razem z nimi czas wolny itp.

4.2. Oczekiwana pomoc

4.2. Expected support

Nawet rozbudowana sieć kontaktów nie zawsze oznacza możliwość uzyskania od osób z otoczenia społecznego konkretnej formy pomocy w przypadku pojawienia się różnego rodzaju kłopotów. Przedstawione poniżej informacje/dane pochodzące z Badania spójności społecznej z 2018 r. stanowią przyczynek do rozpoznania potencjalnych zasobów wsparcia osób starszych w rozwiązywaniu niektórych ich problemów życiowych i w pewnym sensie ujawniają obszary deficytów w tym zakresie.

Pomoc w razie choroby

Help in case of illness

Respondentów zapytano, do kogo zwróciliby się w pierwszej kolejności o pomoc w domu, zrobieniu zakupów itp., jeśli byliby chorzy i musieliby leżeć w łóżku. Jeżeli weźmiemy pod uwagę całą populację osób w wieku 65 lat i więcej – to okaże się, że w takiej sytuacji osoby starsze liczyły przede wszystkim na pomoc współmałżonka lub partnera życiowego (46%) oraz dzieci (w tym zięciów, synowych) lub wnuków (42%). W dalszej kolejności byli to: sąsiedzi (niecałe 4%), rodzeństwo (ok. 3%) oraz przyjaciele lub znajomi (2%). Prawie że nieobecne na liście potencjalnych zasobów pomocy, w przypadku rozwiązywania problemów dnia codziennego, były osoby z instytucji pomocy społecznej czy osoby, którym należałoby zapłacić za taką pomoc. Być może w przypadku bardziej długotrwałych lub poważniejszych niedomagań, np. chorób obłożnych, pomoc służb społecznych i osób zarobkowo zajmujących się opieką byłaby częściej wskazywana przez respondentów.

Obraz potencjalnej sieci wsparcia osób starszych byłby jednak dalece niepełny, gdybyśmy nie uwzględnili znaczących różnic wynikających z mniej lub bardziej zaawansowanego wieku, czy innej sytuacji osób samotnie mieszkających i osób z gospodarstw wieloosobowych (zob. szczegóły w Tablicach 4.5. i 4.6.).

Tablica 4.5. Osoby wskazane jako pierwsze do pomocy w domu w razie choroby^a według wieku i płci w 2018 r. (% osób)

Table 4.5. People indicated as first to help at home in case of illness^a by age and sex in 2018 (% of people)

Wyszczególnienie Specification	Wiek Age				Osoby w wieku 65 lat i więcej według płci People aged 65 and over by sex	
	16 lat i więcej and over	65 lat i więcej and over	65–74	75 lat i więcej and over	Mężczyźni Men	Kobiety Women
Mąż/partner, żona/partnerka Husband/wife/partner	57,6	46,3	56,2	27,4	70,7	30,6
Rodzice, teściowie Parents, parents-in-law	18,8	0,1*	0,1*	0,0*	0,1*	0,0*
Dzieci (w tym zięciowie i syno- we), wnuki Children (including sons-in-law and daughters-in-law), grand- children	14,7	41,6	32,3	59,5	19,6	55,8
Rodzeństwo Siblings	4,0	3,3	3,6	2,7	3,1	3,5
Inny(-na) krewny/krewna Pana/ Pani lub współmałżonka/part- nera(-ki) Another relative of a respon- dent or respondent's spouse or partner	0,7	1,4	1,4*	1,4*	0,9*	1,8

Znajomy/znajoma, przyjaciel/ przyjaciółka Friend	2,2	2,1	2,3	1,8*	1,8*	2,3
Sąsiad/sąsiadka Neighbour	1,2	3,8	3,2	4,9	2,1	4,9
Ktoś z pomocy społecznej Someone from social service	0,0*	0,1*	0,0*	0,3*	0,0*	0,2*
Ktoś, komu płaci się za pomoc Someone who is paid to help	0,0*	0,2*	0,1*	0,4*	0,1*	0,3*
Ktoś inny Someone else	0,2*	0,3*	0,3*	0,3*	0,4*	0,2*
Nie mam takiej osoby/do ni- kogo I don't have such a person /to nobody	0,6	0,7*	0,5*	1,2*	1,2*	0,4*

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Przypuśćmy, że jest Pan/Pani chory(-ra) na grypę i musi Pan/Pani spędzić kilka dni w łóżku, potrzebuje Pan/Pani pomocy w domu, w zrobieniu zakupów itp. Do kogo zwróciłby/zwróciłaby się Pan/Pani z prośbą o pomoc w pierwszej kolejności? (Proszę zaznaczyć tylko 1 odpowiedź).

a Based on the responses to the question: Suppose you are ill with the flu and you have to spend a few days in bed, need help at home, with shopping, etc. Who would you ask for help first? (Please tick only 1 answer).

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Wraz z wiekiem rośnie znaczenie dzieci lub wnuków jako najważniejszych źródeł wsparcia w przewyciężaniu kłopotów dnia codziennego starszego pokolenia. Natomiast maleje – co jest w pełni zrozumiałe z racji wieku – znaczenie współmałżonków lub partnerów życiowych. Większego znaczenia nabiera też sąsiedztwo.

Analizowane dane wyraźnie pokazują, że wraz ze wzrostem wieku seniorów maleje znaczenie współmałżonka/partnera życiowego (jako osoby, do której można byłoby się zwrócić o pomoc w pracach domowych w razie choroby) na rzecz dzieci i wnuków, czyli osób młodszych pokoleniowo. Sytuacja ta wydaje się w pełni zrozumiała. Po pierwsze, ze względu na rosnący z wiekiem udział osób samotnych (wdowieństwo), a po drugie ze względu na sprawność i kondycję fizyczną potrzebną do takich prac, która przecież jest silnie warunkowana wiekiem. Wzrasta również znaczenie sąsiedztwa. Małżonkowie lub partnerzy jako osoby, do których zwrócono by się o pomoc w pierwszej kolejności byli wymieniani przez ok. 56% seniorów w wieku 65–74 lat. Wartość analogicznego odsetka w przypadku seniorów w wieku co najmniej 75 lat wyniosła natomiast ponad 27%. Dzieci i wnuki jako najważniejsze, „pierwszoplanowe” źródło wsparcia w analizowanej sytuacji były wymieniane przez 32% osób w wieku 65–74 lata i przez prawie 60% seniorów 75 plus. Na pomoc sąsiedzka (w pierwszej kolejności) w razie choroby liczyłoby natomiast ok. 5% osób w wieku co najmniej 75 lat i ok. 3% osób z przedziału wieku 65–74 lata.

Sąsiedzi stanowili bardzo ważne źródło wsparcia w przewyciężaniu kłopotów dnia codziennego związanych z chorobą w przypadku seniorów z gospodarstw jednoosobowych. W pierwszej kolejności o pomoc do sąsiadów zwróciłoby się 11% takich osób. W rankingu najważniejszych potencjalnych źródeł wsparcia samotnie gospodarujących seniorów w razie choroby, sąsiedzi znaleźli się na drugim miejscu po dzieciach i wnukach (ok. 65% wskazań jako pierwszoplanowe źródło pomocy). Na trzecim miejscu znalazło się rodzeństwo (ponad 8% wskazań), a w dalszej kolejności byli przyjaciele lub znajomi (niespełna 7%) oraz dalsi krewni (niecałe 4%). Prawie 3% osób starszych z gospodarstw jednoosobowych twierdziło, że nie ma do kogo zwrócić się o pomoc w przypadku choroby.

W odróżnieniu od starszych osób tworzących gospodarstwa jednoosobowe, dla których duże znaczenie w rozwiązywaniu kłopotów związanych z codziennym funkcjonowaniem ma sieć wsparcia z kręgów towarzysko-sąsiedzkich, osoby starsze z gospodarstw złożonych z co najmniej dwóch osób w przypadku swojej niedyspozycji oczekiwały pomocy prawie wyłącznie od swojej rodziny – w tym w 64% od współmałżonka lub partnera, a w 33% od dzieci lub wnuków.

Tablica 4.6. Osoby wskazane jako pierwsze do pomocy w domu w razie choroby^a według wielkości gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej) Table 4.6. People indicated as first to help at home in case of illness^a by size of household in 2018 (% of people aged 65 and over)

Wyszczególnienie Specification	Ogółem Total	Gospodarstwa jednoosobowe One-person households	Gospodarstwa dwuosobowe i większe Multi-person households
Mąż/partner, żona/partnerka Husband/wife/partner	46,3	1,4*	64,0
Rodzice, teściowie Parents, parents-in-law	0,1*	0,1*	0,1*
Dzieci (w tym zięciowie i synowe), wnuki Children (including sons-in-law and daughters-in-law), grandchildren	41,6	64,6	32,6
Rodzeństwo Siblings	3,3	8,3	1,4*
Inny(-na) krewny/ krewna Pana/Pani lub współmałżonka/partnera(-ki) Another relative of a respondent or respondent's spouse or partner	1,4	3,7	0,5*
Znajomy/znajoma, przyjaciel/ przyja- ciółka Friend	2,1	6,6	0,4*
Sąsiad/sąsiadka Neighbour	3,8	10,9	1,0*
Ktoś z pomocy społecznej Someone from social service	0,2*	0,4*	0,0*
Ktoś, komu płaci się za pomoc Someone who is paid to help	0,2*	0,7*	0,0*
Ktoś inny Someone else	0,3*	0,8*	0,1*
Nie mam takiej osoby/do nikogo I don't have such a person /to nobody	0,7*	2,5*	0,0*

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Przypuśćmy, że jest Pan/Pani chory(-ra) na grypę i musi Pan/Pani spędzić kilka dni w łóżku, potrzebuje Pan/Pani pomocy w domu, w zrobieniu zakupów itp. Do kogo zwróciłby/zwróciłaby się Pan/Pani z prośbą o pomoc w pierwszej kolejności? (Proszę zaznaczyć tylko 1 odpowiedź).

a Based on the responses to the question: Suppose you are ill with the flu and you have to spend a few days in bed, need help at home, with shopping, etc. Who would you ask for help first? (Please tick only 1 answer).

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Wsparcie w razie smutku i przygnębienia

Support in case of sadness and despondency (gloom)

Drugim istotnym wymiarem pomocy współcharakteryzującym obraz więzi międzyludzkich jest wsparcie psychiczne, na które można liczyć, kiedy jest się smutnym czy przygnębionym. Można założyć, że ten wymiar pomocy diagnozuje najlepiej z kim czujemy się najsilniej związani, kto najbardziej nam odpowiada pod względem charakterologicznym, z kim czujemy się dobrze, mamy do niego zaufanie, a jego obecność wpływa kojąco na naszą psychikę. Respondentów biorących udział w Badaniu spójności społecznej zapytano o osobę, do której zwróciłby się w pierwszej kolejności o rozmowę w razie smutku czy przygnębienia.

Taka forma pomocy wydaje się być najczęstszą i relatywnie najprostszą, jeśli chcemy kogoś wesprzeć w razie jego smutku czy przygnębienia.

Badanie spójności społecznej wykazało, że osobami do których seniorzy (osoby w wieku 65 lat i więcej) zwróciliby się w pierwszej kolejności o wsparcie w razie swojego złego samopoczucia psychicznego (smutku, przygnębienia) byli przede wszystkim członkowie najbliższej rodziny – współmałżonek lub partner/partnerka (ok. 45% wskazań) oraz dzieci (w tym zięciowie, synowie) lub wnuki (ok. 37% wskazań). Dla ok. 6% osób starszych taką osobą był przyjaciel/przyjaciółka, a więc ktoś spoza najbliższego (i dalszego) kręgu rodzinnego. Potem rodzeństwo (ok. 4%). Jednocześnie znikome były wskazania na psychologa. Być może jest to efekt jeszcze zbyt mało zakorzenionego zwyczaju korzystania z profesjonalnej pomocy psychologicznej w polskim społeczeństwie⁶. Trzeba jednak mieć na uwadze, że zawarte w Badaniu spójności społecznej pytanie diagnozujące najważniejsze źródła wsparcia w razie smutku czy przygnębienia nie sugerowało poważniejszych problemów natury psychicznej np. depresji, załamania nerwowego czy stanów lękowych. W takich przypadkach profesjonalna pomoc byłaby bardziej uzasadniona i nie można wykluczyć, że wskazania respondentów rozkładałyby się nieco inaczej. Warto dodać, że wskazania na grupę samopomocy, lekarza rodzinnego oraz osobę duchowną (księdza) były również znikome. Jednocześnie ok. 2% ogółu osób starszych (według deklaracji) w sytuacji smutku czy przygnębienia nie miało u kogo szukać pomocy, wsparcia w formie rozmowy.

Tablica 4.7. Osoby wskazane jako pierwsze do wsparcia (rozmowy wspierającej) w razie smutku, przygnębienia^a według wieku i płci w 2018 r. (% osób)

Table 4.7. People indicated as the first to support (a supporting conversation) in case of sadness, depression^a by age and sex in 2018 (% of people)

Wyszczególnienie Specification	Wiek Age				Osoby w wieku 65 lat i więcej według płci People aged 65 and over by sex	
	16 lat i więcej and over	65 lat i więcej and over	65–74	75 lat i więcej and over	Mężczyźni Men	Kobiety Women
Mąż/partner, żona/partnerka Husband, wife, partner	54,6	45,2	53,6	29,1	70,4	29,0
Rodzice, teściowie Parents, parents-in-law	13,4	0,1*	0,2*	0,0*	0,2*	0,1*
Dzieci (w tym zięciowie i synowie), wnuki Children (including sons-in-law and daughters-in-law), grandchildren	12,7	37,1	28,7	53,4	17,1	50,1
Rodzeństwo Siblings	7,1	4,3	4,7	3,7	3,1	5,1
Inny(-na) krewny/ krewna Pana/Pani lub współmałżonka/partnera(-ki) Another relative of a respondent or respondent's spouse or partner	0,7	1,2	1,3	1,0	0,7*	1,5
Znajomy/znajoma, przyjaciel/przyjaciółka Friend	8,0	6,2	6,5	5,5	4,0	7,6
Sąsiad/sąsiadka Neighbour	0,9	2,8	2,6	3,3	1,3	3,9

⁶ Wskazania odnoszące się do całej populacji badanych (16 plus) także były znikome.

Ksiądz lub inna osoba duchowna Priest or other clergy person	0,1*	0,2	0,3	0,1	0,0*	0,4*
Lekarz rodzinny Family doctor	0,0*	0,1*	0,1*	0,2*	0,3*	0,1*
Psycholog lub inny profesjonalny doradca Psychologist or other professional advisor	0,2*	0,1*	0,2*	0,0*	0,0*	0,2*
Grupa samopomocy Self-help group	0,0*	0,0*	0,0*	0,0*	0,0*	0,0*
Ktoś inny Someone else	0,4	0,3*	0,3*	0,3*	0,5*	0,1*
Nie mam takiej osoby/dokogo I don't have such a person/to nobody	1,8	2,2	1,6	3,3	2,5	2,0*

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Przypuśćmy, że czuje się Pan/Pani smutny(-na) i przygnębiony(-na) i chciałby/chciałaby Pan/Pani z kimś porozmawiać. Do kogo zwróciłby/zwróciłaby się Pan/Pani w pierwszej kolejności? (Proszę zaznaczyć tylko 1 odpowiedź).

a Based on the responses to the question: Suppose you feel sad and depressed and would like to talk to someone. Who would you turn to in the first place? (Please tick only 1 answer).

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Podobnie jak to miało miejsce w przypadku oceny oczekiwanych źródeł wsparcia w razie choroby, tak również w przypadku wsparcia emocjonalnego, psychicznego obserwujemy zróżnicowanie sytuacji osób starszych ze względu na ich wiek, a przede wszystkim na to, czy żyją samotnie (stanowią gospodarstwo jednoosobowe), czy wchodzi w skład większych gospodarstw domowych (zob. szczegóły w Tablicach 4.7. i 4.8.).

Różnica między młodszymi (65–74 lata) a starszymi (75 plus) seniorami polega przede wszystkim na tym, że młodszy seniorzy w razie złego nastroju liczyli w pierwszej kolejności na wsparcie żony/męża lub partnera/partnerki (ok. 54% wskazań), a następnie na dzieci lub wnuki (ok. 29% wskazań). Natomiast w przypadku starszych seniorów kolejność była odwrotna. Na rozmowę/wsparcie ze strony dzieci liczyło ok. 53% osób w tej grupie wieku, a na wsparcie współmałżonka lub partnera/partnerki – ok. 29%. Na kolejnych miejscach na liście osób, do których zwrócono by się w razie potrzeby w pierwszej kolejności znaleźli się w obu grupach wieku znajomi, przyjaciele (ok. 6–7% wskazań), a następnie rodzeństwo (4–5% wskazań) oraz sąsiedzi (po ok. 3% wskazań).

Osoby starsze z gospodarstw jednoosobowych w przypadku smutku i przygnębienia widziały możliwość rozmawiania w pierwszej kolejności ze swoimi dziećmi lub wnukami (ok. 56%), a następnie z przyjaciółmi, znajomymi (ok. 15%), rodzeństwem (ok. 9%) oraz sąsiadami (ok. 7%). Seniorzy z gospodarstw domowych dwuosobowych lub większych oczekiwali w takiej sytuacji wsparcia głównie od współmałżonka lub partnera/partnerki (62%) oraz od dzieci bądź wnuków (ok. 30%). Co prawda na trzecim i czwartym miejscu na liście osób, od których oczekiwano by wsparcia w przypadku złego samopoczucia psychicznego, tak jak w przypadku gospodarstw jednoosobowych znaleźli się znajomi/przyjaciele oraz rodzeństwo, ale dotyczyło to bardzo niewielu osób (odpowiednio ok. 3% i 2%).

W przypadku gospodarstw jednoosobowych zwraca uwagę dosyć wysoki (ok. 6%) odsetek osób, które twierdziły że nie miałyby z kim porozmawiać w przypadku, gdyby czuły się smutne lub przygnębione. Wśród osób starszych z gospodarstw wieloosobowych były to sytuacje incydentalne.

Tablica 4.8. Osoby wskazane jako pierwsze do wsparcia (rozmowy wspierającej) w razie smutku, przygnębienia^a według wielkości gospodarstwa (% osób w wieku 65 lat i więcej) Chart 4.8. People indicated as the first to support (a supporting conversation) in case of sadness, depression^a by size of households in 2018 (% of people aged 65 and over)

Wyszczególnienie Specification	Ogółem Total	Gospodarstwa jednoosobowe One-person households	Gospodarstwa dwuosobowe i większe Multi-person households
Mąż/partner, żona/partnerka Husband, wife, partner	45,2	1,4*	62,4
Rodzice, teściowie Parents, parents-in-law	0,1*	0,1*	0,1*
Dzieci (w tym zięciowie i synowe), wnuki Children (including sons-in-law and daughters-in-law), grandchildren	37,1	56,2	29,6
Rodzeństwo Siblings	4,3	9,4	2,3
Inny(-na) krewny/ krewna Pana/Pani lub współmałżonka/partnera(-ki) Another relative of a respondent or respondent's spouse or partner	1,2	2,6	0,7*
Znajomy/znajoma, przyjaciel/przy- jaciółka Friend	6,2	15,2	2,6
Sąsiad/sąsiadka Neighbour	2,8	6,9	1,3*
Ksiądz lub inna osoba duchowna Priest or other clergy person	0,2	0,4*	0,2*
Lekarz rodzinny Family doctor	0,1*	0,2*	0,1*
Psycholog lub inny profesjonalny doradca Psychologist or other professional advisor	0,1*	0,4*	0,0*
Grupa samopomocy Self-help group	0,0*	0,1*	0,0*
Ktoś inny Someone else	0,3*	1,0*	0,0*
Nie mam takiej osoby/do nikogo I don't have such a person/to nobody	2,2	6,3	0,6*

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Przypuśćmy, że czuje się Pan/Pani smutny(-na) i przygnębiony(-na) i chciałby/chciała-
by Pan/Pani z kimś porozmawiać. Do kogo zwróciłby/zwróciłaby się Pan/Pani w pierwszej kolejności? (Proszę zaznaczyć tylko
1 odpowiedź).

a Based on the responses to the question: Suppose you feel sad and depressed and would like to talk to someone. Who would
you turn to in the first place? (Please tick only 1 answer).

* Patrz objaśnienia znaków umownych.
* See explanations of the symbols used.

Pomoc w razie trudności finansowych

Assistance in case of financial difficulties

W Badaniu spójności społecznej zostało również uwzględnione pytanie dotyczące możliwości uzyskania przez poszczególne osoby pomocy w razie pojawienia się trudności finansowych. Pytanie to dotyczy potencjalnych źródeł wsparcia w ramach relacji międzypersonalnych i ma dosyć ogólny charakter. Pozwala ono jednak zorientować się, czy mieszkańcy Polski, w tym osoby starsze, mogą liczyć w razie pojawienia się problemów finansowych na wsparcie swojej szeroko pojętej rodziny, bądź znajomych i przyjaciół. I czy są wśród nich takie osoby, które nie mają możliwości uzyskania od kogokolwiek ze swojego bliskiego otoczenia społecznego wsparcia w takiej sytuacji.

Okazało się, że tak jak to miało miejsce w przypadku możliwości uzyskania pomocy w razie pojawienia się choroby, czy też możliwości skorzystania ze wsparcia emocjonalnego, tak również w przypadku pojawienia się kłopotów finansowych, osoby starsze wskazywały na rodzinę jako główne źródło wsparcia. Takie przekonanie w 2018 r. miało aż 79% osób starszych w wieku 65 lat i więcej. Głównie na znajomych i przyjaciół w takiej sytuacji liczyło niespełna 5% seniorów, a na pomoc zarówno ze strony rodziny, jak i znajomych prawie 11%. Około 6% osób starszych twierdziło natomiast, że w przypadku pojawienia się problemów finansowych nie miałyby do kogo zwrócić się o pomoc. Nieco częściej na brak możliwości uzyskania pomocy wskazywali seniorzy w wieku 75 plus (ok. 7%) niż seniorzy w wieku 65–74 lata (ok. 6%). W najtrudniejszej sytuacji pod tym względem znajdowały się osoby starsze samotnie gospodarujące. W tej grupie na brak możliwości uzyskania pomocy w razie problemów finansowych wskazywało 9% osób, podczas gdy wśród seniorów z gospodarstw wieloosobowych było to niecałe 5% osób.

Tablica 4.9. Oczekiwana pomoc w razie trudności finansowych^a według wieku i płci w 2018 r. (% osób)

Table 4.9. Expected assistance in case of financial difficulties^a by age and sex in 2018 (% of people)

Wyszczególnienie Specification	Wiek Age				Osoby w wieku 65 lat i więcej według płci People aged 65 and over by sex	
	16 lat i więcej and over	65 lat i więcej and over	65–74	75 lat i więcej and over	Mężczyźni Men	Kobiety Women
Tak, głównie rodzina Yes, mainly family	71,6	79,0	77,4	82,2	78,5	79,4
Tak, głównie znajomi, przy- jaciele Yes, mainly friends	4,0	4,5	5,0	3,5	3,5	5,1
Tak, zarówno rodzina, jak i znajomi, przyjaciele Yes, both family and acquaint- ances, friends	19,7	10,6	12,0	7,7	10,1	10,9
Nie ma takich osób No such people	4,7	5,9	5,5	6,6	7,9	4,6

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Czy w razie trudności finansowych są osoby, na których pomoc może Pan/Pani liczyć?
a Based on the answer to the question: Are there people you can count on for help in case of financial difficulties?

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Tablica 4.10. Oczekiwana pomoc w razie trudności finansowych^a według wielkości gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej) Table 4.10. Expected assistance in case of financial difficulties^a by size of household in 2018 (% of people aged 65 and over)

Wyszczególnienie Specification	Ogółem Total	Gospodarstwa jednoosobowe One-person households	Gospodarstwa dwuosobowe i większe Multi-person households
Tak, głównie rodzina Yes, mainly family	79,0	71,2	82,1
Tak, głównie znajomi, przyjaciele Yes, mainly friends	4,5	7,6	3,2
Tak, zarówno rodzina, jak i znajomi, przyjaciele Yes, both family and acquaintances, friends	10,6	12,2	9,9
Nie ma takich osób No such people	5,9	9,1	4,7

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Czy w razie trudności finansowych są osoby, na których pomoc może Pan/Pani liczyć?
a Based on the answer to the question: Are there people you can count on for help in case of financial difficulties?

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

4.3. Aktywność społeczna

4.3. Social activity

Badanie spójności społecznej wykazało, że najsilniejszym typem relacji międzyludzkich nie tylko wśród osób starszych, ale i całej badanej populacji (osób w wieku 16 lat i więcej) są relacje rodzinne. Ważnym elementem życia są też relacje towarzyskie i sąsiedzkie. Obydwa typy relacji są usytuowane na poziomie sfery prywatnej. Dopiero w dalszej kolejności mieszkańcy Polski angażują się w działalność i budowanie relacji na poziomie mezo w strukturze społecznej, jak określają ten poziom socjologowie. Przynależy on już do sfery publicznej, ale w przestrzeni lokalnej. Należą do niej prywatne instytucje społeczeństwa obywatelskiego w postaci większości organizacji społecznych, np. stowarzyszeń, fundacji i innych⁷.

Rozumienie uczestnictwa w organizacjach społecznych oparte jest z reguły na trzech kryteriach: (1) formalnym członkostwie lub poczuciu przynależności do organizacji, (2) świadczeniu pracy społecznej – dobrowolnej i bezpłatnej w organizacjach, (3) udziale w organizowanych przez nie wydarzeniach. W niniejszym opracowaniu przedstawiono informacje dotyczące pracy na rzecz lub w ramach organizacji społecznych oraz uczestnictwa w imprezach i wydarzeniach. Pominięto natomiast aspekt członkostwa. Samo formalne członkostwo ma bowiem drugorzędne znaczenie w budowaniu relacji społecznych. Ważne jest realne zaangażowanie⁸.

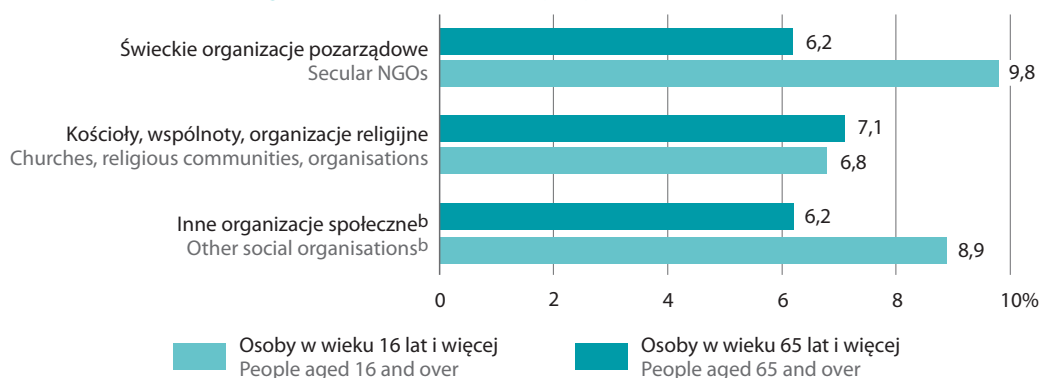
⁷ Zob. E. Wnuk-Lipiński, Socjologia życia publicznego. Wykłady z socjologii, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005, s. 124.

⁸ Szerzej zagadnienie aktywności mieszkańców Polski w organizacjach społecznych zostało omówione m.in w publikacji prezentującej wyniki trzeciej edycji Badania spójności społecznej. Zob. szerz: A. Bieńkuńska, T. Piasecki (red. merytoryczna), Jakość życia i kapitał społeczny w Polsce. Wyniki Badania spójności społecznej 2018, Warszawa 2020, rozdział 6. Kapitał społeczny i jego wymiary, dostępne w wersji elektronicznej: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/jakosc-zycia-i-kapital-spoeczny-w-polsce-wyniki-badania-spojnosci-spoecznej-2018,4,3.html> (25.09.2020).

W Badaniu spójności społecznej zapytano respondentów w jakim wymiarze poświęcali swój czas na dobrowolną, bezpłatną pracę na rzecz lub w ramach organizacji i programów społecznych⁹. Jak pokazały wyniki badania, zaangażowanie w taką pracę było bardzo małe, zarówno jeśli chodzi o osoby starsze (65 plus), jak i całą populację badanych (16 plus). Dlatego też w analizach przyjęto mało wymagające kryterium uznania danej osoby za pracującą społecznie. Było nim przynajmniej jednorazowe podjęcie się dobrowolnej, bezpłatnej pracy na rzecz lub w ramach chociaż jednej uwzględnionej w badaniu organizacji społecznej w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie. W 2018 r. kryterium to spełniało ok. 15% seniorów (dla porównania ten odsetek w całej populacji osób w wieku 16 plus wyniósł ok. 19%).

Wykres 4.3. Praca społeczna w organizacjach społecznych^a w 2018 r. (% osób)

Chart 4.3. Volunteer work in social organisations^a in 2018 (% of people)

^a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy zdarzyło się Panu/Pani poświęcać swój wolny czas na dobrowolną pracę w ramach działalności wymienionych organizacji lub instytucji? b Do innych organizacji społecznych zaliczono: (1) Związki zawodowe (w tym rolnicze), (2) Rady pracowników, samorządy załogi, pracownicze kasy zapomogowo-pożyczkowe, (3) Partie polityczne, (4) Organizacje samorządu gospodarczego, zawodowego i pracodawców lub placówki przez nie prowadzone, (5) Wspólnoty mieszkaniowe, (6) Spółdzielnie, (7) Urzędy, instytucje, placówki rządowe i samorządowe, (8) Programy społeczne w firmach prywatnych i spółkach, w tym w ramach „społecznej odpowiedzialności biznesu”. Odsetki dotyczą osób, które podjęły się bezpłatnej pracy społecznej na rzecz przynajmniej z jednej z wymienionych organizacji.

^a Based on the responses to the question: Have you ever spent your free time in the 12 months working voluntarily for these organisations or institutions? b Other social organizations include: (1) Trade unions (including agricultural), (2) Works councils, staff committees, employee benefit and loan funds, (3) Political parties, (4) Business and professional associations, (5) Homeowners' associations, (6) Cooperatives, (7) Offices, institutions of central and local government, (8) Social programs in private companies including "Business Social Responsibility". The percentage refers to people who have undertaken unpaid social work for at least one of the listed organizations.

Dla potrzeb dalszej analizy zaangażowania osób starszych w działalność organizacji społecznych, uwzględnione w badaniu organizacje i instytucje zostały podzielone na trzy typy (grupy):

1. Świeckie organizacje pozarządowe¹⁰,
2. Kościoły, wspólnoty i organizacje religijne¹¹,
3. Tzw. inne organizacje społeczne¹².

⁹ W pytaniu podano zestaw następujących typów organizacji i inicjatyw (programów) społecznych: 1. Organizacje pozarządowe lub placówki i inicjatywy prowadzone przez te organizacje; 2. Kościoły, wspólnoty, organizacje religijne lub placówki przez nie prowadzone; 3. Związki zawodowe (w tym związki rolnicze); 4. Rady pracowników, samorządy załogi, pracownicze kasy zapomogowo-pożyczkowe; 5. Partie polityczne; 6. Organizacje samorządu gospodarczego, zawodowego i pracodawców lub placówki przez nie prowadzone; 7. Spółdzielnie; 8. Wspólnoty mieszkaniowe; 9. Urzędy, instytucje, placówki rządowe i samorządowe oraz inicjatywy będące częścią ich działalności; 10. Programy społeczne w firmach prywatnych i spółkach, w tym w ramach „społecznej odpowiedzialności biznesu”.

¹⁰ Przez „Świeckie organizacje pozarządowe” należy rozumieć organizacje pozarządowe lub placówki i inicjatywy prowadzone przez te organizacje, np. fundacje, stowarzyszenia, towarzystwa, kluby sportowe, ochotnicze straże pożarne, koła łowicze i wędkarskie.

¹¹ Przez „Kościoły, wspólnoty i organizacje religijne” należy rozumieć kościoły, wspólnoty, organizacje religijne lub placówki przez nie prowadzone, np. parafie, rady parafialne, kółka różańcowe, zespoły charytatywne, Caritas, Akcją Katolicką, bractwa prawosławne, prawosławne ośrodki miłosierdzia, diakonie. Placówkami prowadzonymi przez te podmioty mogą być np. katolickie szkoły i przedszkola, hospicja, świetlice, chóry, poradnie, domy pomocy społecznej.

¹² Do pozostałych („Innych” na Wykresach 4.3. i 4.4.) organizacji społecznych zaliczono: 1. Związki zawodowe (w tym związki rolnicze); 2. Rady pracowników, samorządy załogi, pracownicze kasy zapomogowo-pożyczkowe; 3. Partie polityczne; 4. Organizacje samorządu gospodarczego, zawodowego i pracodawców lub placówki przez nie prowadzone; 5. Spółdzielnie (np. spółdzielnie mieszkaniowe, spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe (SKOK), spółdzielnie mleczarskie, inne spółdzielnie rolnicze, spółdzielnie inwalidów i niewidomych, spółdzielnie spożywców, spółdzielnie pracy); 6. Wspólnoty mieszkaniowe; 7. Urzędy, instytucje, placówki rządowe i samorządowe oraz inicjatywy będące częścią ich działalności; 8. Programy społeczne w firmach prywatnych i spółkach, w tym w ramach „społecznej odpowiedzialności biznesu”.

Przynajmniej raz w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie, pracę społeczną na rzecz lub w ramach „Kościołów, wspólnot i organizacji religijnych” podejmowało ok. 7% osób starszych. Po ok. 6% osób w wieku 65 plus pracowało społecznie w ramach świeckich organizacji społecznych oraz we wszystkich pozostałych organizacjach i instytucjach (od wspólnot mieszkaniowych, rad sołectw po partie polityczne).

Mając na uwadze bardzo zróżnicowany charakter grupy tzw. innych organizacji oraz omawiając zróżnicowanie zaangażowania seniorów w działalność społeczną (zarówno jeśli chodzi o pracę społeczną, jak i uczestnictwo w imprezach i wydarzeniach) ze względu na ich cechy społeczno-demograficzne, wzięto pod uwagę jedynie dwa, bardziej jednorodne typy organizacji, a mianowicie świeckie organizacje pozarządowe oraz organizacje o charakterze religijnym.

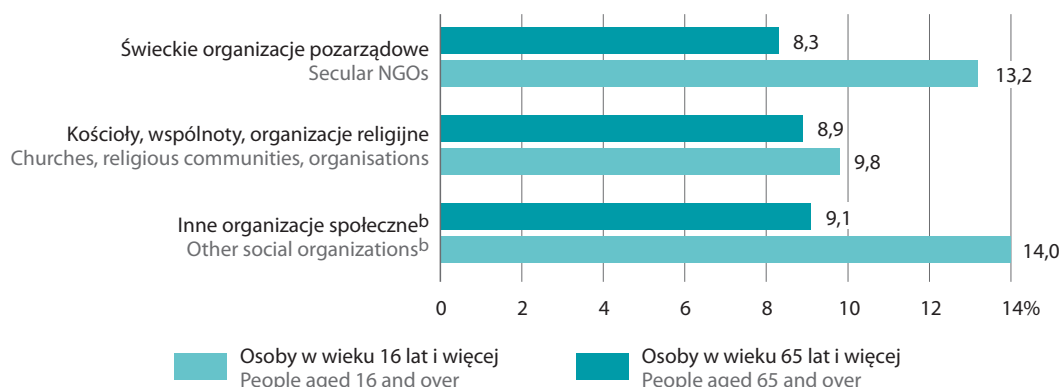
Z badania spójności społecznej wynika, iż starsze kobiety angażowały się częściej (ok. 8%) niż starsi mężczyźni (ponad 5%) w bezpłatną pracę na rzecz lub w ramach „Kościołów, wspólnot i organizacji religijnych”. Wyraźnie większą wartość odsetka osób starszych pracujących społecznie w organizacjach o charakterze religijnym odnotowano na wsi (ok. 10%) niż w miastach (ok. 6%), przy czym najmniejszym zaangażowaniem w tym względzie charakteryzowali się seniorzy z miast liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców (ok. 4%). Zróżnicowanie zarówno jeśli chodzi o typ gospodarstwa (jednoosobowe oraz dwuosobowe i większe), jak i wiek seniorów (młodszy i starsi seniorzy) było znikome (zaangażowanie na poziomie ok. 7%).

W przypadku świeckich organizacji pozarządowych wyraźnie częściej pracę na rzecz takich organizacji wykazywali z kolei starsi mężczyźni (niecałe 9%) niż starsze kobiety (niecałe 5%). Nie odnotowano też znaczących różnic między miastami razem a wsią (w obydwu przypadkach ok. 6%). Minimalnie większy odsetek zaangażowanych w pracę wolontariacką w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie odnotowano w miastach o liczbie mieszkańców 500 tys. i więcej – ponad 7%. Jeśli chodzi o liczbę osób w gospodarstwie, to tu różnice były minimalne (zaangażowanie na poziomie ok. 6%). Nieco częściej w świeckich organizacjach pozarządowych pracowali młodszy seniorzy (65–74 lata) niż seniorzy w wieku 75 plus (odpowiednio ok. 7 i ok. 5% osób).

Drugim ze wspomnianych wcześniej i wziętych pod uwagę w niniejszym opracowaniu rodzajów aktywności związanych z działalnością organizacji i instytucji społecznych był udział osób starszych w imprezach i wydarzeniach organizowanych przez te instytucje. Za minimalne kryterium zaangażowania, podobnie jak w przypadku pracy społecznej, uznano przynajmniej jednorazowy udział w takich imprezach i wydarzeniach w ciągu ostatnich 12 miesięcy poprzedzających badanie. Odsetek osób starszych biorących udział w różnego rodzaju imprezach i wydarzeniach był tylko nieco większy niż odsetek osób pracujących społecznie (o ok. 4 p. proc.). Przynajmniej raz w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie, w imprezie lub wydarzeniu organizowanym przez określone w badaniu organizacje społeczne i instytucje uczestniczyło bowiem ok. 19% osób w wieku 65 lat i więcej (dla porównania wśród ogółu osób w wieku co najmniej 16 lat – ponad 25%).

Wykres 4.4. Udział w imprezach organizowanych przez wybrane organizacje społeczne^a w 2018 r. (% osób)
Chart 4.4. Participation in events organised by selected social organisations^a in 2018 (% of people)

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy zdarzyło się Panu/Pani brać udział w imprezach, wydarzeniach organizowanych przez wymienione organizacje lub instytucje? b Do innych organizacji społecznych zaliczono: (1) Związki zawodowe (w tym rolnicze), (2) Rady pracowników, samorządy załogi, pracownicze kasy zapomogowo-pożyczkowe, (3) Partie polityczne, (4) Organizacje samorządu gospodarczego, zawodowego i pracodawców lub placówki przez nie prowadzone, (5) Wspólnoty mieszkaniowe, (6) Spółdzielnie, (7) Urzędy, instytucje, placówki rządowe i samorządowe, (8) Programy społeczne w firmach prywatnych i spółkach, w tym w ramach „społecznej odpowiedzialności biznesu”. Odsetki dotyczą osób, które brały udział w imprezie, wydarzeniu organizowanym przynajmniej przez jedną z wymienionych organizacji.

a Based on the responses to the question: In the last 12 months, have you participated in any events organised by these organisations or institutions? b Other social organizations include: (1) Trade unions (including agricultural), (2) Works councils, staff committees, employee benefit and loan funds, (3) Political parties, (4) Business and professional associations, (5) Homeowner's associations, (6) Cooperatives, (7) Offices, institutions of central and local government, (8) Social programs in private companies including "Business Social Responsibility". The percentage refers to people who participated in the event organised by at least one of the listed organisations.

Przynajmniej raz w roku w imprezach lub wydarzeniach organizowanych przez świeckie organizacje pozarządowe uczestniczyło ok. 8% osób. Nieznacznie tylko wyższy był odsetek osób biorących udział w wydarzeniach organizowanych przez kościoły, wspólnoty i organizacje religijne oraz przez grupę innych organizacji społecznych (po ok. 9% osób).

W imprezach i wydarzeniach organizowanych przez kościoły, wspólnoty i organizacje religijne przynajmniej raz w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie nieznacznie częściej brały udział kobiety (niecałe 10%) niż mężczyźni (prawie 8%). Podobnie jak w przypadku pracy społecznej, tak również w przypadku udziału w wydarzeniach organizowanych przez wspólnoty i organizacje o charakterze religijnym, widoczne różnice odnotowano między miastem a wsią, natomiast nie zaobserwowano prawie żadnych różnic między osobami starszymi z gospodarstw jednoosobowych i wieloosobowych oraz młodszymi i starszymi seniorami. Z badania spójności społecznej wynika, że przynajmniej w jednym wydarzeniu w ciągu roku – organizowanym przez kościoły, wspólnoty i organizacje religijne wzięło udział ok. 12% starszych mieszkańców wsi oraz ok. 7% seniorów mieszkających w miastach, przy czym ten rodzaj aktywności najrzadziej (ok. 6% osób uczestniczących) obserwowano wśród starszych mieszkańców miast liczących minimum 500 tys. mieszkańców.

Podobnie jak przypadku bezpłatnej pracy wolontariackiej osób starszych, tak również w przypadku udziału w imprezach i wydarzeniach organizowanych przez świeckie organizacje pozarządowe częściej zaangażowaniem charakteryzowali się mężczyźni (ok. 12%) niż kobiety (6%). Relatywnie częściej byli to seniorzy w wieku 65–74 lat (ok. 9%) niż osoby w wieku 75 plus (6%). Na wsi odsetek osób starszych uczestniczących w imprezach i wydarzeniach organizowanych przez świeckie organizacje pozarządowe był niższy (ok. 7% osób uczestniczących) niż w miastach (ok. 9%), szczególnie w tych największych liczących nie mniej niż pół miliona mieszkańców (prawie 12% osób starszych biorących udział w takich wydarzeniach). Nie miało natomiast znaczenia w tym przypadku, czy osoba starsza prowadziła samodzielne gospodarstwo domowe, czy była członkiem większego gospodarstwa domowego.

4.4. Wybrane przejawy samotności i osamotnienia osób starszych

4.4. Selected symptoms of isolation and loneliness of the older people

Podobnie jak w przypadku innych złożonych zjawisk społecznych nie ma jednej ogólnie akceptowanej definicji samotności i osamotnienia. Stąd też ocena skali tego zjawiska zależy od tego, z punktu widzenia jakiej dziedziny nauki jest ono analizowane i przy jakich założeniach teoretycznych.

Pojęcia samotności i osamotnienia są bliskoznaczne i często bywają używane zamiennie. Nie są one jednak synonimami. Na potrzebę rozróżnienia między pojęciem samotności a pojęciem osamotnienia wskazywał m.in. Piotr Szukalski pisząc o tych zagadnieniach w kontekście osób starszych. Samotność, jak pisze autor, jako pojęcie ma charakter obiektywnego stanu, którego doświadcza jednostka. Jest to życie w pojedynkę, brak fizycznej możliwości kontaktu z innymi osobami wynikający z braku więzi społecznych, braku integracji z grupą. Natomiast osamotnienie wiąże się z psychicznym aspektem odczuwania samotności, wyobcowania, poczucia bycia niezrozumianym i bazuje przede wszystkim na jakości relacji z innymi¹³. Z teoretycznego punktu widzenia takie rozgraniczenie jest w pełni zrozumiałe, jednak w przypadku pomiaru statystycznego czasami bardzo trudne do zastosowania. Przykładem wskaźnika, który przez jednych może być traktowany jako symptom samotności, a przez innych jako przejaw osamotnienia może być np. prezentowany poniżej wskaźnik braku przyjaciół. Z reguły bowiem przyjaźń rozumiana jest jako rodzaj relacji oparty na życzliwości, zrozumieniu i wzajemnej akceptacji – i w takim przypadku jej brak lub niedostatki stanowiąc mogą jedną z miar osamotnienia. Z drugiej strony, nieposiadanie przyjaciela/przyjaciół oznacza brak określonego typu kontaktów społecznych, co stanowić może jeden z symptomów samotności.

Mając na uwadze zarówno przesłanki teoretyczne, jak również uwzględniając ograniczenia wynikające z wykorzystywanego źródła danych (wyniki Badania spójności społecznej z 2018 r.) poniżej zaprezentowane zostały dwa wskaźniki, które mogą być potraktowane jako jedne z wielu statystycznych miar samotności i poczucia osamotnienia osób starszych, pozwalających chociaż w przybliżeniu określić skalę tego problemu. Są to: wspomniany wcześniej wskaźnik braku przyjaciół oraz złożony wskaźnik izolacji społecznej.

Izolacja społeczna

Social isolation

Złożony wskaźnik izolacji społecznej uwzględnia niedostatek kontaktów, także na poziomie organizacji formalnych (np. stowarzyszeń, kościołów i innych organizacji społecznych). W tym wskaźniku za wyizolowaną społecznie uznano osobę, u której zaobserwowano niewielką intensywność (lub brak) kontaktów społecznych z osobami spoza gospodarstwa domowego. Oceny zagrożenia izolacją społeczną dokonano w oparciu o złożony wskaźnik kontaktów społecznych. Przy tworzeniu tego wskaźnika wzięto pod uwagę kontakty z rodziną spoza własnego gospodarstwa domowego, kontakty ze znajomymi i sąsiadami, udział w praktykach religijnych wymagających kontaktu z innymi ludźmi, posiadanie przyjaciół¹⁴ oraz udział w organizacjach, wspólnotach lub grupach formalnych. Złożony wskaźnik kontaktów społecznych przyjmuje wartości od 0 do 10 – wyrażając w interpretacji najbardziej uproszczonej liczbę zarejestrowanych relacji. Niskie wartości wskaźnika należy traktować jako przejaw izolacji społecznej; wysokie wartości świadczą o silnym zintegrowaniu społecznym. Za zagrożone izolacją społeczną uznane zostały osoby, dla których wartość złożonego wskaźnika kontaktów społecznych jest mniejsza lub równa 3¹⁵. Wskaźnik ten można traktować jako przybliżoną miarę samotności.

Wyniki Badania spójności społecznej pokazały, że w 2018 roku około 10% osób starszych (65 plus) doświadczało izolacji społecznej zgodnie z definicją przyjętą i opisaną wcześniej. Stanowiło to o ponad 3 p.

13 Zob. P. Szukalski, Poczucie samotności i osamotnienia wśród sędziwych seniorów, a ich sytuacja rodzinna w: „Auxilium Sociale – Wsparcie społeczne”, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2005, nr 2 (34), s. 218–219.

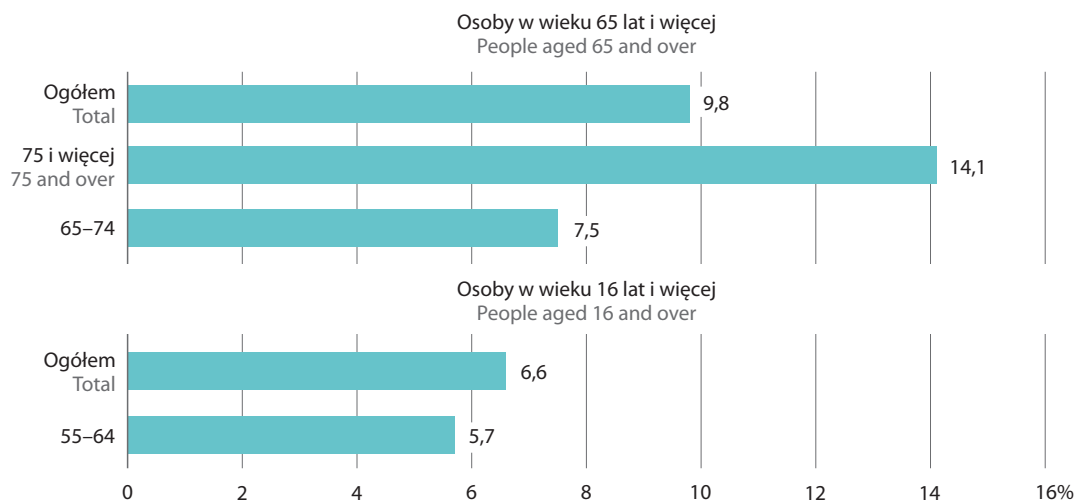
14 Posiadanie/nieposiadanie przyjaciół potraktowano w tym złożonym wskaźniku jako jeden z typów kontaktów społecznych.

15 Szerzej o konstrukcji wskaźnika w: A. Bieńkuńska, T. Piasecki, Jakość życia, kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce, GUS, Warszawa 2013, s. 54–58, dostępny: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/jakosc-zycia-kapital-spoeczny-ubostwo-i-wykluczenie-spoeczne-w-polsce,1,1.html> (15.10.2020).

proc. więcej, jeśli za punkt odniesienia przyjmiemy ogół badanej populacji (osoby w wieku 16 lat i więcej). Wartość wskaźnika izolacji społecznej wśród starszych mężczyzn była nieznacznie (o ok. 1 p. proc.) wyższa niż wśród starszych kobiet. Seniorzy w miastach byli w nieco większym stopniu wyizolowani społecznie, niż mieszkańcy wsi (niecałe 11% w miastach, ponad 8% na wsi). Przy czym w największych miastach (liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców) odsetek osób uznanych za wyizolowane był największy (prawie 13%). W pozostałych miastach co dziesiąta osoba (ok. 10%) doświadczała stanu izolacji społecznej. Zdecydowanie częściej brakiem lub bardzo niskim poziomem kontaktów społecznych charakteryzowali się seniorzy w wieku co najmniej 75 lat niż grupa „młodszych seniorów” (65–74 lata). W grupie wieku 75 plus izolacją społeczną dotkniętych było bowiem ok. 14% osób natomiast w grupie wieku 65–74 lata – niecałe 8% osób. Ograniczenie kontaktów społecznych znacznie częściej dotyczyło samotnie gospodarujących osób starszych (niecałe 14%) niż osób z gospodarstw wieloosobowych (ponad 8%).

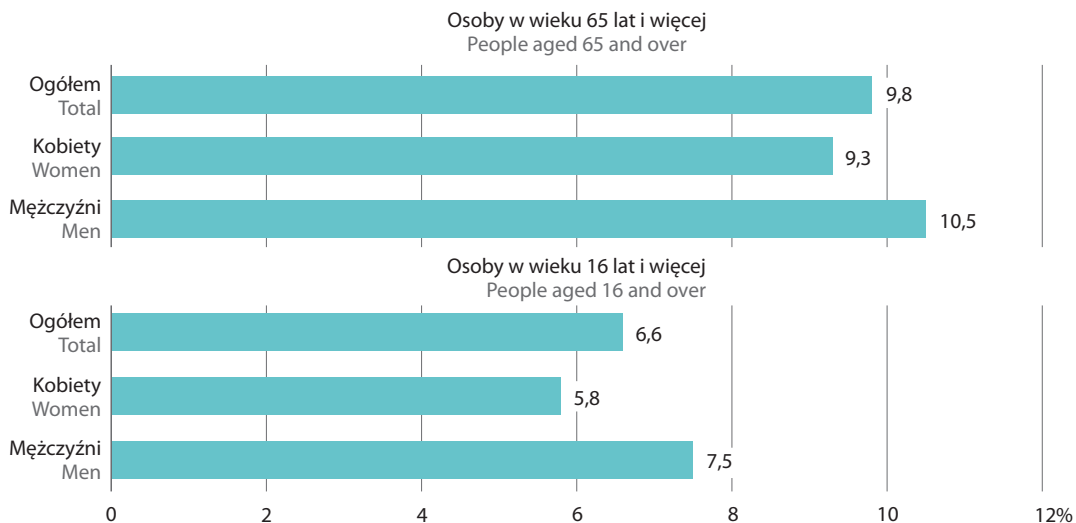
Wykres 4.5. Izolacja społeczna według wieku w 2018 r. (% osób)

Chart 4.5. Social isolation by age in 2018 (% of people)

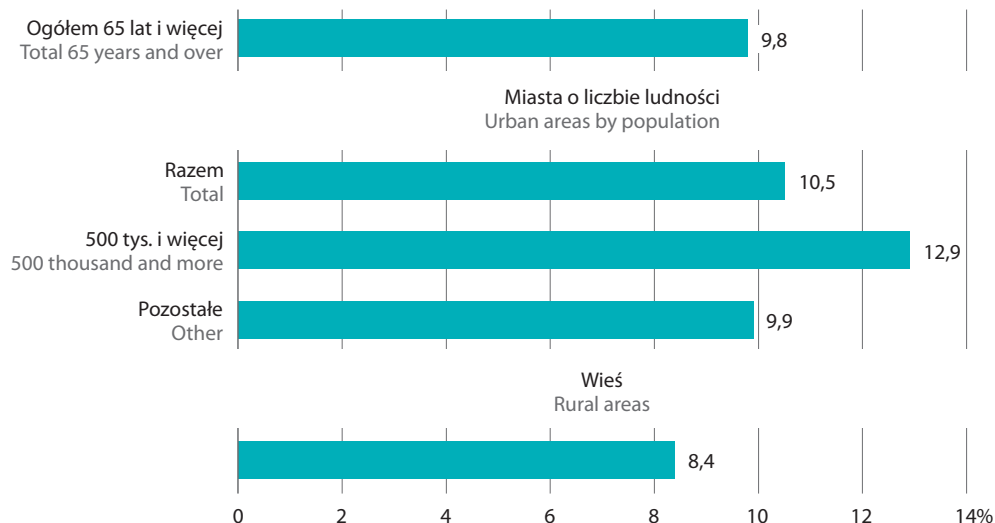
Wykres 4.6. Izolacja społeczna według płci w 2018 r. (% osób)

Chart 4.6. Social isolation by sex in 2018 (% of people)

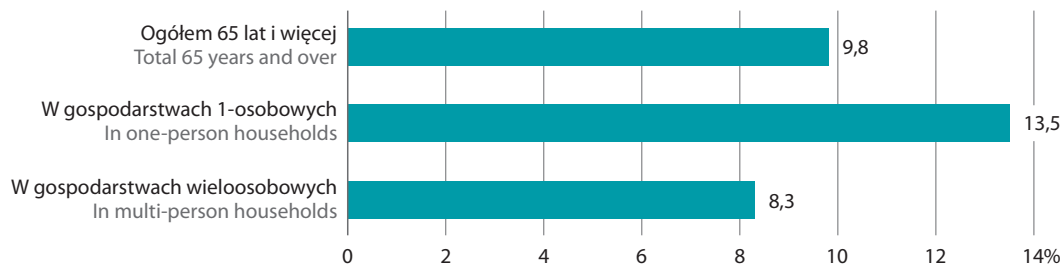
Wykres 4.7. Izolacja społeczna według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 4.7. Social isolation by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)

Wykres 4.8. Izolacja społeczna według wielkości gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 4.8. Social isolation by household size in 2018 (% of people aged 65 and over)

Brak przyjaciół

Lack of friends

Wskaźnik braku przyjaciół¹⁶ odnosi się bardziej do pojęcia osamotnienia, które od strony psychologicznej, należy traktować jako deprivację¹⁷ potrzeby bliskich relacji z innymi ludźmi.

Z badania spójności społecznej wynika, że w 2018 r. ponad jedna czwarta (ok. 28%) mieszkańców Polski w wieku co najmniej 65 lat nie miała w swoim otoczeniu (wyłączając z tego najbliższą rodzinę, jeśli taką posiadano) osoby, którą nazwałaby swoim przyjacielem. W całej objętej badaniem populacji (osoby w wieku 16 lat i więcej) analogiczny wskaźnik osiągnął wartość ok. 18%.

Brak przyjaciół wśród osób starszych w niewiele większym stopniu dotyczył mężczyzn (niecałe 30%) niż kobiet (ok. 27%). Częściej wskazywali na to starsi mieszkańcy wsi (32%) niż miast (26%), szczególnie tych największych – 19% osób nieposiadających przyjaciół. Brak przyjaciół odczuwali przede wszystkim starsi seniorzy (75 plus). W tej grupie wieku na brak przyjaciela wskazywało ok. 34% osób, podczas gdy wśród

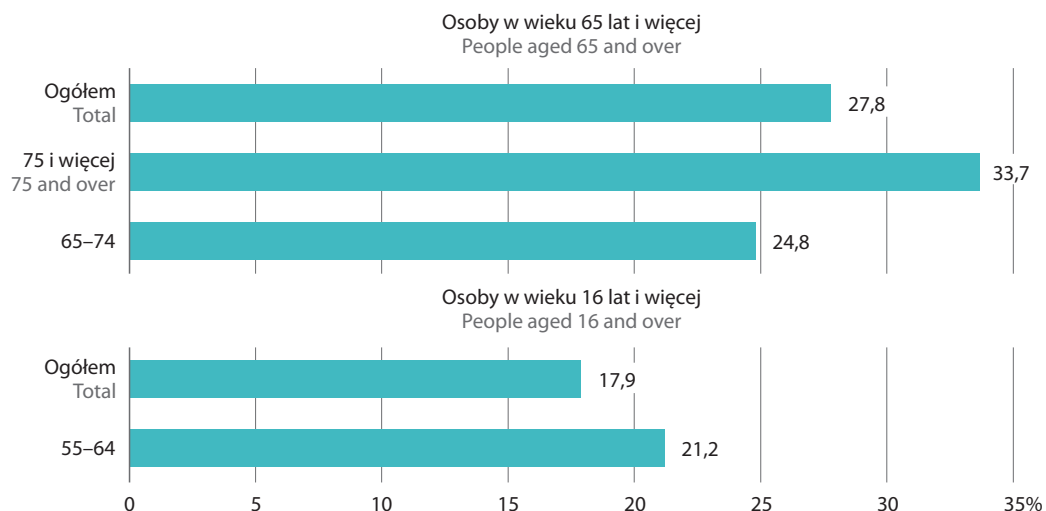
¹⁶ Oparty jest na pytaniu: Czy są osoby poza Pana/Pani najbliższą rodziną, o których może Pan/Pani powiedzieć, że są Pana/Pani przyjaciółmi, nawet jeśli nie widujecie się często?

¹⁷ Deprivacja, czyli stan niezaspokojenia jakiejś potrzeby.

seniorów w wieku 65–74 lata ok. 25% osób. Nie odnotowano natomiast znaczącej różnicy (tylko ok. 1 p. proc.) między osobami starszymi z gospodarstw jednoosobowych a osobami starszymi z gospodarstw większych.

Wykres 4.9. Brak przyjaciół^a według wieku w 2018 r. (% osób)

Chart 4.9. Lack of friends^a by age in 2018 (% of people)

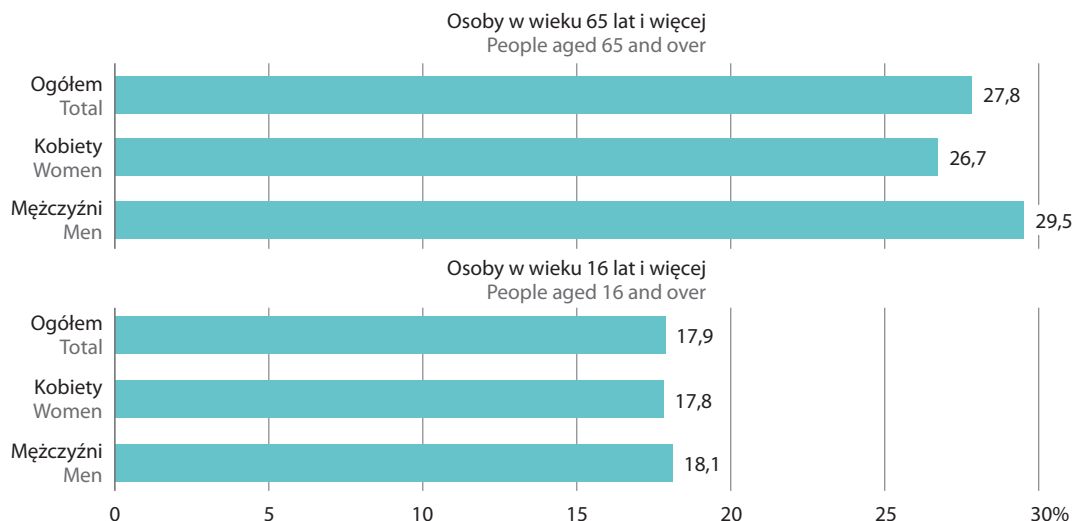

a Na podstawie odpowiedzi: Nie na pytanie: Czy są osoby poza Pana/Pani najbliższą rodziną, o których może Pan/Pani powiedzieć, że są Pana/Pani przyjaciółmi, nawet jeśli nie widujecie się często?

a Based on the responses: No to the question: Are there people outside your closest family whom you can say are your friends, even if you don't see often?

Wykres 4.10. Brak przyjaciół^a według płci w 2018 r. (% osób)

Chart 4.10. Lack of friends^a by sex in 2018 (% of people)

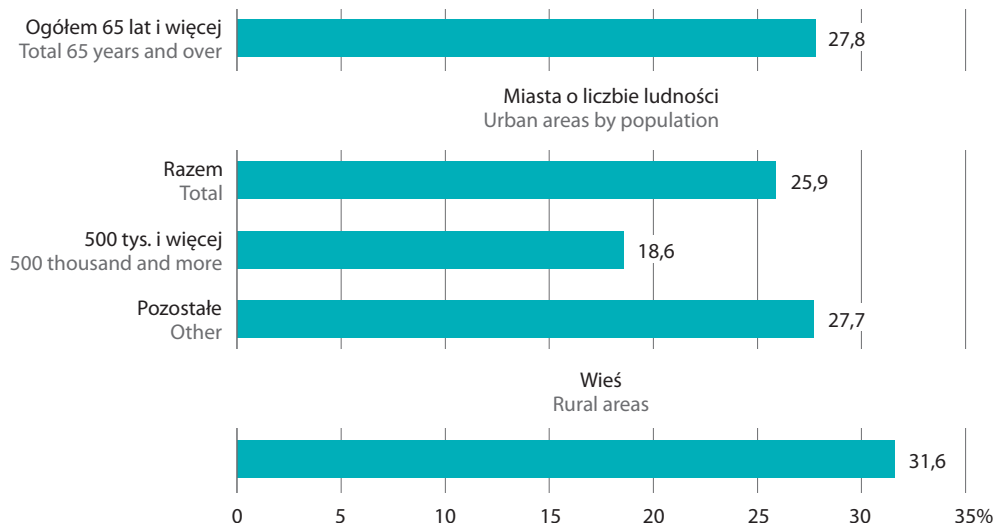

a Na podstawie odpowiedzi: Nie na pytanie: Czy są osoby poza Pana/Pani najbliższą rodziną, o których może Pan/Pani powiedzieć, że są Pana/Pani przyjaciółmi, nawet jeśli nie widujecie się często?

a Based on the responses: No to the question: Are there people outside your closest family whom you can say are your friends, even if you don't see often?

Wykres 4.11. Brak przyjaciół^a według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 4.11. Lack of friends^a by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)

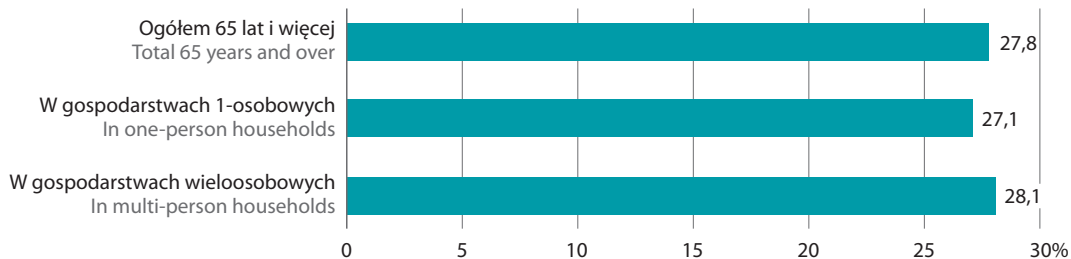

^a Na podstawie odpowiedzi: Nie na pytanie: Czy są osoby poza Pana/Pani najbliższą rodziną, o których może Pan/Pani powiedzieć, że są Pana/Pani przyjaciółmi, nawet jeśli nie widujecie się często?

^a Based on the responses: No to the question: Are there people outside your closest family whom you can say are your friends, even if you don't see often?

Wykres 4.12. Brak przyjaciół^a według wielkości gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 4.12. Lack of friends^a by household size in 2018 (% of people aged 65 and over)

^a Na podstawie odpowiedzi: Nie na pytanie: Czy są osoby poza Pana/Pani najbliższą rodziną, o których może Pan/Pani powiedzieć, że są Pana/Pani przyjaciółmi, nawet jeśli nie widujecie się często?

^a Based on the responses: No to the question: Are there people outside your closest family whom you can say are your friends, even if you don't see often?

W kontekście oceny skali zjawiska samotności i osamotnienia szczególnie ważne są wartości obu zaprezentowanych wyżej wskaźników dla osób starszych żyjących w gospodarstwach jednoosobowych, w przypadku których życiu w pojedynkę towarzyszył brak lub bardzo ograniczony zakres zewnętrznych relacji społecznych. Przypomnijmy więc, że na brak przyjaciela wskazywało ok. 27% tych osób. Izolacją społeczną (według przyjętych w analizie kryteriów) dotkniętych było natomiast prawie 14% osób starszych tworzących gospodarstwa jednoosobowe. Ważnym czynnikiem był też wiek seniorów. Problem samotności i osamotnienia dotyczył w zdecydowanie większym stopniu osób w wieku 75 plus, wśród których na brak przyjaciół wskazywała co trzecia osoba (ok. 34%), a izolacji społecznej doświadczało prawie 14 na każde 100 osób w tej grupie wieku (odpowiednie wartości tych wskaźników dla młodszych seniorów wyniosły ok. 25% i niecałe 8%).

4.5. Zaufanie

4.5. Trust

Relacje społeczne niezmiennie opierają się na zaufaniu. W pewnym uproszczeniu można powiedzieć, że poziom zaufania mówi o jakości tych relacji. W analizach dotyczących zaufania na ogół bierze się pod uwagę zaufanie do ludzi (tzw. zaufanie interpersonalne) oraz zaufanie do instytucji. Przy czym w przypadku zaufania interpersonalnego uwzględnia się zaufanie do różnych grup osób oraz zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc. Takie podejście zastosowano również w niniejszym opracowaniu. Podobnie jak w przypadku pozostałych zagadnień opisywanych w tym rozdziale podstawę rozważań stanowią wyniki Badania spójności społecznej z 2018 r.

Na początku omówiono zaufanie osób starszych do Kościoła Rzymskokatolickiego oraz władz lokalnych miasta /gminy. Przyjęto, że te dwa przywołane rodzaje instytucji są kluczowe w analizach dotyczących zaufania instytucjonalnego w lokalnej przestrzeni publicznej. Trzeci ważny rodzaj instytucji w lokalnej przestrzeni publicznej stanowią organizacje społeczne. Jednakże w Badaniu spójności społecznej nie uwzględniono pomiaru zaufania do organizacji pozarządowych i innych organizacji społecznych. W dalszej kolejności przedstawione zostały informacje dotyczące zaufania do wybranych grup osób (tj. rodziny, znajomych i przyjaciół, sąsiadów oraz nieznanym). Na zakończenie rozważań o zaufaniu omówiono wskaźnik zaufania do ludzi ogólnie rzecz biorąc określanego często mianem wskaźnika zaufania ogólnego.

Przyjęto szeroką definicję zaufania. Za osoby mające zaufanie uznano te, które „zdecydowanie miały” lub „raczej miały” zaufanie do określonych grup ludzi lub instytucji.

Zaufanie do Kościoła i władz lokalnych Trust in the Church and local government's

Kościół Rzymskokatolicki stanowi największe wyznanie w Polsce. Mimo zachodzących coraz wyraźniej procesów sekularyzacyjnych jest ważnym ośrodkiem opiniotwórczym i animatorem życia społecznego. W 2018 r. ok. 78% mieszkańców Polski w wieku 65 lat i więcej ufało Kościołowi Rzymskokatolickiemu jako instytucji i było to ok. 11 p. proc. więcej w porównaniu do całej populacji badanych (czyli ogółu osób w wieku co najmniej 16 lat). Zaobserwowano wyraźne zróżnicowanie grupy seniorów ze względu na poziom zaufania do Kościoła Rzymskokatolickiego. Wśród kobiet w wieku 65 plus wskaźnik zaufania do Kościoła osiągnął wartość ok. 82%, podczas gdy wśród mężczyzn ok. 72%. Wyraźnie częściej ufano Kościołowi na wsi (ok. 86%). W miastach odsetek ten wyniósł niespełna 74%. Najmniejszym zaufaniem wśród osób starszych Kościół jako instytucja cieszył się w miastach największych – liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców (ok. 67% osób ufających).

Ważnym organizatorem lokalnej przestrzeni publicznej są władze miasta i gminy. Zaufanie do władz lokalnych deklarowało w 2018 r. ok. 63% osób starszych (65 plus), podczas gdy wśród ogółu badanej populacji (osoby w wieku co najmniej 16 lat) zaufanie do władz lokalnych miało 56% osób. Nieco częściej władzy lokalnej ufali starsi seniorzy (75 plus) niż osoby w przedziale wieku 65–74 lata (odpowiednio – ok. 66% i ok. 62% osób). Czynnikiem wyraźnie różnicującym zaufanie do władz lokalnych było miejsce zamieszkania. Najczęściej swoim władzom lokalnym ufali seniorzy mieszkający na wsi (ok. 70%). W miastach wskaźnik zaufania do władz lokalnych wśród osób w wieku 65 plus osiągnął wartość ok. 60%, przy czym najmniejszym zaufaniem cieszyły się władze lokalne w największych miastach (500 tys. mieszkańców i więcej). W grupie tych miast władzom lokalnym ufało ok. 55% seniorów.

Zaufanie do ludzi Interpersonal trust

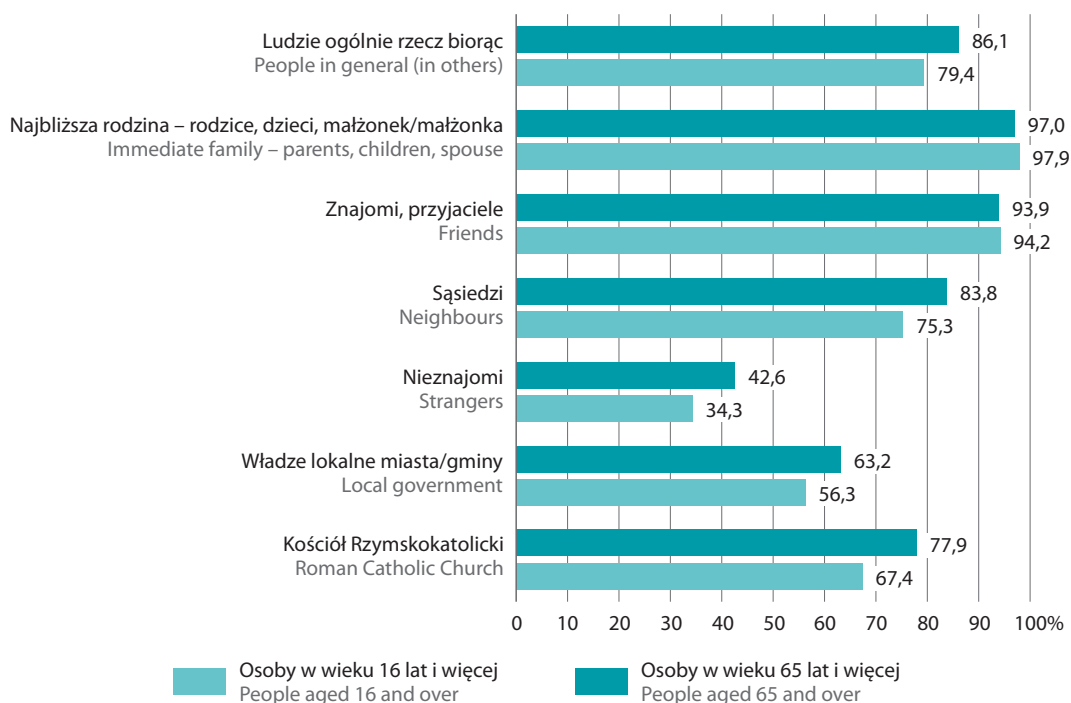
Ogólnie można powiedzieć, iż poziom zaufania w dużej mierze odzwierciedla siłę relacji interpersonalnych. Stąd też, na co wskazują także wyniki Badania spójności społecznej, zaufaniem obdarzane są przede wszystkim osoby z najbliższego otoczenia. W 2018 r. prawie wszystkie osoby starsze (97%) ufały swojej

najbliższej rodzinie i tylko w nieco mniejszym stopniu (ok. 94%) przyjaciółom i znajomym. Nieco rzadziej, w porównaniu z dwoma wyżej omówionymi grupami, osoby starsze obdarzały zaufaniem sąsiadów. Swoim sąsiadom ufało bowiem ok. 84% seniorów.

Duże zaufanie osób starszych w sferze prywatnej nie znajduje odzwierciedlenia w odniesieniu do relacji z osobami spoza bliskiego otoczenia, o czym świadczy niski odsetek osób mających zaufanie do nieznanym. Osobom widzianym po raz pierwszy ufało bowiem ok. 43% seniorów. Należy jednak podkreślić, iż odsetek osób ufających osobom nieznanym wśród osób starszych był zdecydowanie wyższy (o ok. 9 p. proc.) niż wśród ogółu osób w wieku co najmniej 16 lat. Osoby starsze znacznie częściej niż przeciętnie ufały też swoim sąsiadom (w odniesieniu do ogółu badanej populacji różnica wynosiła 8,5 p. proc.). W przypadku zaufania do rodziny oraz do znajomych, przyjaciół odsetki osób mających zaufanie wśród osób starszych oraz wśród całej badanej populacji były zbliżone (różnice poniżej 1 p. proc.).

Wykres 4.13. Zaufanie do wybranych grup ludzi^a i instytucji^b w 2018 r. (% osób)

Chart 4.13. Trust in selected groups of people^a and institutions^b in 2018 (% of people)

a Na podstawie odpowiedzi: Zdecydowanie mam zaufanie lub Raczej mam zaufanie na pytanie: Czy ma, czy też nie ma Pan/Pani zaufania do: ...
b Na podstawie odpowiedzi: Zdecydowanie mam zaufanie lub Raczej mam zaufanie na pytanie: Czy ogólnie rzecz biorąc ma, czy też nie ma Pan/Pani zaufania do wymienionych instytucji?

a Based on the responses: I definitely trust or I rather trust to the question: Do you trust in: ... b Based on the responses: I definitely trust or I rather trust to the question: In general, do you trust or not trust in these institutions?

Ogólnie można powiedzieć, iż ze względu na niemal powszechne zaufanie do rodziny oraz do przyjaciół i znajomych nie odnotowano znaczących różnic w poziomie zaufania osób starszych do tych grup osób ze względu na brane pod uwagę w tym opracowaniu charakterystyki. Nieco większe różnice, ale tylko ze względu na niektóre charakterystyki, a głównie – klasę miejscowości zamieszkania, zaobserwowano w przypadku zaufania do sąsiadów i nieznanym (zob. Tablica 4.17.). Odsetek osób starszych (65 plus) mających zaufanie do swoich sąsiadów był zdecydowanie wyższy na wsi (prawie 88%) niż w miastach (ok. 82%), przy czym najrzadziej (78%) ufali swoim sąsiadom seniorzy mieszkający w miastach liczących co najmniej pół miliona mieszkańców. Osoby starsze mieszkające na wsi częściej (ok. 47%) niż mieszkańcy miast (ok. 40%) ufały także osobom nieznanym, przy czym w tym przypadku seniorzy z największych ośrodków miejskich byli nieco bardziej ufni wobec nieznanym niż seniorzy z mniejszych miast (odpowiednio ok. 43% i niecałe 40% osób).

Ogólne zaufanie do ludzi

Generalised trust

Zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc (określane mianem zaufania ogólnego) często bywa traktowane jako jedna z ważnych miar kapitału społecznego. Obliczony na podstawie Badania spójności społecznej wskaźnik zaufania łączy odpowiedzi „zdecydowanie mam zaufanie” i „raczej mam zaufanie” udzielone na pytanie: Czy ma Pan/Pani zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc? Przyjmuje się, że ten szeroki wskaźnik zaufania dobrze określa grupę osób, która dzięki zaufaniu bezwarunkowemu („zdecydowanie mam zaufanie”) lub zaufaniu warunkowemu („raczej mam zaufanie”) nie odczuwa lub odczuwa tylko w niewielkim zakresie stres, lęk czy dyskomfort w relacjach z innymi ludźmi oraz może liczyć na wsparcie, czy też współdziałanie w realizacji różnych celów.

Z Badania spójności społecznej wynika, że w 2018 r. ludzie starsi (65 plus) w znakomitej większości darzyli inne osoby zaufaniem. Odsetek mających zaufanie w tej grupie wieku do ludzi ogólnie rzecz biorąc wyniósł ok. 86%, czyli o ok. 7 p. proc. więcej niż wśród ogółu osób w wieku co najmniej 16 lat (ponad 79%).

Nie odnotowano zbyt dużego zróżnicowania wartości wskaźnika zaufania ogólnego do ludzi ze względu na uwzględnione w analizie charakterystyki społeczno-demograficzne (zob. wspomniana wcześniej Tablica 4.17.). Niewielką różnicę (2 p. proc.) zaobserwowano między osobami z najstarszej grupy wieku 75 plus a osobami z przedziału 65–74 lata. Wśród najstarszych odsetek ufających ludziom ogólnie rzecz biorąc był większy i wyniósł ponad 87%. Nieco częściej ludziom ogólnie rzecz biorąc ufali seniorzy z gospodarstw wieloosobowych (ok. 87%) niż seniorzy tworzący gospodarstwa jednoosobowe (ok. 83%). Osoby starsze zamieszkujące największe miasta (co najmniej 500 tys. mieszkańców) częściej obdarzali zaufaniem ludzi ogólnie rzecz biorąc (prawie 91%) niż osoby starsze z pozostałych branych tu pod uwagę klas miejscowości. Na wsi odsetek ufających wyniósł ok. 86%, a w grupie tzw. pozostałych miast (czyli wszystkich miast liczących mniej niż 500 tys. mieszkańców) – ok. 85%. Jeśli jednak weźmiemy pod uwagę mieszkańców wszystkich miast, to wskaźnik ogólnego zaufania do ludzi w miastach razem osiągnął praktycznie taką samą wartość jak na wsi (czyli ok. 86%).

4.6. Zadowolenie z relacji z innymi ludźmi

4.6. Satisfaction of relationships with people

Ze zrealizowanego w 2018 r. Badania spójności społecznej wynika, że zdecydowana większość mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej odczuwała satysfakcję z relacji międzyludzkich. Ze swojej sytuacji rodzinnej zadowolonych (w tym bardzo zadowolonych) było ponad 81% tych osób. Jeszcze więcej osób (86% populacji w wieku 16 plus) odczuwało zadowolenie z relacji z innymi ludźmi, w tym ze znajomymi i przyjaciółmi. Poziom satysfakcji z tych sfer życia wśród osób starszych był nieco niższy. Ze swojej sytuacji rodzinnej zadowolonych było bowiem ok. 76% osób w wieku 65 lat i więcej, a ze swoich relacji z innymi ludźmi – niecałe 83% osób starszych.

Oceny odczuwanego przez osoby starsze (65 plus) poziomu satysfakcji z ich relacji interpersonalnych były zróżnicowane. W przypadku zadowolenia z sytuacji rodzinnej wyższy odsetek zadowolonych odnotowano wśród mężczyzn (79%) niż wśród kobiet (74%). Zdecydowanie częściej zadowoleni ze swojej sytuacji rodzinnej byli seniorzy mieszkający na wsi (ok. 88%) niż w miastach (ok. 77%), szczególnie tych liczących nie mniej niż pół miliona mieszkańców (ok. 74% osób zadowolonych). Najmniej usatysfakcjonowani ze swojej sytuacji rodzinnej byli seniorzy żyjący w gospodarstwach jednoosobowych – ok. 62% osób zadowolonych. Dla porównania – wskaźnik zadowolenia z sytuacji rodzinnej wśród osób w wieku 65 plus żyjących w gospodarstwach dwu i więcej osobowych osiągnął wartość ok. 82%. Młodszy seniorzy – tj. osoby w wieku 65–74 lat byli częściej zadowoleni ze swoich relacji rodzinnych (ok. 78%) niż osoby w wieku 75 plus (ok. 73%). Ponadto młodszy seniorzy częściej niż osoby w wieku co najmniej 75 lat wyrażali też swoje zadowolenie z relacji pozarodzinnych. Z relacji z innymi ludźmi, w tym ze swoimi przyjaciółmi, znajomymi zadowolonych było ponad 84% osób w wieku 65–74 lat wobec niespełna 79% osób w wieku 75 plus. Tak jak w przypadku relacji rodzinnych, tak również przypadku pozostałych relacji interpersonalnych wyższym poziomem satysfakcji charakteryzowały się osoby starsze z gospodarstw wieloosobowych, niż seniorzy tworzący gospodarstwa jednoosobowe (odsetek osób zadowolonych wynosił odpowiednio ok. 77 i ok.

85%). Nieco inne prawidłowości niż w przypadku ocen poziomu satysfakcji z sytuacji rodzinnej zaobserwowano natomiast w przypadku zróżnicowania poziomu zadowolenia z relacji z innymi ludźmi ze względu na płeć i miejsce zamieszkania osób starszych. Ze swoich relacji z innymi ludźmi zadowolonych było ok. 82% mężczyzn i ok. 83% kobiet. Wyższy odsetek osób odczuwających satysfakcję z tego aspektu jakości życia odnotowano wśród starszych mieszkańców miast ogółem (ok. 84%) niż wśród seniorów mieszkających na wsi (ok. 80%). Przy tym większy odsetek osób starszych zadowolonych z relacji z innymi ludźmi w miastach dotyczył grupy miejscowości poniżej 500 tys. mieszkańców. W największych ośrodkach miejskich kształtował się on bowiem na mniej więcej takim samym poziomie jak na wsi, czyli ok. 80%.

Tablica 4.11. Zadowolenie z sytuacji rodzinnej i z relacji z ludźmi^a według wybranych cech demograficzno-społecznych w 2018 r. (% osób)

Table 4.11. Satisfaction with family situation and with relationships with people^a by selected demographic and social features in 2018 (% of people)

Wybrane cechy demograficzno-społeczne Selected demographic and social features	Zadowolenie z: Satisfaction with:	
	sytuacji rodzinnej family situation	relacji z ludźmi relationships with people
Według wieku By age		
16 lat i więcej and over	81,3	86,0
55–64	79,4	85,1
65 lat i więcej and over	76,2	82,5
65–74	77,9	84,4
75 lat i więcej and over	73,1	78,9
Osoby w wieku 65 lat i więcej według płci People aged 65 and over by sex		
Mężczyźni Men	79,1	81,7
Kobiety Women	74,4	83,1
Osoby w wieku 65 lat i więcej według klasy miejscowości zamieszkania People aged 65 and over by class of place of residence		
Miasta o liczbie ludności: Urban areas by population:		
Razem Total	77,0	83,7
500 tys. i więcej thousand and more	73,7	80,2
Pozostałe Other	77,9	84,6
Wieś Rural areas	87,8	80,3
Osoby w wieku 65 lat i więcej według wielkości gospodarstwa People aged 65 and over by household size		
W gospodarstwach jednoosobowych In one-person households	61,2	77,2
W gospodarstwach dwuosobowych i większych In multi-person households	82,1	84,6

^a Osoby zadowolone lub bardzo zadowolone.
^a People satisfied or very satisfied.

Podsumowanie

Summary

Wyniki Badania spójności społecznej z 2018 r. potwierdziły, że w Polsce, najsilniejszym elementem relacji społecznych, w jakich funkcjonowały osoby starsze (65 plus), były więzy rodzinne. Dowodzą tego prezentowane w niniejszym rozdziale dane dotyczące sieci kontaktów społecznych, potencjalnych źródeł pomocy czy poziomu zaufania, przy czym na wsi relacje rodzinne były silniejsze niż w miastach. Nie umniejsza to jednak ważnego dla jakości życia osób starszych znaczenia kontaktów ze znajomymi i przyjaciółmi, relacji sąsiedzkich, czy też zaangażowania w działalność organizacji społecznych.

Dzieci i wnuki/prawnuki to te osoby spoza gospodarstwa domowego, z jakimi ludzie starsi najczęściej się spotykali. Przynajmniej 2–3 razy w miesiącu z niemieszkającymi wspólnie dziećmi spotykało się ok. 70% seniorów natomiast z taką częstotliwością swoje wnuki/prawnuki widywało ok. 60% osób starszych. Z kolei tak częste kontakty ze swoim rodzeństwem miało ok. 30% osób. Dla porównania przynajmniej 2–3 razy w miesiącu ze swoimi znajomymi, przyjaciółmi (nie wliczając w to sąsiadów) widywało się natomiast ok. 24% osób starszych.

Z Badania spójności społecznej wynika, co prawda, że wśród osób starszych (65 plus), podobnie jak wśród reszty społeczeństwa, dominowały konwencjonalne i raczej okazjonalne formy kontaktów sąsiedzkich, to jednak ok. 61% osób starszych miała przynajmniej jednego sąsiada, z którym świadczone sobie drobne przysługi (jak np. pożyczanie czegoś, zrobienie zakupów itp.), a ok. 28% osób starszych utrzymywało przynajmniej z jednym ze swoich sąsiadów bliskie kontakty towarzyskie. Polegało to na przykład na wspólnym spędzaniu czasu wolnego, wzajemnych odwiedzinach, udziale w uroczystościach rodzinnych.

Osoby starsze w niewielkim stopniu (ale jednak) angażowały się w pracę społeczną na rzecz i w ramach organizacji społecznych lub też uczestniczyły w wydarzeniach i imprezach organizowanych przez te organizacje (a także przez świeckie organizacje pozarządowe oraz organizacje religijne). Przynajmniej raz w ciągu 12 miesięcy (poprzedzających Badanie spójności społecznej) pracę społeczną podjęło w sumie ok. 15% osób starszych, podczas gdy w imprezach i wydarzeniach organizowanych przez organizacje społeczne uczestniczyło ok. 19% seniorów. Zaangażowanie osób starszych dotyczyło przede wszystkim dwóch typów organizacji: tj. społecznych, świeckich organizacji pozarządowych oraz organizacji i wspólnot wyznaniowych.

Na wspomniane wcześniej kluczowe znaczenie rodziny dla funkcjonowania i dobrostanu osób starszych wskazują dane dotyczące potencjalnych źródeł wsparcia osób starszych w rozwiązywaniu ich niektórych problemów życiowych – np. potrzeby okresowej pomocy w domu w czasie choroby czy wsparcia duchowego – rozmowy w razie smutku, przygnębienia. W obu tych przypadkach seniorzy w pierwszej kolejności liczyli na pomoc współmałżonka lub partnera życiowego lub na wsparcie uzyskane od swoich dzieci lub wnuków. W przypadku niezbędnej pomocy w domu w razie choroby, w pierwszej kolejności do swojego współmałżonka lub partnera zwróciłoby się 46% osób starszych, natomiast do swoich dzieci lub wnuków – 42% seniorów. Z kolei wsparcia emocjonalnego od swojego małżonka lub partnera oczekiwałoby 45% osób w wieku 65 plus, a od dzieci lub wnuków – 37%.

Zarówno w przypadku oceny potencjalnych źródeł wsparcia w razie choroby, tak również w przypadku wsparcia emocjonalnego, obserwujemy różnicowanie sytuacji osób starszych ze względu na ich wiek, a przede wszystkim na to, czy żyją samotnie czy wchodzą w skład większych gospodarstw domowych. Wraz z wiekiem rośnie znaczenie dzieci lub wnuków jako najważniejszych źródeł wsparcia w przezwyciężaniu kłopotów dnia codziennego starszego pokolenia. Natomiast maleje – co jest w pełni zrozumiałe – znaczenie współmałżonków lub partnerów życiowych. Większego znaczenia nabiera też sąsiedztwo. W odróżnieniu od starszych osób tworzących gospodarstwa jednoosobowe, dla których duże znaczenie w rozwiązywaniu kłopotów związanych z codziennym funkcjonowaniem ma sieć wsparcia z kręgów towarzysko-sąsiedzkich, osoby starsze z gospodarstw złożonych z co najmniej dwóch osób w przypadku swojej niedyspozycji oczekiwały pomocy prawie wyłącznie od swojej rodziny.

Członkowie szeroko pojmowanej rodziny stanowili też dla seniorów (65plus) główny filar pomocy w razie trudności finansowych. Prawie 8 na 10 osób starszych (79%) wskazywało na rodzinę jako pierwszoplanowe źródło tego rodzaju pomocy, a prawie 11% osób starszych oczekiwało jej zarówno od rodziny jak

i znajomych oraz przyjaciół. Około 6% osób starszych twierdziło natomiast, że w przypadku pojawienia się problemów finansowych nie miałyby do kogo zwrócić się o pomoc.

W analizach dotyczących relacji społecznych nie sposób pominąć problemu samotności. Za przybliżoną miarę tego zjawiska w niniejszym opracowaniu przyjęto złożony wskaźnik izolacji społecznej, rozumianej jako niewielką intensywność lub brak kontaktów społecznych. Wyniki Badania spójności społecznej pokazały, że w 2018 roku (według przyjętych kryteriów) izolacji społecznej doświadczyło około 10% osób starszych.

W kontekście oceny skali zjawiska samotności szczególnie ważne wydaje się rozróżnienie sytuacji osób starszych żyjących w gospodarstwach jednoosobowych, w przypadku których życiu w pojedynkę towarzyszy brak lub bardzo ograniczony zakres zewnętrznych relacji społecznych. Ważną cezurą jest też wiek seniorów. Zdecydowanie częściej brakiem lub bardzo niskim poziomem kontaktów społecznych charakteryzowali się seniorzy w wieku co najmniej 75 lat, niż grupa „młodszych seniorów” (65–74 lata). W grupie 75 plus izolacją społeczną dotkniętych było bowiem ok. 14% osób, natomiast w grupie wieku 65–74 lata – niecałe 8% osób. Ograniczenie kontaktów społecznych znacznie częściej dotyczyło samotnie gospodarujących osób starszych (niecałe 14%), niż osób z gospodarstw wieloosobowych (ponad 8%).

Istotnym elementem charakteryzującym relacje społeczne jest zaufanie. Około 86% osób starszych w wieku 65 lat i więcej darzyło zaufaniem ludzi ogólnie rzecz biorąc. Dla porównania w całej populacji objętej badaniem (osoby w wieku 16 lat i więcej) ludziom ogólnie rzecz biorąc ufało ok. 79% osób. Największym zaufaniem seniorów cieszyły się osoby z najbliższej rodziny 97%, zaraz potem znajomi i przyjaciele – prawie 94%. Nieco rzadziej, w porównaniu z dwoma wyżej omówionymi grupami, osoby starsze obdarzały zaufaniem sąsiadów (86% ufających). Duże zaufanie osób starszych w sferze prywatnej nie znajduje odzwierciedlenia w odniesieniu do relacji z osobami spoza bliskiego otoczenia, o czym świadczy niski odsetek osób mających zaufanie do nieznajomych. Osobom widzianym po raz pierwszy ufało bowiem ok. 43% seniorów. Odsetek osób ufających osobom nieznajomym wśród osób starszych był jednak zdecydowanie wyższy (o ok. 9 p. proc.) niż wśród ogółu osób w wieku co najmniej 16 lat. Osoby starsze znacznie częściej niż przeciętnie ufały też swoim sąsiadom (w odniesieniu do ogółu badanej populacji różnica wynosiła 8,5 p. proc.). W przypadku zaufania do rodziny oraz do znajomych, przyjaciół odsetki osób mających zaufanie wśród osób starszych oraz wśród całej badanej populacji były zbliżone. Wyraźnie wyższym niż przeciętnie w całym społeczeństwie zaufaniem osób starszych cieszyły się także władze lokalne miasta/gminy (ok. 63% osób starszych mających zaufanie) oraz Kościół Rzymskokatolicki (78%). Odsetek osób mających zaufanie do tych instytucji w populacji ogółem (16 plus) wynosił odpowiednio 56% i 67%. Warto zauważyć, że zarówno zaufanie do Kościoła, jak i do władz lokalnych było znacząco wyższe wśród seniorów na wsi (odpowiednio: Kościół – 86%, władze lokalne – 70%) niż w miastach (odpowiednio: Kościół – 74%, władze lokalne – 60%), szczególnie w porównaniu do tych największych miast, liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców (odpowiednio: Kościół – 67%, władze lokalne – 55%).

Uzupełnieniem diagnozy opisującej relacje społeczne osób starszych są subiektywne oceny dotyczące zadowolenia osób starszych z sytuacji rodzinnej oraz ich relacji z ludźmi (w tym ze znajomymi, przyjaciółmi). W 2018 r. ze swojej sytuacji rodzinnej zadowolonych było ok. 76% osób w wieku 65 lat i więcej (tj. o ok. 5 p. proc. mniej w odniesieniu do ogółu osób w wieku 16 plus), a ze swoich relacji z innymi ludźmi – niecałe 83% osób starszych (o ok. 3 p. proc. mniej w odniesieniu do całej badanej populacji). Relatywnie najrzadziej zadowoleni ze swojej sytuacji rodzinnej czuli się seniorzy żyjący w gospodarstwach jednoosobowych – ok. 62% osób zadowolonych. W gospodarstwach wieloosobowych wartość analogicznego wskaźnika była o ok. 20 p. proc. wyższa. Młodszy seniorzy byli częściej zadowoleni ze swoich relacji rodzinnych (ok. 78%) niż osoby w wieku 75 plus (ok. 73%). Młodszy seniorzy częściej niż osoby w wieku co najmniej 75 lat wyrażali też swoje zadowolenie z relacji pozarodzinnych. Z relacji z innymi ludźmi zadowolonych było ponad 84% osób w wieku 65–74 lat wobec niespełna 79% osób w wieku 75 plus. Tak jak w przypadku relacji rodzinnych, tak również w przypadku pozostałych relacji interpersonalnych wyższym poziomem satysfakcji charakteryzowały się osoby starsze z gospodarstw wieloosobowych (ok. 85%), niż seniorzy tworzący gospodarstwa jednoosobowe (ok. 77%).

Aneks tabelaryczny

Tabular annex

Tablica 4.12. Kontakty na odległość (np. telefoniczne, przez Internet, listownie) z dorosłymi dziećmi^a w 2018 r. (% osób)

Table 4.12. Contacts (e.g. by phone, Internet, letter) with adult children^a in 2018 (% of people)

Częstotliwość kontaktów Frequency of contacts	Osoby w wieku People aged		
	65 lat i więcej 65 and over	65–74	75 lat i więcej 75 and over
Kilka razy w tygodniu lub częściej Several times a week or more often	53,2	53,6	52,4
Nie częściej niż raz w tygodniu i nie rzadziej niż 2–3 razy w miesiącu No more often than once a week and less than 2–3 times a month	24,7	24,8	24,6
Mniej więcej raz w miesiącu About once a month	3,0	2,6	3,5
Kilka razy w roku Several times a year	1,3	1,3*	1,4*
Rzadziej niż kilka razy w roku, prawie w ogóle lub w ogóle Less than a several times a year, almost never or never	3,1	2,3	4,6
Nie ma takich dzieci No such children	14,4	15,0	13,1

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Proszę powiedzieć, jak często kontaktuje się Pan/Pani z niemieszkającymi z Panem/Panią dorosłymi dziećmi (ukończone 18 lat)? Chodzi o dziecko, z którym utrzymuje Pan/Pani najczęstszy kontakt. Jak często kontaktuje się Pan/Pani w inny sposób (np. listownie, telefonicznie, przez Internet)?

a Based on the responses to the question: Please tell me, how often do you contact adult children (18 years and over) who do not live with you? It concerns the child with whom you maintain the most frequent contact. How often do you contact each other ways (e.g. by letter, phone, Internet)?

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Uwaga: Brak sumowalności na 100% wynika z odmów odpowiedzi.

Note: Lack of summation for 100% results from refusal of responses.

Tablica 4.13. Kontakty na odległość (np. telefoniczne, przez Internet, listownie) z rodzeństwem^a w 2018 r. (% osób)

Table 4.13. Contacts (e.g. by phone, Internet, letter) with siblings^a in 2018 (% of people)

Częstotliwość kontaktów Frequency of contacts	Osoby w wieku People aged		
	65 lat i więcej 65 and over	65–74	75 lat i więcej 75 and over
Kilka razy w tygodniu lub częściej Several times a week or more often	16,6	18,7	12,5
Nie częściej niż raz w tygodniu i nie rzadziej niż 2–3 razy w miesiącu No more often than once a week and less than 2–3 times a month	30,3	33,5	24,1

Mniej więcej raz w miesiącu About once a month	11,8	12,5	10,5
Kilka razy w roku Several times a year	12,0	12,1	11,7
Rzadziej niż kilka razy w roku, prawie w ogóle lub w ogóle Less than a several times a year, almost never or never	5,8	5,6	6,2
Nie ma takich braci lub sióstr No such brothers or sisters	23,0	16,8	34,8

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Proszę powiedzieć, jak często kontaktuje się Pan/Pani z niemieszkającym z Panem/Panią dorosłym rodzeństwem? Chodzi o brata lub siostrę, z którym utrzymuje Pan/Pani najczęstszy kontakt. Jak często kontaktuje się Pan/Pani w inny sposób na odległość (np. telefonicznie, przez Internet, listownie)?

a Based on the responses to the question: Please tell me how often do you contact with adult siblings who do not live with you? It concerns the brother or sister with whom you maintain the most frequent contact. How often do you contact each other ways (e.g. by Iphone, Internet, letter)?

Uwaga: Brak sumowalności na 100% wynika z odmów odpowiedzi.

Note: Lack of summation for 100% results from refusal of answers.

Tablica 4.14. Kontakty na odległość (np. telefoniczne, przez Internet, listownie) z wnukami, prawnukami^a w 2018 r. (% osób)

Table 4.14. Contacts (e.g. by phone, Internet, letter) with grandchildren, great-grandchildren^a in 2018 (% of people)

Czesotliwość kontaktów Frequency of contacts	Osoby w wieku People aged		
	65 lat i więcej 65 and over	65–74	75 lat i więcej 75 and over
Kilka razy w tygodniu lub częściej Several times a week or more often	29,5	31,7	25,4
Nie częściej niż raz w tygodniu i nie rzadziej niż 2–3 razy w miesiącu No more often than once a week and less than 2–3 times a month	31,6	29,6	35,3
Mniej więcej raz w miesiącu About once a month	7,5	6,4	9,7
Kilka razy w roku Several times a year	5,8	4,4	8,6
Rzadziej niż kilka razy w roku, prawie w ogóle lub w ogóle Less than a several times a year, almost never or never	7,9	7,7	8,3
Nie ma takich wnuków, prawnuków No such grandchildren, great-grandchildren	17,2	19,7	12,5

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Proszę powiedzieć, jak często kontaktuje się Pan/Pani z niemieszkającymi z Panem/Panią wnukami, prawnukami? Chodzi o wnuka/prawnuka, z którym utrzymuje Pan/Pani najczęstszy kontakt. Jak często kontaktuje się Pan/Pani w inny sposób (np. telefonicznie, przez Internet, listownie)?

a Based on the responses to the question: Please tell me how often do you contact with grandchildren, great-grandchildren who do not live with you? It concerns the grandchild, great-grandchild with whom you maintain the most frequent contact. How often do you contact each other ways (e.g. by phone, Internet, letter)?

Uwaga: Brak sumowalności na 100% wynika z odmów odpowiedzi.

Note: Lack of summation for 100% results from refusal of answers.

Tablica. 4.15. Spotkania ze znajomymi w celach towarzyskich^a (poza rodziną i sąsiadami) w 2018 r. według wybranych cech demograficzno-społecznych (% osób) Table. 4.15. People getting together with friends^a (except family and neighbours) for socializing by selected demographic and social features in 2018 (% of people)

Wybrane cechy demograficzno-społeczne Selected demographic and social features	Częstotliwość Frequency					
	kilka razy w tygodniu lub częściej several times a week and over	nie częściej niż raz w tygodniu, nie rzadziej niż 2-3 razy w miesiącu not more than once a week, not less than 2-3 times a month	mniej więcej raz w miesiącu about once a month	kilka razy w roku several times a year	rzadziej niż kilka razy w roku less than a few times a year	prawie w ogóle lub w ogóle no meetings or almost no meetings
Według wieku By age						
16 lat i więcej and over	12,8	28,5	15,4	20,2	7,8	15,4
55-64	5,8	19,6	15,4	28,2	10,7	20,3
65 lat i więcej and over	6,7	17,0	11,2	20,1	12,3	32,7
65-74	6,8	19,0	12,5	21,5	11,8	28,4
75 lat i więcej and over	6,6	13,0	8,8	17,6	13,0	41,0
Osoby w wieku 65 lat i więcej według płci People aged 65 and over by sex						
Mężczyźni Men	6,8	16,6	11,4	22,5	14,6	28,1
Kobiety Women	6,7	17,2	11,1	18,6	10,7	35,7
Osoby w wieku 65 lat i więcej według klasy miejscowości zamieszkania People aged 65 and over by class of place of residence						
Miasta o liczbie ludności: Urban areas by population:						
Razem Total	7,5	16,6	11,7	21,8	12,0	30,5
500 tys. i więcej thousand and more	5,3*	15,0	9,9*	27,7	17,1	25,0
Pozostałe Other	8,0	17,0	12,1	20,3	10,7	31,9
Wieś Rural areas	5,4	17,7	10,4	17,0	12,7	36,9
Osoby w wieku 65 lat i więcej według wielkości gospodarstwa People aged 65 and over by household size						
W gospodarstwach jednoosobowych In one-person households	11,0	20,9	10,4	15,8	9,9	32,0

W gospodarstwach dwuosobowych i większych In multi-person households	5,0	15,4	11,5	21,8	13,2	33,0
---	-----	------	------	------	------	------

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Pomijając rodzinę, sąsiadów, proszę powiedzieć, jak często spotyka się Pan/Pani lub kontaktuje w celach towarzyskich z przyjaciółmi, znajomymi lub kolegami z pracy? Jak często widuje lub odwiedza Pan/Pani w celach towarzyskich przyjaciół, znajomych, kolegów z pracy?

a Based on the responses to the question: Except for your family, neighbors, please tell me how often do you meet or contact your friends, acquaintances or colleagues for social purposes? How often do you see or visit friends, acquaintances or colleagues for socializing purposes?

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Tablica 4.16. Kontakty na odległość (np. telefoniczne, przez Internet, listownie) ze znajomymi (poza rodziną i sąsiadami) w celach towarzyskich^a według wybranych cech demograficzno-społecznych w 2018 r. (% osób)

Table 4.16. Contacts (e.g. by phone, Internet, letter) with friends (except family and neighbours) for socializing^a by selected demographic and social features in 2018 (% of people)

Wybrane cechy demograficzno-społeczne Selected demographic and social features	Częstotliwość Frequency					
	kilka razy w tygodniu lub częściej several times a week and over	nie częściej niż raz w tygodniu, nie rzadziej niż 2–3 razy w miesiącu not more than once a week, not less than 2–3 times a month	mniej więcej raz w miesiącu about once a month	kilka razy w roku several times a year	rzadziej niż kilka razy w roku less than a few times a year	prawie w ogóle lub w ogóle no meetings or almost no meetings
Według wieku By age						
16 lat i więcej and over	26,1	29,4	11,1	13,5	5,7	14,2
55–64	10,2	26,8	15,3	20,0	8,7	19,0
65 lat i więcej and over	9,2	21,3	10,7	18,1	9,1	31,7
65–74	9,8	23,6	11,8	18,7	8,1	27,9
75 lat i więcej and over	7,9	16,6	8,6	17,0	11,0	38,9
Osoby w wieku 65 lat i więcej według płci People aged 65 and over by sex						
Mężczyźni Men	7,1	19,5	10,6	21,3	10,5	31,0
Kobiety Women	10,5	22,4	10,8	16,1	8,2	32,1
Osoby w wieku 65 lat i więcej według klasy miejscowości zamieszkania People aged 65 and over by class of place of residence						
Miasta o liczbie ludności: Urban areas by population:						
Razem Total	10,6	21,8	11,3	19,0	9,6	27,6

500 tys. i więcej thousand and more	14,8	22,4	11,4*	23,8	8,8*	18,6
Pozostałe Other	9,5	21,7	11,3	17,7	9,8	30,0
Wieś Rural areas	6,6	20,1	9,5	16,6	8,0	39,2
Osoby w wieku 65 lat i więcej według wielkości gospodarstwa People aged 65 and over by household size						
W gospodarstwach jedno- osobowych In one-person households	16,1	23,2	9,8	13,5	7,6	29,8
W gospodarstwach dwu- osobowych i większych In multi-person house- holds	6,5	20,5	11,0	19,9	9,6	32,4

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Pomijając rodzinę, sąsiadów, proszę powiedzieć, jak często spotyka się Pan/Pani lub kontaktuje w celach towarzyskich z przyjaciółmi, znajomymi lub kolegami z pracy? Jak często kontaktuje się Pan/Pani z tymi osobami w celach towarzyskich w inny sposób (np. telefonicznie, przez Internet, listownie)?

a Based on the responses to the question: Except for your family, neighbors, please tell me how often do you get together or contact your friends, acquaintances or colleagues for socializing? How often do you contact these people for socializing in other ways (e.g. by phone, Internet, letter)?

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Tablica 4.17. Zaufanie do wybranych grup ludzi i instytucji^a według wybranych cech demograficzno-społecznych w 2018 (% osób)

Table 4.17. Trust in selected groups of people and institutions^a by selected demographic and social features in 2018 (% of people)

Wybrane cechy demograficzno-społeczne Selected demographic and social features	Zaufanie do Trust in:						
	ludzi ogólnie rzecz biorąc people in general (in others)	najbliższej rodziny – rodziców, dzieci, małżonka/małżonki immediate family – parents, children, spouse	znajomych, przyjaciół acquaintances, friends	sąsiadów neighbours	nieznajomych strangers	władz lokalnych miasta/gminy local government	Kościół Rzymskokatolicki Roman Catholic Church
Według wieku By age							
16 lat i więcej and over	79,4	97,9	94,2	75,3	34,3	56,3	67,4
55–64	81,3	98,2	93,5	80,2	36,6	61,6	74,0
65 lat i więcej and over	86,1	97,0	93,9	83,8	42,6	63,2	77,9
65–74	85,4	97,0	94,6	83,3	42,4	61,9	74,3
75 lat i więcej and over	87,4	97,2	92,5	84,7	43,0	65,6	84,9

Osoby w wieku 65 lat i więcej według płci People aged 65 and over by sex							
Mężczyźni Men	86,8	96,6	93,6	83,2	44,9	63,6	71,9
Kobiety Women	85,7	97,3	94,1	84,1	41,2	62,9	81,8
Osoby w wieku 65 lat i więcej według klasy miejscowości zamieszkania People aged 65 and over by class of place of residence							
Miasta o liczbie ludności: Urban areas by population:							
Razem Total	86,1	97,0	93,3	81,8	40,3	59,7	73,6
500 tys. i więcej thousand and more	90,6	98,3	92,8	78,0	42,8	54,9	66,8
Pozostałe Other	84,9	96,7	93,5	82,8	39,6	61,0	75,4
Wieś Rural areas	86,2	97,1	95,0	87,5	47,0	69,6	85,9
Osoby w wieku 65 lat i więcej według wielkości gospodarstwa People aged 65 and over by household size							
W gospodarstwach jednoosobowych In one-person households	83,1	94,8	92,4	83,1	40,3	61,0	76,2
W gospodarstwach dwuosobowych i większych In multi-person households	87,3	97,8	94,5	84,0	43,5	64,0	78,6

a Na podstawie odpowiedzi: Zdecydowanie mam zaufanie lub Raczej mam zaufanie na pytanie: Czy ogólnie rzecz biorąc, ma czy też nie ma Pan/Pani zaufania do ...

a Based on the responses: I definitely trust or I rather trust to the question: In general, do you trust in ...

Rozdział 5

Chapter 5

Wartości i życie religijne

Values and religious life

5.1. Znaczenie wartości w życiu

5.1. The importance of values in life

Ludzie w swoim życiu kierują się różnymi wartościami. Jedne są powszechnie uznawane i przyjmowane za swoje, a inne nie posiadają takich uniwersalnych własności. Różnice te często wynikają ze zróżnicowania kulturowego, środowiska, w którym żyjemy, wychowania czy wyznawanej wiary¹. W 2018 r. w Badaniu spójności społecznej poddano ocenie zestaw dziewiętnastu wartości. Mieszkańcy Polski w wieku 16 lat i więcej mogli nadać poszczególnym wartościom określone znaczenie poczynawszy od „bardzo dużego” poprzez „duże”, „średnie”, „małe” skończywszy na przyznaniu, że przedstawiona wartość nie ma dla danej osoby znaczenia albo nie mają na ten temat zdania. Wyniki badania pozwoliły w pewnym stopniu odpowiedzieć na pytanie jakie znaczenie mają poszczególne wartości w życiu mieszkańców Polski – które z nich są dla nich ważniejsze, a które mają znaczenie mniejsze lub nie mają go wcale. Okazało się, że większość z wartości, które zostały zawarte w kwestionariuszu badania², miała duże lub bardzo duże znaczenie. Do najważniejszych należą: zdrowie i rodzina/szczęście rodzinne (po 98%), w tym prawie 83% osób uznało, że są to wartości o bardzo dużym znaczeniu. Na trzecim miejscu jest uczciwość (97%), jednak w tym wypadku bardzo duże znaczenie przypisuje jej już mniej, ale nadal dużo, bo 69% osób. W dalszej kolejności (wyniki na poziomie 92–89%) są takie wartości jak: poczucie stabilizacji, poczucie bycia przydatnym, potrzebnym, sprawność fizyczna, szacunek u innych ludzi i miłość. Powyżej 80% mieszkańców Polski uznało posiadanie przyjaciół i przyjaźń jako wartość ważną lub bardzo ważną. W dalszej kolejności – poniżej 80% a więcej niż 60% osób uznało za ważne lub bardzo ważne następujące wartości: praca zawodowa, pieniądze, wolność głoszenia własnych poglądów, patriotyzm/dobro ojczyzny, wykształcenie, dążenie do wiedzy, wiara religijna oraz własne zainteresowania, hobby. Na końcu tej hierarchii wartości (poniżej 40%) są: kariera, rozrywka i życie pełne przygód i wrażeń.

Stosunek osób starszych mających co najmniej 65 lat do większości omawianych tu wartości nie odbiegał zaledwie od opinii ogółu mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej. Pojawiające się różnice, to w głównej mierze zaznaczające się przesunięcia akcentów, związane głównie z etapami życia, które miały wpływ na postrzeganie wartości i przypisywanie im określonego znaczenia³.

Najczęściej duże lub bardzo duże znaczenie osoby starsze przypisywały zdrowiu i rodzinie/szczęściu rodzinemu (powyżej 98%). Dużą wagę osoby po 64 roku życia nadawały też tak fundamentalnej i ogólnospołecznej wartości jak uczciwość (98%, w tym dla 74% wartość ta miała znaczenie bardzo duże, odpowiednio o 1 i 5 p. proc. więcej niż w całej populacji). Dla osób w tym wieku nieznacznie większe znaczenie – niż u pozostałych – mają takie wartości jak: szacunek u innych ludzi (93%, różnica o 4 p. proc. w stosunku do danych ogółem) oraz sprawność fizyczna (91%). Ważne dla 90% osób po 64 roku życia są też: poczucie stabilizacji i bycie potrzebnym. Wysoko cenionymi wartościami (powyżej 80%) są również miłość i patriotyzm. W obu tych przypadkach zaznacza się dość istotna różnica, bowiem miłość jako wartość, która ma bardzo duże znaczenie, jest postrzegana rzadziej przez osoby starsze niż przez wszystkich mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej (różnica

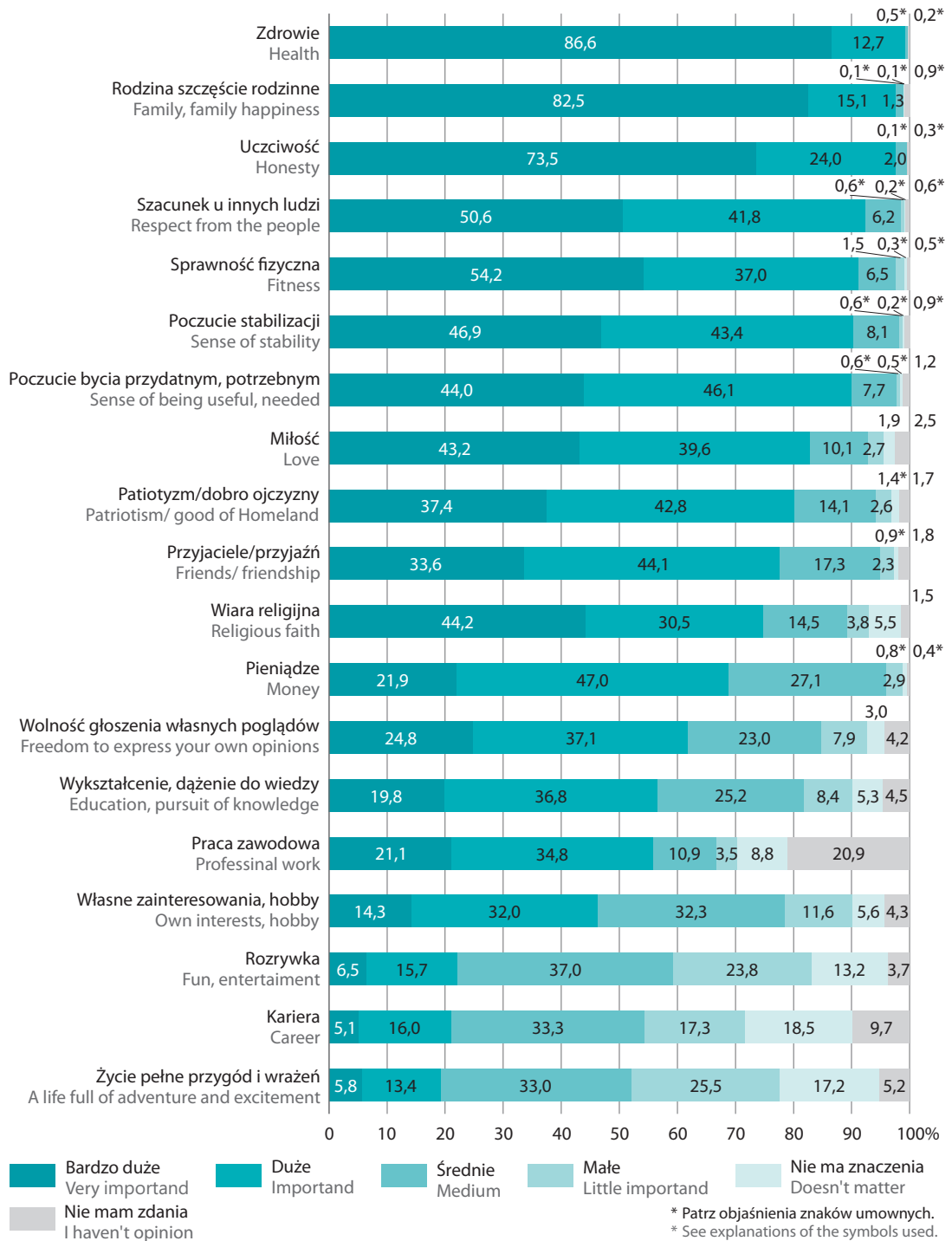
1 Próba analizy systemu wartości mieszkańców Polski w kontekście religijności została zaprezentowana w publikacji *Jakość życia w Polsce w 2015 r.*, Warszawa 2017, s. 123–129.

2 Były to w kolejności: zdrowie; rodzina, szczęście rodzinne; uczciwość; wiara religijna; szacunek u innych ludzi; poczucie stabilizacji; patriotyzm/dobro Ojczyzny; przyjaciele/przyjaźń; rozrywka; wolność głoszenia własnych poglądów; praca zawodowa; własne zainteresowania, hobby; wykształcenie, dążenie do wiedzy; pieniądze; życie pełne przygód i wrażeń; miłość; poczucie bycia przydatnym, potrzebnym; sprawność fizyczna; kariera.

3 Więcej na ten temat w: *Jakość życia i kapitał społeczny w Polsce. Wyniki Badania spójności społecznej 2018*, GUS, Warszawa 2020, s. 175–177.

o 11 p. proc.). Patriotyzm zaś jest częściej dostrzegany jako wartość o bardzo dużym znaczeniu właśnie przez osoby po 64 roku życia (różnica o 11 p. proc.). Także wyżej ocenianą wartością (różnica o 13 p. proc.) – przez osoby w wieku 65 lat i więcej – jest wiara religijna. Ma ona duże znaczenie dla 75% osób w tym wieku,

Wykres 5.1. Znaczenie wartości w życiu^a (% osób w wieku 65 lat i więcej)
 Chart 5.1. The importance of values in life^a (% of people aged 65 and over)

^a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Chciałbym/chciałabym teraz zapytać, jakie znaczenie mają w Pana/Pani życiu następujące wartości...
^a Based on the responses to the question: I would like to ask you what importance the following values have in your life...

(w tym dla 44% osób ma bardzo duże znaczenie). Niżej cenionymi wartościami w życiu są natomiast: praca zawodowa⁴ (mniej o 19 p. proc.), kariera (mniej o 16 p. proc.), hobby (mniej o 15 p. proc.), rozrywka (mniej o 11 p. proc.), życie pełne przygód i wrażeń – (mniej o 10 p. proc.) czy wolność głoszenia własnych poglądów (mniej o 9 p. proc.).

Warto zaznaczyć, że o ile w kwestii podejścia do wielu wartości, w tym do tych najważniejszych, takich jak: zdrowie, rodzina oraz uczciwość, grupa osób po 64 roku życia wydaje się mieć zbliżone do siebie poglądy, to w wielu wypadkach takie zmienne jak płeć czy miejsce zamieszkania różnicują te opinie. I tak, wiara religijna jako wartość, ma duże lub bardzo duże znaczenie dla 80% kobiet w tym wieku, ale już dla 66% mężczyzn. Mężczyźni natomiast bardziej niż kobiety cenią takie wartości jak: wolność głoszenia własnych poglądów (różnica o 11 p. proc.), praca zawodowa (różnica o 13 p. proc.), własne zainteresowania, hobby oraz rozrywka (w obu przypadkach różnica wynosiła 7 p. proc.). Podobnie, acz z większym natężeniem, różnice w podejściu do wartości można zaobserwować wśród „skrajnych” klas miejscowości zamieszkania, czyli wśród osób zamieszkałych na wsi i w miastach o liczbie mieszkańców 500 tys. i więcej. Dla mieszkańców wsi większe znaczenie (znaczenie duże i bardzo duże) niż dla mieszkańców największych miast mają takie wartości jak: wiara religijna – 84% (różnica o 21 p. proc.) oraz pieniądze – 72% (różnica o 8 p. proc.). Mieszkańcy ośrodków miejskich liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców bardziej niż mieszkańcy wsi cenią sobie natomiast takie wartości jak: własne zainteresowania, hobby (różnica 23 p. proc.), wolność głoszenia własnych poglądów i wykształcenie (różnica po 20 p. proc.), przyjaźń i rozrywka (różnica po 13 p. proc.) oraz życie pełne przygód i wrażeń (różnica o 12 p. proc.).

Wiek na tyle silnie różnicuje podejście do kwestii niektórych omawianych tu wartości⁵, że jest to dostrzegalne także wśród osób powyżej 64 roku życia. Taką wartością jest przede wszystkim wiara. Jej znaczenie wzrasta wraz z wiekiem. Duże lub bardzo duże znaczenie wiara ma dla 70% osób w wieku 55–64 lata. W kolejnej, starszej grupie wieku (65–74 lata) odsetek osób przypisujących tej wartości duże lub bardzo duże znaczenie rośnie o 2 p. proc., by wśród najstarszych mieszkańców Polski (75 lat i więcej) osiągnąć wartość 81% (w tym dla 49% osób powyżej 74 roku życia wiara ma bardzo duże znaczenie). Przyglądając się pozostałym wartościom można stwierdzić, że dla osób po 74 roku życia w większości przypadków mają one mniejsze znaczenie niż dla osób z młodziej grupy wieku (65–74 lata). Najbardziej jest to widoczne w przypadku takich wartości jak: własne zainteresowania, hobby (spadek o 9 p. proc.), pieniądze (mniej o 8 p. proc.), wykształcenie (spadek o 6 p. proc.) oraz poczucie bycia przydatnym, potrzebnym (mniej o 5 p. proc.).

5.2. Najważniejsze wartości w życiu

5.2. The most important values in life

Określenie znaczenia poszczególnych wartości nie daje jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, które wartości są uznawane za najważniejsze w życiu. Każdy człowiek indywidualnie przywiązuje wagę do poszczególnych wartości. Jak pokazały to przedstawione tu wyniki, jedne wartości są mniej ważne, zaś inne stanowią dla człowieka punkty odniesienia normatywnego, wokół których toczy się życie. Dlatego też interesujące jest ustalenie hierarchii tych wartości. Z tego powodu w badaniu zapytano mieszkańców Polski w wieku 16 i więcej lat, o podanie trzech (z 19 uwzględnionych w badaniu) najważniejszych dla nich wartości. Zdecydowanie najczęściej jako najważniejszą wartość w życiu wymieniano zdrowie – ponad 66% osób, wśród osób starszych, powyżej 64 roku życia odsetek ten był jeszcze wyższy i wyniósł 79%. Rodzina, szczęście rodzinne jako najważniejsza wartość wskazywana była już znacznie rzadziej (22%), a jeszcze rzadziej przez osoby w wieku 65 lat i więcej (14%). Jedynie 3% ogółu osób uznało miłość jako najważniejszą wartość w życiu, w grupie 65 plus tak uznał niecały 1% osób. Pozostałe wartości pojawiały się na pierwszym miejscu zupełnie okazjonalnie, w większości nie przekraczając 1% odpowiedzi.

⁴ W grupie osób w wieku 65 lat i więcej w przypadku wartości „praca zawodowa” wysoki odsetek (21%) osób odpowiedziało nie mam zdania. W znacznej ilości przypadków osoby po 64 roku życia już nie pracują zawodowo dlatego odnotowano tak duży odsetek odpowiedzi nieustosunkowującej się do tego zagadnienia.

⁵ Więcej na ten temat w: Jakość życia i kapitał społeczny w Polsce. Wyniki Badania spójności społecznej 2018, GUS, Warszawa 2020, s. 176.

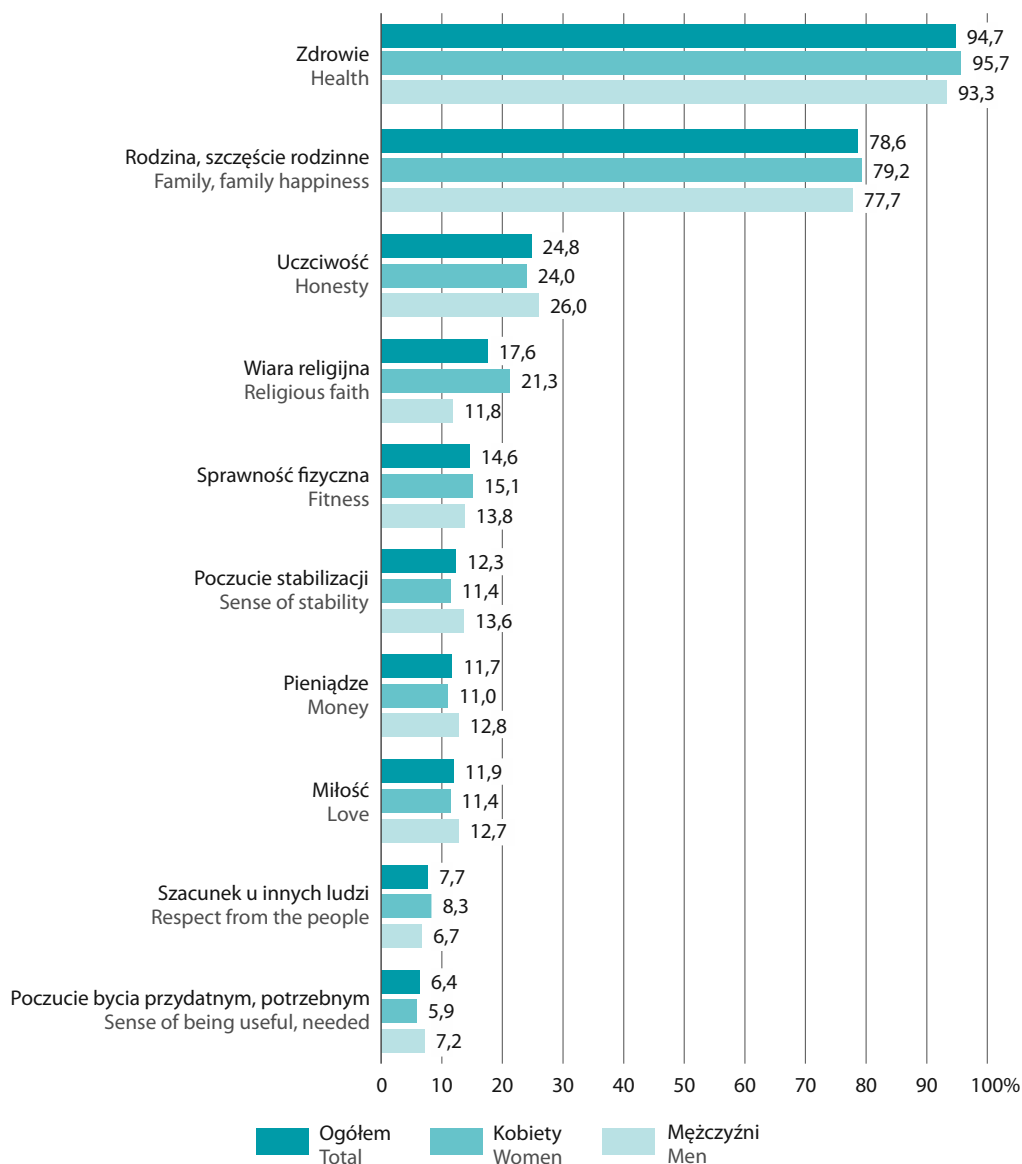
Dla przedstawienia pełniejszego obrazu hierarchii wartości mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej zastosowano analizę rozkładów wskazań w kolejności trzech najważniejszych wartości w życiu. I tak konsekwentnie, zdrowie oraz rodzina/szczęście rodzinne były najczęściej wskazywane (odpowiednio: ponad 89% i 79% wskazań) jako jedne z trzech najważniejszych wartości w życiu osób powyżej 16 lat. Także wśród osób po 64 roku życia wartości te uzyskały zdecydowanie najwięcej wskazań (odpowiednio: 95% i 79% odpowiedzi).

Kolejne wartości, które wskazywano jako jedne z trzech najważniejszych pojawiały się już dużo rzadziej. W pierwszej dziesiątce najczęściej wskazywanych wartości przez mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej znalazły się: miłość (ok. 22% wskazań), uczciwość (20%), poczucie stabilizacji oraz pieniądze (po 16%), praca zawodowa (10%), sprawność fizyczna i wiara religijna (po 9%).

Kolejność wskazań w grupie osób mających 65 lat i więcej nieznacznie różniła się od danych dla całej populacji. W grupie tej jeszcze większego znaczenia nabierają takie wartości jak: uczciwość (25%), wiara religijna (18%) i sprawność fizyczna (15%). Tracą zaś na znaczeniu: miłość, pieniądze i poczucie stabilizacji (po 12%), praca zawodowa (5%) oraz przyjaciele (4%).

Wykres 5.2. Wartości najczęściej wskazywane jako trzy najważniejsze w życiu^a według płci^b (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 5.2. The values most frequently indicated as one the tree most important in life^a by sex^b (% of people aged 65 and over)

a Każdy respondent mógł wybrać, spośród 19 wyszczególnionych na kwestionariuszu, 3 najważniejsze dla niego wartości (najważniejszą, drugą i trzecią w kolejności). Podane na wykresie wartości procentowe odnoszą się do liczby osób w wieku 16 lat i więcej, którzy wskazali daną wartość jako jedną z 3 najważniejszych. Suma wartości procentowych jest mniejsza lub równa 300%. b Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Proszę z powyższej listy wybrać 3 najważniejsze wartości i wpisać je.

a Each respondent was asked to choose the 3 most important for their values of the 19 listed in the questionnaire (the most important one as well as the values chosen in the second and in the third). Percentages presented in the chart refer to people aged 16 and over who indicated the given value as one of the 3 most important. The sum of the percentages is less than or equal to 300%. b Based on the responses to the question: Please, select the 3 most important values from the list above and enter them.

W grupie osób w wieku 65 lat i więcej różnice w układzie hierarchii wartości (tzn. ocenianej na podstawie częstości wskazania przez respondentów danej wartości jako jednej z trzech najważniejszych) wynikające z płci są w większości przypadków niewielkie, znacząca różnica dotyczy jedynie podejścia do wiary. Dla 21% kobiet wiara jest jedną z trzech najważniejszych wartości w życiu i ogólnie dla kobiet w tej grupie wieku

znajduje się na czwartym miejscu, natomiast wśród mężczyzn wiarę jako jedną z trzech najważniejszych wartości wskazało 12% osób, dlatego w ich hierarchii wartości wiara zajmuje dopiero ósme miejsce. Większe różnice wynikają z miejsca zamieszkania i jest to dostrzegalne przede wszystkim z porównania skrajnych klas miejscowości zamieszkania. Wartości zasadnicze takie jak: zdrowie i szczęście rodzinne nadal były bardzo ważne niezależnie od miejsca zamieszkania, z zastrzeżeniem, że wśród mieszkańców największych miast miały one nieco niższe znaczenie (odpowiednio o 4 i 9 p. proc.) niż wśród mieszkańców wsi. Mieszkańcy największych miast (liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców) częściej niż mieszkańcy wsi wśród trzech najważniejszych wartości wymieniali: uczciwość, miłość, przyjaciół/przyjaźń, wolność głoszenia własnych poglądów czy patriotyzm. Mieszkańcy wsi większe znaczenie przypisują wierze religijnej, pieniądзом i sprawności fizycznej.

Tablica 5.1. Najczęściej wskazywane wartości jako trzy najważniejsze w życiu^a według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Table 5.1. The values most frequently indicated as one the three most important in life^a by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)

Wartości ^b Values ^b	Ogółem 65 lat i więcej Total 65 years and over	Miasta o liczbie ludności Urban areas by population			Wieś Rural areas
		razem total	500 tys. i więcej 500 thousand and more	pozostałe other	
Zdrowie Health	94,7	93,8	92,5	94,1	96,5
Rodzina, szczęście rodzinne Family, family happiness	78,6	77,2	72,1	78,6	81,2
Uczciwość Honesty	24,8	27,2	30,7	26,3	20,1
Wiara religijna Religious faith	17,6	14,0	10,2	15,0	24,2
Sprawność fizyczna Fitness	14,6	13,9	12,7	14,2	15,8
Poczucie stabilizacji Sense of stability	12,3	13,5	13,7	13,4	10,1
Miłość Love	11,9	13,3	14,3	13,0	9,5
Pieniądże Money	11,7	11,0	7,2	12,0	12,9
Szacunek u innych ludzi Respect from the people	7,7	7,7	8,6	7,5	7,6
Poczucie bycia przydatnym, potrzebnym Sense of being useful, needed	6,4	6,8	6,2	7,0	5,6
Praca zawodowa Professional work	4,9	4,5	7,4	3,8	5,6
Przyjaciele/ przyjaźń Friends/ friendship	4,4	5,4	6,6	5,1	2,6
Patriotyzm/dobro ojczyzny Patriotism/good of Homeland	3,2	3,8	5,4	3,4	2,0
Wolność głoszenia własnych poglądów Freedom to express your own opinions	2,4	2,9	5,6	2,2	1,6

Wykształcenie, dążenie do wiedzy Education, pursuit of knowledge	2,3	2,2	4,1	1,7	2,6
Własne zainteresowania, hobby Own interests, hobby	0,9	1,2	2,3	1,0	0,2
Rozrywka Fun, entertainment	0,3	0,5	0,1	0,6	0,0
Życie pełne przygód i wrażeń A life of adventure and excitement	0,3	0,4	0,1	0,5	0,1
Kariera Career	0,1	0,1	0,0	0,1	0,2

a Każdy respondent mógł wybrać, spośród 19 wyszczególnionych na kwestionariuszu, 3 najważniejsze dla niego wartości (najważniejszą, drugą i trzecią w kolejności). Podane na wykresie wartości procentowe odnoszą się do liczby osób w wieku 16 lat i więcej, którzy wskazali daną wartość jako jedną z 3 najważniejszych. Suma wartości procentowych jest mniejsza lub równa 300%. b Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Proszę z powyższej listy wybrać 3 najważniejsze wartości i wpisać je.

a Each respondent was asked to choose the 3 most important for their values of the 19 listed in the questionnaire (the most important one as well as the values chosen in the second and in the third). Percentages presented in the chart refer to people aged 16 and over who indicated the given value as one of the 3 most important. The sum of the percentages is less than or equal to 300%. Based on the responses to the question: Please, select the 3 most important values from the list above and enter them.

Gdy wyodrębniemy z kategorii osób powyżej 64 roku życia dwie grupy wieku: 65–74 lata oraz 75 lat i więcej to wyraźnie widać, że wśród najstarszych mieszkańców Polski wzrasta znaczenie wiary religijnej jako wartości. 24% osób w wieku 75 lat i więcej uznało ją jako jedną z trzech najważniejszych wartości w życiu, podczas gdy w grupie osób w wieku 65–74 lata odsetek ten wyniósł 14%, a wśród jeszcze młodszych (55–64 lata) wyniósł 10%. Wśród najstarszych osób (75 lat i więcej) w porównaniu z grupą młodszych seniorów (65-74 lata) mniejsze jest natomiast znaczenie takich wartości jak: poczucie stabilizacji (o niespełna 5 p. proc.), uczciwość (o 4 p. proc.) oraz praca (o 3 p. proc.). W zakresie pozostałych wartości uznawanych jako jedna z trzech najważniejszych w życiu różnice te były już zdecydowanie mniejsze i wahały się w granicach 0,5 – 2 p. proc.

5.3. Przejawy życia religijnego

5.3. Expressions of religious life

Religia nadal odgrywa znaczącą rolę w kształtowaniu moralnego obszaru życia człowieka i wyznawanych przez niego wartości, co jest widoczne szczególnie wśród osób po 64 roku życia. Chociaż współcześnie, siła oddziaływania religii na różne aspekty życia wydaje się słabsza, to nie można jednak mówić o załamaniu się wpływu religii na proces formowania kształtu życia. Istotne jest w tym kontekście zaangażowanie na polu religijnym – to tam często odbywa się proces kształtowania poglądów i utrwalania wartości. Aktywność religijna to jeden z ważniejszych elementów społecznej aktywności człowieka – szczególnie tego, który deklaruje przynależność do Kościoła lub związku wyznaniowego⁶. To zaangażowanie może się objawiać na różne sposoby, nie tylko przez modlitwę i uczestnictwo w praktykach religijnych, ale także np. poprzez branie czynnego udziału w różnego rodzaju organizacjach, grupach czy ruchach religijnych, zarówno katolickich czy szerzej chrześcijańskich, jak i innych kościołów i związków wyznaniowych działających w Polsce. Tego typu organizacje religijne odgrywają nierzadko bardzo istotną rolę w animowaniu życia społecznego, szczególnie w środowiskach lokalnych, właśnie poprzez swój wspólnotowy charakter. Oznacza to, że relacje pomiędzy osobami w takich organizacjach stanowią istotną część więzi społecznych, jakie występują właśnie w tego typu społecznościach. Wiąz z parafią lub inną wspólnotą religijną oraz praca na jej rzecz – to ważne składniki instytucjonalno-wspólnotowego wymiaru religijności. Szeroko rozumiana religijność stanowi ważny element życia jednostki, jest to szczególnie widoczne – jak wskazują na to wyniki Badania spójności społecznej z 2018 r. – wśród osób w wieku powyżej 64 roku życia. W badaniu tym znalazł się zestaw pytań dotyczących tematyki religijnej. Dla uchwycenia obrazu życia religijnego przygotowano kilka pytań ukazujących różne jego aspekty. Tak więc obok zagadnień związanych z autodeklaracją przynależności

⁶ Według danych Narodowego Spisu Powszechnego w 2011 roku w Polsce swoją przynależność wyznaniową zadeklarowało przeszło 34,2 mln. osób. Liczba ta stanowi 88,9% ogółu ludności Polski lub 97,4% populacji o rozpoznanym statusie wyznaniowym. Szerzej o tym w publikacji Wyznania religijne w Polsce w latach 2015–2018, s. 30–33, Warszawa 2019.

do wyznania religijnego, stosunkiem do wiary i wypełnianiem praktyk religijnych pojawiły się także takie, które ukazują aktywność społeczno-religijną oraz intensywność zaangażowania w działalność Kościoła, wspólnot i innych religijnych organizacji. Na pytania te odpowiadali mieszkańcy Polski mający co najmniej 16 lat, a na potrzeby niniejszej publikacji specjalnie opracowano wyniki dla osób w wieku 65 lat i więcej.

Poczucie przynależności do Kościoła lub związku wyznaniowego oznacza przeważnie przyswojenie i zaakceptowanie określonych zasad wiary danego wyznania, ale także wypełnianie związanych z tą przynależnością obowiązków, np. takich jak: uczestnictwo w spotkaniach religijnych, modlitwa osobista lub zbiorowa. W praktyce poczucie związku z wyznaniem przybiera różne formy i ma różną skalę natężenia. Może to być jedynie deklaracja subiektywna uwarunkowana uczuciowo lub kulturowo, może też być wynikiem przemyślanego uczestnictwa, głębokiej wiary, może nawrócenia, a objawiająca się silnym zaangażowaniem i poczuciem współodpowiedzialności za wspólnotę, do której się należy.

Z odpowiedzi na pytanie: Do jakiego wyznania religijnego (kościół lub związku wyznaniowego) Pan/Pani należy? wynika, że 93,5% mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej w 2018 r. identyfikowało się z instytucjami wyznaniowymi, a wśród osób powyżej 64 roku życia odsetek ten wyniósł 96,4%. Do żadnego wyznania nie należało 3,1% osób w wieku 16 lat i więcej i 1,9% osób w wieku 65 plus. Co dwusetna osoba w wieku co najmniej 16 lat czyli 0,5% nie potrafiło określić swojej przynależności wyznaniowej, a 2,9% osób odmówiło odpowiedzi na to pytanie. W grupie osób powyżej 64 roku życia było to analogicznie 0,3 i 1,4% osób. Najliczniejszą zbiorowością byli wierni Kościoła Rzymskokatolickiego (Kościół katolicki obrządek łaciński) – 91,9% badanej populacji, którzy wśród osób w wieku 65 plus stanowili 95,4%. Członkowie innych wyznań religijnych to łącznie 1,6%, zaś wśród osób starszych po 64 roku życia 1,0%. Na drugim miejscu co do ilości członków był Kościół prawosławny, do którego należało 0,9% osób w wieku 16 lat i więcej, a wśród osób w wieku 65 plus stanowili oni 0,5%. Łącznie wiernych kościołów protestanckich było 0,3%, a w grupie 65 plus to 0,1%. Świadkowie Jehowy stanowili 0,2% osób (w grupie wieku 65 plus było to 0,1% osób). Wierni Kościoła greckokatolickiego stanowili 0,1%, zarówno wśród osób w wieku 16 lat i więcej, jak i wśród osób mających nie mniej niż 65 lat. Do innych wyznań należało 0,2% mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej i 0,1% w wieku 65 plus.

Tablica 5.2. Przynależność do wyznania religijnego^a w 2018 r. (% osób)
Table 5.2. Religious affiliation^a in 2018 (% of people)

Przynależność wyznaniowa Religious affiliation	Osoby w wieku People aged	
	65 lat i więcej 65 and over	16 lat i więcej 16 and over
Należący do kościoła lub związku wyznaniowego ogółem Belonging to a church or a religious association total	96,4	93,5
Kościół Rzymskokatolicki Roman Catholic Church	95,4	91,9
Inne kościoły i związki wyznaniowe Other Churches and religious associations	1,0	1,6
Nienależący do żadnego wyznania Not belonging to any religion	1,9	3,1
Niepotrafiący określić Unable to categorize	0,3	0,5
Odmawiający odpowiedzi Refusal to respond	1,4	2,9

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Do jakiego wyznania religijnego (kościół lub związku wyznaniowego) Pan/Pani należy?

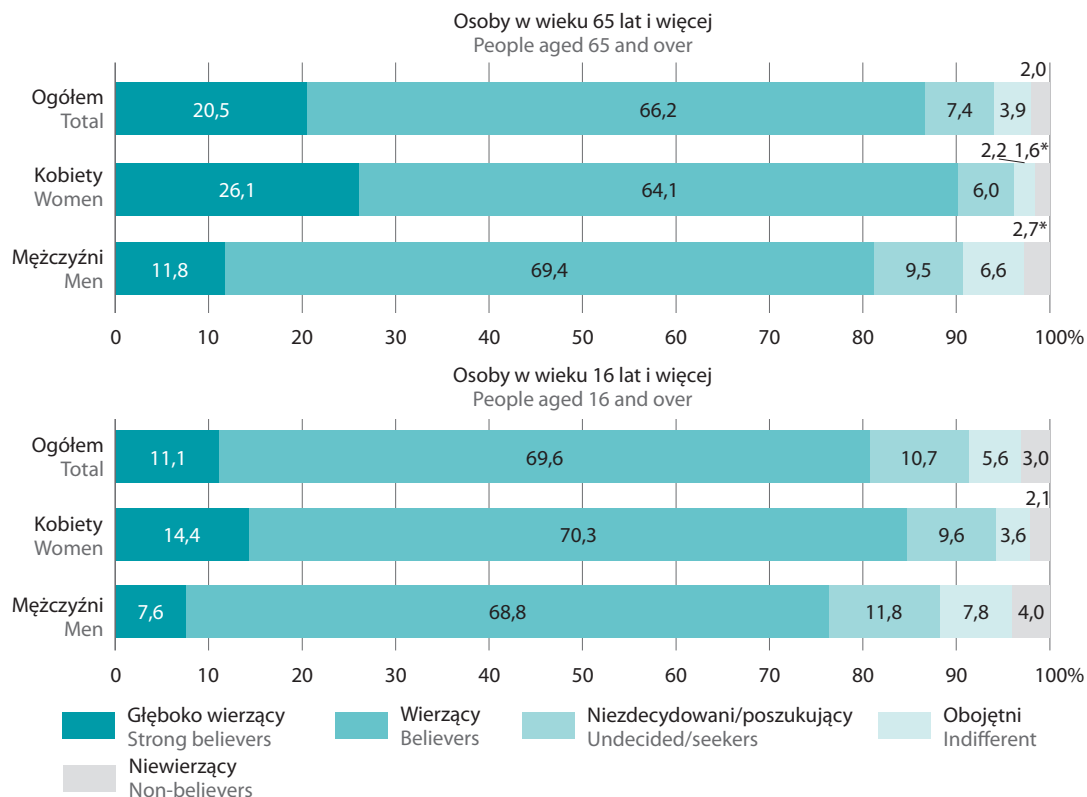
a Based on the responses to the question: What religious denomination (a church or a religious association) do you belong to?

Wśród osób po 64 roku życia swoją przynależność wyznaniową deklarowało nieznacznie więcej kobiet (97%) niż mężczyzn (96%). Znacznie większa różnica (6 p. proc.) występuje pomiędzy mieszkańcami wsi (98%) a mieszkańcami miast liczącymi co najmniej 500 tys. mieszkańców (92%). Wiąże się ona przede wszystkim z niższym odsetkiem osób (niespełna 92%) przynależących do Kościoła Rzymskokatolickiego oraz relatywnie najwyższym odsetkiem osób nienależących do żadnego wyznania w największych miastach (przeszło 5%). Wśród mieszkańców wsi po 64 roku życia odsetek ten wynosi niecałe 0,5%.

Wiek różnicuje przynależność do wyznania religijnego. Najwyższy odsetek deklaracji przynależności wyznaniowej (przeszło 96%) odnotowano wśród dwu najstarszych kategorii osób (w wieku 65–74 i 75 lat i więcej). Jest on wyższy o około 3 p. proc. w stosunku do wszystkich mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej. Różnica ta wiąże się przede wszystkim z wyższymi odsetkami deklaracji przynależności do Kościoła Rzymskokatolickiego w najstarszych grupach (95%) oraz relatywnie niskimi odsetkami odpowiedzi świadczących o braku przynależności do jakiegokolwiek wyznania (2%) i odmowami odpowiedzi (trochę ponad 1%).

O ogólnym poziomie religijności w Badaniu spójności społecznej mówi nam deklaracja stosunku do wiary. Mimo, że ukazuje ona jedynie przybliżony obraz znaczenia i roli religii w życiu człowieka, to jest jedną z najbardziej powszechnie stosowanych w badaniach społecznych miar religijności – nazywaną globalnym wyznaniem wiary. Posiada ona tę zaletę, że obok autoidentyfikacji religijnej obejmuje również samoocenę religijności. Jak wykazały wyniki badania, w pierwszej połowie 2018 r. 81% mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej to osoby wierzące (w tym ok. 11% osób określiło siebie jako głęboko wierzące). Wśród osób po 64 roku życia odsetek ten był wyższy i wyniósł 87%, a osób głęboko wierzących – 21%. Zaznaczają się tu także duże różnice wynikające z płci. Wśród kobiet głęboko wierzące stanowiły 26%, zaś wśród mężczyzn odsetek ten był wyraźnie niższy – 12%. Znacznie mniejszą grupę tworzyły osoby niezdecydowane, ale przywiązane do tradycji religijnej lub poszukujące. Wśród ogółu osób w wieku co najmniej 16 lat było to niecałe 11%. Osoby obojętne wobec wiary to niespełna 6%, a osoby niewierzące 3% analizowanej populacji. W grupie 65 plus odsetki te były niższe i wyniosły analogicznie: niezdecydowani 7%, obojętni 4%, a niewierzący 2%. W grupach tych zaznaczył się wyższy odsetek mężczyzn niż kobiet.

Wykres 5.3. Stosunek do wiary religijnej^a według płci w 2018 r. (% osób)
 Chart 5.3. Attitude towards religious faith^a by sex in 2018 (% of people)

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Która z wymienionych odpowiedzi najlepiej oddaje Pana/Pani stosunek do wiary?
 a Based on the responses to the question: Which of these answers best reflects your attitude to faith?

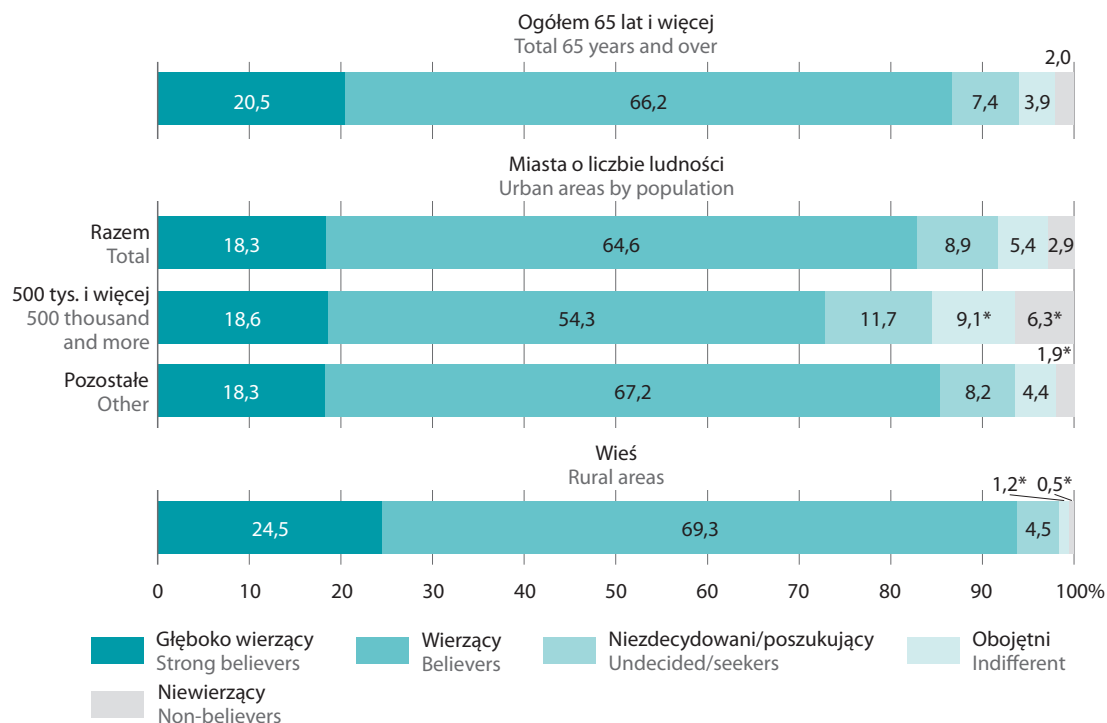
* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Wielkość miejscowości zamieszkania to obok płci drugi czynnik wpływający na poziom religijności i ma on znaczenie również w grupie osób w wieku 65 plus. Wśród starszych mieszkańców wsi odsetek osób uznających się za wierzące wyniósł 94% (w tym prawie 25% to głęboko wierzący). Wraz ze wzrostem wielkości miejscowości zamieszkania spadał odsetek osób wierzących na rzecz: poszukujących, obojętnych i odmawiających odpowiedzi. Najniższy odsetek osób wierzących odnotowano w największych miastach (liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców) i było to 73%. Z drugiej strony odnotowano tam wśród osób starszych najwyższy odsetek osób niezdecydowanych lub poszukujących 12%.

Wykres 5.4. Stosunek do wiary religijnej^a według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 5.4. Attitude towards religious faith^a by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)

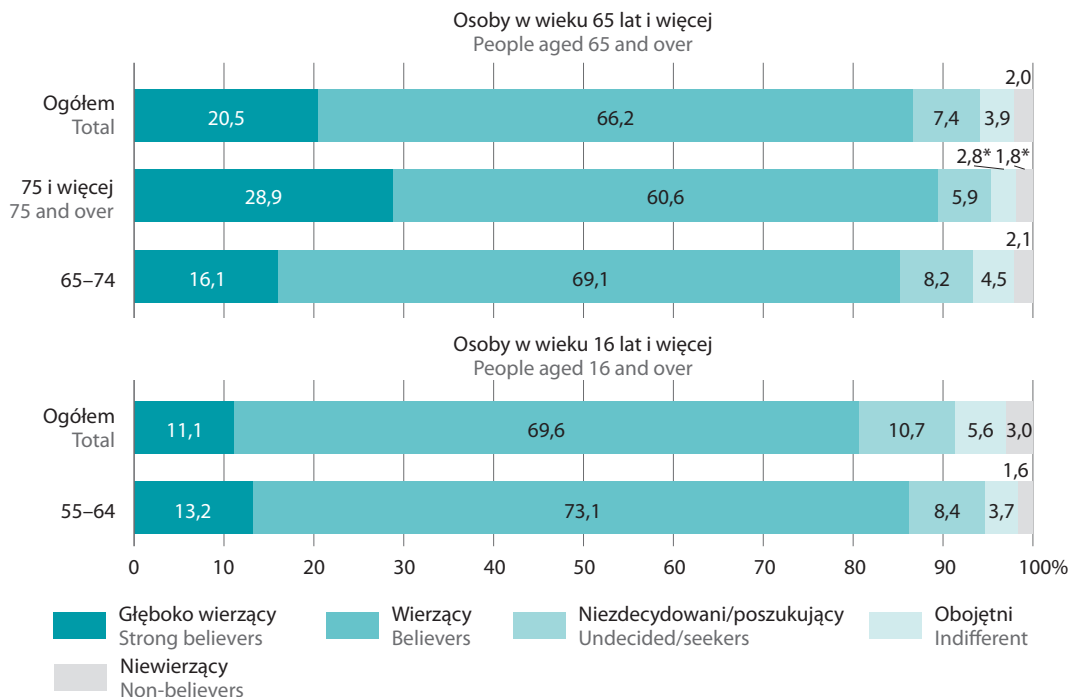
^a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Która z wymienionych odpowiedzi najlepiej oddaje Pana/Pani stosunek do wiary?
^a Based on the responses to the question: Which of these answers best reflects your attitude to faith?

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Osób wierzących przybywa wraz z wiekiem. Jest to widoczne także w samej grupie osób mających powyżej 64 lat. Najwyższe odsetki zanotowano wśród najstarszych mieszkańców Polski (75 lat i więcej), gdzie było to 90% osób. Także głębokość wiary wyraźnie rośnie wraz wiekiem. Na poziomie ogółem odsetek głęboko wierzących wynosił 11%, w grupie 55–64 lata 13%, w grupie 65–74 lata 16%, zaś wśród najstarszych (75 lat i więcej) 29%.

Wykres 5.5. Stosunek do wiary religijnej^a według wieku w 2018 r. (% osób)
 Chart 5.5. Attitude towards religious faith^a by age in 2018 (% of people)

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Która z wymienionych odpowiedzi najlepiej oddaje Pana/Pani stosunek do wiary?

a Based on the responses to the question: Which of these answers best reflects your attitude to faith?

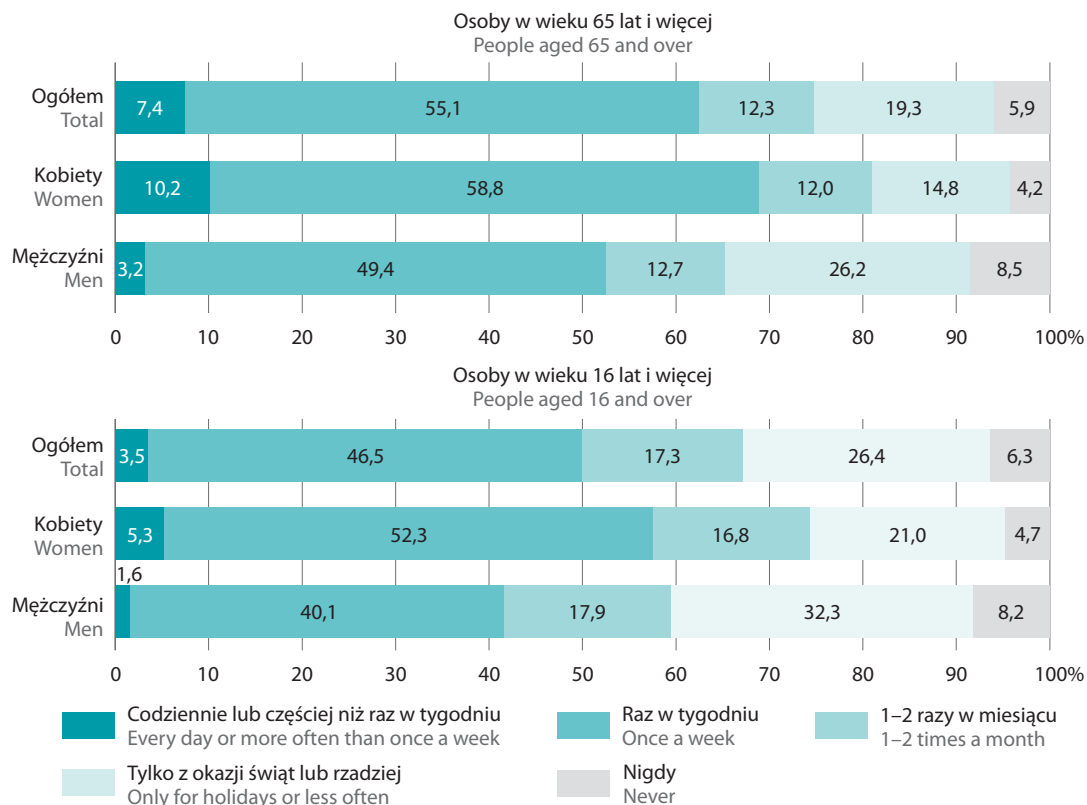
* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Ważnym przejawem zinstytucjonalizowanego wymiaru religijności jest udział we wspólnotowych praktykach religijnych, takich jak msze św., nabożeństwa czy spotkania religijne. Pytanie postawione w kwestionariuszu wskazuje na częstotliwość uczestniczenia w praktykach religijnych, przez co zwraca uwagę na ich aspekt ilościowy. Ze złożonych deklaracji wynika, że połowa mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej uczestniczyła w praktykach religijnych w 2018 r. co najmniej raz na tydzień, w tym niecałe 4% „chodziło do kościoła” codziennie lub częściej niż raz w tygodniu. Nieco powyżej 17% uczestniczyło w tych praktykach 1–2 razy w miesiącu, ok. 26% jedynie z okazji świąt lub rzadziej. Niewiele ponad 6% w ogóle nie brało udziału w tego typu praktykach.

W grupie osób w wieku powyżej 64 lat odsetek osób uczęszczających na msze św., nabożeństwa co najmniej raz na tydzień (określanych tu jako często praktykujący) był wyższy i wynosił 63%, w tym 7% częściej niż raz w tygodniu. W grupie tej zaobserwowano znacząco wyższy odsetek (o 16 p. proc.) często praktykujących kobiet (69%, w tym 10% praktykowało częściej niż raz w tygodniu), niż mężczyzn (53%, w tym 3% „chodziło do kościoła” częściej niż raz w tygodniu). Mężczyźni natomiast częściej niż kobiety odpowiadali że „chodzą do kościoła” tylko z okazji świąt lub rzadziej (różnica 10 p. proc.) albo wcale nie praktykują (różnica 4 p. proc.).

Wykres 5.6. Uczestnictwo w mszach św. i innych spotkaniach religijnych^a według płci w 2018 r. (% osób)
 Chart 5.6. Attendance at Holy Masses and other religious meetings^a by sex in 2018 (% of people)

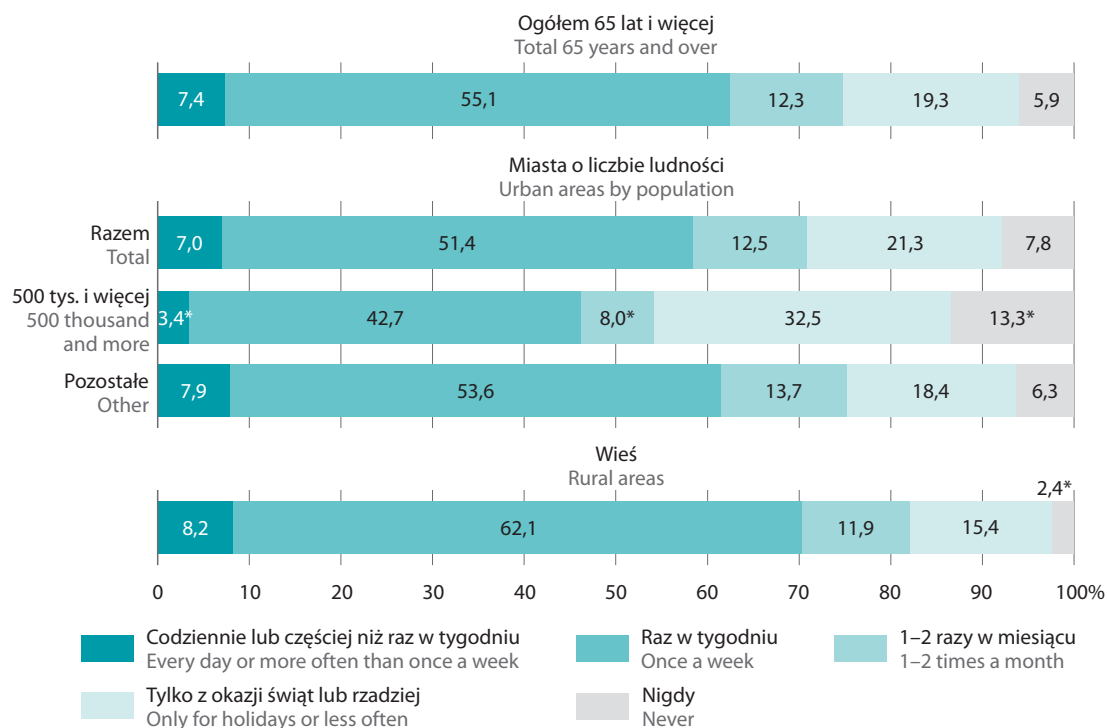
a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Poza sytuacjami szczególnymi (śluby, pogrzeby itp.), jak często mniej więcej bierze Pan/Pani udział w mszach, nabożeństwach lub spotkaniach religijnych?

a Based on the responses to the question: Except in special situations (weddings, funerals, etc.), how often do you usually participate in Holy Masses, religious services or meetings?

Wśród osób starszych (65 plus) duży wpływ na częstotliwość udziału we wspólnotowych praktykach religijnych miała wielkość miejscowości zamieszkania. Najczęściej (raz w tygodniu lub częściej) w praktykach religijnych uczestniczyli mieszkańcy wsi (70%). Wśród mieszkańców miast liczących do 500 tys. mieszkańców odsetek ten wyniósł około 62%, zaś najmniejszy odsetek (46%) odnotowano wśród mieszkańców największych miast liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców. W największych ośrodkach miejskich bardzo liczną (około 33%) grupę stanowiły osoby starsze uczestniczące w mszach św. i innych spotkaniach religijnych tylko z okazji świąt lub jeszcze rzadziej, a nigdy w tego typu spotkaniach nie brało udziału przeszło 13% osób.

Wykres 5.7. Uczestnictwo w mszach św. i innych spotkaniach religijnych^a według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 5.7. Attendance at Holy Masses and other religious meetings^a by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Poza sytuacjami szczególnymi (śluby, pogrzeby itp.), jak często mniej więcej bierze Pan/Pani udział w mszach, nabożeństwach lub spotkaniach religijnych?

a Based on the responses to the question: Except in special situations (weddings, funerals, etc.), how often do you usually participate in Holy Masses, religious services or meetings?

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Wiek wyraźnie różnicował poziom uczestnictwa w praktykach religijnych. Najrzadziej uczestniczyły w nich osoby w wieku 25–34 lata. W grupie tej odnotowano najniższy odsetek osób często praktykujących (tzn. raz w tygodniu lub częściej) – 36%. Znacznie wyższa częstotliwość praktyk widoczna jest wśród osób po 55 roku życia. W grupie osób w wieku 55–64 lat odsetek ten wyniósł 60%, zaś wśród osób w wieku powyżej 64 lat – 63%. Natomiast wśród osób mających 75 lat i więcej odsetek ten był najwyższy i wyniósł 64%. Odsetek osób praktykujących najczęściej (codziennie lub częściej niż raz w tygodniu) rósł sukcesywnie wraz z wiekiem. Wśród najmłodszych (16–24 lata) wynosił niecały 1%, w grupie wieku 55–64 lata – 4%, w grupie osób 65–74 lata – 6%, zaś wśród najstarszych mieszkańców Polski (w wieku 75 lat i więcej) odsetek ten wzrósł do prawie 10%.

Jednym z ważniejszych wymiarów religijności jest modlitwa – jest ona praktycznie obecna w każdej religii – a dla chrześcijanina stanowi wyraz osobistego kontaktu człowieka z Bogiem. Modlitwa bowiem, to najbardziej wewnętrzne życie religii, jest zasadniczym elementem pobożności chrześcijańskiej⁷. Modlić się można zarówno podczas uczestniczenia w obrzędach (np. na mszy św., nabożeństwie czy wspólnotowym spotkaniu modlitewnym), w gronie rodzinnym (odmawiając np. codzienny pacierz czy czytając Pismo Święte), jak i w samotności na modlitwie osobistej. Modlitwa może mieć zarówno charakter zbiorowy, jak i indywidualny, dlatego też w badaniu nie uwzględniono jakiegoś konkretnego rodzaju modlitwy.

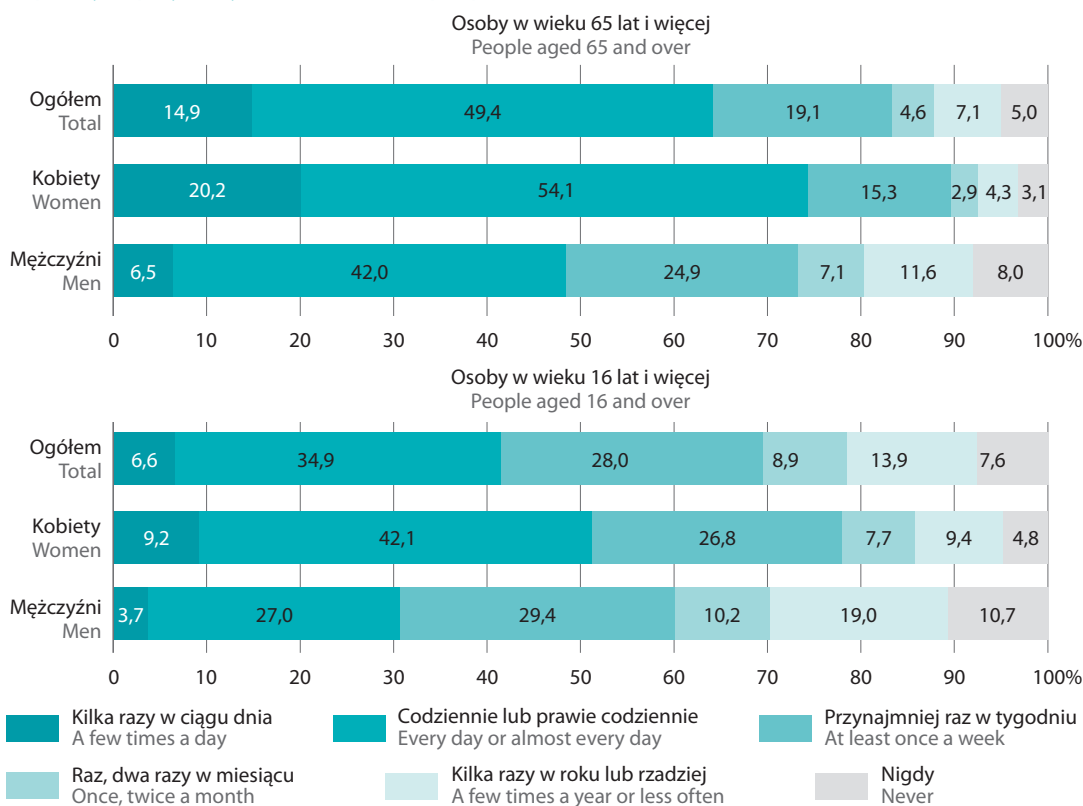
7 Zob. Red. S. Zalewski, ABC Chrześcijanina mały słownik, Warszawa 1996, s. 158.

Jak wskazują wyniki badania, modlitwa była w 2018 r. często stosowaną formą praktyk religijnych. Prawie 42% mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej modliło się prawie codziennie lub częściej (np. kilka razy w ciągu dnia), a 28% raz w tygodniu. Rzadziej (1–2 razy w miesiącu) modliło się niespełna 9%, zaś kilka razy w roku lub rzadziej około 14%, a niespełna 8% nie modliło się wcale.

Wykres 5.8. Częstotliwość modlitwy^a według płci w 2018 r. (% osób)

Chart 5.8. Frequency of prayer^a by sex in 2018 (% of people)

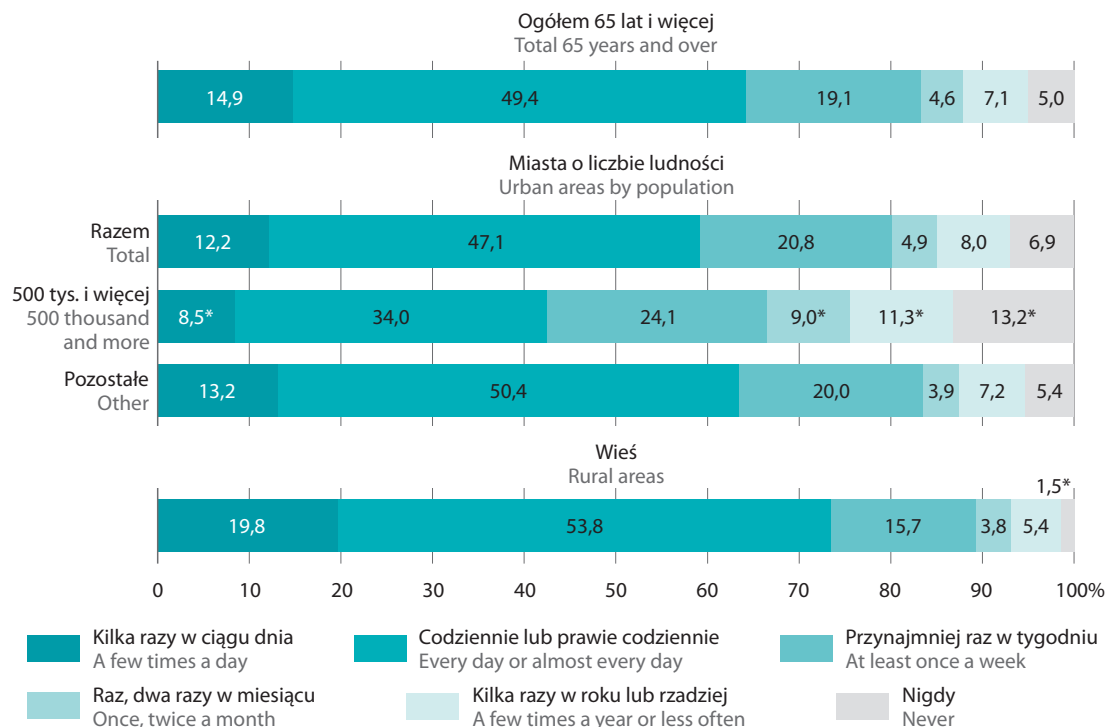
a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Jak często się Pan/Pani modli?

a Based on the responses to the question: How often do you pray?

Osoby w wieku powyżej 64 roku życia modlą się częściej niż pozostali. Prawie codziennie lub częściej modli się 64% osób starszych (w tym 15% kilka razy dziennie). Jednak grupa ta jest mocno zróżnicowana; zarówno płeć, jak i wielkość miejscowości zamieszkania mają wpływ na tę częstotliwość. Wśród kobiet była ona zdecydowanie większa niż wśród mężczyzn. Ponad 74% starszych kobiet modliło się prawie codziennie lub częściej, (w tym 20% modli się kilka razy dziennie) co oznacza, że odsetek ten był o około 25 p. proc. wyższy niż wśród mężczyzn (prawie 49%). Na wsi odsetek osób, które modlą się z taką częstotliwością jest z kolei wyższy o 31 p. proc. niż w miastach liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców, wśród których odnotowano także relatywnie wysokie odsetki osób w ogóle się niemodlących (13%) oraz tych, które modlą się kilka razy w roku lub rzadziej (11%).

Wykres 5.9. Częstotliwość modlitwy^a według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 5.9. Frequency of prayer^a by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Jak często się Pan/Pani modli?

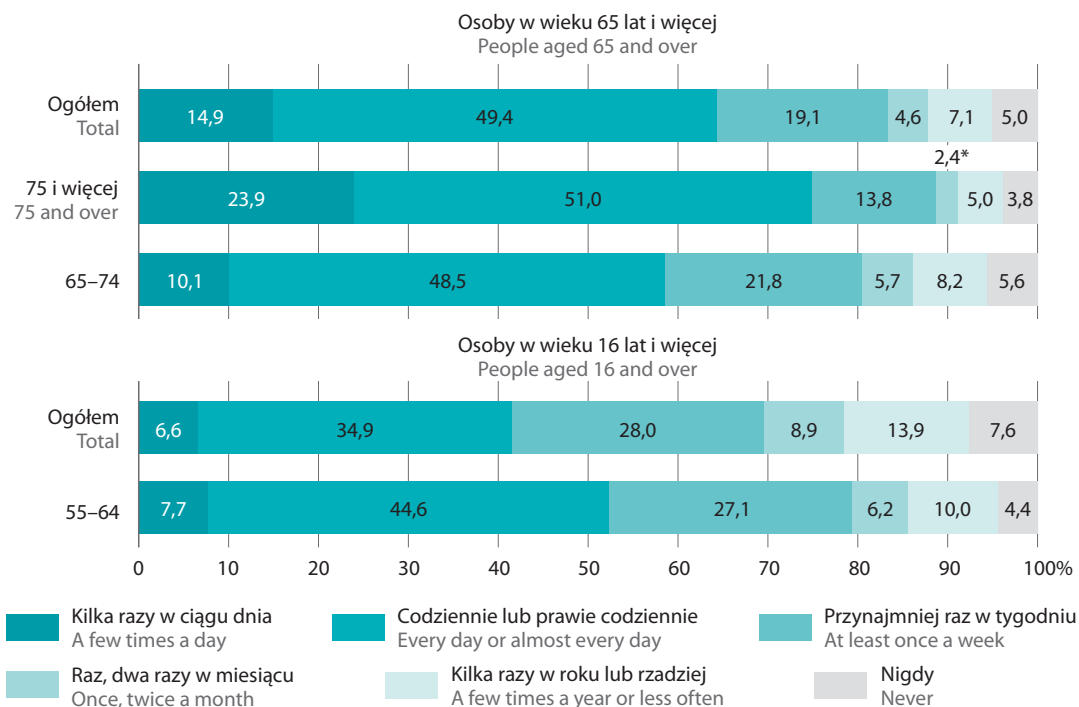
a Based on the responses to the question: How often do you pray?

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Jak wykazały wyniki badania częstotliwość modlitwy była uzależniona od wieku⁸. Najbardziej modlącą się grupą były osoby w wieku 25–34 lata. Prawie codziennie lub częściej modliło się niecałe 24% osób w tym wieku, a raz w tygodniu 33%. Po 34 roku życia częstotliwość modlitwy rosła wraz z wiekiem i było to szczególnie widoczne przypadku częstej modlitwy (tzn. prawie codziennie lub kilka razy w ciągu dnia). W 2018 r. prawie codziennie lub częściej modliło się 52% osób w wieku 55–64 lata, a powyżej 64 roku życia – 64%. W grupie 65 plus częstotliwość modlitwy także była zróżnicowana i wyniosła odpowiednio: w grupie wieku 65–74 lata – 59% oraz 75% osób w najstarszej grupie wieku – tj. 75 lat i więcej, w tym 24% osób w tym wieku modliło się kilka razy dziennie – było to przeszło dwa razy więcej niż w młodszej grupie seniorów (65–74 lata). Jednocześnie wśród osób najstarszych (75 plus) odnotowano najniższy odsetek osób nigdy niemodlących się. Wynosił on niespełna 4% i był prawie trzykrotnie niższy niż wśród osób w wieku poniżej 35 lat (11%).

⁸ Więcej na ten temat w: Jakość życia i kapitał społeczny w Polsce. Wyniki Badania spójności społecznej 2018, GUS, Warszawa 2020, s. 118.

Wykres 5.10. Częstotliwość modlitwy^a według wieku w 2018 r. (% osób) Chart 5.10. Frequency of prayer^a by age in 2018 (% of people)

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Jak często się Pan/Pani modli?

a Based on the responses to the question: How often do you pray?

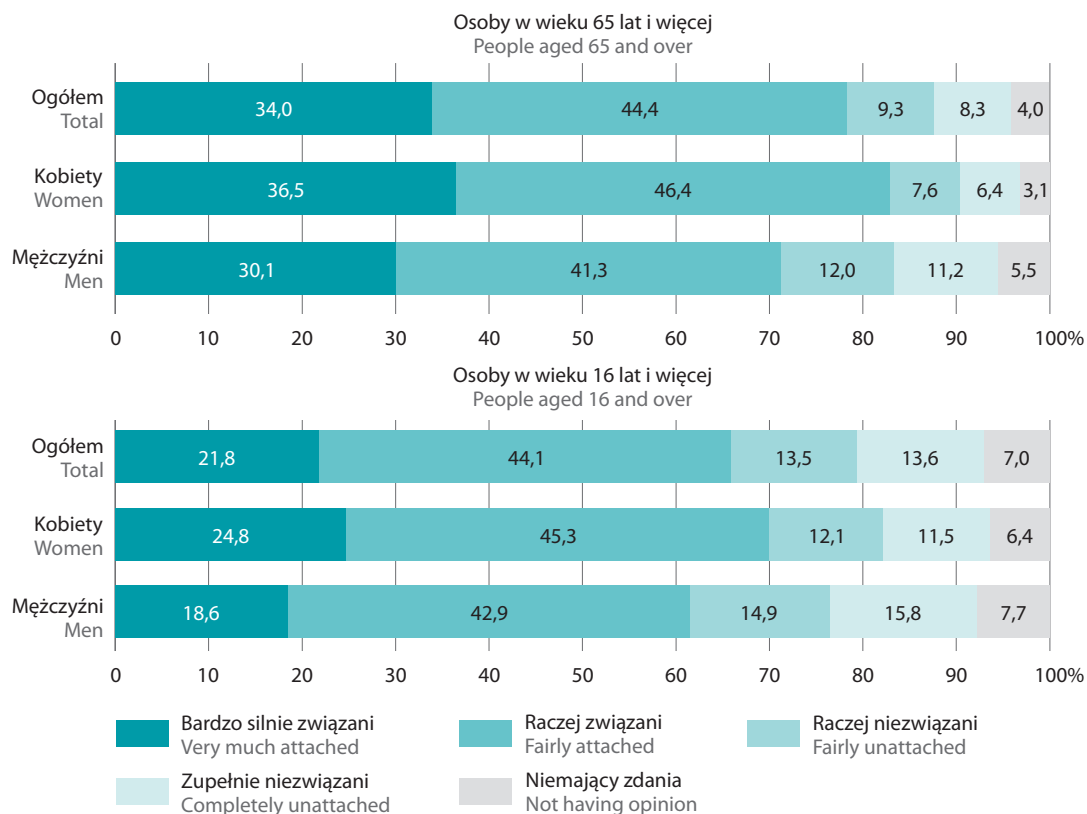
* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Subiektywne poczucie związku z parafią, zborem, kościołem lokalnym lub własną wspólnotą religijną stanowi uzupełnienie obrazu życia religijnego mieszkańców Polski. Miara ta odnosi się zarówno do aspektu religijnego, ale też instytucjonalno-wspólnotowego. Parafie, kościoły lokalne poza funkcją religijną mają nierzadko do spełnienia ważne zadania w społecznościach lokalnych pełniąc funkcje kulturalne, pomocowe czy integrujące nie tylko miejscową społeczność, ale także społeczność wiernych rozproszonych, którzy żyją w diasporze, nierzadko daleko od kościoła, tak jak ma to miejsce w przypadku niektórych Kościołów protestanckich czy Kościołów wschodnich.

W 2018 r. związek ze swoją parafią, zborem, kościołem lokalnym czy własną wspólnotą religijną (odpowiedzi bardzo silnie i raczej związany) odczuwało ok. 66% mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej, w tym prawie 22% określało ten związek jako bardzo silny. Brak poczucia więzi z parafią (zupełnie niezwiązany i raczej niezwiązany) deklarowało przeszło 27% osób, w tym prawie 14% wyrażało zupełny brak poczucia związku. 7% osób nie miało na ten temat zdania.

Wykres 5.11. Poczucie związku z parafią, własną wspólnotą religijną^a według płci w 2018 r. (% osób)
 Chart 5.11. Attachment to the parish, own religious community^a by sex in 2018 (% of people)

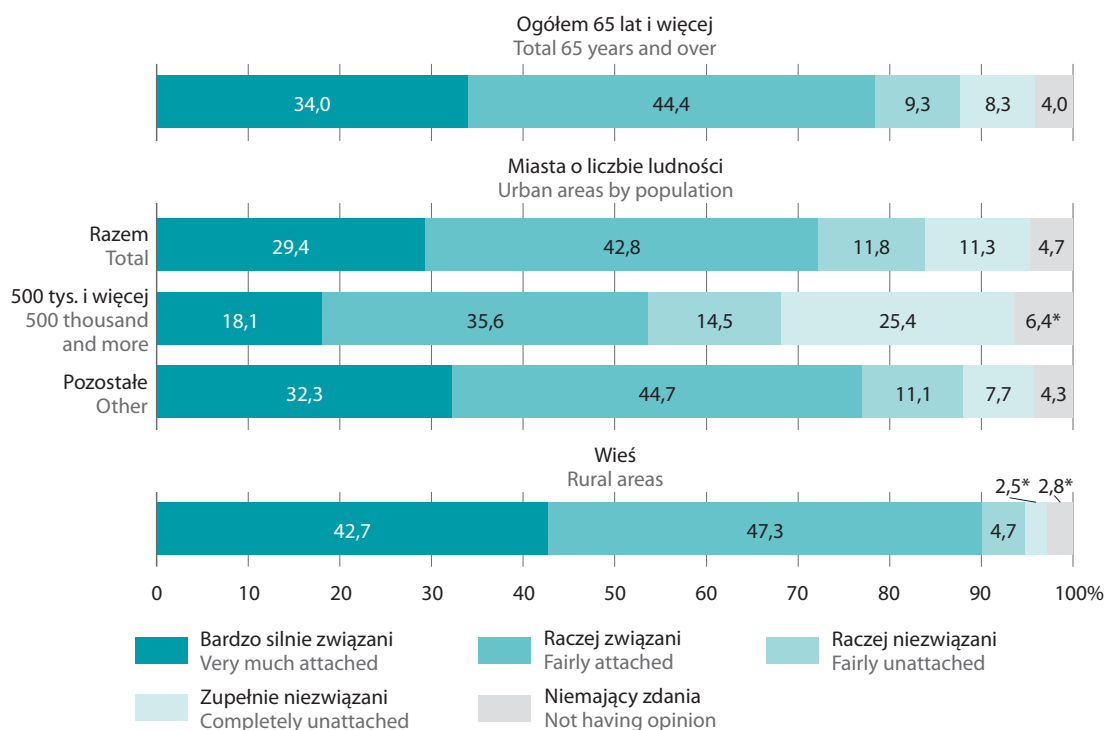
^a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Czy i na ile silnie czuje się Pan/Pani związany(-na) z parafią, zbożem, kościołem lokalnym, własną wspólnotą religijną?

^a Based on the responses to the question: Do you feel connected with your parish, local church, your own religious community and how strongly you feel?

W grupie osób powyżej 64 roku życia odsetek osób odczuwających związek z parafią był wyższy niż w pozostałych grupach i wyniósł 78% (w tym 34% czuło się bardzo silnie związanych). Wśród osób starszych znacznie częściej związek ze swoją parafią, zbożem, własną wspólnotą religijną odczuwały kobiety (83%) niż mężczyźni (71%) oraz mieszkańcy wsi (90%) niż mieszkańcy miast (72%), szczególnie tych największych (54%). Różnica między wsią a największymi miastami jest jeszcze bardziej zauważalna gdy przyjrzymy się odpowiedziom wskazującym na bardzo silny związek z parafią, własną wspólnotą religijną – odczuwało go 43% mieszkańców wsi i jedynie 18% mieszkańców miast liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców.

Wykres 5.12. Poczucie związku z parafią, własną wspólnotą religijną^a według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 5.12. Attachment to the parish, own religious community^a by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Czy i na ile silnie czuje się Pan/Pani związany(-na) z parafią, zborom, kościołem lokalnym, własną wspólnotą religijną?

a Based on the responses to the question: Do you feel connected with your parish, local church, your own religious community and how strongly you feel?

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Analiza oceny wyników badania dotycząca autoidentyfikacji z parafią, własną wspólnotą religijną według wieku jest w pewnym stopniu wypadkową danych ukazujących życie religijne. Podobnie jak w przypadku praktyk religijnych wiek mocno różnicował subiektywne poczucie związku z parafią. Osoby w wieku 55 lat i więcej cechował wysoki stopień identyfikacji z parafią, wynoszący od 76% do prawie 83%. W grupach tych odsetek osób nieodczuwających związku z parafią nie przekraczał 20%. Najbardziej związane z parafią były osoby najstarsze (75 lat i więcej) – około 83% osób (w tym 41% czuło bardzo silny związek). Odsetek osób czujących więź z parafią spadał wraz z wiekiem, w grupie osób w wieku 65–74 lata odsetek ten wynosił 76% (w tym 30% czuło silny związek), najniższy odsetek – około 53% (w tym 16% silnie związanych) odnotowano wśród osób w wieku 25–34 lata.

5.4. Zaangażowanie religijne

5.4. Religious commitment

Dziewięć zagadnień dotyczących tematyki religijnej, które znalazły się w kwestionariuszu badania (BSS-11) posłużyło do opracowania złożonego wskaźnika zaangażowania religijnego⁹. Wskaźnik ten zbiera informacje o różnych formach praktyk i aktywności religijnej mieszkańców Polski, ich stosunku do wiary,

⁹ Budowa wskaźnika oraz etapy jego konstruowania zawarte są w: Jakość życia i kapitał społeczny w Polsce. Wyniki Badania spójności społecznej 2018, GUS, Warszawa 2020 w Komentarzach 1 i 2 s. 136–138.

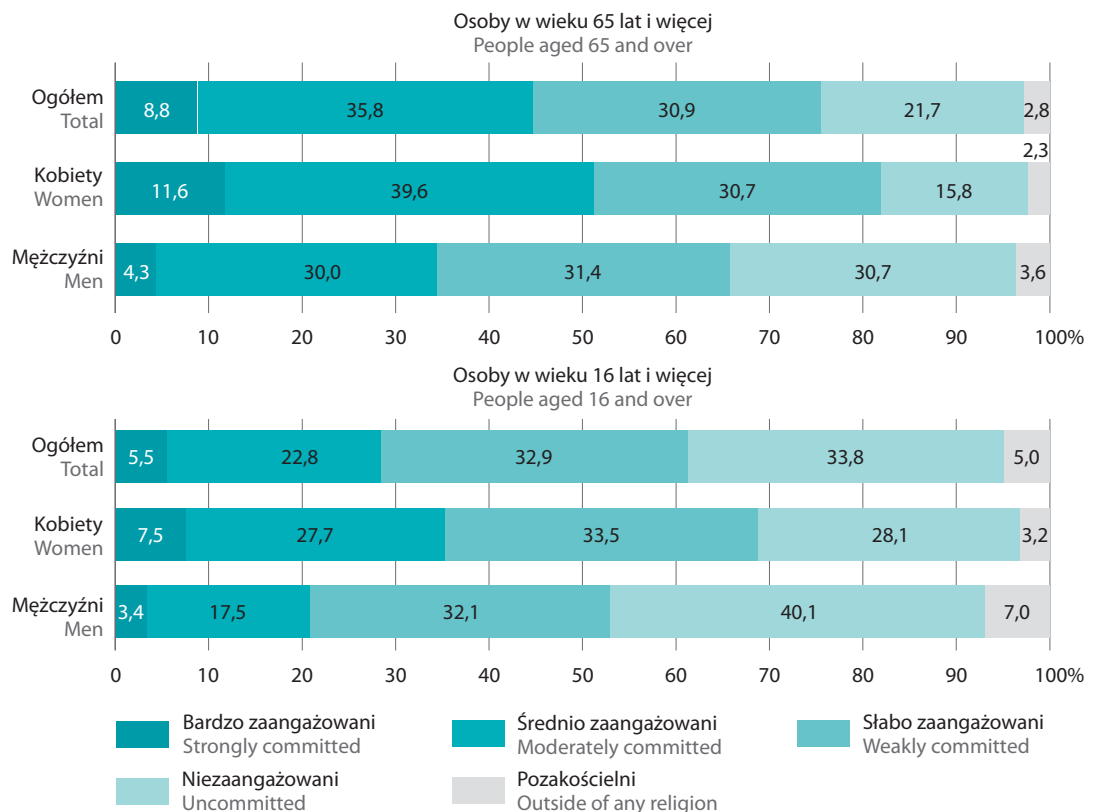
znaczeniu wiary w życiu, poczuciu związku i przynależności do instytucji religijnych i przedstawia je w sposób syntetyczny. W oparciu o wartości złożonego wskaźnika wyodrębniono 5 kategorii obrazujących poziom religijnej aktywności lub jej braku.

Pierwsza kategoria wskaźnika to pozakościelni – są to osoby deklarujące brak przynależności wyznaniowej, nieodczuwające więzi z organizacjami religijnymi i nieaktywne religijnie w znaczeniu wypełniania instytucjonalnych praktyk religijnych. Druga kategoria to niezaangażowani – osoby deklarujące przynależność wyznaniową jednak niewykazujące aktywności na polu religijnym lub wykazujące ją jedynie w niewielkim stopniu. Następne trzy kategorie, to grupy osób deklarujące przynależność wyznaniową oraz wykazujące różny poziom zaangażowania religijnego: słabo zaangażowani, średnio i bardzo zaangażowani religijnie. Bardzo zaangażowani religijnie, to osoby, które deklarują swoją wiarę oraz wykazują dużą aktywność w Kościele, tak w sensie religijnym, jak i społecznym.

Wyniki badania z 2018 r. wskazują na relatywnie wysoki odsetek osób zaangażowanych w działalność religijną – stanowiły one łącznie około 61% mieszkańców Polski w wieku 16 lat lub więcej. Wśród nich najliczniejszą grupą były osoby słabo zaangażowane (33%), następnie średnio zaangażowane religijnie (23%). Osoby bardzo zaangażowane w działalność religijną to niecałe 6% populacji. Natomiast w grupie osób powyżej 64 roku życia widać zdecydowane przesunięcie na skali aktywności religijnej. Odsetek zaangażowanych religijnie był wyższy o 14 p. proc. niż w grupie ogółem (16 lat i więcej) i wynosił łącznie prawie 76%. Na wynik ten składa się przede wszystkim wyższy odsetek osób średnio zaangażowanych (o 13 p. proc.) i bardzo zaangażowanych (o 3 p. proc.). Wśród mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej liczną zbiorowość – blisko 34% tworzyły osoby niezaangażowane religijnie, zaś najmniejszą grupę (5%) stanowiły osoby nienależące do żadnego kościoła lub związku wyznaniowego i nieaktywne religijnie, które zostały określone mianem „pozakościelni”. Wśród osób w wieku 65 lat i więcej kategorie te były słabiej reprezentowane: 22% to osoby niezaangażowane religijnie i 3% – pozakościelni.

Wykres 5.13. Poziom zaangażowania religijnego według płci w 2018 r. (% osób)

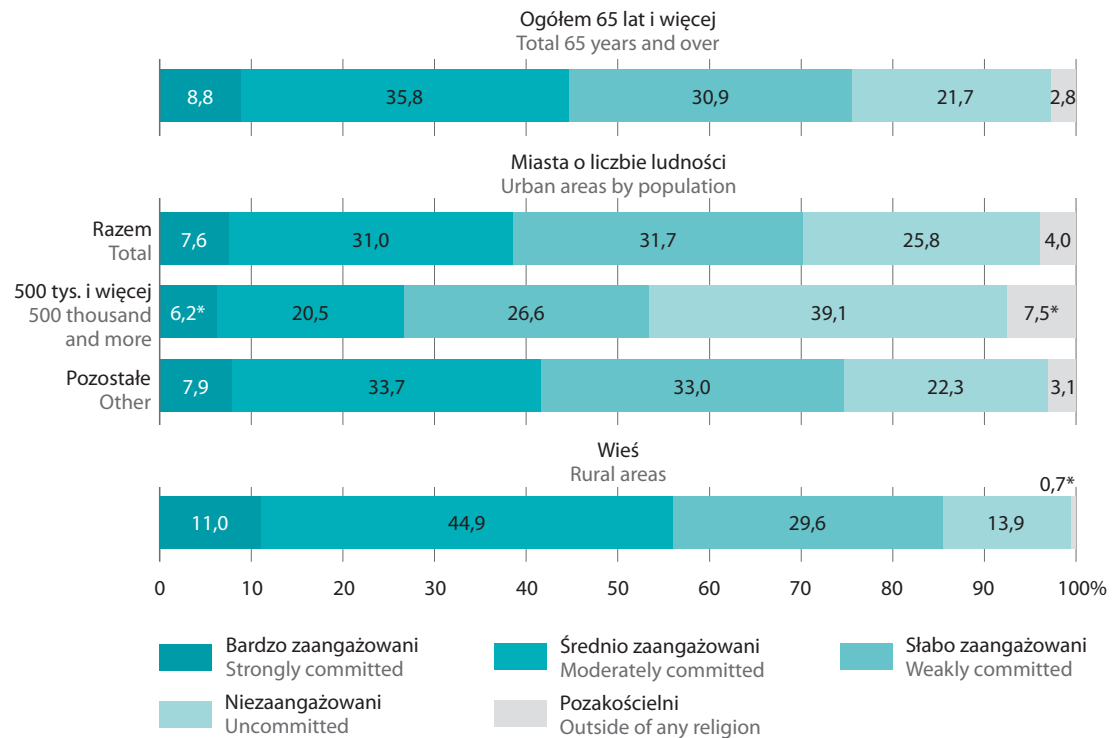
Chart 5.13. Level of religious commitment by sex in 2018 (% of persons)

Poziom aktywności religijnej jest zróżnicowany w zależności od płci, jak i miejsca zamieszkania. Widać to także w grupie osób mających 65 lat i więcej. Większa aktywność i zaangażowanie religijne kobiet oraz mieszkańców wsi była dokumentowana przez liczne w ostatnim okresie badania statystyczne i socjologiczne prowadzone w Polsce¹⁰. Tę obserwację potwierdzają także wyniki poprzednich edycji Badania spójności społecznej z roku 2011 i 2015¹¹. W roku 2018 kobiet będących w wieku co najmniej 65 lat zaangażowanych religijnie (uwzględniając trzy poziomy zaangażowania) było 82%, natomiast mężczyzn 66%. Wyższy odsetek kobiet niż mężczyzn odnotowano w dwóch wyższych poziomach zaangażowania. Różnica ta wyrażona w punktach procentowych wynosi odpowiednio dla poziomu średniego 10 p. proc. i 7 p. proc. dla wysokiego. Mężczyźni natomiast częściej niż kobiety znajdowali się w grupie osób niezaangażowanych religijnie (różnica wynosi 15 p. proc.).

Wykres 5.14. Poziom zaangażowania religijnego według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 5.14. Level of religious commitment by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Wielkość miejscowości zamieszkania to czynnik w dużym stopniu różnicujący stopień zaangażowania religijnego także w grupie osób 65 plus. Najniższy odsetek (53%) osób zaangażowanych religijnie (łącznie trzy kategorie aktywności: bardzo, średnio i słabo zaangażowani) odnotowano wśród mieszkańców największych miast (500 tys. mieszkańców lub więcej). Odsetek ten rósł przeciwnie do wielkości miej-

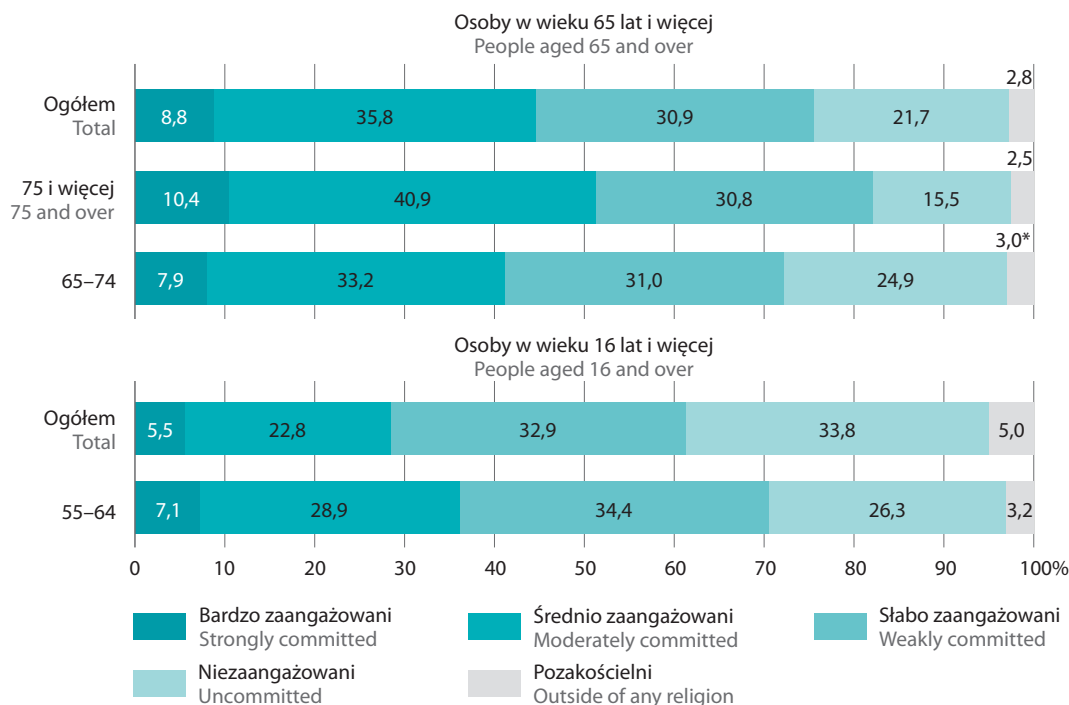
10 Np. badania prowadzone przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC (ISKK) wskazują na większą aktywność kobiet w kościele, przejawia się to wyższymi wskaźnikami religijności. Przykładem tego mogą być wyniki dominantes i communicantes (G. Gudaszewski, Statystyka dominantes i communicantes jako metoda obserwacji i analizy aktywności religijnej katolików; [w:] S. H. Zaręba (red.), Socjologia życia religijnego w Polsce, Warszawa 2009, s. 165–167, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego) oraz badania religijności Polaków realizowane w latach: 1991, 1998 i 2012). Potwierdzają to także badania i opracowania GUS. O częstszej aktywności kobiet w społecznych inicjatywach kościołów i innych związków wyznaniowych mówi także badanie pracy niezarobkowej poza gospodarstwem domowym z 2011 r.

11 Por. Zaangażowanie w działalność społeczno-religijną [w:] red. A. Bieńkuńska, T. Piasecki, Jakość życia, kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce, GUS, Warszawa 2013. oraz Zaangażowanie religijne [w:] red. A. Bieńkuńska, T. Piasecki, Jakość życia w Polsce w 2015 r., GUS, Warszawa 2017.

scowości zamieszkania. W miastach o liczbie mieszkańców do 500 tys. wyniósł 75% zaś najwyższy łączny odsetek osób starszych zaangażowanych religijnie odnotowano wśród mieszkańców wsi (86%). O dużych różnicach poziomów zaangażowania religijnego zdecydowały wyniki odnotowane dla dwóch kategorii aktywności religijnej: średnio i bardzo zaangażowanych. Typy te są mocniej reprezentowane na wsi (56%) niż w największych miastach (27%). Tam najliczniejszą zbiorowością jest grupa niezaangażowanych religijnie, która wynosi 39% osób. Odsetek niezaangażowanych malał wraz z liczbą mieszkańców i najniższą wartość osiągnął na wsi – 14%. Na szczególną uwagę zasługuje także duże zróżnicowanie odsetka osób pozakościelnych. Na wsi było takich osób zdecydowanie najmniej, bo niespełna 1%. Odsetek ten rośnie wraz z wielkością miejscowości zamieszkania. W miastach do 500 tys. mieszkańców wyniósł już 3%, a w miastach największych (500 tys. i więcej) zbliżył się do 8%.

Wykres 5.15. Poziom zaangażowania religijnego według wieku w 2018 r. (% osób)

Chart 5.15. Level of religious commitment by age in 2018 (% of people)

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Analiza skategoryzowanego wskaźnika zaangażowania religijnego według wieku potwierdza obserwacje widoczne już przy omawianiu wyników dotyczących życia religijnego, z których wynika że najwyższą religijnością w Polsce cechowały się osoby po 65 roku życia zaś najniższą osoby młode¹². Odsetek zaangażowanych religijnie (trzy grupy zaangażowania: słabo, średnio i bardzo zaangażowani) w grupie wieku 25–34 lata wyniósł niespełna 49%. W grupie tej odnotowano też najwyższy odsetek niezaangażowanych (44%) i pozakościelnych (przeszło 7%). Po 34 roku życia zaangażowanie religijne zaczyna wzrastać, wśród osób w wieku 55–64 lata wyniosło 71%. Najwyższy odsetek odnotowano w najstarszej grupie seniorów (75 lat i więcej) – 82% (z czego 10% to osoby bardzo, a 41% średnio zaangażowane religijnie). Analizując jedynie dwa wyższe poziomy zaangażowania religijnego (bardzo i średnio zaangażowani) wyraźnie zaznaczył się wzrost odsetka osób zaangażowanych wraz z wiekiem. Najniższy odsetek bardzo i średnio zaangażowanych był wśród osób w wieku 25–34 lata (niespełna 17%) i rósł sukcesywnie w obu kategoriach zaangażowania. W grupie wieku 55–64 lata wyniósł 36%, w wieku 65–74 lata – 41%, a wśród najstarszych mieszkańców Polski osiągnął przeszło 51%.

¹² Więcej na ten temat w: Jakość życia i kapitał społeczny w Polsce. Wyniki Badania spójności społecznej 2018, GUS, Warszawa 2020, s. 131–133.

Niezaangażowani religijnie stanowili liczne zbiorowości (35% lub więcej) wśród młodszych grup wieku (do 54 lat), w grupach starszych odsetek ten malał. Niezaangażowanych religijnie było 26% osób w wieku 55–64 lat i 16% wśród osób mających 75 lat i więcej. Podobna tendencja – tylko w mniejszej skali – zaznaczyła się w grupie osób niezwiązanych z jakimkolwiek wyznaniem religijnym. Najwyższy odsetek pozakościelnych przekraczający 7% występuje wśród dwóch najmłodszych grup wieku mieszkańców Polski objętych badaniem (16–34 lata). Wraz z wiekiem spadał on sukcesywnie do niespełna 3% wśród osób po 64 roku życia.

Pomiędzy rokiem 2015 a 2018 zaobserwować można niewielkie zmiany w poziomach zaangażowania religijnego¹³ osób w wieku 16 lat i więcej. W 2018 r. nastąpił spadek odsetka osób bardzo zaangażowanych (o nieznacznie powyżej 1 p. proc.), słabo zaangażowanych (o niecałe 3 p. proc.), a także niezaangażowanych (o niespełna 1 p. proc.). Wzrósł natomiast (o przeszło 4 p. proc.) odsetek osób średnio zaangażowanych. W grupie osób w wieku powyżej 64 lat obserwuje się podobne tendencje, widoczny jest spadek odsetka osób słabo zaangażowanych (o prawie 6 p. proc.) i bardzo zaangażowanych (o niecałe 2 p. proc.) oraz wzrost odsetka osób średnio zaangażowanych (o 4 p. proc.) ale odnotowano też wzrost odsetka osób niezaangażowanych religijnie (o 2 p. proc.).

Te niewielkie przesunięcia w poziomach zaobserwowane na przestrzeni trzech lat pomiędzy badaniami to wyraz pewnej stabilizacji poziomów zaangażowania religijnego mieszkańców Polski. Jednakże rok 2020 i czas pandemii, który spowodował istotne zmiany w naszym codziennym funkcjonowaniu – także w sposobach uczestniczenia w religijnych rytuałach i przyjmowania sakramentów – może zostawić trwałe ślady zmian w dziedzinie życia religijnego. Niedaleka przyszłość pokaże, czy zaobserwowana tu tendencja, która wskazuje na powolne kurczenie się postawy obojętnej religijnie (słabo zaangażowany) na rzecz większego zaangażowania religijnego będzie się utrzymywać, czy wręcz przeciwnie zaangażowanie religijne osłabnie.

Podsumowanie

Summary

Jak wykazało przeprowadzone w 2018 r. Badanie spójności społecznej osoby w wieku 65 lat i więcej najbardziej w swoim życiu cenią sobie takie wartości jak: zdrowie, rodzina, szczęście rodzinne oraz uczciwość. Częściej niż pozostali uznawali wiarę jako wartość, która ma w ich życiu duże znaczenie, szczególnie często wskazywały na to kobiety i mieszkańcy wsi. Z wyników badania wynika też, że zaangażowanie religijne rosło wraz z wiekiem. Osoby po 64 roku życia częściej deklarowały swoją aktywność w życiu religijnym. Było to widoczne zarówno w przypadku określenia swojego stosunku do wiary, związku z parafią, jak i wypełnianiu praktyk religijnych takich jak uczestnictwo w mszach św., nabożeństwach czy odmawianiu modlitw. Jednak grupa ta (65 plus) nie jest w pełni jednorodna pod tym względem. I tak, osoby po 74 roku życia są bardziej religijne niż te mające 65–74 lata. Na poziom religijności wpływają także ogólne tendencje cechujące podejście do religii i wypełniania obowiązków z tym związanych. Także tutaj duże znaczenie mają: płeć i miejsce zamieszkania, gdzie wyższymi wskaźnikami religijności również cechują się kobiety oraz mieszkańcy wsi.

¹³ Dane z 2015 r. przedstawione są w Aneksie na końcu publikacji.

Rozdział 6

Chapter 6

Dobrobyt subiektywny

Subjective well-being

W założeniu pomiar szeroko rozumianej jakości życia obejmuje nie tylko całokształt obiektywnych warunków w jakich człowiek żyje, ale także odczuwaną przez poszczególne osoby subiektywną jakość życia, określaną także terminem dobrobytu subiektywnego. Przyjęta przez GUS koncepcja pomiaru dobrobytu subiektywnego uwzględnia jego wielowymiarowy charakter i nawiązuje do zaleceń międzynarodowych w tym zakresie¹. Pomiar ten obejmuje trzy różne uzupełniające się aspekty (wymiary) dobrobytu subiektywnego: zadowolenie (satysfakcję) jaką czerpią ludzie ze swojego życia, doznawane przez ludzi uczucia i stany emocjonalne oraz poczucie sensu w życiu.

W niniejszym rozdziale zaprezentowane zostały wskaźniki dotyczące wymienionych aspektów dobrobytu subiektywnego osób starszych w Polsce, a mianowicie: wskaźnik satysfakcji z życia ogólnie rzecz biorąc, wskaźnik dobrego samopoczucia – odzwierciedlający stany emocjonalne, a także wskaźnik poczucia sensu w życiu. Przedstawiono także skalę współwystępowania uwzględnionych wymiarów dobrobytu subiektywnego. Zwrócono przy tym uwagę na zróżnicowanie ocen postrzeganej jakości życia, ze względu na wybrane charakterystyki osób starszych.

Najwięcej miejsca w tym rozdziale poświęcono ogólnej ocenie zadowolenia z życia. Wskaźnik poziomu zadowolenia (satysfakcji) z życia „ogólnie rzecz biorąc” należy do podstawowych i najczęściej stosowanych miar dobrobytu subiektywnego. Zakłada się bowiem, że oceniając poziom satysfakcji z własnego życia, dana osoba bierze pod uwagę wszystkie te jego aspekty, które uważa za istotne. W związku z tym można przyjąć, że wskaźnik ogólnego zadowolenia z życia odzwierciedla stopień zaspokojenia indywidualnych potrzeb i aspiracji w kontekście przyjętego systemu wartości oraz funkcjonowania w określonych warunkach kulturowych, społecznych i ekonomicznych. W rozdziale zaprezentowano nie tylko podstawowe informacje na temat zróżnicowania satysfakcji z życia w populacji osób starszych w Polsce, ale przedstawiono także wyniki analizy dotyczące wpływu niektórych czynników (o różnym charakterze) na poziom zadowolenia z własnego życia w tej grupie ludności. Oceny potencjalnych determinant odczuwanej satysfakcji z życia dokonano w oparciu o model regresji logistycznej.

6.1. Zadowolenie z życia

6.1. Life satisfaction

Przedmiotem prezentowanej analizy jest wskaźnik zadowolenia (satysfakcji) z życia ogólnie rzecz biorąc. Wskaźnik ten rozumiany jest jako „refleksyjna” ocena swojego życia jako całości i jak już wspomniano, należy do najczęściej stosowanych miar dobrobytu subiektywnego. Informuje on o odsetku osób które uznały, że są zadowolone lub bardzo zadowolone ze swojego życia ogólnie rzecz biorąc.

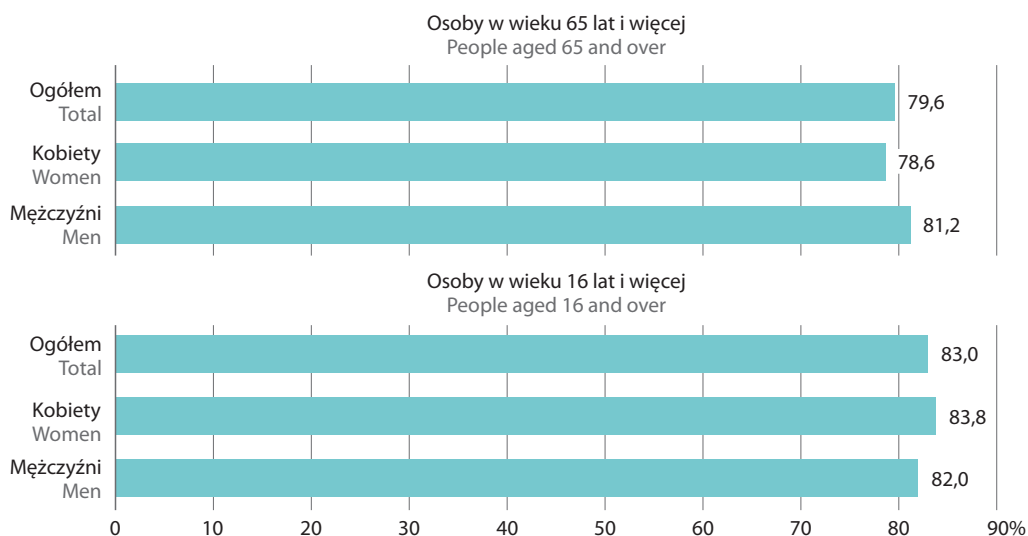
W pierwszej połowie 2018 r. wskaźnik zadowolenia z życia ogólnie rzecz biorąc w populacji osób starszych – w wieku co najmniej 65 lat – osiągnął w Polsce wartość prawie 80%. W analizowanej grupie wieku nieco wyższą wartość wskaźnika zadowolenia odnotowano wśród mężczyzn niż wśród kobiet (81% wobec 79%). Wyraźnie częściej zadowolone ze swojego życia były osoby starsze z gospodarstw domowych złożonych z co najmniej dwóch osób (82% zadowolonych) niż osoby samotnie gospodarujące (73% zadowolonych).

¹ Zob. m.in. następujące opracowania: OECD (2013), OECD Guidelines on Measuring Subjective Well-being, OECD Publishing, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264191655-en>; Eurostat (2015), Quality of life indicators, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/indexhp/Quality_of_lifeindicators.

Nie zaobserwowano dużych różnic w poziomie ogólnego zadowolenia z życia osób starszych mieszkających w miastach i na wsi. Satysfakcję z własnego życia odczuwało bowiem ok. 81% osób starszych w miastach (relatywnie częściej w grupie miast liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców) i ok. 78% osób w wieku co najmniej 65 lat mieszkających na wsi.

Podobnie jak w przypadku wielu innych aspektów składających się na szeroko rozumianą jakość życia (omawianych m. in. we wcześniejszych rozdziałach niniejszej publikacji), tak również w przypadku dobrobytu subiektywnego obserwuje się różnice w sytuacji osób starszych w wieku 65–74 lata oraz osób w wieku co najmniej 75 lat, przy czym skala zróżnicowania między wymienionymi grupami osób zależy od rozpatrywanego wskaźnika. W 2018 r. różnice w wartości wskaźnika satysfakcji z życia ogólnie rzecz biorąc nie były zbyt duże. Wśród osób w wieku 65–74 lata zadowolonych ze swojego życia było bowiem ok. 81% osób, czyli o ok. 4 p. proc. więcej niż wśród osób mających nie mniej niż 75 lat (77%). Dla porównania – odsetek osób zadowolonych ze swojego życia ogólnie rzecz biorąc w całej populacji osób w wieku 16 lat i więcej wynosił w tym czasie 83%, a najbardziej zadowolone ze swojego życia były osoby w grupie wieku 16–24 lata, gdzie odsetek ten wyniósł 90%.

Wykres 6.1. Zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc^a według płci w 2018 r. (% osób)
Chart 6.1. Overall life satisfaction^a by sex in 2018 (% of people)

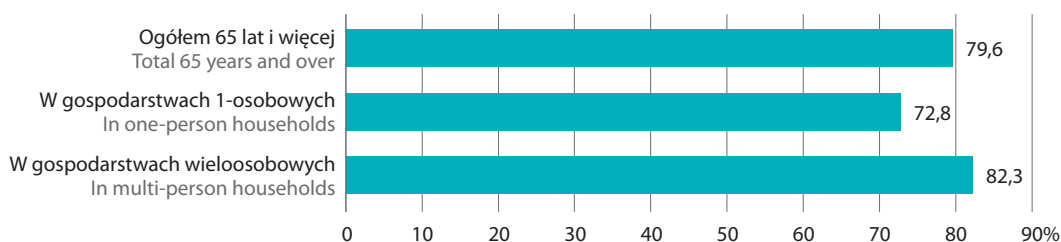

a Na podstawie odpowiedzi: Zadowolony(-na) lub Bardzo zadowolony(-na) na pytanie: Czy jest Pan/Pani zadowolony(-na) ze swojego życia, ogólnie rzecz biorąc?

a Based on the responses: Satisfied or Very satisfied to the question: Are you satisfied with your life as a whole?

Wykres 6.2. Zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc^a według wielkości gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 6.2. Overall life satisfaction^a by household size in 2018 (% of people aged 65 and over)

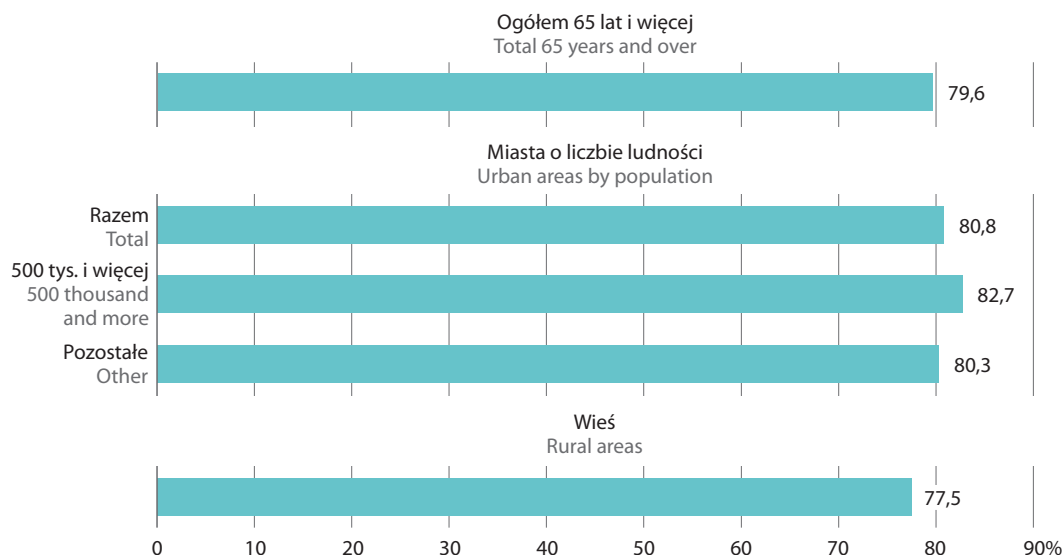

a Na podstawie odpowiedzi: Zadowolony(-na) lub Bardzo zadowolony(-na) na pytanie: Czy jest Pan/Pani zadowolony(-na) ze swojego życia, ogólnie rzecz biorąc?

a Based on the responses: Satisfied or Very satisfied to the question: Are you satisfied with your life as a whole?

Wykres 6.3. Zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc^a według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 6.3. Overall life satisfaction^a by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)

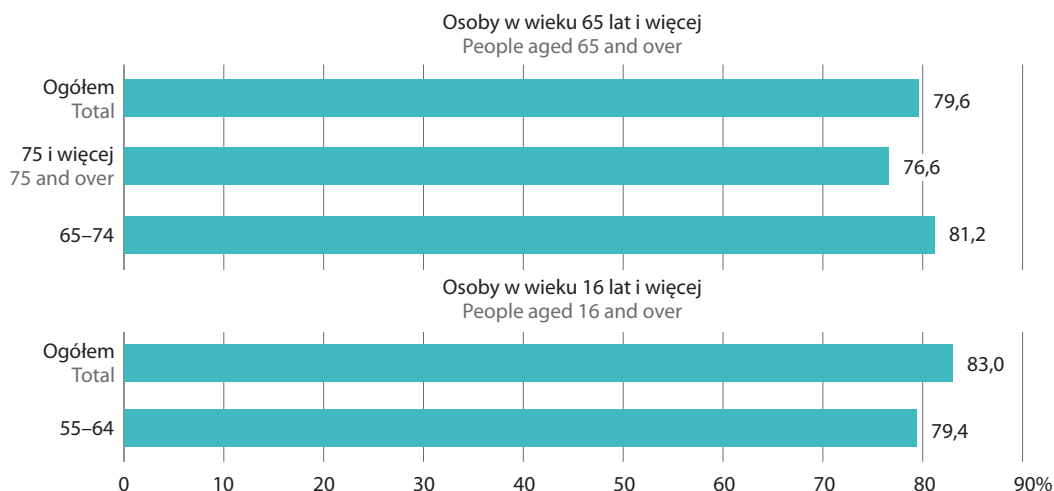

a Na podstawie odpowiedzi: Zadowolony(-na) lub Bardzo zadowolony(-na) na pytanie: Czy jest Pan/Pani zadowolony(-na) ze swojego życia, ogólnie rzecz biorąc?

a Based on the responses: Satisfied or Very satisfied to the question: Are you satisfied with your life as a whole?

Wykres 6.4. Zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc^a według wieku w 2018 r. (% osób)

Chart 6.4. Overall life satisfaction^a by age in 2018 (% of people)

a Na podstawie odpowiedzi: Zadowolony(-na) lub Bardzo zadowolony(-na) na pytanie: Czy jest Pan/Pani zadowolony(-na) ze swojego życia, ogólnie rzecz biorąc?

a Based on the responses: Satisfied or Very satisfied to the question: Are you satisfied with your life as a whole?

6.2. Poczucie sensu w życiu

6.2. Sense of meaning of life

Aby ocenić poczucie sensu w życiu w Badaniu spójności społecznej uwzględnione zostało następujące pytanie: „Proszę ocenić, na ile zgadza się bądź nie zgadza się Pan/Pani ze stwierdzeniem: przeważnie myślę, że to czym się zajmuję w życiu ma sens”. W oparciu o odpowiedzi na to pytanie został obliczony wskaźnik poczucia sensu w życiu. Wskaźnik ten definiowany jest jako odsetek osób, które zdecydowanie zgadzały się lub zgadzały się ze stwierdzeniem zawartym w pytaniu.

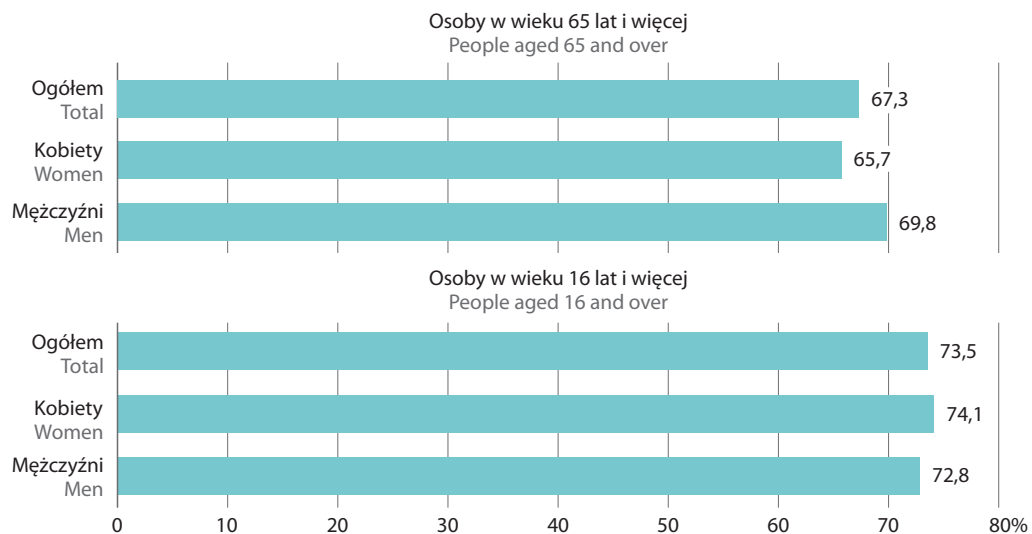
W 2018 r. dwie trzecie mieszkańców Polski w wieku co najmniej 65 lat (ok. 67%) uznało, że to czym się przeważnie zajmują w życiu ma sens. Nieco wyższą wartość wskaźnika poczucia sensu w życiu w populacji osób starszych odnotowano wśród mężczyzn (ok. 70%) niż wśród kobiet (ok. 66%). Znacznie częściej swoje życie za mające sens (przy przyjętej definicji), uznawały osoby starsze tworzące lub wchodzące w skład gospodarstw wieloosobowych (ponad 69%) niż osoby tworzące gospodarstwa jednoosobowe (ok. 62%).

Różnica w poziomie wskaźnika poczucia sensu życia między seniorami mieszkającymi na wsi i w miastach wyniosła 7 p. proc. Na wsi sens w życiu odczuwało bowiem ok. 63% osób, natomiast w miastach ok. 70%. W największych ośrodkach miejskich (co najmniej 500–tysięcznych) poczucie sensu w życiu deklarowało ponad 73% seniorów.

Prawdopodobnie ograniczeniem aktywności w wielu sferach życia wśród osób najstarszych można m. in. tłumaczyć fakt, iż przy zastosowanej definicji, to osoby powyżej 74 roku charakteryzowały się najniższym poziomem wskaźnika poczucia sensu w życiu. W tej grupie wieku osiągnął on wartość ok. 61% czyli o 9 p. proc. mniej niż wśród „młodszych seniorów” w wieku 65–74 lata. W 2018 r. najwyższe wartości wskaźnika poczucia sensu w życiu odnotowano wśród osób w wieku 35–64 lata (ok. 75–76%).

Wykres 6.5. Poczucie sensu w życiu^a według płci w 2018 r. (% osób)

Chart 6.5. Sense of meaning of life^a by sex in 2018 (% of people)

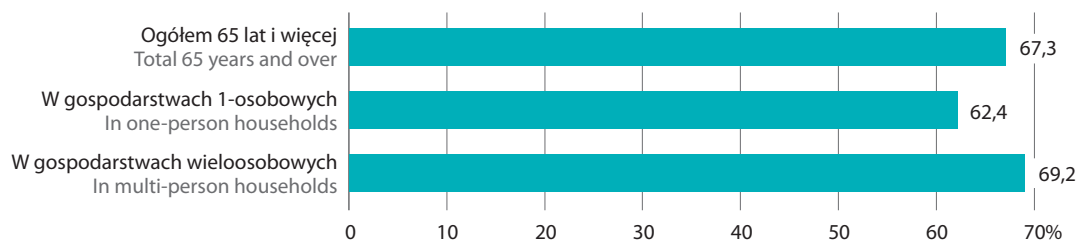

a Na podstawie odpowiedzi: Zgadzam się lub Zdecydowanie się zgadzam na pytanie: Proszę ocenić, na ile zgadza się bądź nie zgadza się Pan/Pani ze stwierdzeniem: przeważnie myślę, że to czym się zajmuję ma sens.

a Based on the responses: I agree or I strongly agree to the question: Please asses to what extent do you agree or disagree with the statement: I generally feel that what I do in my life is meaningful.

Wykres 6.6. Poczucie sensu w życiu^a według wielkości gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 6.6. Sense of meaning of life^a by household size in 2018 (% of people aged 65 and over)

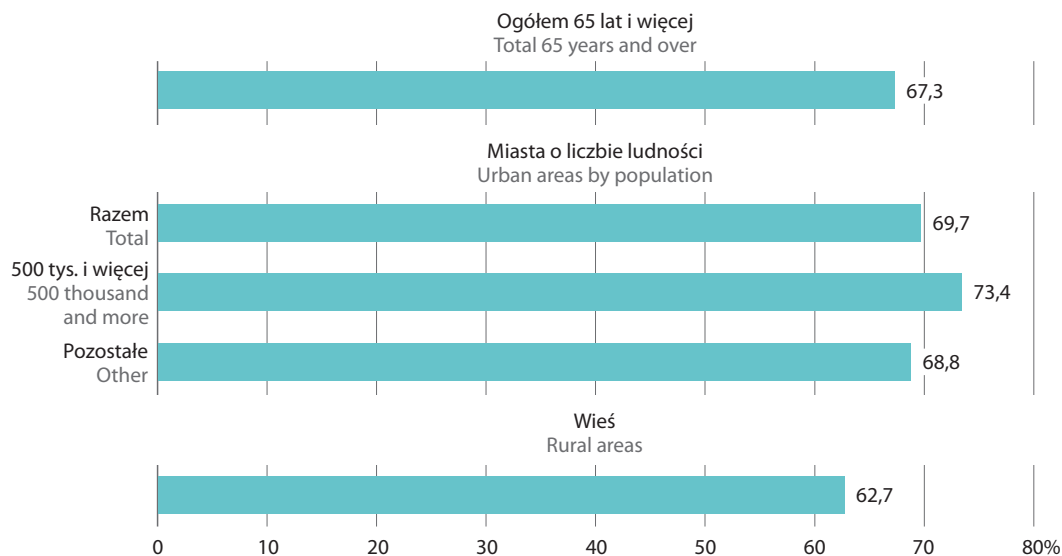

a Na podstawie odpowiedzi: Zgadzam się lub Zdecydowanie się zgadzam na pytanie: Proszę ocenić, na ile zgadza się bądź nie zgadza się Pan/Pani ze stwierdzeniem: przeważnie myślę, że to czym się zajmuję ma sens.

a Based on the responses: I agree or I strongly agree to the question: Please asses to what extent do you agree or disagree with the statement: I generally feel that what I do in my life is meaningful.

Wykres 6.7. Poczucie sensu w życiu^a według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 6.7. Sense of meaning of life^a by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)

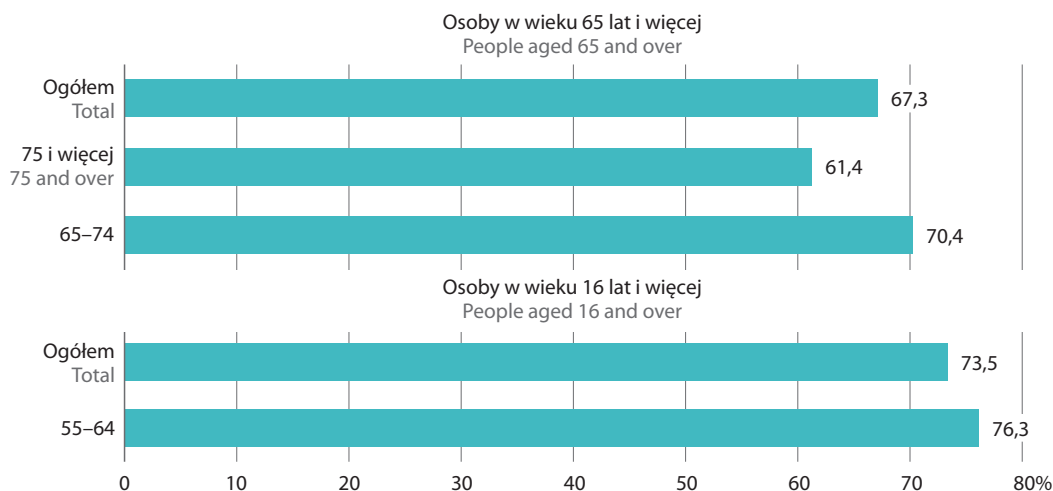

^a Na podstawie odpowiedzi: Zgadzam się lub Zdecydowanie się zgadzam na pytanie: Proszę ocenić, na ile zgadza się bądź nie zgadza się Pan/Pani ze stwierdzeniem: przeważnie myślę, że to czym się zajmuję ma sens.

^a Based on the responses: I agree or I strongly agree to the question: Please assess to what extent do you agree or disagree with the statement: I generally feel that what I do in my life is meaningful.

Wykres 6.8. Poczucie sensu w życiu^a według wieku w 2018 r. (% osób)

Chart 6.8. Sense of meaning of life^a by age in 2018 (% of people)

^a Na podstawie odpowiedzi: Zgadzam się lub Zdecydowanie się zgadzam na pytanie: Proszę ocenić, na ile zgadza się bądź nie zgadza się Pan/Pani ze stwierdzeniem: przeważnie myślę, że to czym się zajmuję ma sens.

^a Based on the responses: I agree or I strongly agree to the question: Please assess to what extent do you agree or disagree with the statement: I generally feel that what I do in my life is meaningful.

6.3. Stan emocjonalny

6.3. Emotional well-being

Stan emocjonalny (określany w tym opracowaniu również terminem samopoczucia) stanowi jeden z trzech wymiarów uwzględnionych w ocenach dobrobytu subiektywnego. W odróżnieniu od ogólnej satysfakcji

z życia oraz poczucia sensu w życiu, które niejako ze swej natury zawierają w sobie elementy retrospektywne, samopoczucie emocjonalne dotyczy sytuacji bieżącej, aczkolwiek może zależeć od zdarzeń, które miały miejsce w przeszłości (zwłaszcza niedalekiej).

Podstawę do prezentowanej oceny ogólnego stanu emocjonalnego (samopoczucia) stanowił blok dziewięciu pytań dotyczących częstości doświadczania w ciągu miesiąca poprzedzającego badanie różnych stanów emocjonalnych, zarówno pozytywnych, jak i negatywnych. Wychodząc z założenia, że występowanie pojedynczego symptomu (szczególnie jeśli dotyczy to relatywnie krótkiego okresu) stanowi przesłankę, lecz nie daje podstaw do wnioskowania na temat „ogólnie dobrego” lub „ogólnie złego” samopoczucia, obliczone zostały dwa wskaźniki złożone: „wskaźnik dobrego samopoczucia (dobrego stanu emocjonalnego)” i „wskaźnik złego samopoczucia (złego stanu emocjonalnego)”. Przedmiotem rozważań w tym rozdziale jest złożony wskaźnik dobrego samopoczucia.

Złożony wskaźnik dobrego samopoczucia, definiowany jest jako odsetek osób, które w ciągu miesiąca przed badaniem nigdy nie doświadczały symptomów złego samopoczucia oraz u których zaobserwowano przynajmniej 5 z 9 symptomów dobrego samopoczucia.

Tablica 6.1. Symptomy stanu emocjonalnego (samopoczucia)^a w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)
Table 6.1. Symptoms of emotional well-being^a in 2018 (% of people aged 65 and over)

Osoby czuły się ^b : People felt ^b :	Częstość występowania danego symptomu The frequency of presence of the given symptom				
	przez cały czas all the time	przez większość dni most of the time	przez kilka dni for a few days	bardzo rzadko very rarely	nigdy never
stany, których występowanie świadczy o dobrym samopoczuciu (pozytywne) experiencing of emotions indicating good emotional well-being (positive)					
pełne życia full of life	6,6	33,8	33,8	22,3	3,5
spokojne i opanowane calm and peaceful	9,3	57,8	24,9	7,3	0,7*
miały dużo sił i energii do działania full of energy	3,0	24,8	37,5	29,5	5,2
szczęśliwe happy	7,8	40,0	35,2	14,8	2,2
stany, których występowanie świadczy o złym samopoczuciu (negatywne) experiencing of emotions indicating poor emotional well-being (negative)					
bardzo zdenerwowane very nervous	1,1*	6,6	28,8	52,3	11,1
głęboko przygnębione, nic nie mogło podnieść ich na duchu so down in the dumps that nothing, could raise their spirits	1,0*	4,7	18,5	45,5	30,4
smutne, przygnębione lub miały chandrę sad, depressed or felt down	0,8*	7,0	29,1	46,6	16,5
wykończone, wyczerpane exhausted	1,2*	7,4	34,8	42,3	14,3
zmęczone tired	2,3	15,4	51,7	26,6	3,9

a Ze względu na zaokrąglenia danych, w niektórych przypadkach sumy składników mogą różnić się nieznacznie od 100%.

b Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Proszę określić jak często w ciągu ostatniego miesiąca czuł(a) się Pan/Pani...?

a Due to rounding of data, in some cases the sum of addends may differ slightly from 100%. b Based on the responses to the question: Please specify how often over the last month have you felt...?

Symptodem dobrego samopoczucia jest:

Symptoms of good emotional well-being are as follows:

- występowanie przez cały czas lub przez większość dni stanu o charakterze pozytywnym, presence, all the time or most of the time, of positive emotions,
- niewystępowanie nigdy lub występowanie bardzo rzadkie stanu o charakterze negatywnym. absence or very rare presence of negative emotions.

Symptodem złego samopoczucia jest:

Symptoms of poor emotional well-being are as follows:

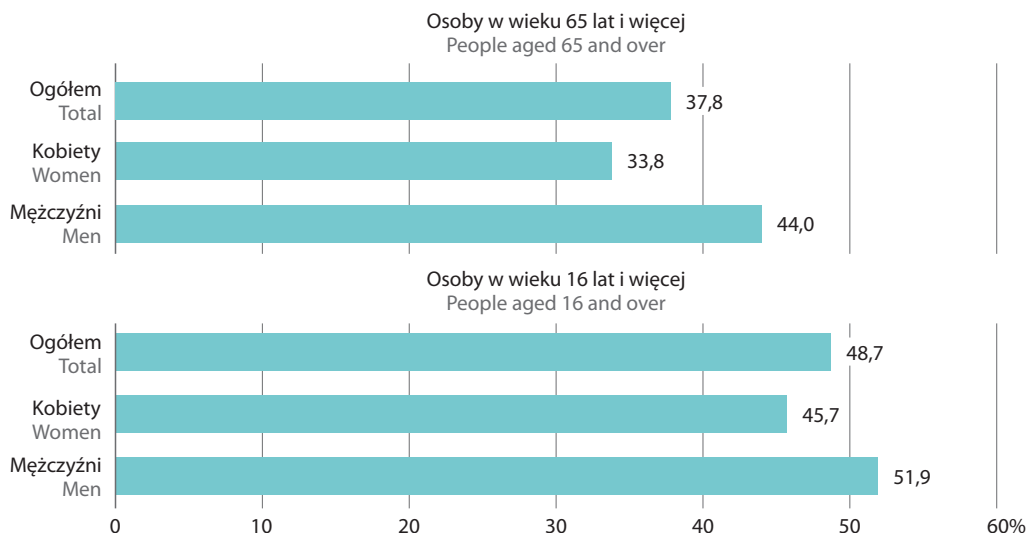
- niewystępowanie nigdy lub występowanie bardzo rzadkie stanu o charakterze pozytywnym, absence or very rare presence of positive emotions,
- występowanie przez cały czas lub przez większość dni stanu o charakterze negatywnym. presence, all the time or most of the time, of negative emotions.

Wyniki Badania spójności społecznej z 2018 r. wskazują, że dobrym samopoczuciem charakteryzowało się w Polsce ok. 38% osób w wieku 65 lat i więcej. W tej grupie wieku wyraźnie częściej z kumulacją pozytywnych symptomów stanu emocjonalnego spotykano się wśród mężczyzn (ok. 44%) niż wśród kobiet (ok. 34%). Dobrym samopoczuciem (przy przyjętych kryteriach) cieszyły się częściej osoby starsze z gospodarstw wieloosobowych niż osoby samotnie gospodarujące (odpowiednio ok. 40% i ok. 33%).

Relatywnie częściej z kumulacją pozytywnych symptomów stanu emocjonalnego wśród osób w wieku co najmniej 65 lat spotykano się w miastach niż na wsi. W miastach liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców wskaźnik dobrego samopoczucia wyniósł ok. 43%, w pozostałych ośrodkach miejskich osiągnął wartość 39%, natomiast na wsi dobrym samopoczuciem charakteryzowało się niecałe 34% osób starszych.

Wyniki prowadzonej analizy potwierdzają, iż wiek bardzo silnie różnicuje poziom stanu emocjonalnego. Dobrym samopoczuciem odznaczają się przede wszystkim ludzie młodzi. Różnica w poziomie wskaźnika dobrego samopoczucia między skrajnymi grupami wieku (16–24 lata a 75 lat i więcej) wyniosła prawie 32 p. proc. W grupie „starszych seniorów” w wieku co najmniej 75 lat wskaźnik dobrego samopoczucia osiągnął wartość niecałych 29%. Był więc o ok. 14 p. proc. niższy niż wśród seniorów w wieku 65–74 lata, gdzie wyniósł ok. 43%.

Wykres 6.9. Złożony wskaźnik dobrego samopoczucia^a według płci w 2018 r. (% osób)
Chart 6.9. Aggregated indicator of good emotional well-being^a by sex in 2018 (% of people)

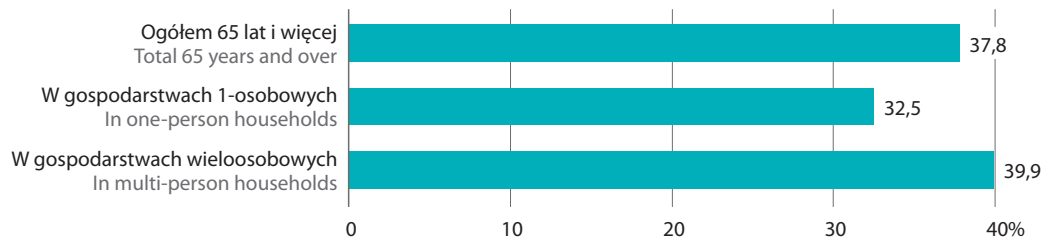
^a Odsetek osób, które w ciągu miesiąca poprzedzającego badanie nigdy nie doświadczyły symptomów złego samopoczucia oraz u których zaobserwowano przynajmniej 5 z 9 symptomów dobrego samopoczucia.

^a Percentage of people who did not experience any symptom of bad emotional well-being and experienced at least 5 of 9 symptoms of good emotional well-being within one month preceding the survey.

Wykres 6.10. Złożony wskaźnik dobrego samopoczucia^a według wielkości gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 6.10. Aggregated indicator of good emotional well-being^a by household size in 2018 (% of people aged 65 and over)

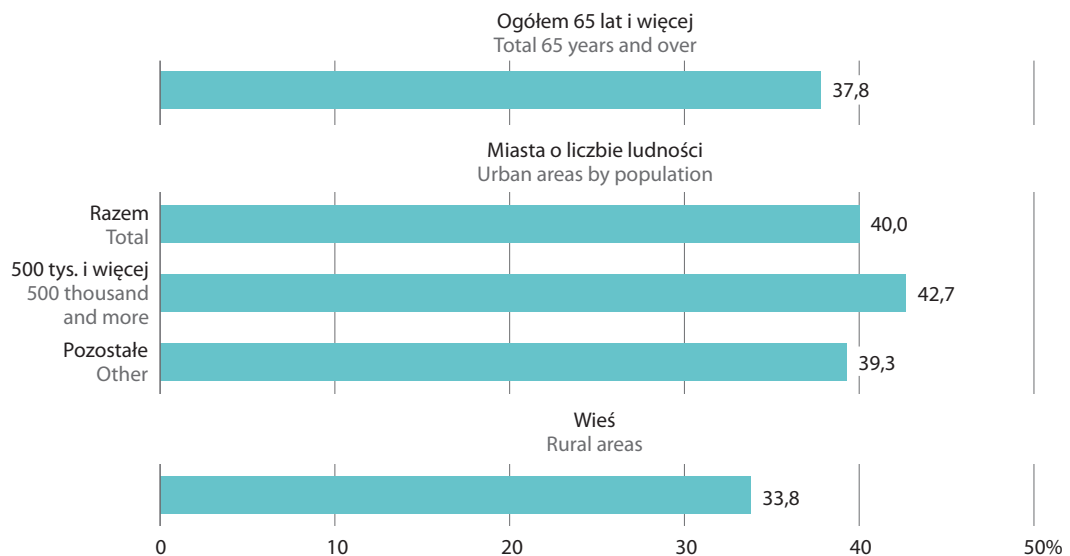

^a Odsetek osób, które w ciągu miesiąca poprzedzającego badanie nigdy nie doświadczyły symptomów złego samopoczucia oraz u których zaobserwowano przynajmniej 5 z 9 symptomów dobrego samopoczucia.

^a Percentage of people who did not experience any symptom of bad emotional well-being and experienced at least 5 of 9 symptoms of good emotional well-being within one month preceding the survey.

Wykres 6.11. Złożony wskaźnik dobrego samopoczucia^a według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

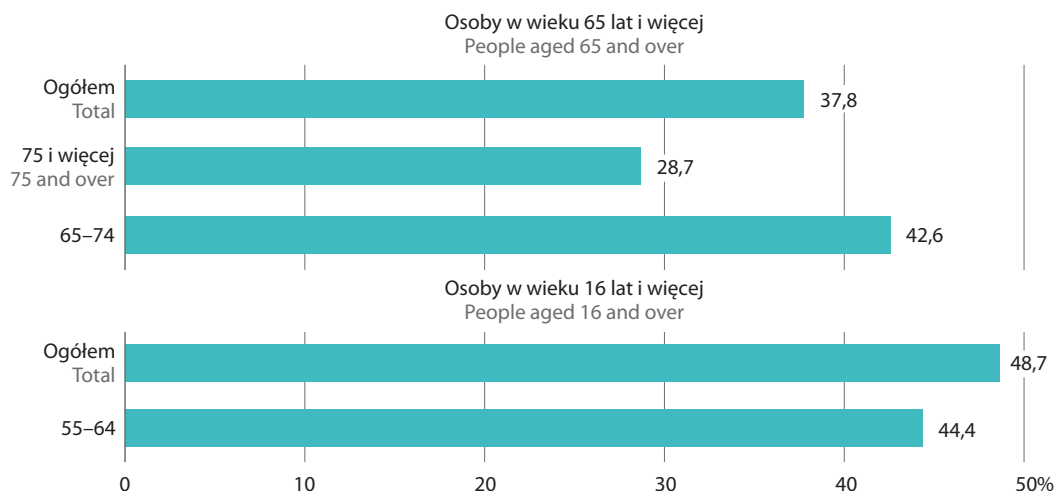
Chart 6.11. Aggregated indicator of good emotional well-being^a by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)

^a Odsetek osób, które w ciągu miesiąca poprzedzającego badanie nigdy nie doświadczyły symptomów złego samopoczucia oraz u których zaobserwowano przynajmniej 5 z 9 symptomów dobrego samopoczucia.

^a Percentage of people who did not experience any symptom of bad emotional well-being and experienced at least 5 of 9 symptoms of good emotional well-being within one month preceding the survey.

Wykres 6.12. Złożony wskaźnik dobrego samopoczucia^a według wieku w 2018 r. (% osób)
 Chart 6.12. Aggregated indicator of good emotional well-being^a by age in 2018 (% of people)

^a Odsetek osób, które w ciągu miesiąca poprzedzającego badanie nigdy nie doświadczyły symptomów złego samopoczucia oraz u których zaobserwowano przynajmniej 5 z 9 symptomów dobrego samopoczucia.

^a Percentage of people who did not experience any symptom of bad emotional well-being and experienced at least 5 of 9 symptoms of good emotional well-being within one month preceding the survey.

6.4. Złożony wskaźnik dobrej subiektywnej jakości życia

6.4. Aggregated indicator of good subjective quality of life

Przedstawione w niniejszym punkcie dane uzupełniają obraz osiągniętego przez mieszkańców Polski poziomu subiektywnej jakości życia. Pokazują one bowiem skalę współwystępowania omawianych wcześniej składowych dobrobytu subiektywnego, tj.: zadowolenia (satisfakcji) z życia ogólnie rzecz biorąc, dobrego samopoczucia (stanu emocjonalnego) oraz poczucia sensu w życiu.

Skalę tę pokazują przedstawione poniżej dane, które dotyczą złożonego wskaźnika dobrej subiektywnej jakości życia osób starszych, który zamiennie będzie nazywany także wskaźnikiem wysokiej jakości dobrobytu subiektywnego. Wskaźnik dobrej subiektywnej jakości życia definiowany jest jako odsetek osób, które jednocześnie: były zadowolone ze swojego życia (zadeklarowały, że są zadowolone lub bardzo zadowolone ze swojego życia ogólnie rzecz biorąc), miały poczucie sensu w życiu (zadeklarowały, iż zgadzają lub zdecydowanie zgadzają się ze stwierdzeniem „przeważnie myślę, że to czym się zajmuję w życiu ma sens”) oraz charakteryzowały się dobrym samopoczuciem (zgodnie z definicją złożonego wskaźnika dobrego samopoczucia).

Z założenia więc wartość złożonego wskaźnika dobrej subiektywnej jakości życia nie może przekroczyć poziomu wskaźnika cząstkowego o najniższym poziomie, czyli wskaźnika dobrego samopoczucia (stanu emocjonalnego), a zróżnicowanie poziomu złożonego wskaźnika dobrej subiektywnej jakości życia w zależności od uwzględnionych w analizie charakterystyk osób odzwierciedla w znacznym stopniu zróżnicowania składowych tej miary, a w szczególności wspomnianego wskaźnika dobrego samopoczucia.

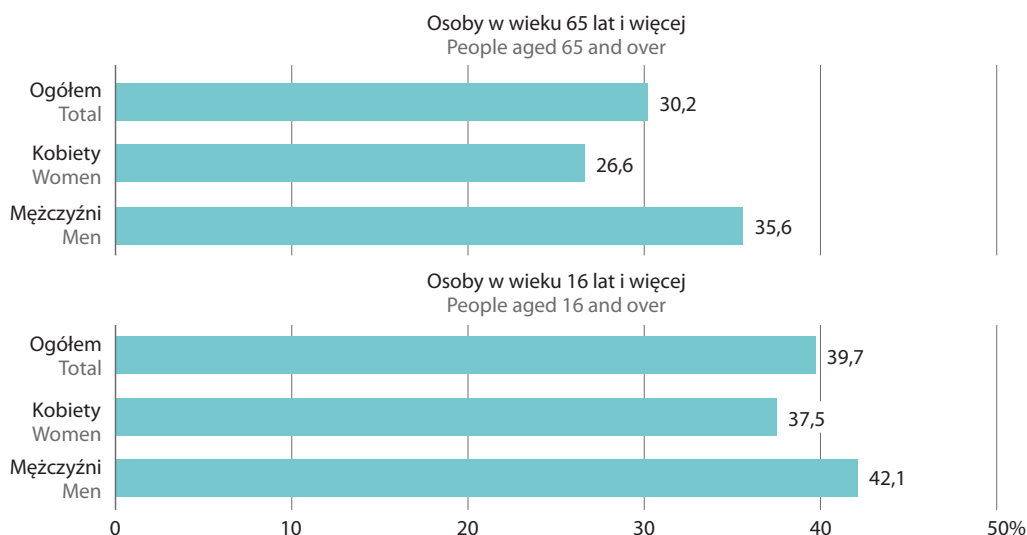
Przy zastosowanych kryteriach pomiaru, w 2018 r. kumulacja wszystkich trzech branych pod uwagę pozytywnych aspektów subiektywnego dobrobytu zaobserwowana została wśród ok. 30% mieszkańców Polski w wieku co najmniej 65 lat. Częściej dotyczyło to mężczyzn w tej grupie wieku niż kobiet (odpowiednio ok. 36% i 27%). Znacznie częściej wysokim poziomem dobrej subiektywnej jakości życia charakteryzowały się osoby tworzące lub wchodzące w skład gospodarstw wieloosobowych (ok. 32%) niż jednoosobowe gospodarstwa osób starszych (niecałe 25%). Zaobserwowano też różnice w wartości wskaźnika dobrej subiektywnej jakości życia wśród seniorów mieszkających w miastach i na wsi. W miastach ogółem wysoki poziom dobrobytu subiektywnego (według przyjętej miary) dotyczył ok. 33% osób w wieku 65 lat i więcej

(w miastach liczących co najmniej pół miliona mieszkańców było to ok. 37%, a w pozostałych miastach niecałe 32% osób), natomiast na wsi ok. 25% osób w tej grupie wieku.

Tak jak to miało miejsce w przypadku cząstkowych wskaźników, również w przypadku złożonego wskaźnika dobrej subiektywnej jakości życia obserwujemy wyraźne różnice między grupą osób starszych w wieku 65–74 lata a osobami po 74 roku życia. Wysokim poziomem dobrobytu subiektywnego charakteryzowało się bowiem ok. 35% osób pomiędzy 65 a 74 rokiem życia wobec 22% osób w najstarszej z analizowanych grup wieku (75 lat i więcej). Dla porównania w 2018 r. wśród wszystkich analizowanych grup wieku, najwyższą wartość złożonego wskaźnika dobrej subiektywnej jakości życia (ok. 47–48%) odnotowano w dwóch najmłodszych grupach wieku (16–24 i 25–34 lata). W całej objętej badaniem populacji osób w wieku co najmniej 16 lat wysokim poziomem subiektywnego dobrobytu charakteryzowało się ok. 40% osób.

Wykres 6.13. Złożony wskaźnik dobrej subiektywnej jakości życia^a według płci w 2018 r. (% osób)

Chart 6.13. Aggregated indicator of good subjective quality of life^a by sex in 2018 (% of people)

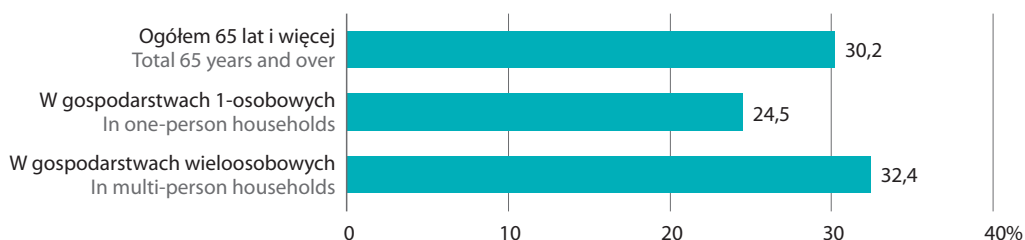

a Osoby, które jednocześnie: były zadowolone ze swojego życia ogólnie rzecz biorąc, charakteryzowały się dobrym samopoczuciem oraz miały poczucie sensu w życiu.

a People who, at the same time, were satisfied with their lives, had good emotional well-being and felt the sense of meaning in their lives.

Wykres 6.14. Złożony wskaźnik dobrej subiektywnej jakości życia^a według wielkości gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 6.14. Aggregated indicator of good subjective quality of life^a by household size in 2018 (% of people aged 65 and over)

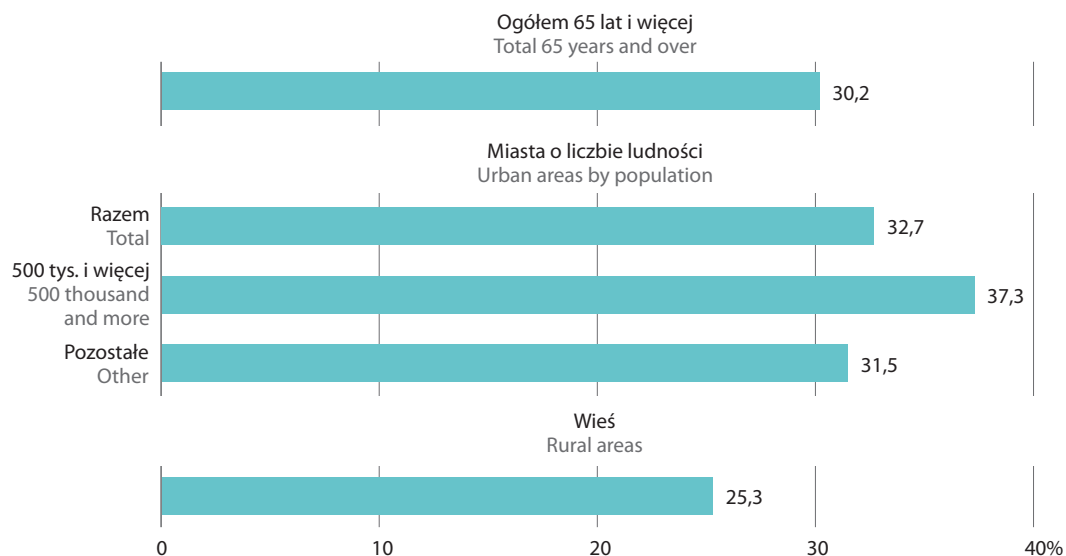

a Osoby, które jednocześnie: były zadowolone ze swojego życia ogólnie rzecz biorąc, charakteryzowały się dobrym samopoczuciem oraz miały poczucie sensu w życiu.

a People who, at the same time, were satisfied with their lives, had good emotional well-being and felt the sense of meaning in their lives.

Wykres 6.15. Złożony wskaźnik dobrej subiektywnej jakości życia^a według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 6.15. Aggregated indicator of good subjective quality of life^a by class of place of residence in 2018 (% of people aged 65 and over)

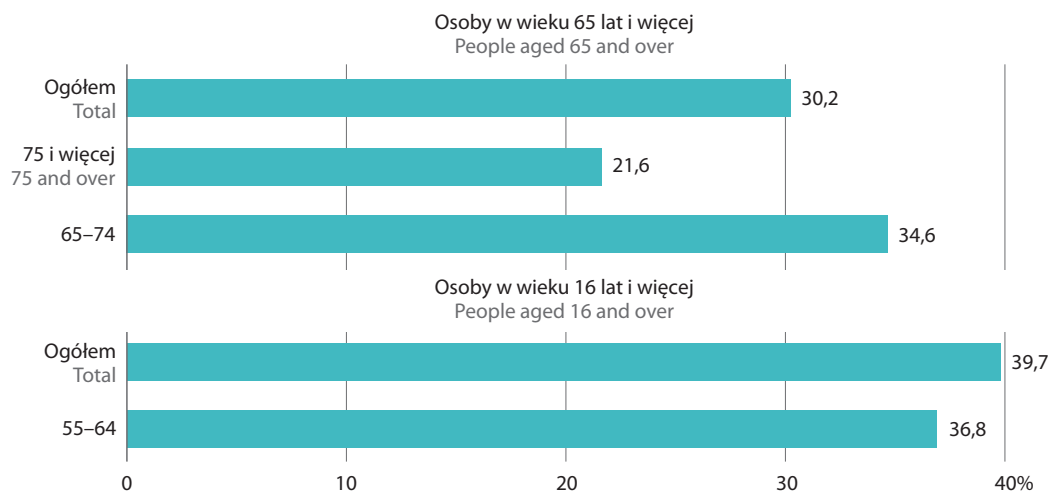

^a Osoby, które jednocześnie: były zadowolone ze swojego życia ogólnie rzecz biorąc, charakteryzowały się dobrym samopoczuciem oraz miały poczucie sensu w życiu.

^a People who, at the same time, were satisfied with their lives, had good emotional well-being and felt the sense of meaning in their lives.

Wykres 6.16. Złożony wskaźnik dobrej subiektywnej jakości życia^a według wieku w 2018 r. (% osób)

Chart 6.16. Aggregated indicator of good subjective quality of life^a by age in 2018 (% of people)

^a Osoby, które jednocześnie: były zadowolone ze swojego życia ogólnie rzecz biorąc, charakteryzowały się dobrym samopoczuciem oraz miały poczucie sensu w życiu.

^a People who, at the same time, were satisfied with their lives, had good emotional well-being and felt the sense of meaning in their lives.

6.5. Droga życiowa a dobrobyt subiektywny

6.5. Trajectory of life vs. subjective well-being

Poczucie dobrobytu subiektywnego jest wypadkową wielu różnorodnych czynników. Na jego ocenę wpływają też doświadczenia całego życia. Potwierdzeniem tego mogą być zaprezentowane poniżej dane dotyczące zróżnicowania dobrobytu subiektywnego osób starszych w zależności od typu drogi życiowej.

Badanie spójności społecznej zawierało pytania o charakterze biograficznym. Respondentów poproszono m. in. o wybranie jednego spośród 11 przedstawionych schematów – tego, który w ocenie respondenta najlepiej obrazuje jego dotychczasowe życie. W tego typu podejściu badawczym wychodzi się z założenia, że schematy te z jednej strony oddają rzeczywisty przebieg życia danej osoby, sekwencję i kumulację różnego rodzaju zdarzeń i doświadczeń, a z drugiej strony odzwierciedlają subiektywny odbiór tej rzeczywistości².

Uwzględnione schematy „drogi życiowej” (określane także terminem trajektorie życia, linie życia) określały zarówno kierunki zmian (*linia opadająca oznacza pogorszenie się sytuacji, linia pozioma – stabilizację, brak wyraźnych zmian; linia wznosząca – poprawę sytuacji*), jak również „wzorzec” zmian jakie zaszły w życiu danej osoby (*zmiany skokowe, na przemian okresy dobre i złe, jednorazowe wydarzenia zmieniające bieg życia, stały jednokierunkowy przebieg zmian*).

Na potrzeby modeli objaśniających inne zjawiska za pomocą „drogi życiowej”, a także dla ułatwienia analizy, zastosowane w badaniu 11 schematów pogrupowano, otrzymując 5 typów drogi życiowej:

- wznosząca; bez załamań i spadków (typ 1),
- stabilna (typ 2),
- wznosząca; z przejściowymi załamaniami i spadkami (typ 3),
- opadająca; niejednostajnie (typ 4),
- opadająca; jednostajnie (typ 5).

Przypisanie schematów do poszczególnych typów, jak również dane dotyczące poziomu poszczególnych aspektów dobrobytu subiektywnego w zależności od samoidentyfikacji poszczególnych osób z konkretnym schematem drogi życiowej przedstawia Wykres 6.17.

Z Badania spójności społecznej wynika, że w 2018 r. połowa osób starszych (w wieku 65 lat i więcej) w Polsce oceniła swoje życie jako zmieniające się generalnie na lepsze (linie „wznoszące się”), przy czym w przypadku ok. 26% osób pozytywnym zmianom towarzyszyły przejściowe trudności. Przebieg życia charakteryzujący się względną stabilizacją (linia pozioma) dotyczył niecałych 20% osób starszych, natomiast ok. 30% osób uznało, że ich sytuacja ulega generalnie pogorszeniu (linie „opadające”), przy czym na stały, jednokierunkowy przebieg zmian na gorsze wskazywało 5,5% seniorów.

Zarówno kierunek, jak i charakter zmian znalazły odzwierciedlenie w ocenach dotyczących poszczególnych aspektów dobrobytu subiektywnego (tj. zadowolenia z życia, poczucia sensu w życiu oraz doświadczanych uczuć i stanów emocjonalnych mierzonych wskaźnikiem samopoczucia).

Najbardziej zadowolone z życia ogólnie rzecz biorąc były osoby, które doświadczały ciągłej poprawy swojego życia (typ 1 – ok. 89% zadowolonych). Tylko nieznacznie rzadziej satysfakcję ze swojego życia (ok. 81–86% zadowolonych) odczuwały osoby, które swoją sytuację oceniły jako stabilną (typ 2) oraz seniorzy, w przypadku których poprawa życia zakłócona była jakimś incydentem lub odbywała się skokowo, tj. była przeplatana okresami stabilizacji (typ 3). Najmniej usatysfakcjonowane z życia, co jest w pełni zrozumiałe, były osoby, które w sposób systematyczny skokowo bądź ciągle (typ 5) doświadczały pogarszania się swojej sytuacji (46% zadowolonych osób).

Odsetek seniorów uważających, iż to czym zajmują się w życiu ma sens w zależności od deklarowanego typu drogi życiowej wynosił od ok. 36% w przypadku osób wskazujących na stałe pogarszanie się sytuacji życiowej (typ 5) do 72–78% wśród osób wskazujących na poprawę swojej sytuacji życiowej lub uznających swoją sytuację za stabilną (typy: 1, 2 i 3).

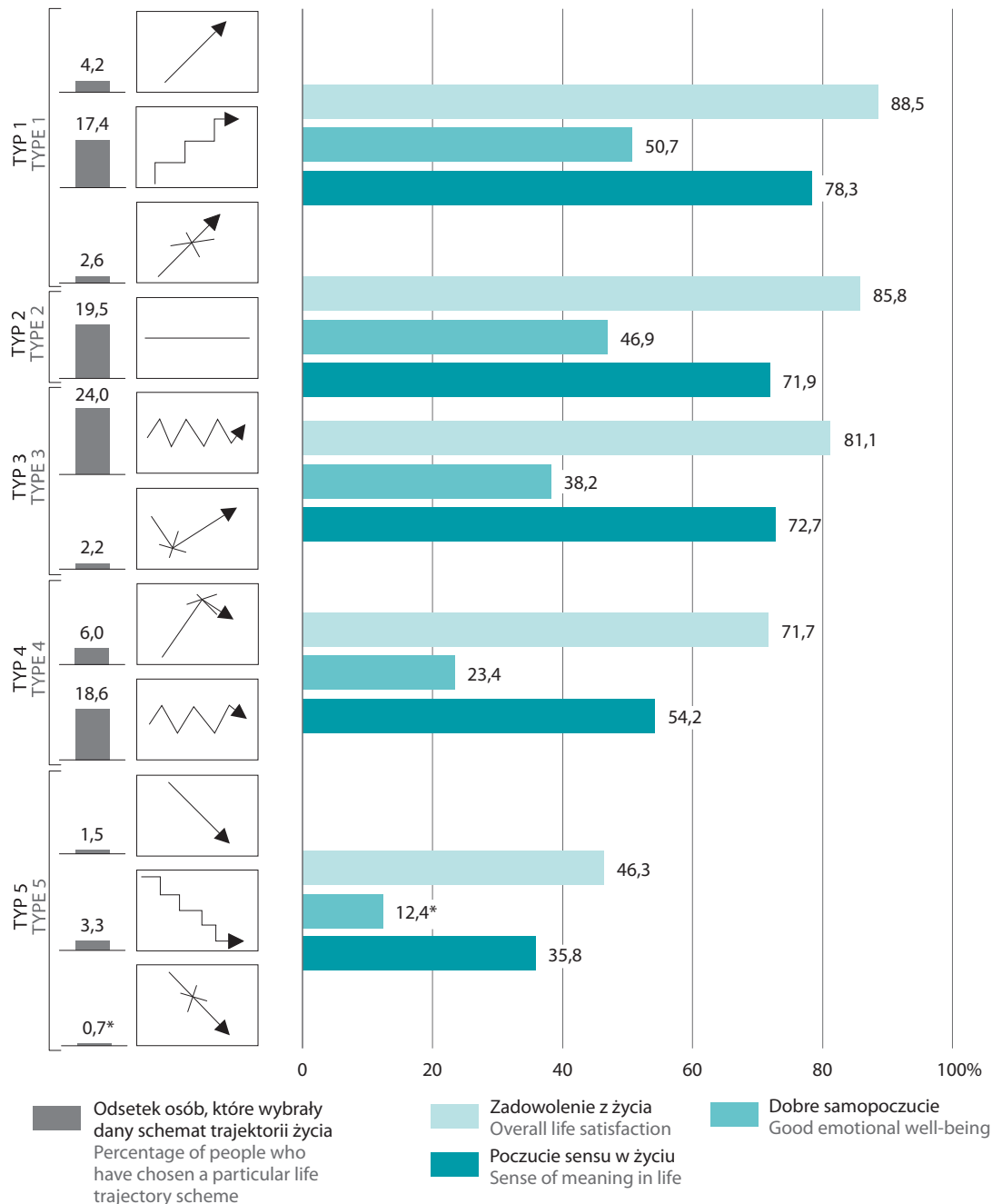
Wartości wskaźnika dobrego samopoczucia wśród osób starszych w zależności od typu trajektorii życia wynosiły od ok. 12% do ok. 51%. Najniższe wartości wskaźnika dobrego samopoczucia odnotowano

² Podejście to nawiązuje do rozwiązań zastosowanych we francuskim „Badaniu historii życia”. Zob. *Ekonomie et statistique* No. 393–394, 2006.

w grupie osób wskazujących na pogarszanie się sytuacji życiowej (ok. 12–23%), natomiast najwyższe – wśród osób wskazujących na systematyczne, korzystne zmiany w ich życiu (typ 1 – 51%) oraz wśród osób, które nie odczuwały wyraźnych zmian w swoim życiu (typ 2 – 47%).

Wykres 6.17. Typ trajektorii życia^a a dobrobyt subiektywny osób starszych (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Chart 6.17. The type of life trajectory^a vs. subjective well-being of older people (% of people aged 65 and over)

^a Trajektorie życia (nazywane również: drogami lub liniami życia) – respondenci wybierali schemat, który ich zdaniem najdokładniej odzwierciedlał ich życie (wcześniejsze doświadczenia i kierunek zmian).

^a Life trajectories (also called as: the ways of life or lines of life) – respondents chose the scheme which, in their opinions reflected their lives (past experiences and direction of changes) most accurately.

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

6.6. Wybrane determinanty zadowolenia z życia u osób starszych

6.6. Selected determinants of overall life satisfaction in older people

Ocenę potencjalnych determinant dobrobytu subiektywnego osób starszych (tj. osób w wieku 65 lat i więcej), mierzonego za pomocą poczucia zadowolenia z życia ogólnie rzecz biorąc, przeprowadzono przy użyciu modelu regresji logistycznej. Przez determinanty rozumiemy cechy indywidualne oraz czynniki opisujące sytuację danej osoby, które pozwalają skutecznie objaśniać to, czy doświadcza ona dobrobytu subiektywnego, tj. – wobec przyjętego w opisywanej analizie sposobu pomiaru – czy odczuwa zadowolenie z życia. W przeciwieństwie do prostej oceny zróżnicowania wskaźników satysfakcji życiowej ze względu na różne cechy, podejście modelowe pozwala wyodrębnić tzw. czyste efekty, tj. efekty oddziaływania poszczególnych zmiennych objaśniających oczyszczone z efektów będących skutkiem współoddziaływania innych zmiennych. Innymi słowy, w przypadku współzależnych zmiennych objaśniających, które z powodu samej tej współzależności w podobny sposób różnicują wskaźniki satysfakcji, model pozwala przypisać obserwowany efekt do tego czynnika, który lepiej go objaśnia, a także ocenić, czy pozostałe czynniki wywierają dodatkowy wpływ na zmienną objaśnianą, specyficzny tylko dla nich. Objaśnieniu poddano zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc jako najbardziej uniwersalną i reprezentatywną, jednowymiarową miarę dobrobytu subiektywnego spośród miar cząstkowych, które bierzemy pod uwagę opisując to zjawisko w sposób wielowymiarowy. Model został dopasowany na podstawie danych z Badania spójności społecznej w 2018 roku wyłącznie dla osób w wieku 65 lat i więcej. Dostarcza więc wniosków dotyczących zależności objaśniających odczuwanie dobrobytu subiektywnego wśród osób starszych, nie daje natomiast podstaw do porównań zbiorowości osób starszych z innymi grupami wiekowymi.

Określając zestaw zmiennych objaśniających uwzględnionych w modelu, tj. potencjalnych determinant, oprócz standardowych charakterystyk społeczno-ekonomicznych, obejmujących również informacje o miejscu zamieszkania, wzięto pod uwagę czynniki specyficzne dla analizy dobrobytu subiektywnego oraz podejścia stosowanego w niniejszym rozdziale. Te specyficzne zmienne objaśniające opisują kontakty społeczne i relacje z otoczeniem, w tym możliwości uzyskania pomocy/wsparcia ze strony innych osób, a także oceny subiektywne odnoszące się zarówno do sytuacji bieżącej (np. samoocena stanu zdrowia), jak i mające charakter retrospektywny (postrzeganie własnej drogi życiowej). Brane tutaj pod uwagę informacje dotyczące kontaktów społecznych mogą być w innych ujęciach traktowane jako elementy kapitału społecznego.

Tablica 6.2. Syntetyczna ocena istotności wpływu czynników stanowiących potencjalne determinanty dobrobytu subiektywnego na odczuwanie zadowolenia z życia ogólnie rzecz biorąc przez osoby w wieku 65 lat i więcej w 2018 r. (na podstawie Badania spójności społecznej)

Table 6.2. Assessment of the significance of the synthetic effects corresponding with the explanatory factors in a model explaining the overall life satisfaction of the people aged 65 and over in 2018 (based on the Social Cohesion Survey)

Czynnik Factor	Liczba stopni swobody Number of degrees of freedom	Statystyka Walda Wald statistics	Graniczny po- ziom istotności Border level of significance
Płeć Sex	1	0,2	0,6375 n.s.
Wiek 75 lat i więcej Age 75 and over	1	2,7	0,1007 n.s.
Wykształcenie Education	4	4,2	0,3835 n.s.
Aktywność ekonomiczna – osoby pracujące Economic activity – working people	1	0,1	0,7939 n.s.
Zawód Occupation	9	3,9	0,9198 n.s.
Pozostawanie w małżeństwie lub w związku nieformalnym Being married or in an informal relationship	1	28,8	<.0001***

Typ „drogi życiowej” Type of 'the way of life'	4	80,8	<.0001***
Samoocena stanu zdrowia Self-reported health status	4	80,2	<.0001***
Wykorzystanie czasu w dni powszednie Use of time on weekdays	4	6,1	0,1933 n.s.
Sytuacja dochodowa Income situation	2	0,2	0,8898 n.s.
Warunki życia Living conditions	2	39,3	<.0001***
Równowaga budżetowa gospodarstwa domowego Household budget balance	2	22,2	<.0001***
Niepełnosprawność Disability	1	1,2	0,2670 n.s.
Izolacja społeczna Social isolation	1	0,2	0,6361 n.s.
Posiadanie przyjaciela/przyjaciół Having friend/friends	1	15,9	<.0001***
Możliwość zwrócenia się o wsparcie materialne do dzieci lub wnuków w razie potrzeby Possibility to ask for material support from children or grandchildren, if necessary	1	0,0	0,8927 n.s.
Możliwość zwrócenia się o wsparcie materialne do innych członków rodziny w razie potrzeby Possibility to ask for material support from other family members if necessary	1	0,2	0,6244 n.s.
Możliwość zwrócenia się o pomoc niematerialną (w tym wsparcie duchowe) do dzieci lub wnuków w razie potrzeby Possibility of asking for non-material help (including emotional, spiritual support) from children or grandchildren if necessary	1	16,1	<.0001***
Możliwość zwrócenia się o pomoc niematerialną (w tym wsparcie duchowe) do innych członków rodziny w razie potrzeby Possibility of asking for non-material help (including emotional, spiritual support) from other family members if necessary	1	0,6	0,4538 n.s.
Relacje z sąsiadami Relations with neighbours	2	1,7	0,4324 n.s.
Brak kogoś, kto pomoże (np. w pracach domowych, zrobieniu zakupów) w razie choroby There is no one to help (e.g. with housework, shopping) in case of illness	1	0,4	0,5137 n.s.
Brak kogoś do rozmowy w razie smutku, przygnębienia Lack of someone to talk to in case of sadness, depression	1	1,9	0,1708 n.s.
Dobrowolna, bezpłatna praca w różnych organizacjach/institucjach (częstotliwość) Volunteer work in various organisations/institutions (frequency)	4	4,8	0,3138 n.s.
Udział w imprezach (wydarzeniach) organizowanych przez różne organizacje/institucje (częstotliwość) Participation in events organised by various organisations/institutions (frequency)	3	3,5	0,3176 n.s.
Wskaźnik zaangażowania religijnego Religious commitment indicator	4	15,9	0,0032**
Typ miejscowości zamieszkania Type of locality	4	5,6	0,2319 n.s.
Województwo Voivodship	15	34,7	0,0027**

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

Indications of statistical significance of model parameters and factors:

*** istotny na poziomie 0,1% / significant at the level of 0,1%

** istotny na poziomie 1% / significant at the level of 1%

* istotny na poziomie 5% / significant at the level of 5%

n.s. nieistotny na poziomie 5% / non-significant at the level of 5%

Wyniki oceny istotności oddziaływania poszczególnych czynników i ich udziału w objaśnieniu odczuwania zadowolenia z życia przedstawiono w Tabelicy 6.2.

W świetle tych wyników najważniejszymi determinantami dobrobytu subiektywnego osób starszych okazały się: ocena „drogi życiowej”, stan zdrowia (odzwierciedlany przez subiektywną samoocenę), sytuacja materialna³ opisywana w kontekście warunków życia i stanu równowagi budżetowej (ale nie wysokości bieżących dochodów) oraz pozostawanie w trwałym związku małżeńskim lub związku nieformalnym. Spośród zmiennych opisujących kontakty społeczne istotny wpływ mają: możliwość zwrócenia się o wsparcie duchowe do dzieci lub wnuków oraz obecność przynajmniej jednej osoby, którą można nazwać przyjacielem. Ponadto determinantą istotną na poziomie 1% okazał się wskaźnik zaangażowania religijnego. Wyniki dopasowania modelu wskazują także na nie dające się objaśnić innymi czynnikami, różnicowanie terytorialne zadowolenia z życia – województwo miejsca zamieszkania zostało wskazane jako czynnik objaśniający istotny na poziomie 1%.

By dokonać próby oceny wpływu wieku na odczuwanie dobrobytu subiektywnego, zbiorowość osób starszych podzielona została na dwie grupy: 65–74 lata oraz 75 lat i więcej. Nie stwierdzono, by przynależność do starszej grupy istotnie wpływała na prawdopodobieństwo odczuwania zadowolenia z życia. Nie stwierdzono również, by zachowanie aktywności zawodowej (wykonywanie pracy) miało istotny wpływ nie objaśniany innymi czynnikami.

Jeśli idzie o jedną z najważniejszych determinant – typ drogi życiowej (tj. wybierany przez respondenta graficzny schemat opisujący jego dotychczasowe życie) – to zgodnie z oczekiwaniami, odczuwaniu zadowolenia z życia sprzyjają trajektorie „wznoszące się” (wskazujące na pozytywne zmiany sytuacji życiowej), zaś nie sprzyjają – linie „opadające” (ilustrujące zmiany sytuacji na gorszą). Przy czym negatywne oddziaływanie na dobrobyt subiektywny niekorzystnych zmian sytuacji życiowej (linie „opadające”) jest silniejsze niż pozytywny wpływ korzystnej oceny dotychczasowej drogi życia (linie „wznoszące się”): istotne statystycznie efekty (w stosunku do tzw. „stabilnej” drogi życia będącej punktem odniesienia) dotyczą wyłącznie trajektorii „opadających”, przy czym w przypadku trajektorii jednostajnie opadających (bez załamań/punktów zwrotnych) negatywny efekt jest najsilniejszy.

Informacje dotyczące sprawności fizycznej i stanu zdrowia uwzględniono w modelu za pomocą samooceny stanu zdrowia na pięciopoziomowej skali oraz zmiennej binarnej odzwierciedlającej niepełnosprawność rozumianą jako występowanie poważnych ograniczeń w wykonywaniu zwykłych czynności. Samoocena stanu zdrowia okazała się znacznie lepszym predyktorem dobrobytu subiektywnego – analiza wskazała ją jako jedną z najważniejszych determinant. Dostarcza ona na tyle kompletnej informacji opisującej ten aspekt jakości życia, że informacja o niepełnosprawności nie stanowi istotnego statystycznie uzupełnienia z punktu widzenia objaśnienia zjawiska.

Jeśli idzie o sytuację materialną, analiza pokazuje, że dla jakości życia osób starszych ważne są zgromadzone i pozostające do dyspozycji zasoby materialne (warunki zamieszkania, wyposażenie gospodarstwa w potrzebne dobra), a także niedoświadczanie problemów z zaspokojeniem podstawowych potrzeb oraz utrzymaniem równowagi budżetowej. Te aspekty uwarunkowań materialnych odzwierciedlają obiektywne oceny warunków życia oraz sytuacji budżetowej. Lepsze warunki materialne sprzyjają oczywiście doświadczaniu dobrobytu subiektywnego, przy czym negatywny wpływ szczególnie złych warunków materialnych jest zdecydowanie istotniejszy niż pozytywny wpływ warunków ponadprzeciętnie dobrych. Bieżący dochód nie ma istotnego statystycznie samoistnego wpływu, jeśli nie kształtuje warunków materialnych w opisanym wyżej aspekcie.

³ Wskaźniki sytuacji materialnej uwzględnione w modelu jako zmienne objaśniające zostały omówione w Rozdziale 1. Sytuacja materialna niniejszej publikacji.

Spśród zmiennych opisujących kontakty z otoczeniem oraz elementy kapitału społecznego istotnymi statystycznie na poziomie 5% okazały się wyłącznie dwa czynniki (sprzyjające odczuwaniu przez osoby starsze zadowolenia z życia): posiadanie przyjaciela oraz możliwość zwrócenia się o wsparcie duchowe do dzieci lub wnuków. Przy specyfikacji modelu relacje z dziećmi i wnukami zostały uwzględnione za pomocą odrębnych zmiennych w stosunku do odpowiednich informacji dotyczących innych członków rodziny i podejście to okazało się słuszne. To kapitał wynikający z tych właśnie relacji jest najważniejszy dla objaśnienia dobrobytu subiektywnego; pozostałe efekty okazały się statystycznie nieistotne. Warto zwrócić również uwagę, że model wskazał możliwość uzyskania wsparcia duchowego ze strony innych osób jako ważniejszy element relacji z otoczeniem, niż możliwość ewentualnego uzyskania pomocy o charakterze materialnym czy praktycznym. Dotyczy to nie tylko relacji z dziećmi i wnukami. Także zmienna reprezentująca brak osoby, z którą można porozmawiać w razie smutku, przygnębienia, depresji ma większe znaczenie niż brak osoby, od której można uzyskać pomoc praktyczną w realizacji spraw życiowych (np. w razie choroby). Co prawda prezentowane wyniki dopasowania modelu nie wskazują, by efekt tej zmiennej był statystycznie istotny, nawet na poziomie 10%, ale wartość granicznego poziomu istotności (p-value) – tylko nieznacznie przekraczająca 10% – jest wyraźnie niższa (świadcząc o bardziej znaczącym efekcie), niż dla innych zmiennych w bloku dotyczącym relacji z otoczeniem.

Pewne dodatkowe wnioski można także wyciągnąć na podstawie wyników dopasowania modelu, z którego specyfikacji – po stronie zmiennych objaśniających – usunięto posiadanie przyjaciela oraz ocenę drogi życiowej. Wyniki analizy wskazują, że skłonność do nazwania osoby z własnego otoczenia przyjacielem najlepiej opisuje jakość relacji z innymi osobami z punktu widzenia objaśnienia dobrobytu subiektywnego. Tym nie mniej zmienna ta w pewien sposób syntetyzuje informację zawartą w innych zmiennych opisujących kontakty z otoczeniem, przez co utrudnia wychwycenie innych efektów. To samo można powiedzieć o zmiennej odzwierciedlającej drogę życiową, która w sposób syntetyczny opisuje wiele aspektów sytuacji danej osoby (również sytuacji bieżącej, która zazwyczaj zawsze ma korzenie w przeszłości), nie tylko tych dotyczących relacji z otoczeniem. Model ograniczony przez usunięcie tych dwóch zmiennych pozwala potwierdzić statystycznie efekt dotyczący braku osoby, z którą można porozmawiać w trudnej sytuacji psychicznej, a także negatywny wpływ izolacji społecznej na zadowolenie z życia.

Inny czynnik, na który warto zwrócić uwagę w kontekście objaśnienia zadowolenia z życia, to ocena ilości posiadanego czasu wolnego i sposobu jego zagospodarowania (w modelu zmienna „Wykorzystanie czasu w dni powszednie”). Choć wynik testu w Tablicy 6.2. nie potwierdza statystycznej istotności oddziaływania na poziomie 5% tego czynnika, to wartości parametrów opisujących szczegółowe efekty (Zob. Tablica 6.3.) w sposób dość logiczny pokazują, że zarówno niedobór, jak i nadmiar wolnego czasu negatywnie wpływają na odczuwanie zadowolenia z życia. Także w przypadku tego czynnika model ograniczony przez usunięcie zmiennych reprezentujących posiadanie przyjaciela i schemat drogi życiowej pozwala potwierdzić statystycznie obserwowane efekty. W przypadku osób starszych za znaczący interpretacyjnie można uznać negatywny efekt związany z deklaracją nadmiaru czasu wolnego, która może wskazywać na poczucie osamotnienia, apatii, braku lub niedostatku własnej przydatności i możliwości sensownego zagospodarowania potencjału własnej osoby.

Analiza nie potwierdziła istotnego statystycznie wpływu – nie dającego się wyjaśnić innymi uwzględnionymi w modelu zmiennymi – uczestnictwa w działalności różnych organizacji i stowarzyszeń (tak przez osobistą pracę na ich rzecz, jak i udział w organizowanych przez nie wydarzeniach) na doświadczanie dobrobytu subiektywnego przez osoby starsze. Nie stwierdzono także istotnych statystycznie efektów dotyczących kontaktów z sąsiadami, jakkolwiek model z ograniczonym zestawem zmiennych objaśniających wskazuje na pozytywny wpływ bliższych relacji sąsiedzkich (wspólne spędzanie czasu, udział w uroczystościach rodzinnych).

W Tablicy 6.3. pokazano efekty szczegółowe (oszacowania parametrów modelu) dotyczące wybranych czynników. Uwzględniono przede wszystkim istotne determinanty, ale także inne ciekawsze efekty omawiane wcześniej.

Tablica 6.3. Oszacowania parametrów modelu (efekty szczegółowe) wraz z oceną istotności statystycznej dla wybranych czynników uwzględnionych w modelu

Table 6.3. Estimates of the model parameters and assessment of the significance of detailed effects corresponding with the levels of selected factors included in the model

Zmienna objaśniająca Explanatory variable	Wartość parametru Parameter value	Statystyka Walda Wald statistics	Graniczny poziom istotności Border level of significance
Pozostawanie w małżeństwie lub związku nieformalnym Being married or in an informal relationship			
Osoba będąca w związku (mażeńskim lub związku nieformalnym) Person in a relationship (married or in an informal relationship)	0,522	28,78	<.0001***
Typ drogi życiowej Type of the way of life			
Typ 1 (wznosząca; bez załamań i spadków) Type 1 (rising; without twists and falls)	0,268	3,5	0,0626 n.s.
Typ 2 (stabilna) Type 2 (stable)	Ref.		
Typ 3 (wznosząca; z przejściowymi załamaniami i spadkami) Type 3 (rising; with occasional twists and falls)	-0,123	0,9	0,3542 n.s.
Typ 4 (opadająca; niejednostajnie) Type 4 (falling; unevenly)	-0,513	16,3	<.0001***
Typ 5 (opadająca; jednostajnie) Type 5 (falling; evenly)	-1,097	38,2	<.0001***
Samoocena stanu zdrowia Self-reported health status			
Bardzo dobra Very good	0,822	3,3	0,0686 n.s.
Dobra Good	0,859	40,5	<.0001***
Taka sobie ani dobra, ani zła Neither good nor poor	Ref.		
Zła Poor	-0,452	19,6	<.0001***
Bardzo zła Very poor	-0,592	9,7	0,0019**
Wykorzystanie czasu w ciągu dnia powszedniego Use of time on weekdays			
Czasu nie wystarcza nawet na wykonanie koniecznych zajęć Not enough time even for necessary activities	-0,720	2,9	0,0912 n.s.
Czasu wystarcza tylko na to co trzeba zrobić, ale nie ma czasu wolnego dla siebie Enough time only for necessary activities and lack of free time	0,009	0,0	0,9730 n.s.
Czasu wystarcza na to co trzeba zrobić i zostaje trochę czasu wolnego Enough time for necessary activities and some free time available	Ref.		

Czasu starcza na wszystko Enough time for all activities	-0,019	0,0	0,8571 n.s.
Czasu wolnego jest aż za dużo Too much free time	-0,208	2,4	0,1221 n.s.
Warunki życia Living conditions			
Ubóstwo Poverty	-0,959	32,3	<.0001***
Poza grupami skrajnymi Outside extreme groups	Ref.		
Bardzo dobra Very good	0,261	5,6	0,0180*
Równowaga budżetowa gospodarstwa domowego Household budget balance			
Ubóstwo Poverty	-0,169	1,5	0,2178 n.s.
Poza grupami skrajnymi Outside extreme groups	Ref.		
Bardzo dobra Very good	0,573	20,1	<.0001***
Wskaźnik zaangażowania religijnego Religious commitment indicator			
Pozakościelni Outside of any religion	Ref.		
Niezaangażowani Uncommitted	-0,276	1,0	0,3187 n.s.
Słabo zaangażowani Weakly committed	-0,155	0,3	0,5740 n.s.
Średnio zaangażowani Moderately committed	0,152	0,3	0,5852 n.s.
Bardzo zaangażowani Strongly committed	-0,173	0,3	0,5866 n.s.
Wskaźnik izolacji Indicator of isolation	-0,068	0,2	0,6361 n.s.
Posiadanie przyjaciół Having friends			
Posiadanie przynajmniej jednego przyjaciela Having at least one friend	0,384	15,9	<.0001***
Możliwość zwrócenia się o pomoc niematerialną (w tym wsparcie duchowe) do dzieci lub wnuków Possibility of asking for non-material help (including emotional, spiritual support) from children or grandchildren			
Posiadanie dzieci/wnuków, na które można liczyć w razie potrzeby Having children/grandchildren to rely on in case of need	0,589	16,1	<.0001***
Relacje z sąsiadami Relations with neighbours			
Bardzo bliskie relacje z sąsiadami (np. wzajemne odwiedziny, wspólne spędzanie czasu wolnego, „obchodzenie uroczystości rodzinnych”) Very close relations with neighbours (e.g. visiting each other, spending free time together, celebrating family events)	0,141	1,7	0,1957 n.s.

Dosyć bliskie relacje (np. świadczenie sobie drobnych przysług) Quite close relations with neighbours (i.e. providing small services and favours)	0,064	0,4	0,5201 n.s.
Brak bliższych kontaktów z sąsiadami Lack of closer contact with neighbours	Ref.		
Brak kogoś, kto pomoże (np. w pracach domowych, zrobieniu zakupów) w razie choroby (subiektywna ocena) There is no one to help (e.g. with housework, shopping) in case of illness (subjective evaluation)			
Brak kogokolwiek, kto pomoże (dotyczy także pomocy odpłatnej lub usług pomocy społecznej) There is no one to help (including paid assistance or social services)	-0,203	0,4	0,5137 n.s.
Brak kogoś do rozmowy w razie smutku, przygnębienia Lack of someone to talk to in case of sadness, depression			
Brak takiej osoby Lack of such a person	-0,325	1,9	0,1708 n.s.

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

Indications of statistical significance of model parameters and factors:

*** istotny na poziomie 0,1% / significant at the level of 0,1%

** istotny na poziomie 1% / significant at the level of 1%

* istotny na poziomie 5% / significant at the level of 5%

n.s. nieistotny na poziomie 5% / non-significant at the level of 5%

Podsumowanie

Summary

W zaprezentowanej analizie uwzględniono trzy różne, uzupełniające się aspekty dobrobytu subiektywnego osób starszych (65 plus). Wzięto bowiem pod uwagę zadowolenie (satysfakcję) jaką osoby starsze czerpią ze swojego życia, doznawane przez ludzi starszych stany emocjonalne oraz ich poczucie sensu w życiu.

Z Badania spójności społecznej wynika, że w 2018 r. zdecydowana większość mieszkańców Polski w wieku co najmniej 65 lat (ok. 80%) była zadowolona (w tym bardzo zadowolona) ze swojego życia ogólnie rzecz biorąc. Wyraźnie niższą wartość od wskaźnika satysfakcji z życia ogólnie rzecz biorąc odnotowano w przypadku wskaźnika poczucia sensu w życiu. Wskaźnik ten został zdefiniowany jako odsetek osób, które zgadzały się (w tym zdecydowanie zgadzały się) ze stwierdzeniem, że to czym się przeważnie zajmują w życiu ma sens. Osiągnął on wartość ok. 67%. Dobrym stanem emocjonalnym (złożony wskaźnik dobrego samopoczucia) charakteryzowało się natomiast ok. 38% osób starszych, w tym 30% to osoby, które jednocześnie były też zadowolone ze swojego życia oraz miały poczucie sensu w życiu. Ogólnie można powiedzieć, że wyraźnie wyższym poziomem dobrobytu subiektywnego (niezależnie od tego, który z zastosowanych wskaźników wzięto pod uwagę) charakteryzowały się osoby wchodzące w skład gospodarstw wieloosobowych niż osoby starsze samotnie gospodarujące. Znacznie częściej byli to seniorzy w wieku 65–74 lata niż osoby 75 plus.

Odczuwana, subiektywna jakość życia jest efektem oddziaływania wielu czynników, zarówno tych składających się na tzw. obiektywne warunki życia, jak również czynników bardzo trudno mierzalnych statystycznie (lub wręcz niemierzalnych), wynikających np. z uwarunkowań o charakterze psychologicznym lub kulturowym. Na podstawie modeli regresji logistycznej dokonano próby identyfikacji i oceny siły oddziaływania przynajmniej części z nich. Skupiono się przy tym na ocenie potencjalnych determinant ogólnego zadowolenia z życia. Ocena poziomu ogólnej satysfakcji z życia należy bowiem do najbardziej uniwersalnych, najczęściej stosowanych jednowymiarowych miar dobrobytu subiektywnego.

Najważniejszymi determinantami dobrobytu subiektywnego osób starszych – mierzonego wskaźnikiem zadowolenia z życia (spośród czynników uwzględnionych w zastosowanym modelu regresji) – okazały się: dotychczasowy przebieg życia („typ drogi życiowej”) oraz ogólna ocena stanu zdrowia. Do grupy silnie oddziałujących na poziom satysfakcji życiowej czynników zaliczyć należy także bycie z kimś w związku

(zarówno małżeńskim, jak i nieformalnym, nawet jeśli te osoby nie mieszkają razem) oraz sytuację materialną. Przy czym dotyczy to sytuacji materialnej opisywanej z punktu widzenia warunków życia i stanu równowagi budżetowej gospodarstw domowych, w skład których wchodzi osoby starsze (a nie bieżącej sytuacji dochodowej). Spośród czynników opisujących kontakty społeczne najważniejszy wpływ na satysfakcję z życia miały: możliwość zwrócenia się o wsparcie duchowe do dzieci lub wnuków oraz posiadanie przynajmniej jednego przyjaciela (nawet jeśli nie spotykano się z nim zbyt często).

Zakłada się, że przyjęta koncepcja pomiaru subiektywnego dobrobytu, mimo wielu uproszczeń, pozwoliła uchwycić złożony charakter tego zjawiska, jak również zdiagnozować ważne aspekty subiektywnej jakości życia osób starszych w Polsce. Należy jednak pamiętać, że subiektywne oceny jakości życia stanowią w dużym stopniu odzwierciedlenie tzw. obiektywnych uwarunkowań i w związku z tym, szczególnie w kwestiach dotyczących stanu emocjonalnego, mogą się znacząco zmieniać. Stanowiąc to powinno przedmiot kolejnych badań i analiz szczególnie w kontekście zmian rzeczywistości społecznej spowodowanej pandemią Covid-19.

Rozdział 7

Chapter 7

Porównanie jakości życia osób starszych w Polsce i w Unii Europejskiej

Comparison of quality of life of older people in Poland and in the European Union

Porównanie jakości życia osób starszych w Polsce i w Unii Europejskiej oparte zostało na wskaźnikach dla poszczególnych krajów członkowskich Unii Europejskiej zgromadzonych w bazie danych Eurostatu¹ – na podstawie danych przekazywanych przez państwa członkowskie, w tym dla Polski przez GUS. Uwzględniono w nim przeciętne wskaźniki dla całej UE-28 włącznie z Wielką Brytanią (28 krajów członkowskich). W celu lepszego zilustrowania, na ile wartość danego wskaźnika dla Polski odbiega od przeciętnej wartości dla UE-28, zostały również wzięte pod uwagę minimalne i maksymalne wartości wskaźników. Większość wskaźników odnosi się do lat 2018–2019, niektóre z nich dostępne były jednak tylko za lata 2015–2017.

Porównanie obejmuje podstawowe dane o osobach starszych (wskaźniki demograficzne, zdrowie, zatrudnienie), warunki materialne (dochody, ubóstwo i deprivacja, warunki mieszkaniowe), aktywność osób starszych w różnych sferach życia oraz subiektywny dobrobyt. Aktywność w różnych sferach życia obejmuje kontakty społeczne, wolontariat, pomoc innym i aktywność obywatelską, spędzanie czasu wolnego, korzystanie z Internetu.

Porównanie oparte jest na danych sprzed wybuchu pandemii COVID-19. Można oczekiwać, że z uwagi na pandemię wartości znacznej części tych wskaźników za 2020 r. ulegną zmianie w stosunku do lat wcześniejszych. Dotyczy to zwłaszcza takich sfer życia jak: zatrudnienie, zdrowie, dochody oraz silnie z nimi związane ubóstwo i deprivacja, jak również aktywność, w tym przede wszystkim kontakty społeczne, pomoc innym i sposób spędzania wolnego czasu. Wartość niniejszego porównania (oraz całej publikacji) polega na tym, że dokumentuje ono stan sprzed pandemii i będzie mogło stanowić punkt odniesienia dla opracowań dotyczących jakości życia osób starszych prezentujących dane z okresu pandemii oraz odnoszących się do czasu już po jej spodziewanym zakończeniu.

Podstawowe źródło informacji dla porównania jakości życia w Polsce i w UE-28 stanowi coroczne badanie ankietowe – Europejskie badanie dochodów i warunków życia (EU-SILC, Statistics on Income and Living Conditions), jak również tematyczne badania modułowe do tego badania z różnych lat². Badanie EU-SILC dostarczyło danych na temat zdrowia i warunków materialnych osób starszych, natomiast badania modułowe na temat ich aktywności i subiektywnego dobrobytu. W porównaniu wykorzystano również dane demograficzne i wyniki badań ankietowych: aktywności ekonomicznej (BAEL), uczestnictwa w turystyce oraz wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT) w gospodarstwach domowych i przez użytkowników indywidualnych.

Znaczna część wskaźników uwzględnionych w tym rozdziale została obliczona dla kategorii wieku 65 lat i więcej, odpowiadającej definicji osób starszych przyjętej w publikacji. (Ze względów stylistycznych używane jest również pojęcie seniorów). Tak jest w przypadku wyników badania EU-SILC oraz badań aktywności ekonomicznej i uczestnictwa w turystyce. Natomiast wyniki badań modułowych do EU-SILC zostały podane odrębnie dla osób w wieku 65–74 lat oraz osób w wieku 75 lat i więcej. Wskaźniki dotyczące korzystania z Internetu zostały opublikowane wyłącznie dla osób w wieku 65–74. Są to wyniki badania ICT, nieobejmującego osób w wieku 75 lat i więcej. W tablicach zostały również zaprezentowane wartości wskaźników

¹ Urząd Statystyczny Unii Europejskiej.

² W 2015 r. zostało zrealizowane badanie modułowe dotyczące uczestnictwa w życiu społecznym i kulturalnym oraz deprivacji materialnej, w 2016 r. poświęcone dostępowi do usług, w 2017 r. dotyczące zdrowia a w 2018 r. na temat deprivacji materialnej, (subiektywnego) dobrobytu oraz trudności mieszkaniowych.

dla całej populacji. W zależności od wskaźnika odnoszą się one do wszystkich osób niezależnie od wieku lub do osób w wieku 16 lat i więcej (ewentualnie 15 lat i więcej). Wartości wskaźników dla całej populacji mogą stanowić punkt odniesienia dla wartości wskaźników dla osób starszych.

W przypadku wskaźników ilustrujących zjawiska, w których występują znaczne różnice wartości pomiędzy osobami różnej płci, w tablicach oprócz wskaźników dla całej populacji lub grupy wieku uwzględniono wskaźniki dla kobiet i mężczyzn. Dotyczy to zatrudnienia oraz trwania życia. Podano również strukturę procentową według płci dla Polski i UE-28: dla całej populacji, osób starszych ogółem, jak również kategorii wieku 65–74 lat oraz 75 lat i więcej.

Analizując dane i wyciągając wnioski trzeba wziąć pod uwagę, że w wielu krajach zachodnioeuropejskich większy niż w Polsce odsetek osób starszych przebywa w domach pomocy społecznej, które jako gospodarstwa zbiorowe nie są objęte badaniami ankietowymi stanowiącymi źródło danych do porównania.

Przy porównywaniu danych zaprezentowanych w rozdziale 7 z danymi publikowanymi w poprzednich rozdziałach należy wziąć pod uwagę, że zakres pytań i kafeterie odpowiedzi stosowane w Badaniu spójności społecznej (stanowiącym podstawę analiz prezentowanych w niniejszym opracowaniu) oraz w badaniu EU-SILC i badaniach modułowych do tego badania mogą się różnić od siebie. Określenia częstotliwości lub okresu, w którym podejmowana była dana aktywność zastosowane na wykresach prezentowanych w rozdziale 7 są zgodne z określeniami zastosowanymi w tablicach dotyczących danego zagadnienia w bazie danych Eurostatu.

Poza tym trzeba też uwzględnić fakt, że wyniki Badania spójności społecznej 2018 na ogół różnią od wyników BSS przeprowadzonego w 2015 r. Pytania zawarte w badaniu modułowym do EU-SILC 2015, dotyczącym udziału w życiu społecznym i kulturalnym, odnosiły się do okresu 12 miesięcy poprzedzających wywiad. Biorąc pod uwagę, że badanie EU-SILC zostało przeprowadzone w okresie od maja do lipca 2015, wyniki badania modułowego odnoszą się częściowo do 2014 r., a częściowo do 2015 r. Należy je zatem porównywać z wynikami BSS 2015, jak również z wynikami badania uczestnictwa w kulturze, odnoszącego się do 2014 r.³

7.1. Podstawowe dane o osobach starszych

7.1. Basic data on older people

Udział osób starszych w populacji

Proportion of older people in the population

Udział osób starszych w całej populacji w 2019 r. (zob. Tablica 7.1.) był w Polsce nieco niższy (niecałe 18%) niż przeciętnie w 28 krajach Unii Europejskiej (20%). Różnica ta wynikała z różnego udziału osób w wieku 75 lat i więcej w całej populacji. W Polsce udział ten wyniósł nieco ponad 7%, podczas gdy w UE-28 niecałe 10%. Natomiast udział osób w kategorii wieku 65–74 był taki sam w Polsce jak w UE-28 i wyniósł niecałe 11%.

Zgodnie z danymi Eurostatu, krajem członkowskim UE, w którym w 2019 r. wystąpił największy udział osób starszych w populacji były Włochy (23%). Natomiast państwami, w których był on najmniejszy to: Irlandia i Luksemburg (14%) oraz Słowacja i Cypr (16%). Biorąc pod uwagę państwa o największej liczbie ludności, udział seniorów w populacji w Niemczech był nieco wyższy od przeciętnego (22%), we Francji bliski przeciętnemu (20%), natomiast w Hiszpanii i w Wielkiej Brytanii nieco niższy (odpowiednio 19% i 18%). Obserwowany od lat wzrost udziału osób starszych w populacji mieszkańców Polski oraz Unii Europejskiej, jak również przewidywaną kontynuację tego procesu w przyszłości ilustrują dane zaprezentowane w Tablicy 7.3.

Według z danych OECD za 2018 r., udział osób starszych w populacji dla całego świata wyniósł 9%. Wskaźnik ten był najwyższy w Japonii (28%). Natomiast w USA (16%), w Rosji (15%) i w Chinach (11%) był niższy niż w Unii Europejskiej. W Brazylii wskaźnik ten był zbliżony do wartości średniej dla całego świata (9%). Niższy był natomiast w Meksyku (7%) oraz w Indiach i Indonezji (6%).

³ Zob. publikacje GUS: Uczestnictwo ludności w kulturze w 2014 r., Warszawa 2016, Jakość życia w Polsce w 2015 r., Wyniki badań spójności społecznej, Warszawa 2017.

Podczas gdy udział kobiet w całej populacji w Polsce i w UE-28 był w 2019 r. zbliżony (51%–52%), to wzrastał on wśród osób starszych, przy czym w Polsce był wyższy niż w UE-28. W grupie wieku 65–74 lata odnotowano różnicę wartości tego wskaźnika pomiędzy Polską a UE-28 wynoszącą 3 p. proc., podczas gdy w grupie wieku 75 lat i więcej była ona równa aż 6 p. proc. (zob. Tablica 7.2.). Biorąc pod uwagę ogół osób starszych (65 plus) różnica ta wyniosła prawie 4 p. proc. Udział kobiet wśród seniorów wyniósł w Polsce ponad 60%, podczas gdy w UE-28 prawie 57%.

Samocena stanu zdrowia i dalsze trwanie życia

Self-perceived health status and life expectancy

Starsi mieszkańcy Polski ocenili w 2018 r. swój stan zdrowia jako gorszy w porównaniu z seniorami w UE-28 (zob. Tablica 7.4.). Ponad dwa razy mniej osób starszych w Polsce (prawie 20%) niż w UE-28 (prawie 42%) oceniło w swoje zdrowie jako bardzo dobre lub dobre. Znacznie więcej osób starszych w Polsce (prawie 73%) w porównaniu z seniorami w UE-28 (niecałe 62%) zgłosiło występowanie długotrwałych problemów zdrowotnych. Nieco więcej starszych mieszkańców Polski (prawie 51%) niż seniorów w UE-28 (niecałe 49%) stwierdziło, że ich zdolność do wykonywania codziennych czynności jest ograniczona.

Zgodnie z szacunkami opartymi na danych za 2018 r. założono, że dalsze życie mieszkańców Polski w wieku 65 lat będzie nieco krótsze niż mieszkańców UE-28 (zob. Tablica 7.5.). W przypadku mężczyzn różnica ta miała wynieść ponad dwa lata (w Polsce około 16 lat, w UE-28 około 18 lat), natomiast w przypadku kobiet ponad rok (w Polsce ponad 20 lat, w UE-28 niecałe 22 lata). Szacunek długości dalszego życia w zdrowiu dla osób w wieku 65 lat był analogiczny. W przypadku mężczyzn przewidywana długość dalszego życia w zdrowiu będzie w Polsce krótsza o około dwa lata (odpowiednio około 8 i około 10 lat) a w przypadku kobiet o około rok niż w UE-28 (odpowiednio około 9 i około 10 lat). W przypadku obu płci, tak w Polsce, jak i w UE-28, przewidywana długość dalszego życia w zdrowiu stanowiła około połowy przewidywanego dalszego trwania życia w ogóle.

Zatrudnienie

Employment

Wskaźnik zatrudnienia wśród osób starszych w Polsce i w UE-28 był w 2019 r. zbliżony (dla mężczyzn wyniósł niecałe 9%, dla kobiet ok. 3–4%), jednak seniorzy w Polsce rzadziej pracowali w niepełnym wymiarze czasu pracy w porównaniu z osobami starszymi w Unii Europejskiej (zob. Tablica 7.6.). Prawie 50% pracujących starszych mężczyzn w UE-28 pracowało w niepełnym wymiarze czasu pracy, podczas gdy w Polsce dotyczyło to tylko 36% z nich. Podobnie w niepełnym wymiarze czasu pracy pracowało prawie 64% pracujących starszych kobiet w UE-28 i ponad 56% w Polsce.

7.2. Warunki materialne

7.2. Material conditions

Dochody

Income

Dochody seniorów w Polsce w 2018 r., tak jak i dochody w całej populacji, były znacząco niższe niż w całej Unii Europejskiej. W Polsce były one mniej zróżnicowane, natomiast relacje pomiędzy dochodami osób starszych i osób, które nie osiągnęły 65 roku życia w Polsce i w UE-28 były zbliżone (zob. Tablica 7.7.). Mediana dochodów⁴ starszych mieszkańców Polski osiągnęła około dwie trzecie mediany dochodów osób starszych w całej UE-28 (w przypadku mediany dochodów obliczonej dla całej populacji proporcja była zbliżona). Zarówno

⁴ Wskaźniki dochodów obliczane na podstawie wyników Badania EU-SILC oparte są na ekwiwalentnym dochodzie do dyspozycji netto. W celu porównania dochodów pomiędzy poszczególnymi krajami, jak również obliczenia wskaźników przeciętnych dochodów w całej UE, dochody obliczone w walutach krajowych przeliczane są na euro lub na umowną walutę, określoną jako standard siły nabywczej (PPS). Przeliczenie na PPS uwzględnia występowanie różnic w kosztach utrzymania (poziomie cen towarów i usług) w poszczególnych krajach. W rozdziale 7 uwzględniono wskaźnik mediany dochodów wyrażony w PPS.

w Polsce, jak i w UE-28 mediana dochodów osób starszych była równa około 90% mediany dochodów osób w wieku do 64 lat⁵. Tak w Polsce, jak i w UE-28 stosunek emerytur i rent otrzymywanych przez osoby w wieku od 65 do 74 lat do zarobków osób w wieku od 50 do 59⁶ lat wyniósł około 60%. Zróżnicowanie dochodów wśród osób starszych było w Polsce niższe niż w UE-28 (podobnie było w przypadku całej populacji). Stosunek dochodów osób osiągających najwyższe i najniższe dochody (należących odpowiednio do 5 i do 1 grupy kwintylowej)⁷ wśród seniorów w Polsce był równy 3,4, podczas gdy w UE-28 był on równy 4,2.

Zagrożenie ubóstwem

Poverty risk

Wskaźniki ubóstwa absolutnego nie są obliczane przez Eurostat, są natomiast obliczane wskaźniki ubóstwa relatywnego. Za podstawowy z nich przyjęto wskaźnik oparty na linii ubóstwa równej 60% mediany dochodów rocznych w danym kraju (zob. Tablica 7.8.)⁸. Wartość tego wskaźnika obliczonego dla osób starszych w Polsce i w UE-28 była zbliżona i wynosiła w 2018 r. około 16% osób. Luka dochodowa obliczona na podstawie tego wskaźnika była niższa dla seniorów w Polsce (około 15%) niż w UE-28 (około 18%). Analizując wskaźniki ubóstwa relatywnego należy pamiętać o różnicy przeciętnych dochodów w Polsce i w Unii Europejskiej. Nawet jeżeli odsetek osób ubogich wśród seniorów w Polsce i w UE-28 był zbliżony, to dochody ubogich starszych mieszkańców Polski miały znacznie mniejszą siłę nabywczą od dochodów ubogich seniorów w wielu bogatszych krajach zachodnioeuropejskich, jak. np. Luksemburg, Niemcy czy Francja.

W dochodach osób starszych bardzo istotną część stanowią świadczenia społeczne związane z wiekiem (w przypadku Polski są to emerytury i renty inwalidzkie), jak również renty rodzinne. W 2018 r. w przypadku nieuwzględnienia w dochodach transferów społecznych innych niż świadczenia związane z wiekiem (świadczenia związane z wiekiem były nadal wliczane w dochody) wskaźnik zasięgu ubóstwa wśród osób starszych oparty na linii ubóstwa równej 60% mediany dochodów wzrósł do 19% (zarówno w Polsce, jak i w UE-28). Natomiast w przypadku nieuwzględnienia w dochodach ogółu transferów społecznych (włącznie ze świadczeniami związanymi z wiekiem) wskaźnik zasięgu ubóstwa wzrósł w Polsce do 81%, a w UE-28 do 88%.

Deprywacja

Deprivation

Eurostat oblicza kilka złożonych wskaźników deprywacji. Odnoszą się one do sytuacji, w których z powodu niewystarczającej ilości środków finansowych gospodarstwa domowe i ich członkowie nie są w stanie zaspokoić podstawowych potrzeb bytowych. Najczęściej analizowane są dwa: pogłębionej deprywacji materialnej, odnoszący się do całej populacji oraz deprywacji materialnej i społecznej, odnoszący się do osób w wieku 16 lat i więcej. Wartości obu tych wskaźników obliczone dla osób starszych w Polsce i w UE-28 były w 2018 r. zbliżone (zob. Tablica 7.9.). Wskaźnik pogłębionej deprywacji materialnej był równy około 5%, podczas gdy wskaźnik deprywacji materialnej i społecznej około 12%.

Warunki mieszkaniowe

Housing

O ile stan techniczny lokali, w których mieszkali osoby starsze w Polsce w 2018 r. nie odbiegał od przeciętnych warunków, w których mieszkali starsi mieszkańcy UE-28, to w Polsce 4 razy więcej seniorów mieszkło w przeludnionych lokalach (zob. Tablica 7.10.). Zarówno w Polsce, jak i w UE-28 w mieszkaniach ze złymi warunkami sanitarnymi mieszkło około 2–3% osób starszych, w mieszkaniach zawilgoconych około 11%, a w mieszkaniach zbyt ciemnych około 4–5%. W bazie danych Eurostatu brak jest stosowanego przez GUS wskaźnika dotyczącego powierzchni użytkowej mieszkania przypadającej na 1 osobę. Obliczany

5 Wskaźnik względny mediany dochodów (65 plus).

6 Zagregowany wskaźnik zastąpienia dla emerytur i rent.

7 Wskaźnik zróżnicowania kwintylowego dochodów S80/S20.

8 W 2018 r. linia ubóstwa równa 60% mediany dochodów rocznych wyniosła w Polsce 16790 zł, czyli 6908 PPS.

jest natomiast wskaźnik przeludnienia⁹, który wśród osób starszych w Polsce wyniósł ponad 24%. Był on wyższy tylko na Łotwie, gdzie był równy nieco powyżej 28%. Tymczasem przeciętna wartość tego wskaźnika w UE-28 była niewiele wyższa niż 6%. Mieszkanie w przeludnionych lokalach występowało wśród seniorów, tak w Polsce, jak i w UE-28 znacznie rzadziej niż w całej populacji. W odniesieniu do całej populacji zjawisko to również występowało częściej w Polsce niż w UE-28.

Seniorzy w Polsce rzadziej niż w UE-28 mieszkali samotnie (odpowiednio 26% i 33%). Także znacznie mniej niż w UE-28 było w Polsce par mieszkających samodzielnie (bez dzieci i bez innych osób), składających się z obu osób starszych lub osoby starszej i osoby młodszej niż 65 lat (w Polsce ponad 31%, w UE-28 ponad 48%, zob. Tabl. 7.11.). W Polsce było natomiast ponad dwa razy więcej niż przeciętnie w UE-28 wieloosobowych gospodarstw domowych, w skład których wchodziła osoba starsza o składzie demograficznym innym niż ww. para osób (w Polsce 43%, w UE-28 ponad 19%). W Polsce seniorzy częściej niż przeciętnie w UE-28 mieszkali wspólnie z członkami rodziny.

7.3. Aktywność w różnych sferach życia

7.3. Activity in various spheres of life

Kontakty społeczne

Social contacts

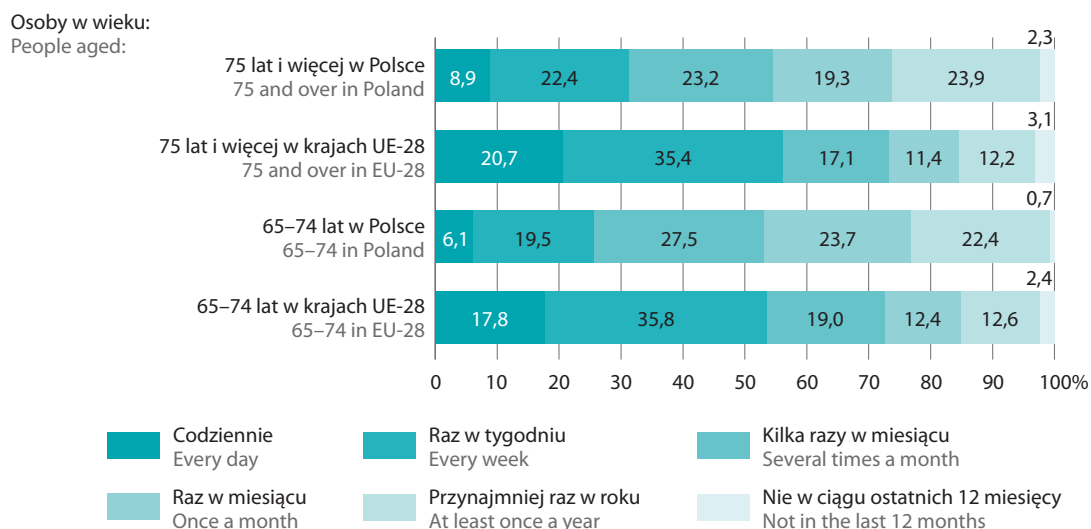
Częstotliwości spotkań i innych kontaktów z rodziną lub krewnymi w 2015 r. prezentowane w bazie danych Eurostatu (Wykresy 7.1. i 7.3.) obliczone zostały w odniesieniu do osób mających krewnych. Osoby niemające krewnych nie zostały wzięte pod uwagę. Podobnie częstotliwości spotkań i innych kontaktów z przyjaciółmi czy znajomymi (Wykresy 7.2. i 7.4.) zostały obliczone w odniesieniu do osób mających przyjaciół lub znajomych. Osoby niemające przyjaciół lub znajomych nie zostały wzięte pod uwagę¹⁰. Zgodnie z przyjętą szeroką definicją „przyjaciela” czy „znajomego” jako osoby, z którą respondent lubi spędzać czas oraz z którą rozmawia o sprawach prywatnych można przyjąć, że kategoria ta odnosi się również do sąsiadów¹¹. Natomiast pozostałe dane dotyczące osób starszych zaprezentowane w podrozdziale 7.3 odnoszą się do całej populacji osób starszych.

9 Odsetek ludności żyjącej w przeludnionym gospodarstwie domowym, które nie dysponuje minimalną liczbą pokoi równą: jeden pokój na gospodarstwo domowe; jeden pokój na parę w gospodarstwie domowym; jeden pokój na każdą osobę w wieku 18 lat lub starszą; jeden pokój na parę osób samotnych tej samej płci w wieku od 12 do 17 lat; jeden pokój na każdą osobę w wieku od 12 do 17 lat, nieuwzględnioną w poprzedniej kategorii; jeden pokój na parę dzieci do 12 roku życia.

10 W bazie danych Eurostatu nie została uwzględniona odpowiedź „brak krewnych” lub „brak przyjaciół”. Tymczasem odsetek osób, które w ogóle nie miały krewnych lub przyjaciół może być znaczący w przypadku osób starszych.

11 Założenia te należy wziąć pod uwagę przy porównywaniu danych z wykresów 7.1.–7.4. z danymi z Tablic 4.2. i 4.3. Dane z tablic nie obejmują sąsiadów, osoby niemające znajomych zostały uwzględnione w kolumnie „prawie w ogóle lub w ogóle”. Poza tym występują różnice w samej kategoryzacji odpowiedzi.

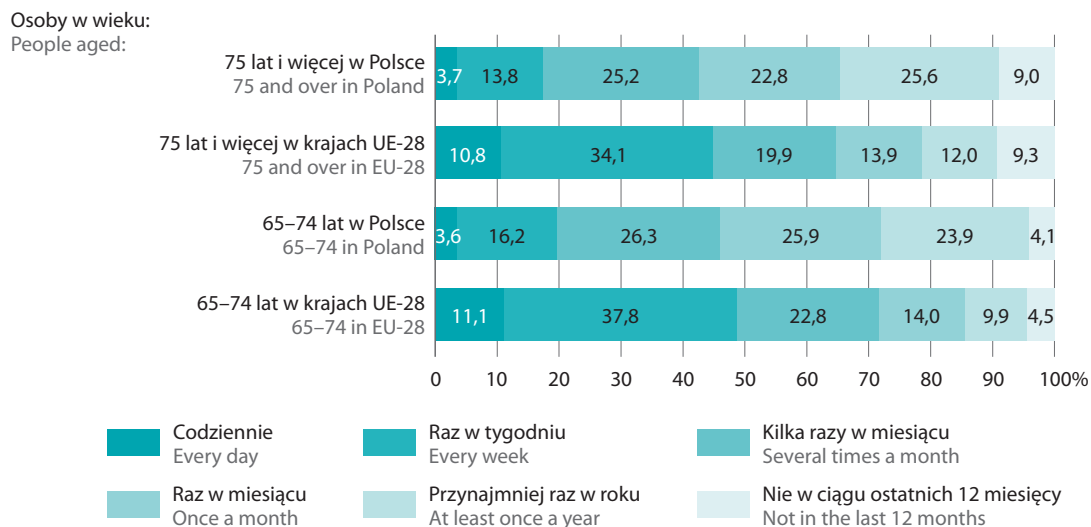
Wykres 7.1. Spotkania osób starszych z rodziną i krewnymi w 2015 r. (% osób)
 Chart 7.1. Older people getting together with their family and relatives in 2015 (% of people)

Źródło: Uczestnictwo w życiu społecznym i kulturalnym oraz deprivacja materialna, Badanie modułowe do Badania EU-SILC 2015; Baza danych Eurostatu, [ilc_scp09], ostatnia aktualizacja 24.02.20, pobranie 26.10.20.

Source: Social and cultural participation and material deprivation, A module to EU-SILC 2015; Eurostat database, [ilc_scp09], last update 24.02.20, extracted on 26.10.20.

Wykres 7.2. Spotkania osób starszych z przyjaciółmi i znajomymi w 2015 r. (% osób)
 Chart 7.2. Older people getting together with friends in 2015 (% of people)

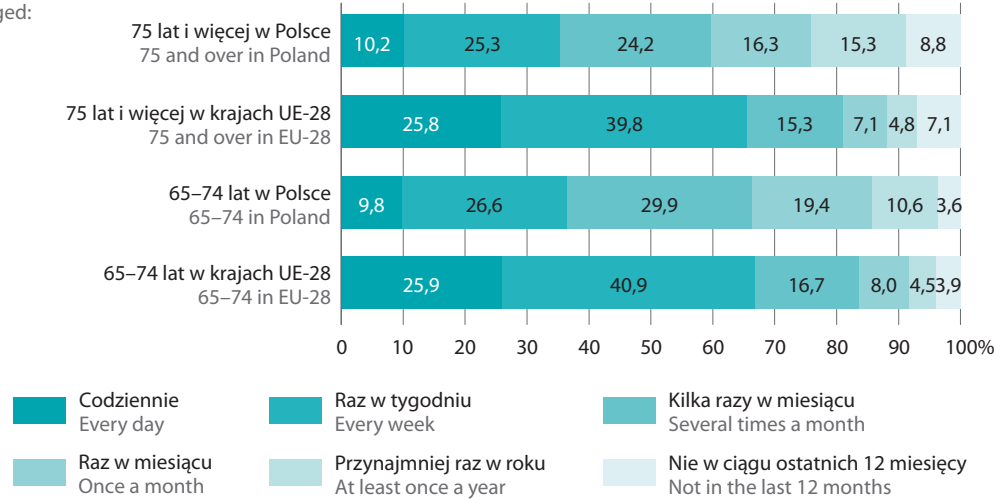

Źródło: Uczestnictwo w życiu społecznym i kulturalnym oraz deprivacja materialna, Badanie modułowe do Badania EU-SILC 2015; Baza danych Eurostatu, [ilc_scp09], ostatnia aktualizacja 24.02.20, pobranie 26.10.20.

Source: Social and cultural participation and material deprivation, A module to EU-SILC 2015; Eurostat database, [ilc_scp09], last update 24.02.20, extracted on 26.10.20.

Wykres 7.3. Kontakty osób starszych z rodziną i krewnymi^a w 2015 r. (% osób)
 Chart 7.3. Contacts between older people and their family and relatives^a in 2015 (% of people)

Osoby w wieku:
People aged:

^a Dane odnoszą się do kontaktów telefonicznych, za pośrednictwem listów, poczty elektronicznej, smsów, komunikatorów internetowych oraz portali społecznościowych (patrz Dochody i warunki życia ludności Polski, raport z badania EU-SILC 2015, str. 173).

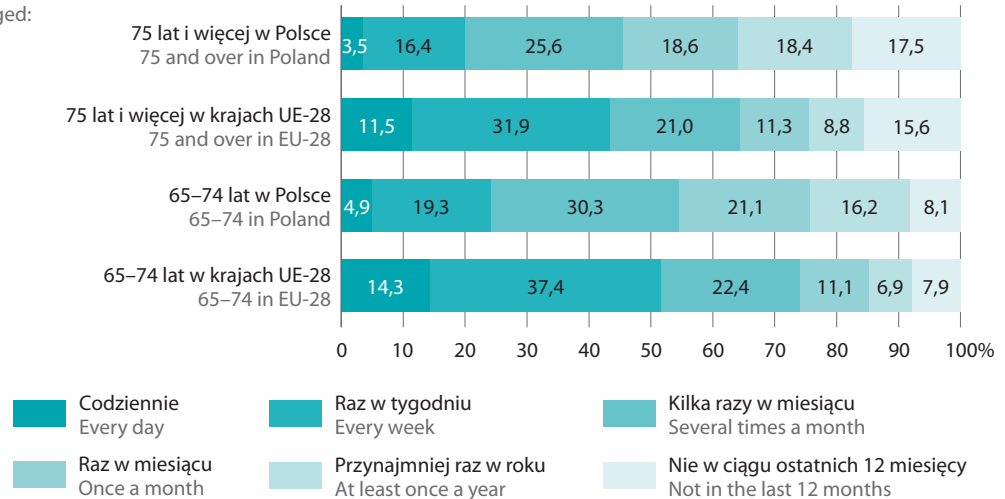
^a Data concern contacts via telephone, letters, e-mails, texting, instant messengers as well as social media (see Income and living conditions of the population of Poland, report from the EU-SILC survey of 2015, p. 173).

Źródło: Uczestnictwo w życiu społecznym i kulturalnym oraz deprivacja materialna, Badanie modułowe do Badania EU-SILC 2015; Baza danych Eurostatu, [ilc_scp11], ostatnia aktualizacja 24.02.20, pobranie 23.10.20.

Source: Social and cultural participation and material deprivation, A module to EU-SILC 2015; Eurostat database, [ilc_scp11], last update 24.02.20, extracted on 23.10.20.

Wykres 7.4. Kontakty osób starszych z przyjaciółmi i znajomymi^a w 2015 r. (% osób)
 Chart 7.4. Contacts between older people and their friends^a in 2015 (% of people)

Osoby w wieku:
People aged:

^a Dane odnoszą się do kontaktów telefonicznych, za pośrednictwem listów, poczty elektronicznej, smsów, komunikatorów internetowych oraz portali społecznościowych (patrz Dochody i warunki życia ludności Polski, raport z badania EU-SILC, str. 173).

^a Data concern contacts via telephone, letters, e-mails, texting, instant messengers as well as social media (see Income and living conditions of the population of Poland, report from the EU-SILC survey of 2015, p. 173).

Źródło: Uczestnictwo w życiu społecznym i kulturalnym oraz deprivacja materialna, Badanie modułowe do Badania EU-SILC 2015; Baza danych Eurostatu, [ilc_scp11], ostatnia aktualizacja 24.02.20, pobranie 23.10.20.

Source: Social and cultural participation and material deprivation, A module to EU-SILC 2015; Eurostat database, [ilc_scp11], last update 24.02.20, extracted on 23.10.20.

Starsi mieszkańcy Polski w 2015 r. dużo rzadziej kontaktowali się z rodziną i krewnymi, jak również przyjaciółmi i znajomymi niż seniorzy w UE-28. Dotyczyło to obu wyróżnionych rodzajów kontaktów: spotkań oraz kontaktów telefonicznych, za pośrednictwem listów, poczty elektronicznej, smsów, komunikatorów internetowych oraz portali społecznościowych. Tak w przypadku relacji z rodziną i krewnymi, jak i przyjaciółmi i znajomymi, spotkania były rzadsze od pozostałych ww. form kontaktów. W UE-28 częściej występowały kontakty co najmniej raz w tygodniu (w tym codziennie), natomiast kontakty rzadziej niż raz w tygodniu (raz lub kilka razy w miesiącu, przynajmniej raz w roku) częściej występowały w Polsce.

Tę prawidłowość można zilustrować danymi dotyczącymi spotkań z rodziną i krewnymi. Niecałe 26% starszych mieszkańców Polski w wieku 65–74 lat spotykało się z rodziną i krewnymi codziennie lub raz w tygodniu, podczas gdy dotyczyło to niecałych 54% mieszkańców UE-28 w tym wieku. W kategorii wiekowej osób w wieku 75 lat i więcej tak często z rodziną i krewnymi spotykało się ponad 31% mieszkańców Polski i ponad 56% mieszkańców UE-28. Natomiast ponad 73% osób w wieku 65-74 lat mieszkających w Polsce spotykało się z rodziną i krewnymi rzadziej niż raz w tygodniu, zaś przeciętnie w UE takich osób było 44%. Ponad 66% osób w wieku 75 lat i więcej mieszkających w Polsce spotykało się z rodziną i krewnymi rzadziej niż raz w tygodniu, a w UE było to przeciętnie 41%.

Dane wskazują na występowanie znacznej różnicy w częstotliwości kontaktów z innymi osobami pomiędzy dwiema grupami wieku osób starszych analizowanymi w opracowaniu: osobami w wieku 65-74 lat a osobami w wieku 75 lat i więcej. W grupie wieku 75 lat i więcej było znacznie więcej osób, które nie utrzymywały omówionych wcześniej rodzajów kontaktów z innymi osobami w ciągu roku. W Polsce, pomimo posiadania rodziny i krewnych, ponad 2% osób w tym wieku nie spotykało się z nimi a prawie 9% nie kontaktowało się z nimi w inny sposób. Pomimo posiadania przyjaciół i znajomych, około 9% osób w wieku 75 lat i więcej nie spotykało się z nimi a niecałe 18% nie kontaktowało się z nimi w inny sposób. Sytuacja wśród osób należących do tej kategorii wieku w UE-28 była zbliżona.

Dane Eurostatu nie pozwalają jednak na stwierdzenie, czy w 2015 r. były takie osoby starsze, które nie kontaktowały się z nikim, pomimo posiadania krewnych lub przyjaciół. W celu oszacowania odsetka takich osób należałoby przeprowadzić specjalne obliczenia na danych indywidualnych, które pozwoliłyby na powiązanie wyników badania EU-SILC dla tych samych osób w zakresie 4 odrębnie traktowanych w bazie danych kategorii: spotkań z rodziną, pozostałych kontaktów z rodziną, spotkań ze znajomymi oraz pozostałych kontaktów ze znajomymi.

Mniejszą intensywność kontaktów z innymi osobami wśród starszych mieszkańców Polski można w pewnym stopniu tłumaczyć trzema czynnikami, które zostały już wcześniej omówione w rozdziale 7. Osoby starsze w Polsce, w porównaniu z seniorami w UE-28, gorzej oceniały swój stan zdrowia, miały niższe dochody, natomiast częściej mieszkaly z innymi osobami. Choroba lub gorsze samopoczucie może ograniczyć wszelką aktywność. W pytaniu dotyczącym spotkań nie zostały określone miejsca, w których się one odbywały. Respondent mógł zaprosić inne osoby do siebie, mógł sam wybrać się z wizytą, miejscem spotkania mogła być też np. kawiarnia, pub lub restauracja. W każdym z tych przypadków spotkanie mogło się wiązać z dodatkowymi wydatkami. Częstsze w Polsce mieszkanie z innymi osobami, w tym np. z dziećmi, czy dziećmi i wnukami, mogło wiązać się z mniejszą potrzebą innych kontaktów.

Osoby, na które można liczyć w razie potrzeby

People you can rely on in case of need

Zarówno w Polsce, jak i w UE-28 niektórzy seniorzy nie mieli na kogo liczyć w razie potrzeby. Odsetek takich osób starszych był w 2015 r. jednak bardzo niewielki, przy czym w Polsce był on o 1–2 p. proc. niższy niż przeciętnie w UE-28 (zob. Tabl. 7.12.). Około 6% starszych mieszkańców Polski i około 7% starszych mieszkańców UE-28 nie miało nikogo, do kogo mogłoby się zwrócić z prośbą o pomoc. Pytanie dotyczyło każdej możliwej formy pomocy, jak np. materialnej, finansowej lub w formie wsparcia psychicznego. Odnosiło się ono do osób spoza gospodarstwa domowego. Niecałe 6% osób w wieku 65–74 lat w Polsce i niecałe 8% osób w tym wieku w UE-28 nie miało możliwości porozmawiania z kimkolwiek o swoich sprawach osobistych. W grupie wiekowej 75 lat i więcej odsetek ten wyniósł około 9% (zarówno w Polsce, jak i przeciętnie w UE-28).

Wolontariat, pomoc innym i aktywność obywatelska

Helping others, voluntary and citizenship activity

O ile dużo mniej osób starszych w Polsce niż przeciętnie w UE-28 angażowało się w 2015 r. w wolontariat w organizacjach i instytucjach, to jednocześnie dużo więcej z nich poświęcało swój wolny czas na indywidualną pomoc innym lub niesformalizowaną pracę na rzecz środowiska naturalnego, zwierząt czy społeczności lokalnej. Także dużo mniej seniorów w Polsce w porównaniu z wartością przeciętną dla UE-28 podejmowało aktywność obywatelską. Przykłady takiej aktywności to udział w konsultacjach społecznych, w pokojowym proteście lub w demonstracji, podpisanie petycji, napisanie listu do polityka lub do mediów (zob. Tablica 7.13.). We wszystkich tych formach aktywności (tak w Polsce, jak i przeciętnie w UE-28) zaangażowanych było więcej osób w wieku 65–74 lat niż w wieku 75 lat i więcej.

W formalny wolontariat było zaangażowanych dwa razy mniej mieszkańców Polski w wieku 65–74 lat (prawie 9%) niż przeciętnie w UE-28 (prawie 18%), jak również trzy razy mniej mieszkańców Polski w wieku 75 lat i więcej (niecałe 5%) niż przeciętnie w UE-28 (prawie 14%). Z drugiej strony na dobrowolną i bezpłatną pomoc rodzinie, przyjaciołom i znajomym poświęcało swój czas 34% osób w wieku 65–74 lat w Polsce i jedynie 19% w tym wieku w UE-28 oraz niecałe 21% w wieku 75 lat i więcej w Polsce i ponad 13% osób w tym wieku w UE-28. Aktywność obywatelską podejmowało w 2015 r. dwa razy mniej osób starszych w Polsce, niż przeciętnie w UE-28. Wśród osób w wieku 65–74 lat tę formę aktywności podjęło ponad 5% osób w Polsce i prawie 10% w UE-28, a wśród osób w wieku 75 lat i więcej – 3% osób w Polsce i prawie 7% w UE-28.

Świadczenie opieki domowej

Providing informal homecare services

Opiekę domową świadczyło w 2016 r. nieco mniej osób starszych w Polsce niż w przeciętnie w UE-28. O ile dobrowolna i bezpłatna pomoc innym była skierowana do osób spoza gospodarstwa domowego to świadczenie opieki domowej mogło dotyczyć tak członków własnego gospodarstwa domowego, jak i osób spoza gospodarstwa domowego. Także opiekę domową (tak w Polsce, jak i w UE-28) świadczyły częściowo osoby w wieku 65–74 lat niż w wieku 75 lat i więcej. Świadczenia opieki domowej podjęło się, wśród osób w wieku 65–74 lat, ponad 11% osób w Polsce i ponad 13% w UE-28, natomiast wśród osób w wieku 75 lat i więcej ponad 6% w Polsce i ponad 9% w UE-28 (zob. Tablica 7.13.).

Spędzanie wolnego czasu

Leisure time spending

W module do badania EU-SILC 2015 brak było kompleksowego podejścia do informacji na temat spędzania czasu wolnego. Dostarczył on danych dotyczących kontaktów społecznych, ale pozyskanie informacji na temat spędzania czasu zgodnie z zainteresowaniami czy dla odpoczynku zostało w nim ograniczone tylko do bloku pytań dotyczącego biernego uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych i sportowych oraz realizacji hobby o charakterze artystycznym. Odrębne badanie dostarczyło danych na temat wyjazdów turystycznych. W bazie danych Eurostatu brak jest także informacji na temat zaangażowania w życie religijne i czasu poświęconego na praktyki religijne, takie jak: modlitwa czy udział w nabożeństwach.

Pytanie na temat aktywności fizycznej zostało zadane w ramach modułu do badania EU-SILC 2017. Moduł ten był poświęcony zdrowiu, stąd pytanie miało na celu zbadanie czasu przeznaczonego na aktywność fizyczną jako jednej z determinantów ochrony zdrowia. Takie podejście jest natomiast mniej przydatne przy analizie spędzania wolnego czasu. Nie zakłada bowiem rozróżniania różnych form aktywności fizycznej, takich jak uprawianie sportu, praca na działce, spokojny spacer, czy szerzej spędzanie czasu na świeżym powietrzu niewiążące się bezpośrednio z uprawianiem sportu.

Osoby starsze w Polsce dużo rzadziej uczestniczyły w 2015 r. w wydarzeniach kulturalnych i sportowych niż przeciętnie w UE-28, przy czym (zarówno w Polsce, jak i w UE-28) osoby w wieku 75 lat i więcej uczestniczyły rzadziej w tych wydarzeniach niż osoby w wieku 65–74 lat (zob. Tablica 7.14.). Wyróżnione zostały 4 kategorie takich wydarzeń: chodzenie do kina; chodzenie na przedstawienia teatralne i koncerty; chodzenie do muzeów, na wystawy sztuki i zwiedzanie zabytków; chodzenie na wydarzenia sportowe. Wśród

osób w wieku 65–74 lat w Polsce ponad 37% uczestniczyło w jakimkolwiek wydarzeniu spośród ww. w ciągu roku, podczas gdy przeciętnie w UE-28 dotyczyło to prawie 57%. Wśród osób w wieku 75 lat i więcej dotyczyło to odpowiednio prawie 19% i prawie 38%. Rzadsze uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych i sportowych wśród seniorów w Polsce dotyczyło wszystkich 4 wyróżnionych kategorii, choć największe różnice odnotowano w przypadku przedstawień teatralnych i koncertów. Wśród osób w wieku 65–74 lat w tych wydarzeniach uczestniczyło ponad dwa razy tyle osób w UE-28 niż w Polsce (odpowiednio ponad 38% i ponad 16%), a wśród osób w wieku 75 lat i więcej prawie trzy razy więcej osób w UE-28 niż w Polsce (odpowiednio prawie 26% i prawie 9%).

Wskaźniki dotyczące aktywnego spędzania czasu wolnego obejmują hobby o charakterze artystycznym, aktywność fizyczną oraz uczestnictwo w turystyce (zob. Tablica 7.15.). Hobby o charakterze artystycznym, wśród osób w wieku 65–74 lat, uprawiało w 2015 r. niecałe 27% osób w Polsce i ponad 33% osób w Unii Europejskiej. Wśród osób w wieku 75 lat i więcej dotyczyło to odpowiednio ponad 18% i ponad 24% osób.

Pytanie na temat aktywności fizycznej zostało zadane w ramach modułu do badania EU-SILC 2017, poświęconego zdrowiu. Miało ono na celu zbadanie czasu przeznaczonego na aktywność fizyczną jako jednej z determinant ochrony zdrowia. Zgodnie z przyjętą definicją była to każda aktywność sportowa lub rekreacyjna, a także podejmowana w celu dojazdu, trwająca przynajmniej 10 minut i powodująca przynajmniej niewielkie przyspieszenie oddechu lub tętna (według subiektywnej oceny respondenta). Takie podejście jest natomiast mniej przydatne przy analizie spędzania wolnego czasu. Nie zakłada bowiem rozróżniania różnych form aktywności fizycznej, takich jak uprawianie sportu, praca na działce, spokojny spacer, czy szerzej spędzanie czasu na świeżym powietrzu niewiążące się bezpośrednio z uprawianiem sportu. Aktywność fizyczną, zgodnie z powyższą definicją, podejmowało w 2017 r. prawie tyle samo mieszkańców Polski w wieku 65–74 lat, co mieszkańców UE-28 (odpowiednio prawie 68% i ponad 70%). Wśród osób w wieku 75 lat i więcej różnica była nieco większa (odpowiednio ponad 52% i ponad 57%). Również aktywność fizyczną trwającej 3 godziny lub dłużej podejmowało mniej seniorów w Polsce niż przeciętnie w UE-28¹².

W turystyce, określonej jako podróż z przynajmniej jednym noclegiem w celu wypoczynkowym lub innym celu prywatnym¹³ w 2018 r. uczestniczyło niecałe 40% osób starszych (w wieku 65 lat i więcej) w Polsce, podczas gdy prawie 49% przeciętnie w UE-28¹⁴. Biorąc pod uwagę kraj będący celem podróży, więcej starszych mieszkańców Polski uczestniczyło wyłącznie w podróżach krajowych (prawie 31%) niż wyłącznie w podróżach zagranicznych lub jednocześnie w krajowych i zagranicznych (ponad 9%). Dotyczyło to odpowiednio prawie 27% i ponad 22% mieszkańców UE-28.

Podane wyżej wskaźniki dotyczące uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych i sportowych, jak również aktywnego spędzania czasu wolnego (aktywność fizyczna, wyjazdy turystyczne, uprawianie hobby o charakterze artystycznym) wskazują na mniejszą aktywność starszych mieszkańców Polski niż przeciętnie w UE-28. Może się to wiązać z niższym poziomem dochodów i z gorszą samooceną stanu zdrowia wśród seniorów w Polsce, może być jednak także być rezultatem podejmowania przez seniorów w Polsce innych rodzajów aktywności, nie objętych wskaźnikami występujących w bazie danych Eurostatu.

Korzystanie z Internetu

Internet use

W Polsce w 2019 r. korzystało z Internetu znacznie mniej osób starszych niż przeciętnie w UE-28, a osoby korzystające z niego robiły to znacznie rzadziej. Prezentowane dane odnoszą się do osób w wieku 65–74 lat. W Polsce 53% osób w tym wieku nigdy nie korzystało z Internetu, podczas gdy dotyczyło to 33% osób w tym wieku w UE-28. W Polsce 37% osób w tym wieku korzystało z Internetu w ciągu ostatnich 3 miesięcy, tymczasem w UE-28 odsetek takich osób sięgnął 61%.

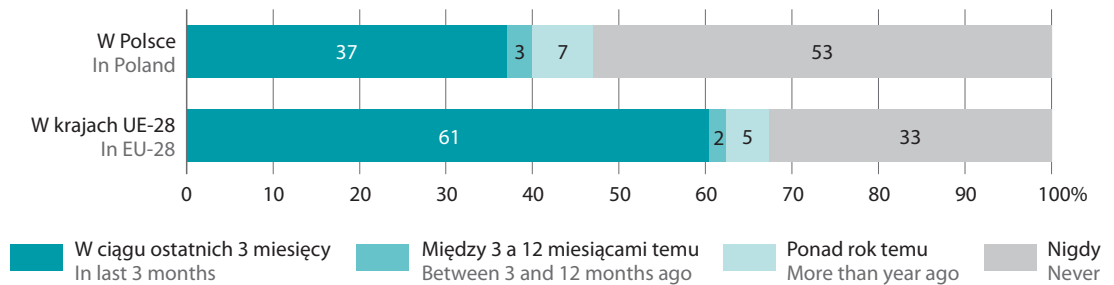
¹² Wskaźnik ten został wykorzystany przez Eurostat w publikacji Ageing Europe, Looking at the lives of older people in the EU, 2019 edition, Figure 6.1, str. 129.

¹³ Pełna definicja turystyki stosowana w statystyce została podana pod tablicą 15.

¹⁴ Dane te odnoszą się do podróży przynajmniej z 1 noclegiem. W Badaniu spójności społecznej zadawane jest pytanie o podróże długookresowe, z przynajmniej 4 noclegami. Eurostat nie podaje przeciętnej liczby osób uczestniczących w podróżach długookresowych w UE-28, podawane są tylko dane dla poszczególnych krajów.

Wykres 7.5. Korzystanie z Internetu^a w 2019 r. (% osób w wieku 65–74 lat)
 Chart 7.5. Internet use^a in 2019 (% of people aged 65–74)

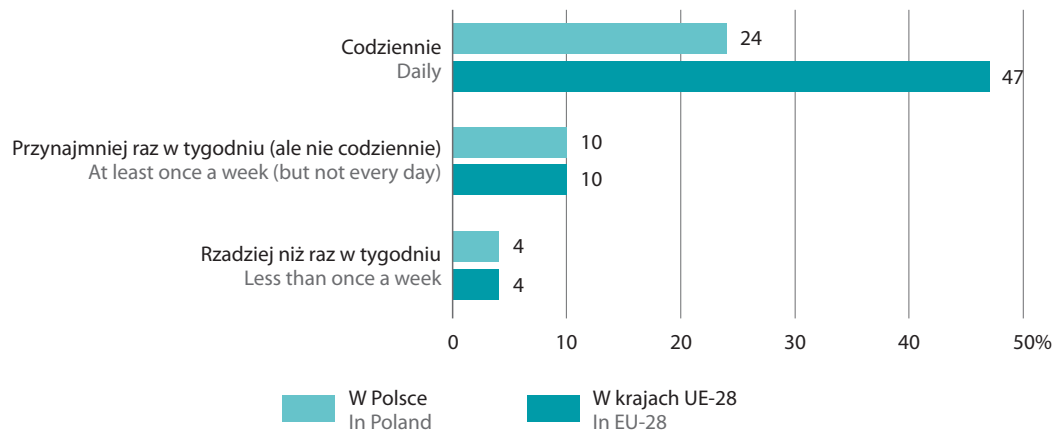

a Dane odnoszą się do okresu, w którym ostatni raz respondenci korzystali z Internetu.
 a Data refer to the period, in which the respondents last used the Internet.

Źródło: Badanie wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych w gospodarstwach domowych i przez użytkowników indywidualnych, Baza danych Eurostatu, [isoc_ci_ifp_iu], ostatnia aktualizacja 14.10.20, pobranie 05.11.20.

Source: The survey on ICT (Information and Communication Technologies) usage in households and by individuals, Eurostat database, [isoc_ci_ifp_iu], last update 14.10.20, extracted on 05.11.20.

Wykres 7.6. Częstotliwość korzystania z Internetu w 2019 r. (% osób w wieku 65–74 lat)
 Chart 7.6. Frequency of Internet use in 2019 (% of people aged 65–74)

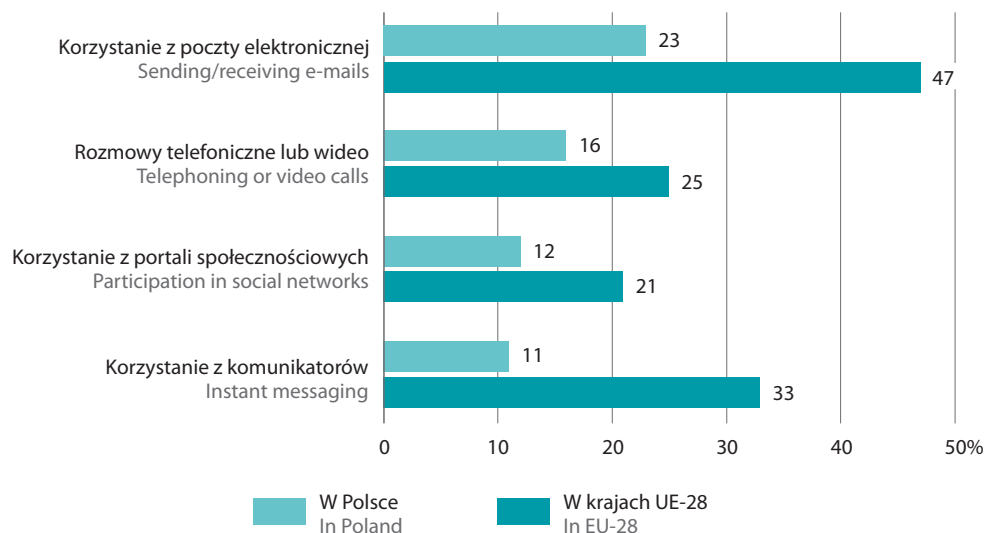

Źródło: Badanie wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych w gospodarstwach domowych i przez użytkowników indywidualnych, Baza danych Eurostatu, [isoc_ci_ifp_fu], ostatnia aktualizacja 14.10.20, pobranie 05.11.20.

Source: The survey on ICT (Information and Communication Technologies) usage in households and by individuals, Eurostat database, [isoc_ci_ifp_fu], last update 14.10.20, extracted on 05.11.20.

Codziennie korzystało z Internetu prawie dwa razy mniej osób w wieku 65–74 lat w Polsce (24% osób) niż w UE-28 (47%). Natomiast odsetki osób korzystających z Internetu przynajmniej raz w tygodniu oraz rzadziej niż raz w tygodniu były w Polsce i w UE-28 takie same (odpowiednio 10% i 4%).

Wykres 7.7. Komunikacja za pośrednictwem Internetu w 2019 r. (% osób w wieku 65–74 lat)
Chart 7.7. Internet communication activities in 2019 (% of people aged 65–74)

Źródło: Badanie wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych w gospodarstwach domowych i przez użytkowników indywidualnych, Baza danych Eurostatu, [isoc_ci_ac_i], ostatnia aktualizacja 14.10.20, pobranie 05.11.20.

Source: The survey on ICT (Information and Communication Technologies) usage in households and by individuals, Eurostat database, [isoc_ci_ac_i], last update 14.10.20, extracted on 05.11.20.

Spośród wielu rodzajów aktywności podejmowanych w Internecie szczególnie istotne w przypadku osób starszych wydają się być aktywności związane z komunikacją, służące podtrzymywaniu kontaktów społecznych. Aktywności takie były w 2019 r. podejmowane przez mniejszą liczbę osób w wieku 65–74 lat w Polsce niż przeciętnie w UE-28. Z poczty elektronicznej korzystało w Polsce ponad dwa razy mniej osób w tym wieku (23%) niż przeciętnie w UE-28 (47%), a z komunikatorów ponad 3 razy mniej (odpowiednio 11% i 33%). Rozmowy telefoniczne lub wideo za pośrednictwem Internetu były również wśród osób w wieku 65–74 lat w Polsce mniej popularne (16%) niż w UE-28 (25%). Podobnie było w przypadku korzystania z portali społecznościowych (12% w Polsce, 21% w UE-28).

7.4. Dobrobyt subiektywny

7.4. Subjective well-being

W ramach informacji dotyczących dobrobytu subiektywnego w bazie danych Eurostatu zaprezentowane zostały dane na temat zadowolenia z życia ogólnie rzecz biorąc, jako powszechnie stosowanej oceny dobrobytu subiektywnego, jak również z dwóch ważnych sfer życia: z sytuacji finansowej oraz z relacji z innymi ludźmi¹⁵. Opublikowano również dane na temat poczucia szczęścia¹⁶ jako miary stanu emocjonalnego. Powoduje to, że ocena dobrobytu subiektywnego na podstawie opublikowanych danych jest niepełna a w przypadku odczuwanych stanów emocjonalnych nawet fragmentaryczna.

Rozwiązania metodologiczne zastosowane do pomiaru zadowolenia z życia i jego aspektów w badaniu modułowym do badania EU-SILC 2018, będącego źródłem danych do niniejszego porównania, oraz w Badaniu spójności społecznej 2018, stanowiącego podstawę oceny dobrobytu subiektywnego osób starszych w Polsce zaprezentowanego m.in. w rozdziale 6, były odmienne. W badaniu EU-SILC zastosowano skalę 11-stopniową, opartą na wartościach liczbowych od 0 do 10, gdzie 0 odpowiadało zupełnemu brakowi zadowolenia a 10 pełnemu zadowoleniu. Skalę tę potraktowano jako skalę liczbową, co pozwoliło np. na obliczenie przeciętnego poziomu zadowolenia. Natomiast w BSS 2018 zastosowano pięciostopniową skalę opisową opartą na skali Likerta

¹⁵ W bazie danych Eurostatu uwzględniono również zadowolenie z aktualnej pracy. Z uwagi jednak na niewielki odsetek osób pracujących wśród osób starszych wskaźnik ten nie został wykorzystany w rozdziale 7.

¹⁶ Odczuwanie szczęścia w okresie 4 tygodni poprzedzających wywiad.

(bardzo zadowolony, zadowolony, ani zadowolony ani niezadowolony, niezadowolony, bardzo niezadowolony). Wskaźniki zadowolenia, obliczone na podstawie tego badania (i prezentowane we wcześniejszych rozdziałach tej publikacji) obejmują osoby bardzo zadowolone i zadowolone (z poszczególnych aspektów życia lub z życia ogólnie rzecz biorąc). Natomiast dane w bazie danych Eurostatu uwzględniają trzy poziomy zadowolenia odpowiadające określonym wartościom liczbowym na skali 11-stopniowej: od 0 do 5 (niski), od 6 do 8 (średni) oraz od 9 do 10 (wysoki). W Rozdziale 7 osoby mające wysoki poziom określono umownie jako bardzo zadowolone.

Z badania EU-SILC 2018 wynika, że przeciętny poziom zadowolenia z życia ogólnie rzecz biorąc wśród starszych mieszkańców Polski był nieco wyższy niż wśród ogółu mieszkańców UE-28 (zob. Tablica 7.16.). Przeciętny poziom satysfakcji z życia wynosił bowiem w Polsce: 7,5 wśród osób w wieku 65–74 lata oraz 7,3 w grupie osób liczących co najmniej 75 lat, natomiast w UE-28 odpowiednio 7,2 i 6,9.

Wśród seniorów w Polsce było też więcej osób o wysokim poziomie (9 lub 10 w skali od 0 do 10) zadowolenia z życia ogólnie rzecz biorąc niż przeciętnie w UE-28. Dotyczyło to 30% osób w wieku 65–74 lat w Polsce i 24% w UE-28 (różnica o prawie 6 p. proc.). W grupie wieku 75 lat i więcej osób bardzo zadowolonych z życia było mniej, niecałe 25% w Polsce i ponad 20% w UE-28 (różnica o ponad 4 p. proc.). Przy czym odsetek osób o wysokim poziomie satysfakcji z życia wahał się w zależności od kraju od nieco ponad 5% (Bułgaria) do 53% (Dania) wśród młodszych seniorów (65–74 lata) i od niecałych 3% (Bułgaria) do ok. 49% (Dania) w grupie wieku 75 plus.

Seniorzy w Polsce gorzej niż przeciętnie w UE-28 oceniali natomiast swoją sytuację finansową. Średni poziom satysfakcji z tej sfery życia wyniósł bowiem w Polsce: 6,0 w grupie wieku 65–74 lat oraz 5,9 wśród osób 75 plus, podczas gdy średni poziom zadowolenia w całej Unii Europejskiej wynosił odpowiednio – 6,7 i 6,6.

W Polsce było też mniej niż przeciętnie w UE-28 osób starszych bardzo zadowolonych (oceny 9 lub 10) ze swojej sytuacji finansowej. Odsetek osób o wysokim poziomie zadowolenia, zarówno wśród osób w wieku 65–74 lata, jak i w wieku co najmniej 75 lat, wynosił bowiem ok. 14%, podczas gdy w UE-28 – około 20%. Widoczne są przy tym bardzo duże różnice między poszczególnymi krajami. W skrajnych wyniosły one w 2018 r. ponad 50 p. proc. wśród „młodszych seniorów” i ponad 60 p. proc. wśród osób najstarszych, tj. 75 plus.

Zdecydowanie bardziej niż z sytuacji finansowej starsi mieszkańcy Unii Europejskiej byli zadowoleni ze swoich relacji z ludźmi, przy czym średni poziom zadowolenia z relacji międzyludzkich wśród osób starszych w Polsce i wśród ogółu mieszkańców UE-28 był zbliżony. Wśród osób w wieku 65–74 lata wynosił on bowiem w obu przypadkach (na skali od 0 do 10) – 8, natomiast w grupie osób w wieku 75 lat i więcej średnia dla Polski osiągnęła wartość 7,8 a dla UE-28 – 7,9. W Polsce, w porównaniu z całą Unią Europejską niższy był natomiast odsetek osób o wysokim poziomie satysfakcji z relacji międzyludzkich. Dotyczy to głównie osób w wieku 75 plus. W tej grupie – wysokim poziomem satysfakcji z relacji z ludźmi charakteryzowało się w Polsce ok. 38% osób, podczas gdy wśród ogółu mieszkańców Unii Europejskiej – ok. 43%. Wśród osób w wieku 65–74 lata analogiczne wskaźniki osiągnęły wartość odpowiednio – ponad 41% i niecałe 44%. Wartości wskaźników wysokiego poziomu satysfakcji z relacji z ludźmi w zależności od kraju wahały się w granicach od 24% (Włochy) do 71% (Dania) w grupie osób w wieku 65–74 lata oraz od 20% (Bułgaria) do 76% (Dania) – wśród osób 75 plus.

Poczucie szczęścia (stanowiące element oceny stanu emocjonalnego) wśród osób starszych było nieco większe w UE-28 niż w Polsce. W grupie wieku 65–74 lat prawie 58% osób w Polsce było szczęśliwych przez cały czas lub większość dni w ciągu 4 tygodni poprzedzających badanie (EU-SILC 2018), podczas gdy dotyczyło to prawie 60% ogółu osób starszych w UE-28. W grupie wieku 75 lat i więcej – osób szczęśliwych było mniej, prawie 45% w Polsce i ponad 52% osób w UE-28. Odsetek osób szczęśliwych w krajach Unii Europejskiej wynosił w grupie seniorów poniżej 75 roku życia: minimalnie ok. 23% (Łotwa) a maksymalnie ok. 82% (Irlandia), natomiast w grupie osób w wieku 75 lat i więcej wahał się od niecałych 16% (Bułgaria) do ponad 82% (Irlandia).

Podsumowanie

Summary

Udział osób starszych (w wieku 65 lat i więcej) w całej populacji Polsce był niewiele niższy niż przeciętnie w UE-28, natomiast udział kobiet wśród osób starszych był wyższy w Polsce.

Seniorzy w Polsce oceniali swój stan zdrowia jako gorszy w porównaniu z osobami starszymi w UE-28. Zgodnie z przyjętymi szacunkami, przewidywana długość życia osób w wieku 65 lat w Polsce była nieco krótsza niż przeciętnie w UE-28 (1 rok w przypadku kobiet, 2 lata w przypadku mężczyzn). Analogiczne szacunki dotyczyły przewidywanej długości dalszego życia w zdrowiu.

W Polsce pracował zbliżony odsetek osób starszych, co w UE-28, natomiast odsetek osób pracujących w niepełnym wymiarze czasu wśród pracujących seniorów był w Polsce niższy niż przeciętnie w UE-28. Dotyczyło to zarówno mężczyzn, jak i kobiet.

Podobnie jak w całej populacji, dochody osób starszych w Polsce były znacznie niższe od dochodów seniorów w UE-28. W Polsce były one mniej zróżnicowane niż w UE-28. Natomiast relacja przeciętnych dochodów osób starszych do przeciętnych dochodów osób, mających mniej niż 65 lat, jak również relacja emerytur i rent do zarobków była w Polsce i UE-28 zbliżona. Zagrożenie ubóstwem (relatywnym), jak również zasięg deprivacji wśród osób starszych były zbliżone w Polsce i w UE-28.

O ile stan techniczny mieszkań, w których mieszkali seniorzy w Polsce nie odbiegał od stanu technicznego lokali zamieszkiwanych przez osoby starsze w UE-28, to w Polsce dużo więcej osób starszych mieszkało w przeludnionych mieszkaniach. W Polsce mniej seniorów mieszkało samotnie, a także mniej par mieszkało samodzielnie (złożonych z dwóch osób starszych lub osoby starszej i osoby, która nie ukończyła 65 lat). W Polsce częściej niż przeciętnie w UE-28 osoby starsze mieszały z innymi członkami rodziny.

Osoby starsze w Polsce, w porównaniu z seniorami w UE-28, mniej intensywnie kontaktowały się z osobami spoza gospodarstwa domowego (rodziną i krewnymi oraz przyjaciółmi i znajomymi), jednak wśród seniorów w Polsce było mniej osób, które nie miały na kogo liczyć w razie potrzeby. Starsi mieszkańcy Polski, w porównaniu z seniorami w UE-28, rzadziej uczestniczyli w wydarzeniach kulturalnych i sportowych, podejmowali aktywność fizyczną, uczestniczyli w turystyce, uprawiali hobby o charakterze artystycznym. Z Internetu korzystało w Polsce mniej osób w wieku 65–74 lat niż w UE-28, a osoby korzystające robiły to rzadziej.

Osoby starsze w Polsce dużo rzadziej niż przeciętnie w UE-28 angażowały się w formalny wolontariat w organizacjach i instytucjach, rzadziej także angażowali się w aktywność obywatelską. Z drugiej strony seniorzy w Polsce częściej pomagali indywidualnie innym osobom (spoza gospodarstwa domowego), rzadziej natomiast świadczyli opiekę domową (osobom, z którymi mieszkali wspólnie lub osobom spoza gospodarstwa domowego).

Poziom zadowolenia osób starszych z życia ogólnie rzecz biorąc był nieco wyższy w Polsce niż przeciętnie w całej Unii Europejskiej. Poziom zadowolenia z sytuacji finansowej był wśród seniorów w Polsce nieco niższy niż wśród osób starszych w UE-28, natomiast poziom satysfakcji z relacji z ludźmi zbliżony, jednak w Polsce było mniej osób bardzo zadowolonych z tych sfer życia. W Polsce mniej osób starszych miało też poczucie szczęście.

Ocena sytuacji osób starszych w Polsce i w UE-28 przedstawiona w niniejszej publikacji ma uproszczony charakter. Szersza analiza sytuacji osób starszych w Unii Europejskiej została zaprezentowana w publikacji Eurostatu *Ageing Europe, Looking at the lives of older people in the EU*, wydanej w 2019 r.

Aneks tabelaryczny

Tabular annex

Tablica 7.1. Podstawowe wskaźniki demograficzne (1 stycznia 2019) (% osób)

Table 7.1. Basic demographic indicators (January 1, 2019) (% of people)

Wskaźnik Indicator	Polska Poland	Unia Europejska European Union		
		wartość średnia average value	wartość minimalna minimum value	wartość maksymalna maximum value
Udział osób w wieku 65 lat i więcej w populacji Proportion of population aged 65 and over	17,7	20,0	14,1 (Irlandia Ireland)	22,8 (Włochy Italy)
Udział osób w wieku 65–74 w populacji Proportion of population aged 65–74	10,5	10,5	7,8 (Luksemburg Luxembourg)	12,6 (Finlandia Finland)
Udział osób w wieku 75 lat i więcej w populacji Proportion of population aged 75 and over	7,2	9,5	5,9 (Irlandia Ireland)	11,7 (Włochy Italy)
Udział kobiet w populacji Proportion of women in the population	51,6	51,1	49,0 (Malta Malta)	53,9 (Łotwa Latvia)
Udział kobiet wśród osób w wieku 65 lat i więcej Proportion of women in the people aged 65 and over	60,4	56,8	53,1 (Irlandia Ireland)	67,0 (Łotwa Latvia)

Źródło danych: Baza danych Eurostatu; [demo_pjanind], zaktualizowano 03.07.20, pobrano 17.10.20; obliczenia własne na podstawie tablic [demo_pjanbroad] i [demo_pjangroup], zaktualizowano 03.07.20, pobrano 25.11.20

Data source: Eurostat database; [demo_pjanind], last update 03.07.20, extracted on 17.10.20; own calculations based on tables [demo_pjanbroad] and [demo_pjangroup], last update 03.07.20, extracted on 25.11.20

Tablica 7.2. Struktura ludności według grup wieku i płci (1 stycznia 2019)

Table 7.2. Population structure by age groups and sex (January 1, 2019)

Osoby w wieku (w latach) People aged (in years)	Polska Poland		UE-28 EU-28	
	mężczyźni males	kobiety females	mężczyźni males	kobiety females
	%		%	
Cała populacja Total population	48,4	51,6	48,9	51,1
65 i więcej 65 and over	39,6	60,4	43,2	56,8
65–74	43,6	56,4	46,6	53,4
75 i więcej 75 and over	33,7	66,3	39,5	60,5

Źródło danych: Obliczenia własne na podstawie danych Eurostatu, [demo_pjangroup], zaktualizowano 03.07.2020, pobrano 25.11.2020; [demo_pjanbroad], aktualizacja 03.07.2020, pobrano 25.11.2020

Data source: Eurostat database, own calculations based on [demo_pjangroup], last update 03.07.2020, extracted on 25.11.2020; [demo_pjanbroad], last update 03.07.2020, extracted on 25.11.2020

Tablica 7.3. Udział osób starszych^a w populacji w latach 1960–2100
 Table 7.3. Proportion of older people^a in the population in the years 1960–2100

Obszar geograficzny Geographical area	1960	1985	2005	2019	2020 ^b	2030	2050	2060	2100
Polska Poland	5,8	9,4	13,1	17,7	18,2	27,7	30,1	33,9	33,9
UE-27 od 2020 ^c EU-27 from 2020 ^c			16,7	20,3	20,6	24,2	29,5	30,3	31,3
UE-28 w latach 2013–2020 EU-28 in the years 2013–2020			16,6	20,0					
UE-27 w latach 2007–2013 EU-27 in the years 2007–2013		12,8	16,6	20,0					

a Osoby starsze – w wieku 65 lat i więcej. b Dane za lata 2020-2100 oparte na prognozie. c UE-27 od 2020: bez Wielkiej Brytanii; UE-28 w latach 2013–2020: wliczając Wielką Brytanię i Chorwację; UE-27 w latach 2007–2013: bez Chorwacji.

a Older people – aged 65 and over b Data for the years 2020-2100 based on the projection. c EU-27 from 2020: without United Kingdom; EU-28 in the years 2013–2020: including United Kingdom and Croatia; EU-27 in the years 2007–2013: without Croatia.

Źródła danych: 1) Dane za lata 1960–2019: [demo_pjanind], zaktualizowano 03.07.20, pobrano 17.10.20; 2) Prognoza zasadnicza (baseline) na lata 2020–2100, [proj_19ndbi], zaktualizowano 20.07.2020, pobrano 12.10.20

Data sources: 1) Data for the years 1960–2019: [demo_pjanind], last update 03.07.20, extracted on 17.10.20; 2) Baseline projection for the years 2020–2100: [proj_19ndbi], last update 20.07.2020, extracted on 12.10.20

Tablica 7.4. Samoocena stanu zdrowia w 2018 r. (% osób)
 Table 7.4. Self-perceived health status in 2018 (% of people)

Wskaźnik Indicator	Polska Poland	Unia Europejska European Union		
		wartość średnia average value	wartość minimalna minimum value	wartość maksymalna maximum value
Bardzo dobra lub dobra samoocena stanu zdrowia Self-perceived health at very good or good level				
Osoby w wieku 16 lat i więcej People aged 16 and over	59,1	69,1	44,0 (Litwa Lithuania)	84,1 (Irlandia Ireland)
Osoby w wieku 65 lat i więcej People aged 65 and over	19,8	41,8	8,2 (Litwa Lithuania)	68,2 (Irlandia Ireland)
Ograniczona zdolność do wykonywania czynności ^a Limitation in activities ^a				
Osoby w wieku 16 lat i więcej People aged 16 and over	24,0	25,0	12,0 (Malta Malta)	40,1 (Łotwa Latvia)
Osoby w wieku 65 lat i więcej People aged 65 and over	50,6	48,5	21,2 (Szwecja Sweden)	73,9 (Łotwa Latvia)
Występowanie długotrwałych problemów zdrowotnych Occurrence of long-standing illness or health problems				

Osoby w wieku 16 lat i więcej People aged 16 and over	38,3	37,0	15,4 (Włochy Italy)	48,5 (Estonia, Finlandia Estonia, Finland)
Osoby w wieku 65 lat i więcej People aged 65 and over	72,5	61,6	37,7 (Włochy Italy)	84,6 (Cypr Cyprus)

a Ograniczona zdolność do wykonywania czynności odnosi się do czynności, które osoby w danym wieku zwykle wykonują. Brane są pod uwagę jedynie ograniczenia wynikające ze stanu zdrowia, trwające 6 miesięcy lub dłużej.

a Limitation in activities applies to activities which are usually performed by persons of the given age. Account is taken only of limitations resulting from the health status, lasting 6 months or more.

Źródło danych: Europejskie badanie dochodów i warunków życia 2018 (EU-SILC 2018); Baza danych Eurostatu; [hlth_silc_01], zaktualizowano 23.07.2020, pobrano 23.08.2020; [hlth_silc_04], zaktualizowano 30.07.2020, pobrano 23.08.2020; [hlth_silc_06], zaktualizowano 30.07.2020, pobrano 23.08.2020;

Data source: European Union statistics on income and living conditions 2018 (EU-SILC 2018); Eurostat database; [hlth_silc_01], last update 23.07.2020, extracted on 23.08.2020; [hlth_silc_04], last update 30.07.2020, extracted on 23.08.2020; [hlth_silc_06], last update 30.07.2020, extracted on 23.08.2020;

Tablica 7.5. Trwanie życia (2018)
Table 7.5. Life expectancy (2018)

Wskaźnik Indicator	Polska Poland	Unia Europejska European Union		
		wartość średnia average value	wartość minimalna minimum value	wartość maksymalna maximum value
Przeciętne dalsze trwanie życia noworodka Life expectancy at birth				
Ogółem Total	77,7	81,0	75,0 (Bułgaria Bulgaria)	83,5 (Hiszpania Spain)
Mężczyźni Males	73,7	78,3	70,1 (Łotwa Latvia)	81,2 (Włochy Italy)
Kobiety Females	81,7	83,6	78,6 (Bułgaria Bulgaria)	85,9 (Francja France)
Przeciętne dalsze trwanie życia osób w wieku 65 lat Life expectancy at 65				
Ogółem Total	18,2	20,0	16,2 (Bułgaria Bulgaria)	21,9 (Francja France)
Mężczyźni Males	15,8	18,2	14,1 (Łotwa Latvia)	19,7 (Francja France)
Kobiety Females	20,1	21,5	18,0 (Bułgaria Bulgaria)	23,8 (Francja France)
Oczekiwane dalsze trwanie życia w zdrowiu (HLY) ^a w momencie narodzin Healthy life years (HLY) ^a at birth				
Ogółem Total	62,4	63,6	52,3 (Łotwa Latvia)	72,8 (Szwecja Sweden)
Mężczyźni Males	60,5	63,4	51,0 (Łotwa Latvia)	73,7 (Szwecja Sweden)
Kobiety Females	64,3	63,8	53,7 (Łotwa Latvia)	73,4 (Malta Malta)

Oczekiwane dalsze trwanie życia w zdrowiu (HLY) ^a osób w wieku 65 lat Healthy life years (HLY) ^a at 65				
Ogółem Total	8,5	10,0	4,4 (Słowacja Slovakia)	15,7 (Szwecja Sweden)
Mężczyźni Males	8,2	9,9	4,0 (Słowacja Slovakia)	15,6 (Szwecja Sweden)
Kobiety Females	8,8	10,0	4,6 (Słowacja Slovakia)	15,8 (Szwecja Sweden)

a Oczekiwane dalsze trwanie życia w zdrowiu – HLY (Oczekiwana długość życia bez niepełnosprawności – DFLE) – Wskaźnik lat zdrowego życia (HLY) mierzy liczbę lat, przez które oczekuje się, że osoba w określonym wieku będzie żyła bez poważnych lub umiarkowanych problemów zdrowotnych. Pojęcie problemu zdrowotnego odnosi się do niepełnosprawności i opiera się na pytaniu dotyczącym samooceny występowania, trwających przez co najmniej sześć miesięcy, wszelkich ograniczeń wykonywanych zwykle czynności (jest to tak zwany GALI – pomiar ograniczeń codziennej aktywności uwzględniony w corocznym badaniu EU-SILC). Ograniczenia te wynikają z problemów zdrowotnych. W związku z tym wskaźnik ten jest również nazywany wskaźnikiem oczekiwanej długości życia bez niepełnosprawności (DFLE). Zatem HLY jest złożonym wskaźnikiem, opierającym się na danych dotyczących śmiertelności a jednocześnie na danych dotyczących stanu zdrowia. Definicja wskaźnika została opracowana przy wykorzystaniu publikacji: Trwanie życia w zdrowiu w Polsce w latach 2009–2019, str. 9 i 17.

a Healthy life years (HLY) or Disability-free life expectancy (DFLE) – The indicator of healthy life years (HLY) measures the number of remaining years that a person of specific age is expected to live without any severe or moderate health problems. The notion of health problem for Eurostat's HLY is reflecting a disability dimension and is based on a self-perceived question which aims to measure the extent of any limitations, for at least six months, because of a health problem that may have affected respondents as regards activities they usually do (the so-called GALI – Global Activity Limitation Instrument foreseen in the annual EU-SILC survey). The indicator is therefore also called disability-free life expectancy (DFLE). So, HLY is a composite indicator that combines mortality data with health status data.

Źródło danych: Baza danych Eurostatu, [hlth_hlye], zaktualizowano 15.05.2020; pobrano 18.10.2020
Data source: Eurostat database, [hlth_hlye], last update 15.05.2020; extracted on 18.10.2020

Tablica 7.6. Zatrudnienie w 2019 r.
Table 7.6. Employment in 2019

Wskaźnik Indicator	Polska Poland	Unia Europejska European Union		
		wartość średnia average value	wartość minimalna minimum value	wartość maksymalna maximum value
Wskaźnik zatrudnienia ^a Employment rate ^a		% osób % of people		
Osoby w wieku 15 lat i więcej People aged 15 years and over	54,4	54,5	43,0 (Grecja Greece)	62,6 (Holandia Netherlands)
Osoby w wieku 65 lat i więcej People aged 65 and over	5,5	6,4	2,3 (Luksemburg Luxembourg)	14,2 (Estonia Estonia)
Mężczyźni w wieku 15 lat i więcej Males aged 15 and over	63,0	60,6	51,7 (Grecja Greece)	68,7 (Malta Malta)
Mężczyźni w wieku 65 lat i więcej Males aged 65 and over	8,6	8,9	3,2 (Hiszpania Spain)	17,3 (Irlandia Ireland)
Kobiety w wieku 15 lat i więcej Females aged 15 and over	46,4	48,7	34,9 (Grecja Greece)	58,5 (Szwecja Sweden)
Kobiety w wieku 65 lat i więcej Females aged 65 and over	3,4	4,4	1,8 (Belgia, Hiszpania Belgium, Spain)	12,8 (Estonia Estonia)
Pracujący w niepełnym wymiarze czasu pracy Part time employment		% ogółu pracujących % of the total employment		
Osoby w wieku 15 lat i więcej People aged 15 years and over	6,9	20,1	2,1 (Bułgaria Bulgaria)	51,2 (Holandia Netherlands)

Osoby w wieku 65 lat i więcej People aged 65 and over	43,5	55,1	9,4 (Bułgaria Bulgaria)	79,9 (Holandia Netherlands)
Mężczyźni w wieku 16 lat i więcej Males aged 16 and over	4,3	10,0	1,8 (Bułgaria Bulgaria)	29,8 (Holandia Netherlands)
Mężczyźni w wieku 65 lat i więcej Males aged 65 and over	36,0	49,5	6,1 (Bułgaria Bulgaria)	75,2 (Holandia Netherlands)
Kobiety w wieku 16 lat i więcej Females aged 16 and over	10,1	32,0	2,4 (Bułgaria Bulgaria)	75,5 (Holandia Netherlands)
Kobiety w wieku 65 lat i więcej Females aged 65 and over	56,3	63,9	14,1 (Bułgaria Bulgaria)	90,0 (Holandia Netherlands)

a Wskaźnik zatrudnienia jest to udział osób pracujących w liczbie ludności.

a The employment rate is the percentage of employed persons in relation to the total population.

Źródło danych: Badanie aktywności ekonomicznej ludności, dane roczne za 2019, Baza danych Eurostatu, [lfsa_ergan], zaktualizowano 11.11.20, pobrano 01.12.20, [lfsa_eppga], zaktualizowano 01.09.20, pobrano 01.12.20

Data source: Labour Force Survey, annual data for 2019, Eurostat database, [lfsa_ergan], last update 11.11.2020, extracted on 01.12.2020, [lfsa_eppga], last update 01.09.20, extracted on 01.12.20

Tablica 7.7. Dochody w 2018 r.
Table 7.7. Income in 2018

Wskaźnik Indicator	Polska Poland	Unia Europejska European Union		
		wartość średnia average value	wartość minimalna minimum value	wartość maksymalna maximum value
Mediana ekwiwalentnego dochodu do dyspozycji netto Median equivalised net disposable income		PPS		
Ogółem Total	11513	17079	6278 (Rumunia Romania)	32158 (Luksemburg Luxembourg)
Osoby w wieku 65 lat i więcej People aged 65 and over	10696	15902	5749 (Bułgaria Bulgaria)	35101 (Luksemburg Luxembourg)
Wskaźnik względny mediany dochodów (65 plus) Relative median income ratio (65 plus)	0,91	0,91	0,57 (Estonia Estonia)	1,11 (Luksemburg Luxembourg)
Zagregowany wskaźnik zastąpienia dla emerytur i rent Aggregate replacement ratio for pensions	0,60	0,58	0,35 (Irlandia Ireland)	0,87 (Luksemburg Luxembourg)
Wskaźnik zróżnicowania kwintylowego dochodów S80/S20 Income quintile share ratio S80/S20				
Ogółem Total	4,25	5,12	3,03 (Słowacja Slovakia)	7,66 (Bułgaria Bulgaria)
Ogółem 65 lat i więcej People aged 65 and over	3,42	4,20	2,31 (Słowacja Slovakia)	5,07 (Łotwa Latvia)

Dochód do dyspozycji netto – całkowity dochód do dyspozycji gospodarstwa domowego jest obliczany poprzez zsumowanie dochodów otrzymywanych przez wszystkich członków gospodarstwa domowego oraz dochodów otrzymywanych przez gospodarstwo domowe. Dochód do dyspozycji obejmuje:

- dochody z pracy najemnej oraz z pracy na własny rachunek, w tym z użytkowania indywidualnego gospodarstwa rolnego,
- dochody z wynajmu nieruchomości oraz dochody kapitałowe (z własności finansowej),
- regularne transfery pieniężne otrzymywane od innych gospodarstw domowych,
- świadczenia społeczne otrzymane w formie pieniężnej, w tym świadczenia emerytalne.

Dochód do dyspozycji nie obejmuje czynszów umownych oraz dochodów niepieniężnych, w tym spożycia naturalnego (dóbr produkowanych na potrzeby własnej konsumpcji), transferów socjalnych w naturze oraz dochodów niepieniężnych związanych z wykonywaniem pracy najemnej. (Jednak korzyści pieniężne związane z użytkowaniem samochodu służbowego są uwzględniane w dochodzie do dyspozycji). Dochód do dyspozycji jest pomniejszany o podatki bezpośrednie oraz regularne transfery pieniężne przekazywane innym gospodarstwom domowym. (Definicja wskaźnika została opracowana przy wykorzystaniu publikacji Dochody i warunki życia ludności Polski, raport z badania EU-SILC 2018, str. 238–239).

Net disposable income – the total disposable income of a household is calculated by adding together the personal income received by all of household members plus income received at household level. Disposable income includes:

- income from hired employment (wages and salaries), income from self-employment, including income from farming,
- private income from investment and property,
- regular cash transfers received from other households,
- all social transfers received in cash including old-age pensions.

Disposable income excludes imputed rent as well as non-monetary income components, in particular value of goods produced for own consumption, social transfers in kind and non-cash employee income. (However non-monetary profit related to the use of the company car is included in disposable income). Disposable income is reduced by direct taxes as well as regular cash transfers paid to other households. (The definition of the indicator was worked out using the publication Incomes and living conditions of the population of Poland – report from the EU-SILC survey of 2018, p. 263–264).

Mediana dochodu – jest to wartość, która oznacza, że połowa osób w badanej populacji ma dochód wyższy niż ta kwota, a połowa nie niższy (zob. Jakość życia i kapitał społeczny w Polsce. Wyniki Badania spójności społecznej 2018, str. 389).

Aby uwzględnić wpływ różnic w zakresie wielkości i struktury demograficznej (liczba dorosłych/liczba dzieci), obliczany jest ekwiwalentny dochód do dyspozycji netto przypisany każdemu członkowi gospodarstwa domowego. Jest on obliczany poprzez podzielenie całkowitego dochodu do dyspozycji gospodarstwa domowego przez sumę jednostek ekwiwalentnych w gospodarstwie domowym zgodnie ze zmodyfikowaną skalą OECD. Zgodnie z nią waga 1,0 przyporządkowywana jest pierwszej osobie w wieku 14 lat lub więcej, waga 0,5 wszystkim innym osobom w tym wieku oraz waga 0,3 dzieciom w wieku 0–13 lat.

Median income – is the amount that means that one half of the population surveyed has income not higher than this amount, and the other half has income not lower than this amount (see Quality of life and social capital in Poland, Results of the Social Cohesion Survey 2018, p. 389). To take into account the impact of differences in household size and composition (number of adults/number of children), the total disposable household income is „equalised”. The equalised net disposable income attributed to each member of the household is calculated by dividing the total disposable income of the household by the equalisation factor calculated according to the OECD-modified scale – which gives a weight of 1.0 to the first person aged 14 or over, a weight of 0.5 to any other person at that age and a weight of 0.3 to children aged 0–13.

PPS – stanowi wspólną walutę umowną stosowaną w Unii Europejskiej, której jednostką jest standard siły nabywczej (Purchasing Power Standard). Wartość jednego PPS jest równa liczbie jednostek waluty danego kraju odpowiadającej 1 euro na rynku krajowym, przy uwzględnieniu relacji cen towarów i usług konsumpcyjnych w danym kraju do cen w pozostałych krajach biorących udział w porównaniu (zob. Ubóstwo w Polsce w latach 2015–2016, str. 40).

PPS (Purchasing Power Standard) – is the common artificial currency used in the European Union. The value of one PPS is equal to the number of units of a country's currency corresponding to 1 euro in the domestic market, taking into account the relationship between the prices of consumer goods and services in a given country and those in the other countries involved in the comparison (see Poverty in Poland 2015–2016, p. 40).

Wskaźnik względny mediany dochodów (65 plus) – jest to stosunek mediany ekwiwalentnego dochodu do dyspozycji osób w wieku 65 lat i więcej do mediany dochodu do dyspozycji osób w wieku poniżej 65 lat.

Relative median income ratio (65 plus) – is the ratio of the median equalised disposable income of people aged 65 or over to the median equalised disposable income of people aged below 65.

Wskaźnik zróżnicowania kwintylowego dochodów – jest to stosunek sumy dochodów uzyskanych przez 20% osób o najwyższym poziomie dochodów (piąta, najwyższa grupa kwintylowa) do sumy dochodów uzyskanych przez 20% osób o najniższym poziomie dochodów (pierwsza, najniższa grupa kwintylowa). Wskaźnik jest obliczany na podstawie ekwiwalentnego dochodu do dyspozycji.

Income quintile share ratio – is the ratio of total income received by the 20% of the population with the highest income (top quintile) to that received by the 20% of the population with the lowest income (lowest quintile). Income must be understood as equalised disposable income.

Źródło danych: Europejskie badanie dochodów i warunków życia 2018 (EU-SILC 2018), baza danych Eurostatu: [ilc_di03], [ilc_pnp2], [ilc_pnp3] zaktualizowano 09.09.20, pobrano 26.09.20; [ilc_pnp3] zaktualizowano 09.09.20, pobrano 13.09.20

Data source: European Union statistics on income and living conditions 2018 (EU-SILC 2018), Eurostat database: [ilc_di03], [ilc_pnp2], [ilc_pnp3] last update 09.09.20, extracted on 26.09.20; [ilc_pnp3] last update 09.09.20, extracted on 13.09.20

Tablica 7.8. Zagrożenie ubóstwem w 2018 r.
Table 7.8. Poverty risk in 2018

Wskaźnik Indicator	Polska Poland	Unia Europejska European Union		
		wartość średnia average value	wartość minimalna minimum value	wartość maksymalna maximum value
Granica ubóstwa (60% mediany dochodu ekwiwalentnego) Poverty threshold (60% of median equivalised income)	6908	x	3767 (Rumunia Romania)	19295 (Luksemburg Luxembourg)
PPS				
Wskaźniki zagrożenia ubóstwem (% osób) At-risk of poverty rates (% of people)				
Po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych After social transfers				
Ogółem Total	14,8	17,1	9,6 (Czechy Czechia)	23,5 (Rumunia Romania)
Osoby w wieku 65 lat i więcej People aged 65 and over	15,5	16,1	6,4 (Słowacja Slovakia)	46,3 (Estonia Estonia)
Bez uwzględnienia w dochodach transferów społecznych innych niż świadczenia związane z wiekiem i renty rodzinne Before social transfers other than old-age and survivors' benefits (pensions)				
Ogółem Total	24,8	25,5	15,6 (Czechy Czechia)	30,9 (Irlandia Ireland)
Osoby w wieku 65 lat i więcej People aged 65 and over	19,4	19,2	9,8 (Słowacja Slovakia)	48,8 (Estonia Estonia)
Bez uwzględnienia w dochodach ogółu transferów społecznych At-risk-of-poverty rate before social transfers including old-age and survivors' benefits				
Ogółem Total	44,4	43,6	34,0 (Czechy Czechia)	50,0 (Grecja Greece)
Osoby w wieku 65 lat i więcej People aged 65 and over	80,7	87,7	79,5 (Łotwa Latvia)	94,3 (Holandia Netherlands)
Głębokość ubóstwa (w odniesieniu do mediany) Relative median at-risk-of-poverty gap			% granicy ubóstwa % of poverty threshold	
Ogółem Total	23,3	24,3	14,2 (Finlandia Finland)	35,2 (Rumunia Romania)
Osoby w wieku 65 lat i więcej People aged 65 and over	15,3	17,5	7,4 (Słowacja Slovakia)	32,0 (Luksemburg Luxembourg)

Wskaźnik zagrożenia ubóstwem po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych – odsetek osób z rocznym ekwiwalentnym dochodem do dyspozycji poniżej progu zagrożenia ubóstwem, który wynosi 60% krajowej mediany rocznych ekwiwalentnych dochodów do dyspozycji po transferach społecznych.

At-risk-of-poverty rate after social transfers – is defined as the share of people with an equivalised disposable income that is below the at-risk-of-poverty threshold, set at 60% of the national median equivalised disposable income.

Wskaźnik zagrożenia ubóstwem bez uwzględnienia w dochodach transferów społecznych innych niż świadczenia związane z wiekiem i renty rodzinne – odsetek osób, których roczny dochód ekwiwalentny do dyspozycji bez uwzględnienia w nim transferów społecznych innych niż świadczenia związane z wiekiem oraz renty rodzinne jest niższy od granicy ubóstwa ustalonej na poziomie 60% krajowej mediany rocznych ekwiwalentnych dochodów do dyspozycji.

At-risk-of-poverty rate before social transfers other than old-age and survivors' benefits – percentage of persons with an equivalised annual disposable income before social transfers except old-age and survivors' benefits below the at-risk-of-poverty threshold set at 60% of the national median of equivalised annual disposable income.

Wskaźnik zagrożenia ubóstwem bez uwzględnienia w dochodach ogółu transferów społecznych – odsetek osób, których roczny dochód ekwiwalentny do dyspozycji bez uwzględnienia w nim ogółu transferów społecznych (łącznie ze świadczeniami związanymi z wiekiem oraz rentami rodzinnymi) jest niższy od granicy ubóstwa ustalonej na poziomie 60% krajowej mediany rocznych ekwiwalentnych dochodów do dyspozycji.

At-risk-of-poverty rate before social transfers including old-age and survivors' benefits (pensions) – percentage of persons with an equivalised annual disposable income before social transfers including old-age and survivors' benefits below the at-risk-of-poverty threshold set at 60% of the national median of equivalised annual disposable income.

Głębokość ubóstwa (w odniesieniu do mediany) – różnica między medianą rocznych dochodów ekwiwalentnych do dyspozycji osób żyjących poniżej granicy ubóstwa a granicą ubóstwa przyjętą na poziomie 60% mediany dochodów, wyrażona jako procent granicy ubóstwa.

Relative median at-risk-of-poverty gap – the difference between the median of the equivalised annual disposable income of persons below the at-risk-of-poverty threshold and this threshold (assumed at the level of 60% median income). This difference is expressed as a percentage of the at-risk-of-poverty threshold.

Źródło danych: Europejskie badanie dochodów i warunków życia 2018 (EU-SILC 2018). Definicje – patrz: Dochody i warunki życia ludności Polski, raport z badania EU-SILC 2018, str. 240–241, 265, baza danych Eurostatu: [ilc_li01], zaktualizowano 09.09.20, pobrano 26.09.20, [ilc_li02], [ilc_li09], [ilc_li10], [ilc_li11], zaktualizowano 09.09.20, pobrano 13.09.20.

Data source: European Union statistics on income and living conditions 2018 (EU-SILC 2018). Definitions - see: Incomes and living conditions of the population of Poland – report from the EU-SILC survey of 2018, p. 240–241, 265. Eurostat database: [ilc_li01], last update 09.09.20, extracted on 26.09.20, [ilc_li02], [ilc_li09], [ilc_li10], [ilc_li11] last update 09.09.20, extracted on 13.09.20.

Tablica 7.9. Deprywacja w 2018 r. (% osób)
Table 7.9. Deprivation in 2018 (% of people)

Wskaźnik Indicator	Polska Poland	Unia Europejska European Union		
		wartość średnia average value	wartość minimalna minimum value	wartość maksymalna maximum value
Wskaźnik pogłębionej deprywacji materialnej Severe material deprivation rate				
Ogółem Total	4,7	5,9	1,3 (Luksemburg Luxembourg)	20,9 (Bułgaria Bulgaria)
Osoby w wieku 65 lat i więcej People aged 65 and over	5,0	4,7	0,1 (Szwecja Sweden)	32,7 (Bułgaria Bulgaria)
Wskaźnik deprywacji materialnej i społecznej Material and social deprivation rate				
Ogółem Total	10,2	12,6	2,8 (Szwecja Sweden)	42,7 (Rumunia Romania)
Osoby w wieku 65 lat i więcej People aged 65 and over	12,0	12,0	1,0 (Szwecja Sweden)	51,8 (Bułgaria Bulgaria)

Wskaźnik pogłębionej deprywacji materialnej – odsetek osób w gospodarstwach domowych deklarujących brak możliwości zaspokojenia ze względów finansowych co najmniej 4 z 9 wymienionych poniżej potrzeb:

1. Opłacenia tygodniowego wyjazdu wszystkich członków gospodarstwa domowego na wypoczynek raz w roku; 2. Spożywania mięsa, ryb (lub wegetariańskiego odpowiednika) co drugi dzień; 3. Ogrzewania mieszkania odpowiednio do potrzeb; 4. Pokrycia niespodziewanego wydatku; 5. Terminowego regulowania opłat związanych z mieszkaniem, spłatą rat i kredytów; 6. Posiadania telewizora kolorowego; 7. Posiadania samochodu; 8. Posiadania pralki; 9. Posiadania telefonu (stacjonarnego lub komórkowego).

Zob. Dochody i warunki życia ludności Polski, raport z badania EU-SILC 2018, str. 240–241, 265.

Severe material deprivation rate – percentage of persons in households declaring inability to meet at least 4 out of 9 following needs due to financial reasons:

1. Payment for a week holiday of all households members away from home once a year; 2. Eat meat, fish (or vegetarian equivalent) every second day; 3. Keep home adequately warm; 4. Coverage of unexpected expenses; 5. Timely adjust payments related to housing, repayment instalments and credits; 6. A colour TV; 7. A car; 8. A washing machine; 9. A telephone. See: Incomes and living conditions of the population of Poland – report from the EU-SILC survey of 2018, p. 240–241, 265.

Wskaźnik deprivacji materialnej i społecznej – odsetek osób powyżej 16 roku życia deklarujących niezdolność do zaspokojenia co najmniej 5 z 13 następujących potrzeb ze względów finansowych:

1. Pokrycia niespodziewanego wydatku; 2. Opłacenia tygodniowego wyjazdu na wypoczynek raz w roku; 3. Unikania zaległości w opłatach (spłata raty kredytu hipotecznego i innych kredytów, opłaty za wynajem i użytkowanie mieszkania, w tym opłaty za media); 4. Spożycia posiłku z mięsem, kurczakiem, rybą lub odpowiednikiem wegetariańskim co drugi dzień; 5. Utrzymania odpowiedniej temperatury w domu; 6. Posiadania samochodu lub minibusu do własnego użytku; 7. Wymiany zużytych mebli; 8. Wymiany zużytej odzieży na nową; 9. Posiadania dwóch par odpowiednio dopasowanych butów; 10. Wydawania co tydzień niewielkiej kwoty pieniędzy na własne potrzeby („kieszonkowe”); 11. Wydatków związanych z regularnym spędzaniem czasu wolnego; 12. Spotkania z przyjaciółmi, znajomymi lub rodziną przy napojach lub posiłku przynajmniej raz w miesiącu; 13. Posiadania połączenia z Internetem.

Pierwsze 7 potrzeb odnosi się do całego gospodarstwa domowego, którego członkiem jest dana osoba w wieku 16 lat i więcej, ostatnie 6 do potrzeb tej osoby.

Material and social deprivation rate – percentage of persons aged 16 or over declaring inability to meet at least 5 out of 13 following needs due to financial reasons:

1. Face unexpected expenses; 2. One week annual holiday away from home; 3. Avoid arrears (in mortgage, rent, utility bills and/or hire purchase instalments); 4. Afford a meal with meat, chicken or fish or vegetarian equivalent every second day; 5. Keep their home adequately warm; 6. Car/van for personal use; 7. Replace worn-out furniture; 8. Replace worn-out clothes with some new ones; 9. Have two pairs of properly fitting shoes; 10. Spend a small amount of money each week on him/herself (“pocket money”); 11. Expenses connected to regular leisure activities; 12. Get together with friends/family for a drink/meal at least once a month; 13. Have an internet connection.

The first 7 needs refer to the whole household of which a person aged 16 and over is a member, the last 6 to this person's needs.

Źródło danych: Europejskie badanie dochodów i warunków życia 2018 (EU-SILC 2018), baza danych Eurostatu: [ilc_md03], [ilc_mddd11], zaktualizowano 09.09.20, pobrano 26.09.20

Data source: European Union statistics on income and living conditions 2018 (EU-SILC 2018), Eurostat database [ilc_md03], [ilc_mddd11], last update 09.09.20, extracted on 26.09.20

Tablica 7.10. Warunki mieszkaniowe w 2018 r. (% osób)

Table 7.10. Housing in 2018 (% of people)

Wskaźnik Indicator	Polska Poland	Unia Europejska European Union		
		wartość średnia dla UE-28 average value for EU-28	wartość minimalna minimum value	wartość maksymalna maximum value
Osoby starsze mieszkające samotnie Older people living alone	25,8	32,5	16,6 (Cypr Cyprus)	46,9 (Dania Denmark)
Wskaźnik przeludnienia Overcrowding rate				
Ogółem Total	39,2	15,5	2,5 (Cypr Cyprus)	46,3 (Rumunia Romania)
Osoby w wieku 65 lat i więcej People aged 65 and over	24,3	6,2	0,2 (Irlandia, Cypr Ireland, Cyprus)	28,1 (Łotwa Latvia)
Złe warunki sanitarne Poor sanitary conditions				
Ogółem Total	2,0	2,0	0,0 (4 kraje ^a 4 countries) ^a	25,6 (Rumunia Romania)
Osoby w wieku 65 lat i więcej People aged 65 and over	2,8	2,4	0,0 (4 kraje ^a 4 countries) ^a	31,6 (Rumunia Romania)
Zawilgocone mieszkanie Damp dwelling				
Ogółem Total	11,6	13,9	4,6 (Finlandia Finland)	30,2 (Cypr Cyprus)

Osoby w wieku 65 lat i więcej People aged 65 and over	11,1	11,0	2,7 (Finlandia Finland)	28,7 (Cypr Cyprus)
Zbyt ciemne mieszkanie Too dark dwelling				
Ogółem Total	4,0	5,4	2,8 (Słowacja Slovakia)	11,2 (Malta Malta)
Osoby w wieku 65 lat i więcej People aged 65 and over	3,8	4,5	2,4 (Włochy Italy)	12,2 (Portugalia Portugal)

a Kraje, w których brak jest mieszkań o złych warunkach sanitarnych: Irlandia, Luksemburg, Holandia (dane za 2018), jak również Niemcy (dane za 2017).

a Countries, in which there are no dwellings with poor sanitary conditions: Ireland, Luxembourg, Netherlands (data for 2018) as well as Germany (data for 2017).

Wskaźnik przeludnienia – odsetek ludności żyjącej w przeludnionym gospodarstwie domowym, które nie dysponuje minimalną liczbą pokoi równą: jeden pokój na gospodarstwo domowe; jeden pokój na parę w gospodarstwie domowym; jeden pokój na każdą osobę w wieku 18 lat lub starszą; jeden pokój na parę osób samotnych tej samej płci w wieku od 12 do 17 lat; jeden pokój na każdą osobę w wieku od 12 do 17 lat, nieuwzględnioną w poprzedniej kategorii; jeden pokój na parę dzieci do 12 roku życia.

The overcrowding rate – the percentage of the population living in an overcrowded household, which does not have at its disposal a minimum number of rooms equal to: one room for the household; one room per couple in the household; one room for each single person aged 18 or more; one room per pair of single people of the same gender between 12 and 17 years of age; one room for each single person between 12 and 17 years of age and not included in the previous category; one room per pair of children under 12 years of age.

Złe warunki sanitarne – brak wanny albo prysznicza oraz spłukiwanej toalety w mieszkaniu.

Poor sanitary conditions – no bath or shower and no flushing toilet in the dwelling.

Zawilgocone mieszkanie – mieszkanie z przeciekającym dachem, zawilgoconymi ścianami, podłogami lub fundamentami albo gnijącymi ramami okiennymi lub podłogą.

Damp dwelling – a dwelling with a leaking roof, damp walls, floors or foundation, or rot in window frames or floor.

Zbyt ciemne mieszkanie – zgodnie z opinią gospodarstwa domowego.

Too dark dwelling – according to household's opinion.

Źródło danych: Europejskie badanie dochodów i warunków życia 2018 (EU-SILC 2018), Baza danych Eurostatu: [ilc_lvps30], zaktualizowano 09.09.20, pobrano 03.10.20; [ilc_lvho05a], zaktualizowano 26.08.20, pobrano 01.09.20; [ilc_mdho05], zaktualizowano, 09.09.20, pobrano 26.09.20; [ilc_mdho01], zaktualizowano, 09.09.20, pobrano 26.09.20; [ilc_mdho04], zaktualizowano 02.12.20, pobrano 03.12.20.

Data source: European Union statistics on income and living conditions 2018 (EU-SILC 2018), Eurostat database: [ilc_lvps30], last update 09.09.20, extracted on 03.10.20; [ilc_lvho05a], last update 26.08.20, extracted on 01.09.20; [ilc_mdho05], last update 09.09.20, extracted on 26.09.20; [ilc_mdho01], last update 09.09.20, extracted on 26.09.20; [ilc_mdho04], last update 02.12.20, extracted on 03.12.20.

Tablica 7.11. Rozkład osób starszych według typu gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Table 7.11. Distribution of older people by type of household in 2018 (% of people aged 65 and over)

Obszar geograficzny Geographical area	Typ gospodarstwa domowego Type of household			
	mieszkający samotnie living alone	para bezdzietna (bez innych osób) couple without children (without other persons)	para mieszkające wspólnie z innymi osobami couple living with other persons	inne gospodarstwa domowe other households
	% osób starszych % of older people			
Polska Poland	25,8	31,2	21,1	21,9
Kraje UE-28 EU-28	32,5	48,1	10,2	9,2

Źródło danych: Europejskie badanie dochodów i warunków życia 2018 (EU-SILC 2018), Baza danych Eurostatu: [ilc_lvps30], zaktualizowano 09.09.20, pobrano 03.10.20;
Data source: European Union statistics on income and living conditions 2018 (EU-SILC 2018), Eurostat database: [ilc_lvps30], last update 09.09.20, extracted on 03.10.20;

Tablica 7.12. Osoby, na które można liczyć według wieku (w latach) w 2015 r. (% osób)

Table 7.12. People you can rely on by age (in years) in 2015 (% of people)

Wskaźnik Indicator	Polska Poland	Unia Europejska European Union		
		wartość średnia average value	wartość minimalna minimum value	wartość maksymalna maximum value
Osoby, które nie mają możliwości zwrócenia się do kogoś z prośbą o pomoc ^a People without anyone to ask for help ^a				
16 i więcej and over	4,1	5,9	1,9 (Finlandia, Czechy Finland, Czechia)	13,2 (Włochy Italy)
65–74	5,8	7,2	1,8 (Czechy Czechia)	17,9 (Holandia Netherlands)
75 i więcej and over	6,2	7,0	1,5 (Słowacja Slovakia)	21,6 (Holandia Netherlands)
Osoby, które nie mają możliwości porozmawiania z kimś o swoich sprawach osobistych People without anyone to discuss personal matters				
16 i więcej and over	4,7	6,0	2,0 (Cypr Cyprus)	12,4 (Francja France)
65–74	5,6	7,8	2,2 (Cypr Cyprus)	18,3 (Francja France)
75 i więcej and over	8,5	9,2	3,3 (Niemcy Germany)	20,6 (Francja France)

^a Prośba o pomoc odnosi się do możliwości respondenta zwrócenia się o jakąkolwiek pomoc: materialną, finansową lub w formie wsparcia psychicznego od krewnych, przyjaciół, znajomych lub sąsiadów (dotyczy to osób spoza gospodarstwa domowego).

^a Asking for help refer to respondent's ability to ask for any kind of help: moral, material or financial from any relatives, friends or neighbors (it concerns people outside the household).

Źródło danych: Badanie modułowe do Badania EU-SILC 2015 Uczestnictwo w życiu społecznym i kulturalnym oraz deprivacja materialna, baza danych Eurostatu: obliczenia własne na podstawie tablic [ilc_scp15], [ilc_scp17], zaktualizowano 24.02.20, pobrano 03.10.20. Nazwy wskaźników: zob. Dochody i warunki życia ludności Polski, raport z badania EU-SILC 2015, str. 175. Data source: A module to EU-SILC 2015 Social and cultural participation and material deprivation, Eurostat database: own calculations based on the tables [ilc_scp15], [ilc_scp17], last update 24.02.20, extracted on 03.10.20. Indicator names: see Ageing Europe, Looking at the lives of older people in the EU, 2019 Edition (Publications Office of the European Union 2019), figures 6.18 and 6.19, p. 150–151.

Tablica 7.13. Wolontariat, pomoc innym i aktywność obywatelska według wieku (% osób)

Table 7.13. Helping others, voluntary and citizenship activity by age (% of people)

Wskaźnik Indicator	Polska Poland	Unia Europejska European Union		
		wartość średnia average value	wartość minimalna minimum value	wartość maksymalna maximum value
Wolontariat w organizacjach i instytucjach (2015) Formal voluntary activities (2015)				
Osoby w wieku (w latach): People aged (in years):				
16 i więcej 16 and over	13,8	19,3	3,2 (Rumunia Romania)	40,3 (Holandia Netherlands)
65–74	8,7	17,8	1,3 (Rumunia Romania)	34,7 (Dania Denmark)
75 i więcej 75 and over	4,5	13,9	0,8 (Rumunia Romania)	28,8 (Niemcy Germany)
Dobrowolna i bezpłatna pomoc (2015) Informal voluntary activities (2015)				
Osoby w wieku (w latach): People aged (in years):				
16 i więcej 16 and over	50,6	22,2	0,9 (Malta Malta)	82,5 (Holandia Netherlands)
65–74	34,0	19,0	1,0 (Malta Malta)	65,3 (Holandia Netherlands)
75 i więcej 75 and over	20,5	13,3	0,4 (Malta Malta)	49,2 (Szwecja Sweden)
Aktywność obywatelska (2015) Active citizenship (2015)				
Osoby w wieku (w latach): People aged (in years):				
16 i więcej 16 and over	7,3	12,8	2,1 (Cypr Cyprus)	31,3 (Szwecja Sweden)
65–74	5,1	9,9	1,4 (Rumunia Romania)	24,5 (Szwecja Sweden)
75 i więcej 75 and over	3,0	6,7	0,9 (Bułgaria Bulgaria)	20,4 (Szwecja Sweden)
Świadczenie opieki domowej (2016) Providing informal homecare services (2016)				
Osoby w wieku (w latach): People aged (in years):				
16 i więcej 16 and over	10,2	10,2	2,3 (Rumunia Romania)	36,7 (Holandia Netherlands)

65–74	11,4	13,1	2,0 (Rumunia Romania)	42,0 (Holandia Netherlands)
75 i więcej 75 and over	6,4	9,2	1,3 (Rumunia Romania)	25,7 (Holandia Netherlands)

Wolontariat w organizacjach i instytucjach obejmuje poświęcenie czasu wolnego na dobrowolną i bezpłatną pracę lub działanie w ramach organizacji, instytucji lub grupy, takiej jak np. organizacja pozarządowa (fundacja, stowarzyszenie), kościół, wspólnota lub organizacja religijna, związek zawodowy, partia polityczna, spółdzielnia, wspólnota mieszkaniowa, szkoła, przedszkole, dom kultury, dom pomocy społecznej.

Formal voluntary activities: any unpaid non-compulsory work for or through an organisation, a formal group or a club. It also includes unpaid work for charitable or religious organisations. Attending meetings connected with these activities is included. Unpaid non-compulsory work should be understood as volunteer work conducted to help other people, the environment, animals, the wider community, etc.

Dobrowolna i bezpłatna pomoc (wolontariat indywidualny) obejmuje poświęcenie czasu wolnego na pomoc osobom, z którymi się nie mieszka, w tym rodzinie, przyjaciołom, znajomym, sąsiadom, taką jak np. opieka nad dziećmi, chorymi (także w szpitalu), prace domowe, zakupy, naprawy. Odnosi się to również do pomocy osobom nieznanym, jak np. udzielenie pierwszej pomocy oraz niesformalizowanych działań podejmowanych na rzecz środowiska naturalnego, czy społeczności lokalnej, takich jak np. opieka nad zwierzętami, zbieranie śmieci, naprawa drogi, odśnieżanie.

Informal voluntary activities: include informal unpaid activities that were not arranged by any organisation. It includes such activities as helping other people, including family members not living in the same household (e.g. cooking for others; taking care of people in hospitals/at home; taking people for a walk, shopping, etc.), helping animals (e.g. taking care of homeless, wild animals), or other informal voluntary activities such as cleaning a beach, a forest etc.

Aktywność obywatelska. Przykłady to udział w działaniach partii politycznej, udział w konsultacjach społecznych, w pokojowym proteście, w tym podpisanie petycji, udział w demonstracji, napisanie listu do polityka lub do mediów. Aktywność obywatelska obejmuje działania podejmowane za pośrednictwem Internetu, natomiast nie obejmuje udziału w wyborach (w niektórych krajach jest on obowiązkowy).

Active citizenship: activities such as participation to the activities of a political party or a local interest group, participation in a public consultation, peaceful protest including signing a petition, participation in a demonstration, writing a letter to a politician, writing a letter to the media. Active participation via Internet (e.g. petition, letter, etc.) should be taken into account. Voting should not be considered as active citizenship (in some countries voting is compulsory).

Świadczenie opieki domowej obejmuje opiekę nad członkami własnego gospodarstwa domowego lub osobami spoza gospodarstwa domowego. Opieka domowa ma na celu umożliwienie ludziom wymagającym opieki pozostania w domu bez konieczności korzystania z długoterminowej opieki pielęgniarstwa lub społecznej, w tym opieki instytucjonalnej. Opieka domowa może obejmować czynności o charakterze pielęgnacyjnym lub pomoc w wykonywaniu codziennych czynności. Czynności o charakterze pielęgnacyjnym to np. takie jak podawanie leków lub przypomnienie o konieczności ich przyjęcia, opatrywanie ran, wykonywanie zabiegów leczniczych lub uśmierzających ból. Pomoc w wykonywaniu codziennych czynności to np. przygotowywanie posiłków, przypomnienie o konieczności przyjęcia leków, pranie, sprzątanie, zrobienie zakupów, transport, dotrzymanie towarzystwa.

Providing informal homecare services covers care for members of respondents' household or for people outside the household. Home care aims to make it possible for people to remain at home rather than use residential, long-term, or institutional based nursing care. Home care may include health care and/or life assistance. Home health care could include e.g. medical treatment, wound care, pain management and therapy. Life assistance includes help with daily tasks such as meal preparation, medication reminders, laundry, light housekeeping, shopping, transportation and companionship.

Źródło danych: Badanie modułowe do Badania EU-SILC 2015 Uczestnictwo w życiu społecznym i kulturalnym oraz deprivacja materialna, Badanie modułowe do Badania EU-SILC 2016 Dostęp do usług, baza danych Eurostatu: [ilc_scp19], zaktualizowano 24.02.20, pobrano 31.08.20; obliczenia własne na podstawie tablicy [ilc_ats17], zaktualizowano 24.02.20, pobrano 04.10.20. Nazwy wskaźników: zob. Dochody i warunki życia ludności Polski, raport z badania EU-SILC 2015, str. 177–179. Data source: A module to EU-SILC 2015 Social and cultural participation and material deprivation, A module to EU-SILC 2016 Access to services, Eurostat database [ilc_scp19], last update 24.02.20, extracted on 31.08.20; own calculations based on [ilc_ats17], last update 24.02.20, extracted on 04.10.20. Indicator names: see Income and living conditions of the population of Poland, report from the EU-SILC survey of 2015, pp. 177–179.

Tablica 7.14. Uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych i sportowych w 2015 r. (% osób)

Table 7.14. Participation in cultural or sport activities in 2015 (% of people)

Wskaźnik Indicator	Polska Poland	Unia Europejska European Union		
		wartość średnia average value	wartość minimalna minimum value	wartość maksymalna maximum value
Uczestnictwo w jakichkolwiek wydarzeniach kulturalnych i sportowych ^a Participation in any cultural or sport activities ^a				
Osoby w wieku (w latach): People aged (in years):				
16 i więcej 16 and over	57,9	67,3	29,6 (Rumunia Romania)	88,1 (Szwecja Sweden)
65–74	37,4	56,7	12,2 (Rumunia Romania)	85,5 (Holandia Netherlands)
75 i więcej 75 and over	18,9	37,6	5,0 (Bułgaria, Rumunia Bulgaria, Romania)	65,8 (Szwecja Sweden)
Kino Cinema				
Osoby w wieku (w latach): People aged (in years):				
16 i więcej 16 and over	41,1	45,9	19,3 (Rumunia Romania)	66,5 (Dania Denmark)
65–74	16,1	26,6	2,9 (Bułgaria Bulgaria)	50,1 (Dania Denmark)
75 i więcej 75 and over	6,9	13,2	1,1 (Bułgaria Bulgaria)	31,6 (Dania Denmark)
Przedstawienia teatralne, koncerty ^b Live performances ^b				
Osoby w wieku (w latach): People aged (in years):				
16 i więcej 16 and over	25,9	42,8	19,4 (Bułgaria Bulgaria)	66,7 (Finlandia Finland)
65–74	16,4	38,1	9,0 (Bułgaria Bulgaria)	63,7 (Finlandia Finland)
75 i więcej 75 and over	8,8	25,9	3,4 (Rumunia Romania)	45,6 (Finlandia Finland)
Muzea, wystawy sztuki, zabytki ^c Cultural cities ^c				
Osoby w wieku (w latach): People aged (in years):				
16 i więcej 16 and over	37,8	43,4	14,6 (Bułgaria Bulgaria)	67,2 (Szwecja Sweden)
65–74	26,6	42,6	6,9 (Bułgaria Bulgaria)	64,5 (Szwecja Sweden)
75 i więcej 75 and over	14,2	26,6	2,8 (Bułgaria Bulgaria)	47,4 (Szwecja Sweden)

Wydarzenia sportowe ^d Live sport events ^d				
Osoby w wieku (w latach): People aged (in years):				
16 i więcej 16 and over	27,5	30,5	16,2 (Rumunia Romania)	53,6 (Holandia Netherlands)
65–74	12,2	21,5	4,7 (Bułgaria Bulgaria)	50,3 (Holandia Netherlands)
75 i więcej 75 and over	4,2	10,8	1,3 (Bułgaria Bulgaria)	28,2 (Szwecja Sweden)

a Wskaźniki odnoszą się do uczestnictwa przynajmniej raz w ciągu ostatnich 12 miesięcy w określonym wydarzeniu kulturalnym lub sportowym. b Uczestnictwo w przedstawieniach teatralnych, koncertach dotyczy również opery, operetki oraz przedstawień tanecznych, baletowych. Odnosi się ono do wydarzeń, w których występują profesjonalni wykonawcy, jak również amatorzy, włącznie z występami dzieci i wnuków respondentów. c Zwiedzanie muzeów, wystaw sztuki, zabytków obejmuje zwiedzanie wszelkich obiektów kulturalnych i historycznych. d Uczestnictwo w wydarzeniach sportowych odnosi się do wydarzeń, w których biorą udział profesjonalni sportowcy, jak również amatorzy, włącznie z dziećmi i wnukami respondentów.

a Indicators refer to attendance at specific cultural or sporting events at least once in the past 12 months. b Attendance at live performances includes attendance at theater, opera, dance, ballet, performances as well as live concerts, performed by professionals or amateurs, including respondents' children or grandchildren. c Visiting cultural sites includes visiting historical monuments, museums, art galleries, archaeological sites etc. d Attendance at live sport events involving professional athletes as well as amateurs including respondents' children or grandchildren.

Źródło danych: Badanie modułowe do Badania EU-SILC 2015 Uczestnictwo w życiu społecznym i kulturalnym oraz deprivacja materialna, baza danych Eurostatu: [ilc_scp01], zaktualizowano 24.02.20, pobrano 31.08.20; [ilc_scp03], zaktualizowano 24.02.20, pobrano 13.10.20

Data source: A module to EU-SILC 2015 Social and cultural participation and material deprivation, Eurostat database: [ilc_scp01], last update 24.02.20, extracted on 31.08.20; [ilc_scp03], last update 24.02.20, extracted on 13.10.20

Tablica 7.15. Aktywne spędzanie wolnego czasu według wieku (% osób)

Table 7.15. Active leisure time spending by age (% of people)

Wskaźnik Indicator	Polska Poland	Unia Europejska European Union		
		wartość średnia average value	wartość minimalna minimum value	wartość maksymalna maximum value
Realizacja hobby o charakterze artystycznym ^a (2015) Practising of artistic activities ^a (2015)				
Osoby w wieku (w latach): People aged (in years):				
16 i więcej 16 and over	32,7	35,2	13,0 (Rumunia Romania)	70,2 (Finlandia Finland)
65–74	26,5	33,4	6,5 (Rumunia Romania)	71,2 (Finlandia Finland)
75 i więcej 75 and over	18,1	24,4	4,1 (Rumunia Romania)	55,8 (Niemcy Germany)
Podejmowanie aktywności fizycznej ^b (2017) Performing physical activity ^b (2017)				
Osoby w wieku (w latach): People aged (in years):				
16 i więcej 16 and over	72.2	72.3	36,0 (Chorwacja Croatia)	96.1 (Rumunia Romania)
65–74	67.8	70.3	28,9 (Chorwacja Croatia)	94.9 (Estonia Estonia)
75 i więcej 75 and over	52.1	57.4	18,7 (Chorwacja Croatia)	93,9 (Rumunia Romania)

Podejmowanie aktywności fizycznej trwającej 3 godziny lub dłużej (2017) Performing physical activity lasting 3 hours or over (2017)				
Osoby w wieku (w latach): People aged (in years):				
16 i więcej 16 and over	45,4	45,3	15,6 (Chorwacja Croatia)	84,2 (Estonia Estonia)
65–74	40,9	45,6	12,0 (Chorwacja Croatia)	83,1 (Estonia Estonia)
75 i więcej 75 and over	26,4	34,0	6,9 (Chorwacja Croatia)	71,8 (Estonia Estonia)
Uczestnictwo w turystyce ^c (2018) Participation in tourism ^c (2018)				
Osoby w wieku (w latach): People aged (in years):				
16 i więcej 16 and over	61,88	64,30	27,04 (Rumunia Romania)	91,02 (Finlandia Finland)
65 i więcej 65 and over	39,94	48,95	12,18 (Rumunia Romania)	78,55 (Finlandia Finland)

a Poświęcanie wolnego czasu na hobby o charakterze artystycznym w ciągu ostatnich 12 miesięcy (np. grę na instrumencie, komponowanie muzyki, śpiew, taniec, grę w tetrze amatorskim, fotografowanie, kręcenie filmów, pisanie wierszy i opowiadań, rysowanie, malowanie, rzeźbienie, inne sztuki wizualne, rękodzieło). b Aktywność fizyczna – każda aktywność sportowa lub rekreacyjna, a także podejmowana w celach transportowych, trwająca co najmniej 10 minut i powodująca przynajmniej niewielkie przyspieszenie oddechu lub tętna (według subiektywnej oceny respondenta). Wskaźnik odnosi się do aktywności w czasie wolnym (poza głównym zajęciem) w typowym tygodniu. Przez główne zajęcie należy rozumieć nie tylko pracę, ale również wykonywanie prac domowych, opiekę nad członkami rodziny, naukę i pracę społeczną (wolontariat). Nie zostały uwzględnione dane dla Słowacji, zgodnie z którymi ogół osób w wieku 16 lat i więcej podejmował aktywność fizyczną. c Turystyka oznacza aktywność osób odwiedzających, którzy podejmują podróż do głównego miejsca docelowego położonego poza ich zwykłym otoczeniem, na okres krótszy niż rok, w dowolnym głównym celu, w tym w celu służbowym, wypoczynkowym lub innym celu osobistym, innym niż zatrudnienie przez podmiot prowadzący działalność w odwiedzanym miejscu. Wskaźnik uczestnictwa w turystyce dotyczy osób, które odbyły przynajmniej jedną podróż z noclegiem. Dane odnoszą się do 2018 r.

a Devoting free time to an artistic hobby in the past 12 months (playing musical instrument, composing music, singing, dancing, acting, photography, making video, writing poems and short stories, fiction, drawing, painting, carving or doing other visual arts or handcraft etc.). b Physical activity – each sports or recreational activity, as well as the activity taken for transport purposes (e.g. biking or walking from home to work/school and back), lasting at least 10 minutes and resulting in at least a small acceleration of the breath or heart rate (according to the respondent's subjective assessment). The indicator relates to activity during leisure time (not related to the main occupation) during a typical week. Main occupation includes not only work but also doing housework, caring for family members, studying and doing volunteer work. Data for Slovakia have not been taken into account. According to them all the people aged 16 and over performed physical activity. c Tourism means the activity of visitors taking a trip to a main destination outside the usual environment, for less than a year, for any main purpose, including business, leisure or other personal purpose, other than to be employed by a resident entity in the place visited. The indicator of participation in tourism concerns people who made at least one trip including an overnight stay. Data refer to 2018.

Źródło danych – hobby o charakterze artystycznym: Badanie modułowe do Badania EU-SILC 2015 Uczestnictwo w życiu społecznym i kulturalnym oraz deprivacja materialna, [ilc_scp07], zaktualizowano 24.02.20, pobrano 31.08.20. Definicję wskaźnika opracowano przy wykorzystaniu: Dochody i warunki życia ludności Polski, raport z badania EU-SILC 2015, str. 181. Data source – artistic activities: A module to EU-SILC 2015 Social and cultural participation and material deprivation, [ilc_scp07], last update 24.02.20, extracted on 31.08.20. Definition of the indicator: Ageing Europe, Looking at the lives of older people in the EU, 2019 Edition (Publications Office of the European Union 2019), figure 6.3, p. 131.

Źródło danych – aktywność fizyczna: Badanie modułowe do Badania EU-SILC 2017 Zdrowie dorosłych i dzieci, [ilc_hch07], zaktualizowano 24.02.20, pobrano 31.08.20. Definicję wskaźnika opracowano przy wykorzystaniu: Dochody i warunki życia ludności Polski, raport z badania EU-SILC 2017, str. 82 i 310.

Data source – physical activity: A module to EU-SILC 2017 Health (including children health), [ilc_hch07], last update 24.02.20, extracted on 31.08.20. Definition of the indicator worked out using: Incomes and living conditions of the population of Poland – report from the EU-SILC survey of 2017, p. 171 and 335.

Źródło danych – turystyka: Badania uczestnictwa mieszkańców poszczególnych krajów UE (rezydentów) w turystyce, [tour_dem_toage], zaktualizowano 05.06.20; pobrano 14.09.20.

Data source – tourism: Surveys of participation of residents of particular UE countries in tourism for personal purposes, [tour_dem_toage], last update 05.06.20; extracted on 14.09.20.

Tablica 7.16. Dobrobyt subiektywny^a według wieku w 2018 r. Table 7.16. Subjective well-being^a by age in 2018

Wskaźnik Indicator	Polska Poland	Unia Europejska European Union		
		wartość średnia average value	wartość minimalna minimum value	wartość maksymalna maximum value
Zadowolenie z życia i jego wybranych aspektów – średnia ocena Satisfaction with life and its selected aspects – average (mean) satisfaction				
Zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc Overall life satisfaction				
Osoby w wieku (w latach): People aged (in years):				
16 i więcej 16 and over	7,8	7,3	5,4 (Bułgaria Bulgaria)	8,1 (Irlandia, Finlandia Ireland, Finland)
65–74	7,5	7,2	4,8 (Bułgaria Bulgaria)	8,3 (Irlandia, Finlandia Ireland, Finland)
75 i więcej 75 and over	7,3	6,9	4,1 (Bułgaria Bulgaria)	8,1 (Dania Denmark)
Zadowolenie z sytuacji finansowej Satisfaction with financial situation				
Osoby w wieku (w latach): People aged (in years):				
16 i więcej 16 and over	6,3	6,6	4,3 (Bułgaria, Bulgaria)	7,6 (Dania, Finlandia, Szwecja Denmark, Finland, Sweden)
65–74	6,0	6,7	3,8 (Bułgaria Bulgaria)	8,4 (Dania Denmark)
75 i więcej 75 and over	5,9	6,6	3,4 (Bułgaria Bulgaria)	8,6 (Dania Denmark)
Zadowolenie z relacji z ludźmi Satisfaction with personal relationship				
Osoby w wieku (w latach): People aged (in years):				
16 i więcej 16 and over	8,1	8,0	6,6 (Bułgaria Bulgaria)	8,6 (4 kraje ^b 4 countries ^b)
65–74	8,0	8,0	6,3 (Bułgaria Bulgaria)	9,0 (Szwecja Sweden)
75 i więcej 75 and over	7,8	7,9	5,8 (Bułgaria Bulgaria)	9,1 (Dania Denmark)
Zadowolenie z życia i jego wybranych aspektów – osoby o wysokim poziomie zadowolenia Satisfaction with life and its selected aspects – people with a high level of satisfaction				
Zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc Overall life satisfaction				
Osoby w wieku (w latach): People aged (in years):				
16 i więcej 16 and over	35,9	25,5	9,5 (Bułgaria Bulgaria)	45,0 (Irlandia Ireland)

65–74	29,7	24,0	5,2 (Bułgaria Bulgaria)	53,1 (Dania Denmark)
75 i więcej 75 and over	24,5	20,3	2,8 (Bułgaria Bulgaria))	48,5 (Dania Denmark)
Zadowolenie z sytuacji finansowej Satisfaction with financial situation				
Osoby w wieku (w latach): People aged (in years):				
16 i więcej 16 and over	17,3	17,9	5,3 (Grecja Greece)	41,3 (Dania Denmark)
65–74	14,4	19,6	4,5 (Bułgaria Bulgaria)	56,4 (Dania Denmark)
75 i więcej 75 and over	13,9	20,2	2,4 (Bułgaria Bulgaria)	64,7 (Dania Denmark)
Zadowolenie z relacji z ludźmi Satisfaction with personal relationship				
Osoby w wieku (w latach): People aged (in years):				
16 i więcej 16 and over	45,7	42,4	25,6 (Włochy Italy)	60,6 (Irlandia Ireland)
65–74	41,3	43,6	24,0 (Włochy Italy)	70,7 (Dania Denmark)
75 i więcej 75 and over	38,2	43,4	20,4 (Bułgaria Bulgaria)	75,9 (Dania Denmark)
Odczuwanie szczęścia – osoby szczęśliwe przez cały czas lub większość dni Feeling happy – people being happy always or most of the time				
Osoby w wieku (w latach): People aged (in years):				
16 i więcej 16 and over	68,5	63,0	30,7 (Łotwa, Latvia)	80,7 (Irlandia Ireland)
65–74	57,6	59,8	22,7 (Łotwa, Latvia)	81,9 (Irlandia Ireland)
75 i więcej 75 and over	44,7	52,3	15,6 (Bułgaria, Bulgaria)	82,2 (Irlandia Ireland)

a W pytaniach dotyczących zadowolenia z życia i jego wybranych aspektów zastosowano dziesięciopunktową skalę odpowiedzi od 0 do 10, w której odpowiedź 0 oznaczała ocenę najniższą, natomiast 10 najwyższą. Jako osoby bardzo zadowolone zostały określone osoby, które wybrały odpowiedź od 9 do 10. W pytaniu o odczuwanie szczęścia została zastosowana kategoria opisowa, odnosi się ono do okresu 4 tygodni poprzedzających wywiad. Zob. Dochody i warunki życia ludności Polski, raport z badania EU-SILC 2018, str. 241–242. b Wartość maksymalna dla osób w wieku 16 lat i więcej – Irlandia, Malta, Austria, Słowenia.

a In questions about satisfaction with life and its selected aspects a 10-point scale of responses from 0 to 10 was used, in which answer 0 was the lowest and 10 the highest mark. Very satisfied people were defined as those who chose the answer from 9 to 10. In the question about feeling happy descriptive responses were used, it refers to the period of 4 weeks preceding the interview. See. Incomes and living conditions of the population of Poland – report from the EU-SILC survey of 2018, pp. 241–242. b Maximum value for people aged 16 and over – Ireland, Malta, Austria, Slovenia.

Źródło danych: Badanie modułowe do Badania EU-SILC 2018 Deprywacja materialna, dobrobyt i trudności mieszkaniowe, Baza danych Eurostatu: [ilc_pw01], [ilc_pw05] obliczenia własne na podstawie [ilc_pw08], zaktualizowano 02.07.20, pobrano 23.08.20.

Data source: A module to EU-SILC 2018 Material deprivation, well-being and housing difficulties, Eurostat database: [ilc_pw01], [ilc_pw05], own calculations based on [ilc_pw08], last update 02.07.20, extracted on 23.08.20.

Aneks – Wybrane wskaźniki jakości życia osób starszych w Polsce w 2015 i 2018 r.¹

Annex – Selected indicators of the quality of life of older people in Poland in 2015 and 2018

Tablica 1. Wskaźniki sytuacji materialnej (% osób)
Table 1. Indicators of material situation (% of people)

Wskaźniki Indicators	Ogółem 65 lat i więcej Total 65 and over		Ogółem Total	
	2015	2018	2015	2018
Relatywne ubóstwo dochodowe Relative income poverty	12,0	13,5	16,4	13,1
Ubóstwo warunków życia Living conditions poverty	8,4	4,7	8,1	3,9
Ubóstwo braku równowagi budżetowej Poverty in terms of the lack of budget balance	9,2	7,3	10,1	6,3
Relatywnie wysokie dochody Relative high income	10,9	8,4	14,7	13,5
Dobre warunki życia Good living conditions	21,8	26,7	21,8	26,4
Dobra sytuacja budżetowa Good budget standing	21,1	27,8	23,4	32,8

Relatywne ubóstwo dochodowe Relative income poverty	Procent osób w gospodarstwach domowych, w których miesięczny dochód pieniężny netto (w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie) był niższy od wartości uznanej za próg ubóstwa. Próg ubóstwa przyjęto na poziomie 60% mediany dochodu ekwiwalentnego (czyli porównywalnego między gospodarstwami o różnym składzie demograficznym) ogółu gospodarstw domowych w kraju. The percentage of people in households in which the monthly net monetary income (in the 12 months preceding the survey) was lower than the value adopted as the poverty threshold. The poverty threshold was set at 60% of the national median equivalised (i.e. comparable between households of different demographic composition) income.
Ubóstwo warunków życia Living conditions poverty	Procent osób w gospodarstwach domowych, w których zaobserwowano co najmniej 10 przejawów złych warunków życia, z listy 30 symptomów dotyczących: jakości mieszkania, poziomu wyposażenia w dobra trwałego użytku, deprivacji różnego typu potrzeb konsumpcyjnych (materialnych i niematerialnych). The percentage of people in households in which at least 10 indications of poor living conditions were observed, based on the list of 30 symptoms concerning the dwelling quality, the level of equipment in durable goods, and the deprivation of various types of consumer needs (material and non-material).

¹ Na podstawie wyników ankietywnego Badania spójności społecznej – edycje 2015 i 2018.

Ubóstwo braku równowagi budżetowej	Procent osób w gospodarstwach domowych, które zostały uznane za ubogie z punktu widzenia „nieradzenia sobie z budżetem”, tzn. w których wystąpiły przynajmniej 4 z 7 uwzględnionych symptomów, obejmujących zarówno subiektywne opinie gospodarstw domowych dotyczące ich statusu materialnego, jak i fakty mówiące o trudnościach budżetowych gospodarstwa (w tym o zaległościach w opłatach).
Poverty in terms of the lack of budget balance	The percentage of people in households which were considered poor in terms of “inability to deal with their budget”, i.e. in which at least 4 out of 7 symptoms were identified, including both the subjective opinions of households on their material status, and the facts testifying to budget difficulties faced by the household (including payment arrears).
Relatywnie wysokie dochody	Procent osób w gospodarstwach domowych, w których miesięczny dochód pieniężny netto (w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie) był wyższy niż 5/3 (ok. 167%) mediany dochodu ekwiwalentnego ogółu gospodarstw domowych w kraju, tj. ok. 2,8 razy wyższy od przyjętej relatywnej granicy ubóstwa).
Relative high income	Percentage of people in households in which the monthly net monetary income (during the 12 months preceding the survey) was higher than 5/3 (approx. 167%) of the national median equivalised income, i.e. approx. 2.8 times higher than the adopted relative poverty threshold).
Dobre warunki życia	Procent osób w gospodarstwach domowych, w których nie stwierdzono występowania żadnego przejawu złych warunków życia z listy 30 symptomów.
Good living conditions	The percentage of people in households in which none of the 30 symptoms of poor living conditions was identified.
Dobra sytuacja budżetowa	Procent osób w gospodarstwach domowych o dużej swobodzie budżetowej – tzn. takich, które pozytywnie oceniały możliwości gospodarowania swoimi dochodami i w których nie wystąpił żaden z 7 symptomów „nieradzenia sobie z budżetem”.
Good budget standing	The percentage of people in households with the high budget freedom, i.e. those which positively assessed their ability to use their income, and in which none of the 7 symptoms of “inability to deal with their budget” was identified.

Tablica 2. Samoocena stanu zdrowia (% osób)
Table 2. Self-reported health status (% of people)

Ogólna ocena własnego stanu zdrowia Self-perceived health (in general)	Ogółem 65 lat i więcej Total 65 and over		Ogółem 16 lat i więcej Total 16 and over	
	2015	2018	2015	2018
Bardzo dobra Very good	1,4	2,3	15,6	15,3
Dobra Good	18,6	26,1	42,7	45,4
Ani dobra ani zła Neither good nor poor	50,1	48,4	31,0	30,4
Zła Poor	24,5	18,8	9,3	7,6
Bardzo zła Very poor	5,4	4,5	1,5	1,3

Tablica 3. Poczucie więzi lokalnych (% osób)
 Table 3. Attachment to local communities (% of people)

Wskaźniki Indicators		Ogółem 65 lat i więcej Total 65 and over		Ogółem 16 lat i więcej Total 16 and over	
		2015	2018	2015	2018
Poczucie związku z miejscowością zamieszkania Attachment to the place of residence	osoby bardzo silnie związane lub raczej związane people very much attached or fairly attached	95,7	96,2	92,4	92,9
	w tym osoby bardzo silnie związane including people very much attached	59,1	61,5	50,0	52,7
Poczucie związku z ludźmi z sąsiedztwa i okolicy Attachment to the local community	osoby bardzo silnie związane lub raczej związane people very much attached or fairly attached	84,9	85,5	77,2	77,6
	w tym osoby bardzo silnie związane including people very much attached	35,7	39,1	30,4	31,3
Poczucie związku z parafią, własną wspólnotą religijną Attachment to the parish, own religious community	osoby bardzo silnie związane lub raczej związane people very much attached or fairly attached	78,9	78,4	65,1	65,9
	w tym osoby bardzo silnie związane including people very much attached	33,4	34,0	21,9	21,8

Tablica 4. Poczucie bezpieczeństwa fizycznego w miejscu zamieszkania (% osób)
 Table 4. Physical safety in the locality (% of people)

Wskaźniki Indicators		Ogółem 65 lat i więcej Total 65 and over		Ogółem 16 lat i więcej Total 16 and over	
		2015	2018	2015	2018
Poczucie bezpieczeństwa fizycznego w miejscu zamieszkania ^a Perceived physical safety in the locality ^a	osoby czujące się bardzo bezpiecznie people feeling very safe	19,2	16,9	23,7	20,4
	osoby czujące się raczej bezpiecznie people feeling fairly safe	62,5	69,6	64,3	68,8
	osoby czujące się raczej niebezpiecznie people feeling a bit unsafe	9,4	6,5	7,9	7,2
	osoby czujące się bardzo niebezpiecznie ^b people feeling very unsafe ^b	9,0	7,0	4,1	3,6

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Jak bezpiecznie czuje się Pan/Pani chodząc samotnie w swojej okolicy po zmroku?
 b W tym osoby niewychodzące samotnie po zmroku, bo czują się niebezpiecznie.

a Based on the responses to the question: How safe do you feel when walking alone in your locality (area) at night? b Including people who do not walk alone at night in their area because they do not feel safe.

Tablica 5. Wybrane formy spędzania czasu wolnego (% osób)
Table 5. Selected forms of spent of leisure time (% of people)

Wskaźniki/Częstotliwość Indicators/Frequency		Ogółem 65 lat i więcej Total 65 and over		Ogółem 16 lat i więcej Total 16 and over	
		2015	2018	2015	2018
Chodzenie do kina Going to the cinema	przynajmniej raz na 2–3 miesiące at least once every 2–3 months	4,9	7,8	21,5	27,9
	1–3 razy w roku 1–3 times a year	13,5	15,7	29,6	29,1
	nigdy lub prawie nigdy never or almost never	81,7	76,5	48,9	43,1
Chodzenie do teatru i na koncerty Going to the theatre and concerts	przynajmniej raz na 2–3 miesiące at least once every 2–3 months	4,0	5,7	7,2	9,2
	1–3 razy w roku 1–3 times a year	14,0	15,7	23,5	26,4
	nigdy lub prawie nigdy never or almost never	82,0	78,6	69,3	64,4
Zwiedzanie muzeów i wystaw sztuki Visiting museums and art exhibitions	przynajmniej raz na 2–3 miesiące at least once every 2–3 months	2,6	3,4	4,2	5,7
	1–3 razy w roku 1–3 times a year	16,1	17,9	24,0	25,6
	nigdy lub prawie nigdy never or almost never	81,3	78,7	71,8	68,7
Chodzenie do czyteln i biblioteki Going to the read- ing-room, the library	przynajmniej raz na 2–3 miesiące at least once every 2–3 months	11,0	14,6	17,5	17,7
	1–3 razy w roku 1–3 times a year	3,8	4,3	8,4	8,6
	nigdy lub prawie nigdy never or almost never	85,2	81,2	74,2	73,7
Chodzenie na mecze, zawody sportowe Going to matches, sports competitions	przynajmniej raz na 2–3 miesiące at least once every 2–3 months	3,6	3,6	13,1	13,5
	1–3 razy w roku 1–3 times a year	5,8	7,4	18,3	16,9
	nigdy lub prawie nigdy never or almost never	90,7	89,0	68,6	69,6

Uprawianie sportu (np. bieganie, jazda na rowerze, gra w piłkę, siłownia, fitness) Practicing sports (e.g. jogging, cycling, playing ball, gymnastics, fitness)	przynajmniej 2–3 razy w miesiącu at least 2–3 times a month	11,8	14,7	31,2	32,4
	raz na miesiąc lub raz na 2–3 miesiące once a month or once every 2–3 months	3,0	3,9	10,3	11,9
	1–3 razy w roku 1–3 times a year	2,2	3,0	6,0	7,1
	nigdy lub prawie nigdy never or almost never	82,9	78,3	52,4	48,6
Chodzenie na spacer, odpoczynek na świeżym powietrzu Walking, relaxing in the open air	przynajmniej 2–3 razy w miesiącu at least 2–3 times a month	66,9	67,7	68,2	68,4
	raz na miesiąc lub raz na 2–3 miesiące once a month or once every 2–3 months	7,8	9,4	11,8	12,7
	1–3 razy w roku 1–3 times a year	2,7	3,2	4,4	5,1
	nigdy lub prawie nigdy never or almost never	22,7	19,7	15,6	13,8
Słuchanie nagrań muzycznych Listening to music	przynajmniej 2–3 razy w miesiącu at least 2–3 times a month	36,7	25,5	64,5	54,5
	raz na miesiąc lub raz na 2–3 miesiące once a month or once every 2–3 months	4,9	6,9	6,9	9,8
	1–3 razy w roku 1–3 times a year	3,6	3,9	3,4	4,6
	nigdy lub prawie nigdy never or almost never	54,8	63,7	25,2	31,2
Oglądanie filmów przez Internet lub na DVD/Blue-ray Watching films on Internet or DVD/Blue-ray	przynajmniej 2–3 razy w miesiącu at least 2–3 times a month	9,7	5,7	40,2	32,1
	raz na miesiąc lub raz na 2–3 miesiące once a month or once every 2–3 months	4,9	4,1	12,6	13,0
	1–3 razy w roku 1–3 times a year	3,3	3,6	5,7	6,8
	nigdy lub prawie nigdy never or almost never	82,2	86,7	41,5	48,1

Oglądanie telewizji Watching TV	codziennie, ponad 4 godziny every day, over 4 hours	33,7	45,3	20,2	26,6
	codziennie, do 4 godzin every day, up to 4 hours	57,0	47,9	60,9	54,1
	kilka razy w tygodniu several times a week	3,0	4,2	10,8	11,8
	rzadziej niż raz w tygodniu less than once a week	1,7	0,6*	3,2	3,0
	nigdy lub prawie nigdy never or almost never	4,6	1,9	4,9	4,5
Słuchanie radia Listening to the radio	codziennie, ponad 4 godziny every day, over 4 hours	24,7	27,7	22,7	25,5
	codziennie, do 4 godzin every day, up to 4 hours	39,4	36,9	40,6	35,9
	kilka razy w tygodniu several times a week	11,2	12,4	14,9	16,2
	rzadziej niż raz w tygodniu less than once a week	8,7	6,0	8,7	7,1
	nigdy lub prawie nigdy never or almost never	16,1	17,0	13,2	15,3
Wyjazdy prywatne poza miejsce zamieszkania Personal trips		29,4	33,5	44,4	50,5

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Wyjazdy prywatne
poza miejsce zamiesz-
kania

Procent osób, które zadeklarowały, że w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie wyjeżdżały na co najmniej 5 dni (4 lub więcej noclegów w czasie jednego wyjazdu), w celach turystycznych, wypoczynkowych lub innych celach prywatnych. Pod pojęciem wyjazdów w „innych celach prywatnych” należy rozumieć wyjazdy w celu odwiedzin rodziny, krewnych, przyjaciół, wzięcia udziału w uroczystościach rodzinnych, w celach religijnych, zdrowotnych (np. sanatorium), zrobienia większych zakupów, kształceniowych itp.

Personal trips

The percentage of people who declared that during the 12 months preceding the survey they had travelled for at least 5 days (4 or more overnight stays per trip), for tourism, leisure or other private purposes. The term „other private purposes” includes trips to visit family, relatives, friends, to take part in family celebrations, for religious or health purposes (e.g. sanatorium), to do more educational shopping, etc.

Tablica 6. Relacje społeczne (% osób)
Table 6. Social interactions (% of people)

Wskaźniki Indicators		Ogółem 65 lat i więcej Total 65 and over		Ogółem 16 lat i więcej Total 16 and over	
		2015	2018	2015	2018
Posiadanie przyjaciół Having friends		65,9	72,2	78,5	82,1
Odwiedzanie znajomych, rodziny, przyjaciół lub przyjmowanie ich u siebie w domu Visiting or hosting colleagues, family or friends at home	przynajmniej 2–3 razy w miesiącu at least 2–3 times a month	29,2	30,4	38,3	40,0
	raz na miesiąc lub raz na 2–3 miesiące once a month or once every 2–3 months	38,0	36,8	41,3	39,9
	1–3 razy w roku 1–3 times a year	15,1	18,9	12,1	13,8
	nigdy lub prawie nigdy never or almost never	17,6	13,8	8,3	6,3
Spotkanie się ze znajomymi, rodziną, przyjaciółmi w kawiarni, pubie, klubie Getting together with colleagues, family and friends in a cafe, pub, club	przynajmniej 2–3 razy w miesiącu at least 2–3 times a month	7,8	7,1	18,2	18,3
	raz na miesiąc lub raz na 2–3 miesiące once a month or once every 2–3 months	11,8	12,4	25,6	24,7
	1–3 razy w roku 1–3 times a year	9,4	12,0	14,4	17,9
	nigdy lub prawie nigdy never or almost never	71,0	68,4	41,7	39,1
Możliwość uzyskania pomocy w przypadku pojawienia się trudności finansowych Having someone to rely on in case of financial difficulties		91,2	94,1	93,8	95,3

* Patrz objaśnienia znaków umownych.

* See explanations of the symbols used.

Posiadanie przyjaciół Having friends	Procent osób, które zadeklarowały, że mają osoby spoza rodziny, o których mogą powiedzieć, że są ich przyjaciółmi, nawet jeśli nie widują ich często. Percentage of people who declared that they have people outside their family whom they can say are their friends, even if they do not see them often.
Możliwość uzyskania pomocy w przypadku pojawienia się trudności finansowych Having someone to rely on in case of financial difficulties	Procent osób, które zadeklarowały, że w razie trudności finansowych mogą liczyć na pomoc rodziny, znajomych lub przyjaciół. Percentage of people who declared that they can count on the help of family, friends or acquaintances in case of financial difficulties.

Tablica 7. Postrzeżenie dyskryminacji wobec osób starszych (% osób)
 Table 7. Perception of discrimination against the older people (% of people)

Wskaźniki Indicators	Ogółem 65 lat i więcej Total 65 and over		Ogółem 16 lat i więcej Total 16 and over	
	2015	2018	2015	2018
Postrzeżenie osób starszych jako grupę dyskryminowaną Perceiving older people as a discriminated group	25,8	21,2	26,2	21,5
Zetknięcie się z zachowaniami dyskryminacyjnymi wobec osób starszych Coming into contact with/witnessing acts of discrimination against the older people	7,9	5,6	10,1	7,8

Postrzeżenie osób starszych jako grupę dyskryminowaną Perceiving older people as a discriminated group	Procent osób, które wyraziły opinię, że osoby powyżej 65 roku życia są w Polsce grupą dyskryminowaną (zdecydowanie tak lub raczej tak). Percentage of people who expressed the opinion that people over 65 years old are a discriminated group in Poland (definitely yes or probably yes).
Zetknięcie się z zachowaniami dyskryminacyjnymi wobec osób starszych Coming into contact with/witnessing acts of discrimination against the older people	Procent osób, które w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie bezpośrednio zetknęły się z dyskryminacją wobec osób w wieku 65 lat i więcej w Polsce. Percentage of people who have directly come into contact during the 12 months preceding the survey witnessed discrimination in Poland against people aged 65 and over.

Tablica 8. Zaufanie do ludzi^a (% osób)
 Table 8. Interpersonal trust^a (% of people)

Wskaźniki Indicators	Ogółem 65 lat i więcej Total 65 and over		Ogółem 16 lat i więcej Total 16 and over	
	2015	2018	2015	2018
Zaufanie do najbliższej rodziny – rodziców, dzieci, małżonka/małżonki Trust in immediate family – parents, children, spouse	96,9	97,0	97,6	97,9
Zaufanie do znajomych, przyjaciół Trust in acquaintances, friends	91,8	93,9	93,4%	94,2
Zaufanie do sąsiadów Trust in neighbours	79,3	83,8	72,9	75,3
Zaufanie do nieznajomych ^b Trust in strangers ^b	46,6	42,6	39,1	34,3
Zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc Trust in general (in others)	82,5	86,1	78,4	79,4

a Na podstawie odpowiedzi: Zdecydowanie mam zaufanie lub Raczej mam zaufanie na pytanie: Czy ma, czy też nie ma Pan/Pani zaufania do: b W przypadku kategorii Nieznajomi: w Badaniu spójności społecznej 2015 pytano o nieznajomych, z którymi styka się Pan/Pani w różnych sytuacjach; w Badaniu spójności społecznej 2018 pytano o nieznajomych, których widzi Pan/Pani po raz pierwszy.

a Based on the responses: I definitely trust or I rather trust to the question: Do you trust in: b In the case of the category of Strangers: in the Social Cohesion Survey 2015 it was asked about strangers you encounter in various situations; in the Social Cohesion Survey 2018 asked about strangers you meet for the first time.

Tablica 9. Praca społeczna w organizacjach społecznych (% osób)
 Table 9. Volunteer work in social organisations (% of people)

Wskaźniki Indicators	Ogółem 65 lat i więcej Total 65 and over		Ogółem 16 lat i więcej Total 16 and over	
	2015	2018	2015	2018
Praca społeczna w różnego rodzaju organizacjach Volunteer work in in various types of social organisations	14,6	15,3	18,6	19,2
Praca społeczna w świeckich organizacjach pozarządowych Volunteer work in secular NGOs	5,1	6,2	8,8	9,8
Praca społeczna w kościołach, wspólnotach, organizacjach religijnych Volunteer work in churches, religious communities, organisations	7,7	7,1	7,8	6,8

Praca społeczna w różnego rodzaju organizacjach Volunteer work in various types of social organisations	Procent osób, które zadeklarowały, że przynajmniej raz w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie zdarzało się im poświęcić swój wolny czas na dobrowolną, bezpłatną pracę w ramach działalności różnego rodzaju organizacji społecznych, przynajmniej w jednym rodzaju z tych organizacji (np. w świeckich organizacjach pozarządowych, związkach zawodowych, spółdzielniach, partiach politycznych). Percentage of people who declared that at least once during the 12 months preceding the survey they had spent their free time on voluntary, unpaid work for various types of social organisations, at least in one type of these organisations (e.g. in secular NGOs, trade unions, cooperatives, political parties).
Praca społeczna w świeckich organizacjach pozarządowych Volunteer work in secular NGOs	Procent osób, które zadeklarowały, że przynajmniej raz w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie zdarzało im się poświęcić swój wolny czas na dobrowolną, bezpłatną pracę w ramach działalności organizacji pozarządowych lub placówek i inicjatyw prowadzonych przez te organizacje. Percentage of people who declared that at least once during the 12 months preceding the survey they had spent their free time on voluntary, unpaid work for the activities of non-governmental organisations or institutions and initiatives run by these organisations.
Praca społeczna w kościołach, wspólnotach, organizacjach religijnych Volunteer work in churches, religious communities, organisations	Procent osób, które zadeklarowały, że przynajmniej raz w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie zdarzało im się poświęcić swój wolny czas na dobrowolną, bezpłatną pracę w ramach działalności kościołów, wspólnot, organizacji religijnych lub placówek przez nie prowadzonych. Percentage of people who declared that at least once during the 12 months preceding the survey they had spent their free time on voluntary, unpaid work for churches, communities, religious organisations or institutions run by them.

Tablica 10. Życie religijne (% osób)
 Table 10. Religious life (% of people)

Wskaźniki Indicators		Ogółem 65 lat i więcej Total 65 and over		Ogółem 16 lat i więcej Total 16 and over	
		2015	2018	2015	2018
Stosunek do wiary religijnej ^a Attitude towards religious faith ^a	głęboko wierzący strong believers	22,8	20,5	10,5	11,1
	wierzący believers	65,0	66,2	69,6	69,6
	niezdecydowani/poszukujący undecided/seekers	7,4	7,4	12,0	10,7
	obojętni indifferent	3,2	3,9	5,3	5,6
	niewierzący non-believers	1,6	2,0	2,6	3,0
Uczestnictwo w mszach św. i innych spotkaniach religijnych ^b Attendance at Holy Masses and other religious meetings ^b	codziennie lub częściej niż raz w tygodniu every day or more often than once a week	9,0	7,4	4,0	3,5
	raz w tygodniu once a week	55,7	55,1	45,4	46,5
	1–2 razy w miesiącu 1–2 times a month	12,8	12,3	18,2	17,3
	tylko z okazji świąt lub rzadziej only for religious holidays or less often	17,4	19,3	26,3	26,4
	nigdy never	5,1	5,9	6,1	6,3
Częstotliwość modlitwy ^c Frequency of prayer ^c	kilka razy w ciągu dnia a few times a day	15,0	14,9	5,5	6,6
	codziennie lub prawie codziennie every day or almost every day	49,0	49,4	34,7	34,9
	przynajmniej raz w tygodniu at least once a week	18,5	19,1	25,6	28,0
	raz, dwa razy w miesiącu once, twice a month	4,7	4,6	10,2	8,9
	kilka razy w roku lub rzadziej a few times a year or less often	7,5	7,1	16,3	13,9
	nigdy never	5,3	5,0	7,7	7,6

Poziom zaangażowania religijnego Level of religious commitment	bardzo zaangażowani strongly committed	10,6	8,8	6,9	5,5
	średnio zaangażowani moderately committed	30,7	35,8	18,4	22,8
	słabo zaangażowani weakly committed	36,6	30,9	35,7	32,9
	niezaangażowani uncommitted	19,4	21,7	34,6	33,8
	pozakościelni outside of any religion	2,7	2,8	4,4	5,0

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Która z wymienionych odpowiedzi najlepiej oddaje Pana/Pani stosunek do wiary? b Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Poza sytuacjami szczególnymi (śluby, pogrzeby itp.), jak często mniej więcej bierze Pan/Pani udział w mszach, nabożeństwach lub spotkaniach religijnych? c Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Jak często się Pan/Pani modli?

a Based on the responses to the question: Which of these answers best reflects your attitude to faith? b Based on the responses to the question: Except in special situations (weddings, funerals, etc.), how often do you usually participate in Holy Masses, religious services or meetings? c Based on the responses to the question: How often do you pray?

Poziom zaangażowania religijnego Level of religious commitment	Złożony wskaźnik zaangażowania religijnego zbudowany w oparciu o 9 pytań dotyczących różnych aspektów aktywności i przekonań religijnych. Ujęto w sposób syntetyczny informacje o różnych formach praktyk i aktywności religijnej osób, ich stosunku do wiary, poczuciu związku lub przynależności do instytucji religijnych. Wskaźnik posiada 5 kategorii obrazujących poziom natężenia aktywności religijnej lub jej brak: tzw. pozakościelni, niezaangażowani, słabo, średnio i bardzo zaangażowani religijnie. An aggregated religious commitment indicator based on 9 questions about various aspects of religious activity and beliefs. Information about various forms of practices and religious activity of people, their attitude to faith, a sense of relationship or belonging to religious institutions was synthetically included. The indicator has 5 categories illustrating the level of intensity of religious activity or its lack: being outside of any religion, religiously uncommitted, fairly, moderately and strongly religiously committed.
---	--

Tablica 11. Znaczenie wartości w życiu^a (% osób)
Table 11. The importance of values in life^a (% of people)

Wartości i ich znaczenie Values and their importance		Ogółem 65 lat i więcej Total 65 and over		Ogółem 16 lat i więcej Total 16 and over	
		2015	2018	2015	2018
Zdrowie Health	bardzo duże very great importance	83,2	86,6	80,4	82,8
	duże great importance	15,7	12,7	18,2	15,2
Rodzina, szczęście rodzinne Family, family happiness	bardzo duże very great importance	76,9	82,5	79,7	82,6
	duże great importance	20,9	15,1	18,6	15,2
Uczciwość Honesty	bardzo duże very great importance	67,0	73,5	64,9	68,8
	duże great importance	30,1	24,0	31,9	28,1

Wiara religijna Religious faith	bardzo duże very great importance	43,7	44,2	27,5	28,5
	duże great importance	33,9	30,5	34,1	33,3
Szacunek u innych ludzi Respect from the people	bardzo duże very great importance	47,2	50,6	40,3	44,3
	duże great importance	44,0	41,8	48,9	44,5
Poczucie stabilizacji Sense of stability	bardzo duże very great importance	45,6	46,9	48,5	49,4
	duże great importance	45,0	43,4	44,0	42,8
Patriotyzm/dobro Ojczyzny Patriotism/good of Homeland	bardzo duże very great importance	32,0	37,4	22,9	26,4
	duże great importance	45,5	42,8	42,9	43,7
Przyjaciele/przyjaźń Friends/friendship	bardzo duże very great importance	28,9	33,6	31,6	35,8
	duże great importance	47,3	44,1	50,8	47,2
Rozrywka Fun, entertainment	bardzo duże very great importance	5,0	6,5	8,2	7,7
	duże great importance	14,6	15,7	26,4	25,9
Wolność głoszenia własnych poglądów Freedom to express your own opinions	bardzo duże very great importance	17,1	24,8	23,6	28,2
	duże great importance	37,3	37,1	41,1	42,2
Praca zawodowa Professional work	bardzo duże very great importance	22,3	21,1	37,7	33,0
	duże great importance	34,5	34,8	39,6	41,5
Własne zainteresowania, hobby Own interests, hobby	bardzo duże very great importance	11,5	14,3	19,8	20,5
	duże great importance	31,3	32,0	41,0	41,2
Wykształcenie, dążenie do wiedzy Education, pursuit of know- ledge	bardzo duże very great importance	17,9	19,8	23,4	22,6
	duże great importance	38,7	36,8	41,9	40,9

Pieniądze Money	bardzo duże very great importance	20,9	21,9	28,5	26,2
	duże great importance	46,5	47,0	48,3	47,4
Życie pełne przygód i wrażeń A life full of adventure and excitement	bardzo duże very great importance	5,3	5,8	9,6	8,5
	duże great importance	13,1	13,4	22,1	20,9
Miłość Love	bardzo duże very great importance	38,7	43,2	52,2	53,7
	duże great importance	43,0	39,6	36,9	35,1
Poczucie bycia przydatnym, potrzebnym Sense of being useful, needed	bardzo duże very great importance	37,5	44,0	42,0	44,3
	duże great importance	49,7	46,1	47,4	45,7
Sprawność fizyczna Fitness	bardzo duże very great importance	45,3	54,2	47,1	51,1
	duże great importance	41,8	37,0	41,4	38,6
Kariera Career	bardzo duże very great importance	4,4	5,1	10,9	10,2
	duże great importance	18,3	16,0	28,3	26,4

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Chciałabym/chciałbym teraz zapytać, jakie znaczenie mają w Pana/Pani życiu następujące wartości:

a Based on the responses to the question: I would like to ask you what importance the following values have in your life:

Tablica 12. Zadowolenie z różnych aspektów życia (osoby zadowolone lub bardzo zadowolone) (% osób)
 Table 12. Satisfaction with different aspects of life (people satisfied or very satisfied) (% of people)

Wskaźniki Indicators	Ogółem 65 lat i więcej Total 65 and over		Ogółem 16 lat i więcej Total 16 and over	
	2015	2018	2015	2018
Zadowolenie z sytuacji rodzinnej Satisfaction with family situation	69,2	76,2	77,1	81,3
Zadowolenie z relacji z innymi ludźmi Satisfaction with personal relationships	78,7	82,5	84,3	86,0
Zadowolenie z sytuacji finansowej (w tym dochodów) Satisfaction with financial situation (including income)	35,4	37,6	37,4	41,7
Zadowolenie z materialnych warunków życia (poza dochodami) Satisfaction with material living conditions (excluding income)	55,1	61,9	57,4	63,1
Zadowolenie z ilości czasu wolnego Satisfaction with the amount of leisure time	84,5	84,6	61,9	59,6

Zadowolenie ze sposobu spędzania wolnego czasu Satisfaction with the use of leisure time	64,1	65,8	60,6	61,5
Zadowolenie ze zdrowia Satisfaction with health	28,6	31,5	59,7	59,5
Zadowolenie z miejscowości zamieszkania Satisfaction with place of residence	80,3	85,7	75,6	80,4

Tablica 13. Wskaźniki dobrobytu subiektywnego (% osób)
Table 13. Indicators of subjective well-being (% of people)

Wskaźniki Indicators	Ogółem 65 lat i więcej Total 65 and over		Ogółem 16 lat i więcej Total 16 and over	
	2015	2018	2015	2018
Zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc Overall life satisfaction	72,8	79,6	78,3	83,0
Poczucie sensu w życiu Sense of meaning in life	55,6	67,3	66,9	73,5
Złożony wskaźnik dobrego samopoczucia Aggregated indicator of good emotional well-being	38,0	37,8	50,2	48,7

Zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc Overall life satisfaction	Procent osób deklarujących zadowolenie ze swojego życia ogólnie rzecz biorąc (osoby zadowolone lub bardzo zadowolone). The percentage of people who declare satisfaction with their lives as a whole (people satisfied or very satisfied).
Poczucie sensu w życiu Sense of meaning in life	Procent osób, które zadeklarowały, że zgadzają się lub zdecydowanie się zgadzają ze stwierdzeniem: Przeważnie myślę, że to czym się zajmuję ma sens. Percentage of people who declared that they agree or strongly agree with the statement: I generally feel that what I do in my life is meaningful.
Złożony wskaźnik dobrego samopoczucia Aggregated indicator of good emotional well-being	Procent osób, które w ciągu miesiąca poprzedzającego badanie nigdy nie doświadczały symptomów złego samopoczucia oraz u których zaobserwowano przynajmniej 5 z 9 symptomów dobrego samopoczucia. Percentage of people who did not experience any symptom of bad emotional well-being and experienced at least 5 of 9 symptoms of good emotional well-being within one month preceding the survey.